

ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΜΑΡΑΣΛΗ

ΣΥΛΛΟΓΗ

ΕΚΚΡΙΤΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΩΝ ΞΕΝΩΝ ΤΕ ΕΝ ΕΛΛΗΝΙΚῃ ΜΕΤΑΦΡΑΣΕΙ
ΚΑΙ ΠΡΩΤΟΤΥΠΩΝ ΣΥΓΓΡΑΜΜΑΤΩΝ

ΕΚΔΙΔΟΜΕΝΗ ΣΥΝΕΡΓΕΙΑ ΤΩΝ Κ.Κ.

ΣΠ. ΒΑΣΗ (καθ. ἐν τῷ Πανεπ.), **Γ. ΒΕΡΝΑΡΔΑΚΗ** (καθ. ἐν τῷ Πανεπ.),
ΔΙΓΓΕΛΟΥ ΒΛΑΧΟΥ, † **Σ. Α. ΚΟΥΜΑΝΟΥΔΗ** (καθ. ἐν τῷ Πανεπ.), **Π.**
ΚΑΡΟΛΙΔΟΥ (καθ. ἐν τῷ Πανεπ.), **Α. ΚΟΥΡΤΙΔΟΥ** (καθ. τῆς φιλ.), **ΣΠΥΡ.**
Π. ΔΑΜΠΡΟΥ (καθ. ἐν τῷ Πανεπ.), **Μ. ΛΑΠΠΑ** (δ. φ.), **Θ. ΔΙΒΑΔΑ**
(δ. φ.), **Μ. ΕΥΑΓΓΕΛΙΔΟΥ** (καθ. ἐν τῷ Πανεπ.), † **Ι. ΠΑΝΤΑΖΙΔΟΥ** (καθ.
ἐν τῷ Πανεπ.), **Θ. ΠΑΠΑΔΗΜΗΤΡΑΚΟΠΟΥΛΟΥ** (καθ. γυμν.), **Ν. Γ. ΠΟ-**
ΛΙΤΟΥ (καθ. ἐν τῷ Πανεπ.), **Α. ΠΡΟΒΕΛΕΓΓΙΟΥ** (δ. φ.), **Ε. ΡΟΙΔΟΥ**
(δ. ν.), **Σ. Κ. ΣΑΚΕΛΛΑΡΟΠΟΥΛΟΥ** (καθ. ἐν τῷ Πανεπ.), **Ι. ΣΒΟ-**
ΡΩΝΟΥ (διευθ. νομισμ. μουσ.), **Γ. ΣΩΤΗΡΙΑΔΟΥ** (ἐφ. τ. ἀρχ.), **ΧΡ.**
ΤΣΟΥΝΤΑ (ἐφ. τ. ἀρχ.), **Δ. ΦΙΛΙΔΟΥ** (ἐφ. τ. ἀρχ.), **Γ. ΧΑΤΖΙΔΑΚΙ** (καθ. ἐν
τῷ Πανεπ.) καὶ ἄλλων λογίων

ΕΠΙΜΕΛΕΙΑ ΔΕ

ΔΥΣΑΝΔΡΟΥ Γ. Χ. ΚΩΝΣΤΑ

ΛΕΞΣΙΓΓ

Λ Α Ο Κ Ο Ω Ν

Η

ΠΕΡΙ ΤΩΝ ΟΡΙΩΝ ΤΗΣ ΖΩΓΡΑΦΙΚΗΣ
ΚΑΙ ΤΗΣ ΠΟΙΗΣΕΩΣ

ΚΑΤΑ ΜΕΤΑΦΡΑΣΙΝ

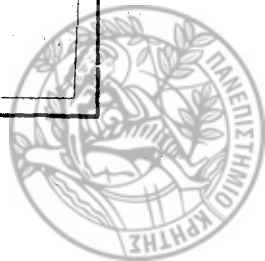
Α. ΠΡΟΒΕΛΕΓΓΙΟΥ

ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ

ΤΥΠΟΙΣ Π. Α. ΣΑΚΕΛΛΑΡΙΟΥ

ΒΙΒΛΙΟΠΩΛΕΙΟΝ ΚΑΡΟΛΟΥ ΜΠΕΚ

1902

ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΜΑΡΑΣΛΗ

ΣΥΛΛΟΓΗ

ΕΚΚΡΙΤΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΩΝ ΞΕΝΩΝ ΤΕ ΕΝ ΕΛΛΗΝΙΚῃ ΜΕΤΑΦΡΑΣΕΙ
ΚΑΙ ΠΡΩΤΟΤΥΠΩΝ ΣΥΓΓΡΑΜΜΑΤΩΝ

ΕΚΔΙΔΟΜΕΝΗ ΣΥΝΕΡΓΕΙΑ ΤΩΝ Κ.Κ.

ΣΠ. ΒΑΣΗ (καθ. ἐν τῷ Πανεπ.), **Γ. ΒΕΡΝΑΡΔΑΚΗ** (καθ. ἐν τῷ Πανεπ.),
ΑΓΓΕΛΟΥ ΒΛΑΧΟΥ, † **Σ. Α. ΚΟΥΜΑΝΟΥΔΗ** (καθ. ἐν τῷ Πανεπ.), **Π.**
ΚΑΡΟΛΙΔΟΥ (καθ. ἐν τῷ Πανεπ.), **Α. ΚΟΥΡΤΙΔΟΥ** (καθ. τῆς φιλ.), **ΣΠΥΡ.**
Π. ΔΑΜΠΡΟΥ (καθ. ἐν τῷ Πανεπ.), **Μ. ΔΑΠΠΑ** (δ. φ.), **Θ. ΔΙΒΑΔΑ**
(δ. φ.), **Μ. ΕΥΑΓΓΕΛΙΔΟΥ** (καθ. ἐν τῷ Πανεπ.), † **Γ. ΠΑΝΤΑΖΙΔΟΥ** (καθ.
ἐν τῷ Πανεπ.), **Θ. ΠΑΠΑΔΗΜΗΤΡΑΚΟΠΟΥΛΟΥ** (καθ. γυμν.), **Ν. Γ. ΠΟ-**
ΛΙΤΟΥ (καθ. ἐν τῷ Πανεπ.), **Α. ΠΡΟΒΕΛΕΓΓΙΟΥ** (δ. φ.), **Ε. ΡΟΙΔΟΥ**
(δ. ν.), **Σ. Κ. ΣΑΚΕΛΛΑΡΟΠΟΥΛΟΥ** (καθ. ἐν τῷ Πανεπ.), **Ι. ΣΒΟ-**
ΡΩΝΟΥ (διευθ. νομισμ. μουσ.), **Γ. ΣΩΤΗΡΙΑΔΟΥ** (ἐφ. τ. ἀρχ.), **ΧΡ.**
ΤΣΟΥΝΤΑ (ἐφ. τ. ἀρχ.), **Δ. ΦΙΛΙΔΟΥ** (ἐφ. τ. ἀρχ.), **Γ. ΧΑΤΖΙΑΚΙ** (καθ. ἐν
τῷ Πανεπ.) καὶ ἄλλων λογίων

ΕΠΙΜΕΛΕΙΑ ΔΕ

ΔΥΣΑΝΔΡΟΥ Γ. Χ. ΚΩΝΣΤΑ

ΛΕΞΣΙΓΓ

Λ Α Ο Κ Ο Ω Ν

Η

ΠΕΡΙ ΤΩΝ ΟΡΙΩΝ ΤΗΣ ΖΩΓΡΑΦΙΚΗΣ
ΚΑΙ ΤΗΣ ΠΟΙΗΣΕΩΣ

ΚΑΤΑ ΜΕΤΑΦΡΑΣΙΝ

Α. ΠΡΟΒΕΛΕΓΓΙΟΥ

ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ

ΤΥΠΟΙΣ Π. Α. ΣΑΚΕΛΛΑΡΙΟΥ

ΒΙΒΛΙΟΠΩΛΕΙΟΝ ΚΑΡΟΛΟΥ ΜΠΕΚ

1902

ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΜΑΡΑΣΛΗ

Λ Ε Σ Σ Ι Π Γ

Λ Α Ο Κ Ο Ω Ν

Η

ΠΕΡΙ ΤΩΝ ΟΡΙΩΝ ΤΗΣ ΖΩΓΡΑΦΙΚΗΣ
ΚΑΙ ΤΗΣ ΠΟΙΗΣΕΩΣ

ΚΑΤΑ ΜΕΤΑΦΡΑΣΙΝ

Α. ΠΡΟΒΕΔΕΓΓΙΟΥ

ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ
ΤΥΠΟΙΣ Π. Δ. ΣΑΚΕΛΛΑΡΙΟΥ
1902

ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ
ΙΩΑΝΝΟΥ
ΚΑΛΙΤΣΟΥΝΑΚΗ

235034

ΠΡΟΛΟΓΟΣ

ΤΟΥ ΜΕΤΑΦΡΑΣΤΟΥ

Τὸ σύμπλεγμα τοῦ Λαοκόοντος, ὅπερ ἔδωκεν ἀφορμὴν εἰς τὸν Λέσειγγ νὰ συγγράψῃ τὸ ὁμώνυμον ἔργον του, ἀνευρέθη ἐν ἔτει 1506 ἐν τινι παρὰ τὴν Ρώμην ἀμπέλῳ, ἔνθα ἴσταντο ἄλλοτε τὰ παλάτια τοῦ Τίτου. Ἀγορασθὲν δὲ παρὰ τοῦ Πάπα Ἰουλίου τοῦ Β', ἰδρῦθη ἐν τῷ Βατικανῷ, ὅπερ μέχρι σήμερον κοσμεῖ.

Ἐκ τῶν ἀρχαίων συγγραφέων μόνον ὁ Πλίνιος μνημονεύει τοῦ γλυπτικοῦ τούτου ἔργου καὶ τῶν ποιησάντων αὐτὸ Ῥοδίων τεχνιτῶν Ἀγησάνδρου, Πολυδώρου καὶ Ἀθηνοδώρου. Ἄλλ' ἐπειδὴ ὁ Πλίνιος παρέλειπε νὰ καθορίσῃ τὸν χρόνον, καθ' ὃν οὗτοι ἤκμασαν, οἱ νεώτεροι φιλόλογοι καὶ ἀρχαιολόγοι διίστανται ὡς πρὸς τὸ ζήτημα τοῦτο, τῶν μὲν ἰσχυριζομένων, ὅτι τὸ ἔργον ἀνάγεται εἰς τοὺς χρόνους τῶν Ῥωμαίων αὐτοκρατόρων, τῶν δὲ χαρακτηριζόντων αὐτὸ ὡς προῖον τῆς Σχολῆς τῆς Ῥόδου (250—200 π. Χ.). Ὁ δὲ Βίγκελμαν ἐνθουσιασθεὶς ὑπὸ τῆς ἐπιτελείας τοῦ κάλλους τοῦ συμπλέγματος, προβαίνει περαιτέρω ἀνακηρύσσων αὐτὸ ὡς ἔργον τῆς ὑψίστης ἀκμῆς τῆς τέχνης, ἐνῷ τούναντίον ὁ Λέσειγγ θεωρεῖ αὐτὸ ποιηθὲν εἰς τοὺς χρόνους τῶν αὐτοκρατόρων.

Ἐν τούτοις λόγοι ἐσωτερικοὶ, πηγάζοντες ἐκ τοῦ πνεύματος καὶ τῆς φύσεως τῆς ἐξελίξεως τῆς τέχνης, συνηγοροῦσιν ὑπὲρ τῆς Ῥόδου ταύτην δὲ τὴν γνώμην ὑπεστήριζαν καὶ οἱ

ἐπιφανέστατοι ἀρχαιολόγοι, ἐξ ὧν ἀναφέρω μόνον τὸν Brunh καὶ τὸν Overbeck. Διότι παρὰ τὸ κύριον γνώρισμα τῆς Σχολῆς τῆς Ῥόδου, ὅπερ ἦτο ἡ συναρπάζουσα ἐξεικόνις τοῦ πάθους καὶ ἡ βαθεῖα διάσεισις τῆς ψυχῆς, διέλαμπε καὶ ἡ τελειότης τῆς τέχνης. Αἱ ἀρεταὶ δὲ αὐταὶ εἰσὶν αἱ διακρίνουσαι τὸ σύμπλεγμα τοῦ Λαοκόοντος. "Οὐ ὁμῶς μετὰ τὴν ἀνεύρεσιν τῶν καλλιτεχνικῶν θησαυρῶν τῆς Περγάμου, τὸ ζήτημα τοῦ Λαοκόοντος εἰσηλθὲν εἰς νέον στάδιον, περὶ τούτου κρῖνω περιττὸν. νὰ διαλάβω ἐνταῦθα. Ἀρκεῖ, ὅτι τὸ ἔργον εἶνε ἐν τῶν ἀγλαϊσμάτων τῆς ἑλληνικῆς τέχνης, ἀδιάφορον, ἂν οἱ τεχνῖται αὐτοῦ ἐνεπνεύσθησαν ἀπὸ τῆς ζωοφόρου τῶν Γιγάντων τῆς Περγάμου, ἢ ἂν εἶχον ὡς πρότυπον τοὺς ποιητὰς Πείσανδρον ἢ Κόϊντον ἢ Βιργίλιον. Διότι, ὡς εἶνε εὐνόητον, τὴν τραγικὴν ταύτην ὑπόθεσιν εὖρον προσφορωτάτην πρὸς παράστασιν καὶ οἱ ποιηταί, καὶ ἡ τέχνη. Οὐ μόνον δὲ ὁ ἀρχαῖος ἐπικός ποιητὴς Πείσανδρος καὶ οἱ μεταγενέστεροι Κόϊντος ὁ Καλαβρινὸς ἢ Συμωναῖος καὶ ὁ Λυκόφρων καὶ ὁ Εὐφορίων ἐπραγματεύθησαν τὸ ἐπεισόδιον τοῦ Λαοκόοντος, ἀλλὰ καὶ ὁ Σοφοκλῆς ἔγραψεν ὁμώνυμον τραγωδίαν. Γνωστὴ δὲ εἶνε ἡ ὑπὸ τοῦ Βιργιλίου περίφημος περιγραφή τοῦ φοβεροῦ τέλους τοῦ Λαοκόοντος, ἣν, κατὰ τὸν Μακρόβιον, ὁ Ῥωμαῖος ποιητὴς μετέφερε σχεδὸν κατὰ λέξιν ἐκ τοῦ ἔπους τοῦ Πείσανδρου εἰς τὴν Αἰνείαδα αὐτοῦ.

Οἱ δὲ Ῥόδιοι τεχνῖται, φιλοτεχνήσαντες ἐν τῷ μαρμάρῳ τὴν ὑπόθεσιν ταύτην, ἐπλούτισαν τὸν θησαυρὸν τῆς ἑλληνικῆς τέχνης δι' ἑνὸς ἔτι ἀριστουργήματος, ὅπερ καὶ αὐτὸς ὁ Μιχαὴλ Ἄγγελος ὠνόμασε «Τὸ θαῦμα τῆς Τέχνης».

Ἀληθῶς εἶναι ὠραία ἡ σύμπτωσις, ὅτι τὸ θαυμασίον σύμπλεγμα τοῦ Λαοκόοντος ἔδωκεν ἀφορμὴν εἰς τὴν συγγραφὴν τοῦ ἐπίσης θαυμασίου ὁμωνύμου βιβλίου.

Διότι, ὡς εἶπομεν ἀνωτέρω, τὸ ἔργον τοῦτο τὸ γλυπτικόν, ἐν συγκρίσει πρὸς τὴν περιγραφὴν τοῦ Βιργιλίου, ἔχων ὡς ἀφε-

τηρίαν τῶν παρατηρήσεών του ὁ Λέσσιγγ, καθώρισεν ἀκριβῶς τὰ ὅρια τῆς ποιήσεως καὶ τῆς ζωγραφικῆς, ἅτινα κατὰ τοὺς χρόνους ἐκείνους καὶ τοὺς πρὸ αὐτῶν ἦσαν ἐν παντελεῖ συγχύσει.

Ἡ κατὰ Πλούταρχον ῥῆσις τοῦ Σιμωνίδου, ὅστις «τὴν μὲν ζωγραφίαν ποιήσιν σιωπῶσαν προσαγορεύει, τὴν δὲ ποιήσιν ζωγραφίαν λαλοῦσαν», ἦτο ἐν πᾶσι τοῖς αἰσθητικοῖς ἐγχειριδίοις ὡς θεμελιώδης ἀρχὴ ἀναγεγραμμένη. Ἐκ τῆς συγχύσεως δὲ καὶ πλάνης ταύτης ἐπήγασεν εἰς μὲν τὴν ποιήσιν ἢ περιγραφικὴ μανία, εἰς δὲ τὴν ζωγραφικὴν ἢ κατάχρησις τῆς ἀλληγορίας. Παράδειγμα τούτων ἔστωσαν τὰ ὀνόματα τοῦ Rubens καὶ τοῦ Lebrunn, τοῦ Pope, τοῦ Thomson, τοῦ Opitz, τοῦ Kleist, τοῦ Haller κ. ἄ. Ἐν γένει δὲ τὸ εὐρὸν, τὸ μέγα καὶ ὑψηλὸν στάδιον τῆς ποιήσεως περιορίσθη εἰς τὰ ὑποδεέστερα, εἰς τὰ ἥκιστα ποιητικὰ εἶδη αὐτῆς, τὸ διδακτικὸν καὶ περιγραφικόν. Τόσον δὲ ἡ πλάνη αὕτη εἶχε κυριεύσει τὰ πνεύματα, ὥστε καὶ αὐτὸς ὁ μέγας Βίγκελμανν δὲν ἐδίστασε νὰ ἐξυμνήσῃ τὴν ἀλληγορίαν, ὡς τὸν τελικὸν τῆς τέχνης σκοπόν.

Εἰς τὴν σύγχυσιν ταύτην ἔθεσε διὰ παντὸς τέρμα ὁ Λέσσιγγ διὰ τοῦ Λαοκόοντος, ὃν ὁ Φρ. Vischer ἀποκαλεῖ «Κώδικα τῆς Αἰσθητικῆς».

Καὶ ἐπλανήθη μὲν ὁ Λέσσιγγ ἐνιαχοῦ, καὶ ἐπεκρίθη ὑπὲρ ἀνδρῶν τῆς ἀυθεντίας τοῦ Herder ἀλλ' αἱ θεμελιώδεις αὐτοῦ ἐννοιαὶ διατελοῦσιν ἀσάλευτοι, καὶ ὁ Λαοκόων παραμένει ὡς μία τῶν λαμπροτάτων καὶ ἀθανάτων ἐκφάνσεων τοῦ γερμανικοῦ πνεύματος.

Πόσον δὲ καταπληκτικὴ καὶ ῥοπήν φέρουσα ὑπῆρξεν ἡ ἐπὶ τῶν συγχρόνων ἐντύπωσις τοῦ Λαοκόοντος, μαρτυροῦσιν οἱ λόγοι οὗτοι τοῦ Γκαίτσε

«Διὸ ἐχαιρετίσαμεν εὐφροσύνως τὴν φωτεινὴν ἐκείνην ἀκτῖνα, ἣν ὁ ἔξοχος σοφὸς κατέπεμψεν εἰς ἡμᾶς διὰ μέσου σκοτεινῶν νεφῶν. Πρέπει νὰ ἦνέ τις νέος, ἵνα φαντασθῇ τὸ μέγεθος τῆς ἐφ' ἡμᾶς ἐπιδράσεως τοῦ Λαοκόοντος, συναρπάσαντος ἡμᾶς ἀπὸ

τῆς ζώνης καχεκτικῆς θεωρίας εἰς τὰς ἐλευθέρας σφαίρας τῆς σκέψεως. Ἡ ἐπὶ τοσοῦτον χρόνον παρατηρηθεῖσα ῥῆσις τοῦ Ὀρατίου *ut pictura poesis* (ταῦτὸν ζωγραφικὴ καὶ ποίησις), ἐσαφηνίσθη, ἢ διαφορὰ τῆς λογοτεχνίας καὶ τῶν εἰκαστικῶν τεχνῶν καθωρίσθη αἰ κορυφαὶ ἀμφοτέρων ἐφάνησαν νῦν κειχωρισμένα, ὅσον καὶ ἂν αἱ βάσεις αὐτῶν ἦνε συμφυεῖς. Ὁ εἰκαστικὸς τεχνίτης ὤφειλε νὰ περιορίζηται ἐντὸς τῶν ὁρίων τοῦ ὠραίου, ἐνῶ ἦτο συγκεχωρημένον εἰς τὸν λογοτέχνην, ὅστις ἔχει ἀνάγκη νὰ ἐκφράσῃ τὰ πάντα, καὶ πέραν τούτων νὰ ἐξέρχεται. Ἐκεῖνος ἐργάζεται χάριν τῆς ἐξωτερικῆς αἰσθήσεως, ἥτις μόνον εἰς τὸ ὠραῖον τέρεται, οὗτος χάριν τῆς φαντασίας, ἥτις καὶ τὸ δυσειδὲς ἀκόμη στέργει. Ὡς ὑπὸ τὸ φέγγος ἀστραπῆς ἀνέλαμψαν ἐνώπιον ἡμῶν πάντα τὰ πορίσματα τοῦ ἐξόχου τούτου συλλογισμοῦ. Πᾶσα μέχρι τοῦδε καθοδηγοῦσα ἢ γνωματεύουσα κριτικὴ ἀπερρίφθη ὡς τετριμμένον ἱμάτιον».

Ἄλλὰ τίς ἢ χρεῖα τῆς ἐνθουσιώδους ταύτης ὁμολογίας, ἀφοῦ αὐτὰ ταῦτα τὰ ἔργα τῶν Διοσκούρων τῆς γερμανικῆς ποιήσεως, οὓς ἐγαλούχησε τὸ ἀπέριπτον καὶ φωτεινὸν πνεῦμα τοῦ Λέσσιγγ, πρόκεινται ἡμῖν αἰδίδιον μνημεῖον τῆς ἀναμορφωτικῆς ἐπιδράσεως τοῦ Λαοκόοντος; Διότι ἀποδίδομεν μὲν τὸ ἀνήκον εἰς τὴν μεγαλοφυΐαν ἐκείνων, δὲν δυνάμεθα ὁμῶς ν' ἀρνηθῶμεν, ὅτι ὁ Λέσσιγγ ὑπῆρξεν αὐτοῖς, ὅ,τι ὁ Βιργίλιος τῷ Δάντη.

Ἄντι πάσης λεπτομεροῦς ἀναλύσεως τοῦ ἔργου, ἥτις ἤθελε συναποτελέσει ἴδιον βιβλίον, κρίνομεν εὐλογον, πρὸς εὐκολίαν τοῦ ἀναγνώστου νὰ ἐπισυνάψωμεν ἐνταῦθα τὸ περιεχόμενον ἐκάστου κεφαλαίου, ἐν πίνακι, ὃν δανειζόμεθα ἐκ τῆς ἐκδόσεως τοῦ *W. Cosack*.

Κεφ. Α'. Ὁ ἀγαματοποιὸς, εἰκονίσας τὸν Λαοκόοντα αὐτοῦ στενάζοντα καὶ ὄχι κραυγάζοντα, εἶχε βεβαίως, κατὰ τὴν ἀρχαϊκὴν θεωρίαν, ἄλλην αἰτίαν ἐκείνης, καθ' ἣν ἢ κραυγὴ δὲν ἀρμόζει εἰς μεγάλην ψυχῆν.

Κεφ. Β΄. Παρὰ τοῖς ἀρχαίοις ὁ ὕψιστος νόμος τῆς εἰκαστικῆς τέχνης ἦτο τὸ Ὁραϊόν, καὶ διὰ τοῦτο ἀπέφευγεν αὐτὴ νὰ παραστήσῃ πρὸ τῶν ὀφθαλμῶν παραμορφοῦσαν κραυγὴν.

Κεφ. Γ΄. Ἀλλὰ καὶ ἂν ἡ τέχνη ἐπεδίωκε μόνον τὴν ἀλήθειαν τῆς ἐκφράσεως, ἔπρεπεν αὐτὴ ἐν τούτοις νὰ καταλήξῃ εἰς τὸ αὐτὸ ἀποτέλεσμα, διότι αὐτὴ, δεσμευμένη εἰς τὴν ἐξεικόνισιν μιᾶς μόνης στιγμῆς, ὄφειλε νὰ ἐκλέξῃ τοιαύτην τινά, ὥστε νὰ ἦνε τῇ φαντασίᾳ μας ἡ γονιμοτάτη, καὶ συγχρόνως νὰ δύναται νὰ λογισθῇ ὡς ἐνδελεχής.

Κεφ. Δ΄. Ἡ ποιήσις ἀγνοεῖ τοὺς περιορισμοὺς τούτους, καὶ ἔνεκα τούτου εἶχε δίκαιον ὁ Βιργίλιος, εἰκονίσας τὸν Λαοκόοντα κραυγάζοντα, ὡς εἶχε δίκαιον καὶ ὁ Σοφοκλῆς, εἰσαγαγὼν εἰς τὸν Φιλοκτῆτην αὐτοῦ καὶ ἐπ' αὐτῆς μάλιστα τῆς σκηρῆς τὸ σωματικὸν ἄλγος.

Κεφ. Ε΄. Ἄν οἱ ἀγαματοποιοὶ ἐμμύθησαν τὸν ποιητὴν, τότε αἱ οὐσιώδεις αὐτῶν παραλλαγαὶ μαρτυροῦσιν, ὅτι ἔπραξαν τοῦτο μετὰ τῆς ὑψίστης γνώσεως τῆς τέχνης αὐτῶν.

Ἄν. 2, 2B

Κεφ. ΣΤ΄. Τοῦναντίον, αὐτὴ μαρτυρεῖ, ὅτι ὁ Βιργίλιος εἶχεν ὡς πρότυπον αὐτοῦ τὸ σύμπλεγμα.

Κεφ. Ζ΄. Ἐν γένει εἶνε ἄτοπον τὸ νὰ διαβλέπωμεν πάντοτε εἰς χωρία ποιητῶν ἔργα τῆς εἰκαστικῆς τέχνης, ὡς πηγὴν αὐτῶν. Τοῦτο ἔπραξεν ὁ Ἄγγλος Spence.

Κεφ. Η΄. Οὗτος ἀτελήφθη σφαλερῶς τὴν σχέσιν τῆς ποιήσεως καὶ τῆς ζωγραφικῆς, καὶ προέβη ὡς ἐκ τούτου ἐν τισι περιπτώσεσιν εἰς τὰς παραδοξωτάτας ἐρμηνείας.

Κεφ. Θ΄. Ἰδίως δὲν ἔλαβεν οὗτος ἐπ' ὄψιν, ὅτι ἡ θρησκεία ἐπέβαλεν ὄρισμένον φραγμὸν εἰς τὴν ἀρχαίαν εἰκαστικὴν τέχνην.

Κεφ. Ι΄. Ἐκτὸς τούτου ἤξιον παρὰ τοῦ ποιητοῦ ὅτι μόνον ὁ ζωγράφος δύναται νὰ ἐκπληρώσῃ δὲν ἐγίνωσκε τὴν διαφορὰν τῶν ἀλληγορικῶν καὶ ποιητικῶν συμβόλων.

Κεφ. ΙΑ΄. Ὁμοίως πλανᾶται ὁ γάλλος τεχνοκρίτης Caylus, ὅστις κυρίως προτίθεται νὰ ὑποδείξῃ εἰς τοὺς ζωγράφους τὰ ποιήματα τοῦ Ὁμήρου, ὡς τὸ καταλληλότερον θέμα πρὸς τὰς εἰκόνας των.

Κεφ. ΙΒ΄. Κατὰ τὴν παράθεσιν τῶν εἰκόνων ὁ Caylus περιπίπτει

εἰς ἀντιφάσεις καὶ πλάνας, ὡς πρὸς τὴν παράστασιν ἀοράτων ὄντων καὶ πράξεων.

Κεφ. ΙΓ'. Ἐκ τῶν ἐπ' αὐτοῦ προτεινομένων εἰκόνων δὲν θὰ ἠδύνατό τις νὰ μορφώσῃ γνώμην περὶ τῆς γραφικῆς εὐφυΐας τοῦ ποιητοῦ.

Κεφ. ΙΔ'. Ποιητικὴ τις εἰκὼν δὲν εἶνε ἀναγκαίως τοιαύτη, ὥστε νὰ δύναται νὰ μετατραπῇ εἰς ὕλικήν.

Κεφ. ΙΕ'. Πολλάκις μάλιστα εἶνε ἀδύνατον εἰς τὸν ζωγράφον νὰ εἰκονίσῃ τὴν καλλίστην ποιητικὴν εἰκόνα, ὡς ἐνέχουσαν πράξιν προοιῶσαν.

Κεφ. ΙΣ'. Ἡ ζωγραφικὴ ἀσχολεῖται εἰς σώματα, ἢ δὲ ποιήσεις εἰς πράξεις. Τοῦτο ἐπιβάλλουσιν αὐτοῖς τὰ μέσα αὐτῶν, καὶ διὰ τοῦτο ἡ ζωγραφικὴ ὀφείλει νὰ ὑποσημαίνῃ πράξεις μόνον διὰ σωμάτων, ἢ δὲ ποιήσεις σώματα μόνον διὰ πράξεων.

Κεφ. ΙΖ'. Ἡ ζωγραφικῶς περιγραφικὴ τάσις ἐν τῇ ποιήσει ἀστοχεῖ τοῦ ἰδιαίτερον αὐτῆς προορισμοῦ.

Κεφ. ΙΗ'. Οὐδέποτε περιέπεσαν ὁ Ὀμηρος εἰς τὴν σφαλερὰν αὐτὴν

Κεφ. ΙΘ'. ὁδόν, διότι μικραὶ ὑπερβάσεις τῶν ὁρίων εἶνε συγκεχωρημέναι εἰς πᾶσαν τέχνην, καὶ κατὰ τὴν περιγραφὴν τῆς ἀσπίδος τοῦ Ἀχιλλέως ἔταμεν οὗτος τὴν προμνημονευθεῖσαν ὁδόν.

Κεφ. Κ'. Ὁ Ὀμηρος εἶνε ὑπόδειγμα καὶ τῆς παραστάσεως τοῦ σωματικοῦ κάλλους, διότι ἀποφεύγει περιγραφὴν, ἣν ἀσμενίζουσιν ἄλλοι ποιηταὶ καὶ περιορίζεται εἰς μεμονωμένα ἐπίθετα.

Κεφ. ΚΑ'. Ἡ ποιεῖ, ὥστε ν' ἀναγνωρίζηται τὸ κάλλος ἐκ τῆς ἐνεργείας αὐτοῦ.

Κεφ. ΚΒ'. Ὁ Ὀμηρος ἐγένετο ὑπόδειγμα τοῖς ἀρχαίοις τεχνίταις, οὐχὶ καθ' ὃν τρόπον ὁ *Carylus* θέλει, ἀλλ' ἐνθουσιάζων αὐτοὺς καὶ δίδων αὐτοῖς σπουδαίας νύξεις.

Κεφ. ΚΓ'. Μετὰ μεγάλης συνέσεως ἐπίσης χρησιμοποιοεῖ τὸ Ἄνυμορφον ἐν τῇ ποιήσει, διότι ἐξ αὐτοῦ πηγάζουσι τὰ μικτὰ συναισθήματα, τὸ Γελοῖον καὶ τὸ Φοβερόν.

Κεφ. ΚΔ'. Ἡ ζωγραφικὴ τοῦναντίον δύναται νὰ παρουσιάσῃ τὸ Ἄνυμορφον ὡς μιμητικὴ δεξιότης, ὅχι ὅμως ὡς ὠραία τέχνη.

Κεφ. ΚΕ'. Τὸ Ἀηδὲς ἢ μὲν ποιήσεις μετὰ περιοσκέψεως, ἢ δὲ ζωγραφικὴ οὐδόλως μεταχειρίζεται.

Κεφ. ΚC. Μετὰ τὴν δημοσίευσιν τῆς Ἱστορίας τῆς ἀρχαίας τέχνης ὑπὸ τοῦ Βίγκελμανν, ὁ Λέσσιγγ δὲν θέλει νὰ συνεχίσῃ τὸν Λαοκόοντα αὐτοῦ, πρὶν ἢ μελετήσῃ τὸ ἔργον ἐκεῖνο. Πρὸς τὸ παρὸν ὁμως προσβάλλει τὴν γνώμην τοῦ Βίγκελμανν ὡς πρὸς τὸν χρόνον καθ' ὃν ἐποιήθη τὸ μαρμάρινον σύμπλεγμα, καὶ ζητεῖ νὰ ἀποδείξῃ, ὅτι τοῦτο ἀνάγεται εἰς τὴν δυναστείαν τῶν πρώτων αὐτοκρατόρων.

Κεφ. ΚZ. Ὑπὲρ τοῦ προσδιορισμοῦ τούτου συνηγοροῦσι καὶ ἄλλοι λόγοι.

Κεφ. ΚΗ. Ὁ γνωστὸς ὑπὸ τὸ ὄνομα Βοργησιανὸς ἀθλητῆς εἶνε τὸ ὑπὸ τοῦ Κορηλίου Νέπωτος περιγραφόμενον ἄγαλμα τοῦ Χαβρίου.

Κεφ. ΚΘ. Ἐτερα σημεῖα ἐκ τοῦ ἔργου τοῦ Βίγκελμανν διορθοῦνται.

Λ Α Ο Κ Ο Ω Ν

Η

ΠΕΡΙ ΤΩΝ ΟΡΙΩΝ ΤΗΣ ΖΩΓΡΑΦΙΚΗΣ
ΚΑΙ ΤΗΣ ΠΟΙΗΣΕΩΣ

Ὑλη καὶ τρόποις μιμήσεως διαφέρουσι

Πλουτάρχου, πότερον Ἀθη-
ναῖοι κατὰ πόλεμον ἢ κατὰ
σοφίαν ἐνδοξότεροι; 3.

Π Ρ Ο Λ Ο Γ Ο Σ

Ὁ πρῶτος συγκρίνας πρὸς ἀλλήλας τὴν ζωγραφικὴν καὶ τὴν ποιήσιν ἦτο λεπτὸς τὴν αἴσθησιν ἀνὴρ, ἐφ' οὗ αἱ τέχναι ἀμφοτέραι καθ' ὅμοιον τρόπον ἐπέδρων. Ἀμφοτέραι, οὕτως ἡσθάνετο, παριστάνουσιν ἡμῖν ἀπόντα ἀντικείμενα ὡς παρόντα, τὴν ἐπίφασιν ὡς πραγματικότητα· ἀμφοτέραι ἀπατῶσι, καὶ ἀμφοτέρων ἡ ἀπάτη τέρπει.

Δεύτερός τις ἐζήτησε νὰ ἐμβαθύνῃ εἰς τὴν οὐσίαν τῆς τέρψεως ταύτης καὶ ἀνεκάλυψεν, ὅτι αὕτη παρ' ἀμφοτέραις ταῖς τέχναις ἀπορρέει ἐκ τῆς αὐτῆς πηγῆς. Τὸ κάλλος, οὗ τὴν ἔννοιαν ἐξάγομεν κατὰ πρῶτον ἐξ ἀντικειμένων ὑλικῶν, ἔχει γενικοὺς κανόνας, ἐφαρμοζομένους εἰς πλείονα πράγματα· εἰς πράξεις, εἰς ἐννοίας, εἰς μορφάς.

Τρίτος τις, τὴν ἀξίαν καὶ τὴν κατανομὴν τῶν γενικῶν τούτων κανόνων ἀνασκοπήσας, παρατήρησεν, ὅτι τινὲς μὲν τούτων ἐν τῇ ποιήσει μᾶλλον, τινὲς δὲ μᾶλλον ἐν τῇ ζωγραφικῇ ἐπικρατοῦσιν· ὅτι ἐπομένως εἰς μὲν τὴν πρώτην περιπτώσιν δύνатаι ἡ ποιήσις νὰ βοηθήσῃ τὴν ζωγραφικὴν, εἰς δὲ τὴν δευτέραν ἡ ζωγραφικὴ τὴν ποιήσιν δι' ἐρμηνειῶν καὶ παραδειγμάτων.

Ὁ πρῶτος ἦτο ὁ φιλότεχνος, ὁ δεύτερος ὁ φιλόσοφος, ὁ τρίτος ὁ τεχνοκρίτης.

Καὶ οἱ μὲν δύο πρῶτοι δὲν ἠδύναντο νὰ ποιήσωνται κακὴν χρῆσιν οὔτε τῆς καλαισθησίας, οὔτε τῶν συλλογισμῶν

αὐτῶν. Τούναντίον δέ, ὅσον ἀφορᾷ τὰς παρατηρήσεις τοῦ τεχνοκρίτου, ἐξαρτᾶται τὸ πλεῖστον ἐκ τῆς ὀρθῆς ἐφαρμογῆς αὐτῶν εἰς τὴν ἐπὶ μέρους περίπτωσιν· καὶ ἐπειδὴ ἐναντίον ἐνὸς ὀξύνου τεχνοκρίτου ὑπῆρχον πεντήκοντα τοιοῦτοι εὐτράπελοι, θὰ ἦτο θαῦμα, ἂν ἡ ἐφαρμογὴ αὕτη ἐγίνετο πάντοτε μετὰ πάσης τῆς προσοχῆς, τῆς ἀπαιτουμένης πρὸς ἰσοστάθμησιν τῆς πλάστιγγος μεταξὺ τῶν δύο τεχνῶν.

Ἐν ἧ περιπτώσει ὁ Ἀπελλῆς καὶ ὁ Πρωτογένης ἐν ταῖς περὶ τῆς ζωγραφικῆς ἀπολεσθεύσαις πραγματεαῖς αὐτῶν ἠρμήνευσαν καὶ ἐκύρωσαν τοὺς κανόνας τούτους διὰ τῶν ἤδη τεθεσπισμένων κανόνων τῆς ποιήσεως, τότε δύναται τις ἀσφαλῶς νὰ πιστεύσῃ, ὅτι τοῦτο ἐγένετο μετὰ τῆς μετριοπαθείας καὶ ἀκριβείας ἐκείνης, μεθ' ἧς ἀκόμη σήμερον βλέπομεν ἐν τοῖς ἔργοις αὐτῶν τὸν Ἀριστοτέλην, τὸν Κικέρωνα, τὸν Ὀράτιον, τὸν Κοϊντιλιανὸν ἐφαρμόζοντας τὰς ἀρχὰς καὶ τὰ πορίσματα τῆς ζωγραφικῆς εἰς τὴν ῥητορικὴν καὶ τὴν ποίησιν. Εἶνε τὸ προνόμιον τῶν ἀρχαίων, τὸ ἐν παντὶ τηρεῖν τὸ μέτρον.

Ἄλλ' ἡμεῖς οἱ νεώτεροι, μετατρέποντες τὰς μικρὰς, τερπνὰς ἐκείνων ἀτραποὺς εἰς λεωφόρους, ἐπιστεύσαμεν ἑαυτοὺς ἐν πολλοῖς ὑπερτέροις ἐκείνων, ἔστω καὶ ἂν αἱ συντομώτεροι καὶ ἀσφαλέστεραι λεωφόροι ἤθελον μεταβληθῆ εἰς ἀπατήτους δρόμους, ἄγοντας διὰ μέσου ἐρημίας.

Ἡ θαμβοῦσα ἀντίθεσις τοῦ Ἑλληνος Βολταίρου, ὅτι ἡ μὲν ζωγραφία εἶνε ποίησις σιωπῶσα, ἡ δὲ ποίησις ζωγραφία λαλοῦσα, δὲν ἀνεγράφετο ἐν οὐδενὶ ἐγχειριδίῳ. Ἦτο ἐπίνοια, οἷας πολλὰς εἶχεν ὁ Σιμωνίδης, ἧς τὸ ἀληθὲς μέρος ἦτο τόσῳ κατάδηλον, ὥστε νομίζει τις, ὅτι πρέπει νὰ παρίδῃ τὸ ἐν αὐτῇ ἀόριστον καὶ ψευδές.

Οὐχ' ἦττον οἱ ἀρχαῖοι δὲν παρείδον αὐτό. Ἀλλὰ περιορίζοντες τὴν ῥῆσιν τοῦ Σιμωνίδου εἰς τὴν ἐκ τῶν δύο τεχνῶν ἐνέργειαν, δὲν ἐλησμόνησαν νὰ ὑπομνήσωσι ῥητῶς,

ὅτι παρὰ τὴν πλήρη ὁμοιότητα τῆς ἐνεργείας ταύτης ἐν τούτοις διαφέρουσιν αὐται κατὰ τε τὴν ὕλην καὶ τοὺς τρόπους τῆς μιμήσεως (ὕλη τε καὶ τρόποις μιμήσεως).

Ἄλλὰ πολλοὶ τῶν νεωτάτων τεχνοκριτῶν, ὡς νὰ μὴ ὑπῆρχεν οὐδεμία διαφορὰ, ἐξήγαγον τὰ πλέον ἄωρα συμπεράσματα ἐξ ἐκείνης τῆς ὁμοιότητος τῆς ζωγραφικῆς καὶ τῆς ποιήσεως. Ὅτε μὲν καθείργουσι τὴν ποίησιν εἰς τὰ στενότερα ὄρια τῆς ζωγραφικῆς, ὅτε δὲ ἀποφαίνονται, ὅτι ἡ ζωγραφικὴ πληροῖ τὴν πᾶσαν εὐρείαν σφαιρὰν τῆς ποιήσεως. Πᾶν ὅ,τι ἀρμόζει εἰς τὴν μίαν, πρέπει νὰ συγχωρῆται καὶ εἰς τὴν ἄλλην· πᾶν ὅ,τι ἀρέσκει ἢ ἀπαρέσκει ἐν τῇ μιᾷ, πρέπει ἀναγκαιῶς νὰ ἀρέσκη, ἢ ἀπαρέσκη ἐν τῇ ἄλλῃ· τῆς ιδέας δὲ ταύτης ἐμπεφορημένοι ἐκφέρουσιν ἐν μεγίστῃ πεποιδήσει τὰς ἐπιπολαιότητας κρίσεις, θεωροῦντες τὰς παρατηρουμένας εἰς τὰ τῆς αὐτῆς ὑποθέσεως ἔργα τοῦ ζωγράφου καὶ ποιητοῦ ἀνομοιότητας ὡς σφάλματα, ἅτινα ἐπιρρίπτουσιν εἰς τοῦτον ἢ εἰς ἐκείνον, κατὰ τὸ μέτρον τῆς κλίσεως, ἣν ἔχουσι πρὸς τὴν ποίησιν ἢ τὴν ζωγραφικὴν.

Αὕτη μάλιστα ἡ ψευδοκριτικὴ παρεπλάνησεν ἐν μέρει καὶ αὐτοὺς τοὺς ἀριστοτέχνους καὶ παρήγαγεν ἐν μὲν τῇ ποιήσει τὴν μανίαν τῶν περιγραφῶν, ἐν δὲ τῇ ζωγραφικῇ τὴν πληθώραν τῶν ἀλληγοριῶν. Διότι ἐκείνην μὲν ἠθέλον νὰ μετατρέψωσιν εἰς ζωγραφίαν λαλοῦσαν, χωρὶς τὸ παράπαν νὰ γνωρίζωσι τί ἠδύνατο καὶ ὄφειλεν αὕτη νὰ ζωγραφησῆ, ταύτην δὲ εἰς ποίησιν σιωπῶσαν, οὐδόλως ἀναλογιζόμενοι κατὰ πόσον αὕτη ἠδύνατο νὰ ἐκφράσῃ γενικὰς ἐννοίας χωρὶς ν' ἀπομακρυνθῆ τοῦ προορισμοῦ της, μεταβαλλομένη εἰς αὐθαίρετον εἶδος γραφῆς.

Τὴν ἀντίδρασιν κατὰ τῆς ψευδοῦς ταύτης καλαισθησίας τῶν ἀβασίμων ἐκείνων γνωμῶν προτίθενται κυριώτατα τὰ ἀκόλουθα κεφάλαια.

Ταῦτα προέκυψαν εἰκῇ καὶ ἠϋξήθησαν κατὰ τὴν σειρὰν

τῶν μελετῶν μου μᾶλλον, ἢ κατὰ τὴν μεθοδικὴν ἐξέλιξιν γενικῶν ἀρχῶν. Εἶνε λοιπὸν μᾶλλον ἄτακτος ὕλη πρὸς βιβλίον, ἢ βιβλίον.

Ἐν τούτοις ἐλπίζω, ὅτι καὶ ὡς τοιαῦτα δὲν θὰ ᾔνε ἐντελῶς ἀξιοκαταφρόνητα. Μεθοδικῶν βιβλίων ἐν γένει δὲν ἔχομεν ἔλλειψιν ἐν Γερμανίᾳ. Ἐκ τῆς παραδεδεγμένης ἐρμηνείας ὀνομάτων τινῶν γνωρίζομεν ἐν καλλίστῃ τάξει νὰ παραγάγωμεν πᾶν ὅ,τι θέλομεν, κάλλιον παντὸς ἄλλου ἔθνους.

Ὁ Baumgarten¹ ὡμολόγησεν, ὅτι μέγα μέρος τῶν ἐν τῇ Αἰσθητικῇ αὐτοῦ ὀφείλει εἰς τὸ Λεξικὸν τοῦ Gesner.² Ἄν οἱ συλλογισμοί μου δὲν ᾔνε τόσον ἀδροί, ὡς οἱ τοῦ Baumgarten, ἀλλὰ τὰ παραδείγματά μου ἐλήφθησαν ἐκ τῶν πηγῶν ἀμεσώτερον, ἢ τὰ ἐκείνου.

Ἐχων οἶονεὶ ἀφετηρίαν τῶν παρατηρήσεών μου τὸν Λαοκόοντα καὶ πολλάκις εἰς αὐτὸν ἐπανερχόμενος, ἔκρινα καλὸν νὰ συμπεριλάβω τὸ ὄνομά του καὶ εἰς τὴν ἐπιγραφὴν.

Ἔτεραι μικραὶ παρεκβάσεις περὶ διαφόρων σημείων τῆς ἱστορίας τῆς ἀρχαίας τέχνης, συμβάλλουσαι ὀλίγον πρὸς τὸν σκοπὸν μου, ἀναφέρονται ἐνταῦθα διὰ μόνον τὸν λόγον, ὅτι δὲν ἐλπίζω νὰ τοποθετήσω καλλίτερον αὐτάς.

Ὑπομνήσκω ὅτι, ὑπὸ τὸ ὄνομα τῆς ζωγραφικῆς ἐνοῶ τὰς εἰκαστικὰς τέχνας ἐν γένει, καὶ ὅτι δὲν ὑπέχω λόγον, ἂν ὁμιλῶν περὶ τῆς ποιήσεως, δὲν ἠδυνάμην νὰ λάβω ὑπ' ὄψιν καὶ τὰς λοιπὰς τέχνας, ὧν ἡ μίμησις εἶνε διαδοχική³.

Α'.

Τὴν εὐγενῆ ἀπλότητα καὶ τὸ ἤρεμον μεγαλεῖον εἰς τε τὴν στάσιν καὶ τὴν ἔκφρασιν θεωρεῖ ὁ Βίγκελμανν ὡς τὸ γενικόν, ἐξέχον γνῶρισμα τῶν ἀριστουργημάτων τῆς

ζωγραφικῆς καὶ γλυπτικῆς τῶν Ἑλλήνων. « Ὡς ὁ βυθὸς τῆς θαλάσσης, » λέγει, ⁴ « ἀτρεμεῖ πάντοτε, ὅσον καὶ ἂν μαίνεται ἡ ἐπιφάνεια, οὕτω ἡ ἔκφρασις ἐν τοῖς ἔργοις τῶν Ἑλλήνων ἐμφαίνει, παρ' ὅλον τὸ κράτος τῶν παθῶν, ψυχὴν μεγάλην καὶ σεμνήν ».

« Ἡ ψυχὴ αὕτη εἰκονίζεται ἐν τῷ προσώπῳ τοῦ Λαοκόοντος ἐν μέσῳ σφροδροτάτων πόνων. Καὶ ὄχι μόνον ἐν τῷ προσώπῳ. Τὸ ἄλγος, ὅπερ ἀποκαλύπτεται εἰς ὅλους τοὺς μῦς καὶ τὰ νεῦρα τοῦ σώματος καὶ νομίζει τις, ὅτι σχεδὸν τὸ αἰσθάνεται, βλέπων μόνον τὴν ἐπωδύνως συνεσπασμένην γαστέρα, χωρὶς νὰ παρατηρήσῃ τὸ πρόσωπον καὶ ἄλλα μέλη, τὸ ἄλγος ἐκεῖνο, λέγω, φαίνεται ἐν τῷ προσώπῳ καὶ τῇ λοιπῇ στάσει ἄνευ μανίας. Δὲν ἐκβάλλει φοβερὰν κραυγὴν, ὡς ψάλλει περὶ τοῦ Λαοκόοντος αὐτοῦ ὁ Βιργίλιος· τὸ ἄνοιγμα τοῦ στόματος δὲν συγχωρεῖ τοῦτο· εἶνε μᾶλλον ἐναγώνιος καὶ κατεσταλμένος στεναγμός, ὡς περιγράφει αὐτὸν ὁ Σαδολέτης. ⁵ Τὸ ἄλγος τοῦ σώματος καὶ τὸ μέγεθος τῆς ψυχῆς εἶνε καθ' ὅλην τὴν σύστασιν τοῦ ἀγάλματος μετ' ἴσης δυνάμεως διανεμημένα καὶ οἰονεὶ ἰσόρροπα. Ὁ Λαοκόων ἀλγεῖ, ἀλλ' ἀλγεῖ ὡς ὁ Φιλοκτῆτης τοῦ Σοφοκλέους· τὰ δεινὰ αὐτοῦ εἰσδύουσι μέχρι τῆς ψυχῆς ἡμῶν, ἀλλ' εὐχόμεθα νὰ ἡδυνάμεθα, ὡς ὁ μέγας αὐτὸς ἀνὴρ νὰ ὑπομένωμεν τὰ δεινὰ ».

« Ἡ ἔκφρασις τόσον μεγάλης ψυχῆς ὑπερβαίνει κατὰ πολὺ τὴν ἀπεικόνισιν τῆς ὀραίας φύσεως. Ὁ τεχνίτης ἔπρεπε νὰ αἰσθανθῇ ἐν ἑαυτῷ τὸ σθένος τοῦ πνεύματος, ὅπερ ἐνεχάραττεν εἰς τὸ μάρμαρον αὐτοῦ. Ἡ Ἑλλὰς εἶχεν ἐν τῷ αὐτῷ προσώπῳ τεχνίτας καὶ σοφούς, εἶχε πολλοὺς Μητροδώρους. ⁶ Ἡ σοφία παρεῖχε τῇ τέχνῃ χεῖρα βοηθὸν καὶ εἰς τὰ ἔργα ταύτης ἐνεφύσα πλέον ἢ κοινὰς ψυχὰς. κ.τ.λ. »

Ἡ παρατήρησις ἣτις ἐνταῦθα ὑπόκειται, ὅτι τὸ ἄλγος δὲν ἐκδηλοῦται ἐν τῷ προσώπῳ τοῦ Λαοκόοντος μετὰ τῆς

σοφοδρότητος εκείνης, ἣν ἤθελέ τις ὑποθέσει, ἀναμετρῶν τὴν ὀρμὴν αὐτοῦ, εἶνε ὀρθοτάτη. Ἐπίσης εἶνε ἀναμφισβήτητον, ὅτι ἀκριβῶς ἐκεῖ, ὅπου ὁ ἡμιμαθὴς ἤθελε κατακρίνει τὸν τεχνίτην, ὅτι ὑπελείφθη τῆς φύσεως, μὴ ἐξαρθεῖς εἰς τὸ ἀληθὲς πάθος τοῦ ἄλγους, ἀκριβῶς ἐκεῖ λέγω, ἢ σοφία αὐτοῦ ἰδιαζόντως διαλάμπει.

Μόνον ὡς πρὸς τὸν λόγον, ὃν ὁ Βίγκελμανν ἀποδίδει εἰς τὴν σοφίαν ταύτην, ὡς πρὸς τὴν γενικότητα τοῦ κανόνος, ὃν ἐκ τοῦ λόγου τούτου ἐξάγει, τολμῶ νὰ διαφωνήσω.

Ὁμολογῶ δέ, ὅτι ἡ ἔμμεσος αὐτοῦ ἀποδοκιμασία τοῦ Βιργιλίου καὶ ἡ πρὸς τὸν Φιλοκτῆτην σύγκρισις μὲ ἐξέπληξαν κατ' ἀρχάς. Ὅθεν ἐντεῦθεν ὀρμώμενος θὰ καταγράψω τὰς ἰδέας μου καθ' ἣν τάξιν αὐταὶ ἀνεπτύχθησαν ἐν ἐμοί.

«Ὁ Λαοκόων ἀλγεῖ, ὡς ὁ Φιλοκτῆτης τοῦ Σοφοκλέους.» Πῶς ἀλγεῖ οὗτος; Εἶνε παράδοξον, ὅτι τὸ ἄλγος αὐτοῦ ἐπενήργησεν ἐφ' ἡμῶν τόσον διαφόρως.— Οἱ σχετλιασμοί, αἱ κραυγαί, αἱ ἄγριαι κατάραι, ὧν τὸ ἄλγος αὐτοῦ ἐπλήρου τὸ στρατόπεδον, καὶ πᾶσαν θυσίαν καὶ πᾶσαν ἱεροπραξίαν ἐτάραττε, δὲν ἀντήχουν ὀλιγώτερον δεινὰ ἀνὰ τὴν ἔρημον νῆσον, ὅπου ἐξ αἰτίας αὐτῶν ἐξωρίσθη. Ὅποῖος τόνος τῆς ὀργῆς, τῆς ὀδύνης, τῆς ἀπελπισίας, ἐξ ὧν καὶ αὐτὸς ὁ ποιητὴς ἐν τῇ μιμήσει ἔκαμε ν' ἀντηχῆ τὸ θέατρον! Τὴν τρίτην πράξιν τοῦ δράματος τούτου εὖρον οἱ τεχνοκρίται ἀσυγκρίτως συντομωτέραν τῶν λοιπῶν. Ἐντεῦθεν, λέγουσιν, εἶνε δῆλον, ὅτι οἱ ἀρχαῖοι ὀλίγον ἐφρόντιζον περὶ τῆς συμμετρίας τῶν πράξεων. Τὸ πιστεύω· ἀλλ' ἐν τοιαύτῃ περιπτώσει ἤθελον νὰ βασισθῶ εἰς ἄλλο παράδειγμα μᾶλλον, ἢ εἰς τοῦτο. Αἱ θρηνώδεις ἀναφωνήσεις, αἱ οἰμωγαί, τὰ διακεκομμένα ᾄ, ᾄ, φεῦ, ἀτταταῖ, ὦ μοι μοι! οἱ ὅλοι στίχοι οἱ πλήρεις παπα, παπα, ἐξ ὧν ἡ πράξις αὕτη συνίσταται, καὶ οἵτινες ἔπρεπε νὰ ἀπαγγέλλωνται μετὰ παρατάσεων καὶ διακοπῶν πάντῃ διαφορετικῶν τῶν ἀπαιτουμένων ἐν

συνεχεῖ λόγῳ, συνέτειναν ἀναμφιβόλως, ὥστε ἡ πράξις αὕτη νὰ διαρκῆ κατὰ τὴν παράστασιν σχεδὸν τόσον, ὅσον καὶ αἰ λουπαί. Αὕτη φαίνεται τῷ ἀναγινώσκοντι πολὺ συντομωτέρα, ἢ ὅσον ἤθελε φανῆ τοῖς ἀκροαταῖς.

Κραυγάζειν εἶνε ἡ φυσικὴ ἔκφρασις τοῦ σωματικοῦ ἄλγους. Οὐχὶ σπανίως οἱ πληγωμένοι μαχηταὶ τοῦ Ὀμήρου καταπίπτουσι μετὰ κραυγῆς. Ἡ νυχθεῖσα Ἀφροδίτη κραυγάζει μεγαλοφώνως· ὄχι διότι διὰ τῆς κραυγῆς ταύτης ὁ Ὀμηρος θέλει νὰ εἰκονίσῃ αὐτὴν ὡς τὴν ἀβρὰν θεὰν τῆς ἡδονῆς, ἀλλὰ μᾶλλον, ἵνα δώσῃ εἰς τὴν πάσχουσαν φύσιν τὸ δίκαιον αὐτῆς. Διότι καὶ αὐτὸς ὁ χάλκινος ἄρης, αἰσθανθεὶς τὸ δόρυ τοῦ Διομήδους, βρυχᾶται τόσον δεινῶς, ὡς ἂν ἐκραύγαζον ὁμοῦ δεκακισχίλιοι μαινόμενοι πολεμισταί, ὥστε κατέλαβε φρίκη ἀμφοτέρω τὰ στρατεύματα.⁸

Ὅσον ἄλλως τε καὶ ἂν ἐξαίρη τοὺς ἥρωάς του ὁ Ὀμηρος ὑπὲρ τὴν ἀνθρωπίνην φύσιν, τόσοι μένουσιν εἰς αὐτὴν πιστοὶ πάντοτε, ὅταν πρόκηται περὶ αἰσθήματος ἄλγους καὶ προσβολῆς, ὅταν πρόκηται νὰ ἐκδηλώσωσι τὸ συναίσθημα τοῦτο διὰ κραυγῶν, ἢ δακρύων, ἢ ὄνειδισμῶν. Κατὰ τὰς πράξεις αὐτῶν εἶνε πλάσματα ὑπερτέρας φύσεως· κατὰ τὰ συναίσθημα αὐτῶν ἀληθεῖς ἀνθρωποί.

Γινώσκω ὅτι ἡμεῖς οἱ λεπτότεροι Εὐρωπαῖοι, τέκνα γενεᾶς μᾶλλον ἐπιτετηδευμένης, εἴμεθα ἐγκρατέστεροι τοῦ στόματος καὶ τῶν ὀφθαλμῶν ἡμῶν. Εὐπροσηγορία καὶ κοσμιότης δὲν ἐπιτρέπουσι κραυγὰς καὶ δάκρυα. Ἡ ἐνεργὸς ἀνδρεία τῆς πρώτης ἀγροίκου ἡλικίας τοῦ κόσμου μετετρέπη παρ' ἡμῖν εἰς παθητικὴν. Ἐν τούτοις καὶ αὐτοὶ οἱ προπάτορες ἡμῶν ἦσαν ἐν ταύτῃ μεγαλείτεροι ἢ ἐν ἐκείνῃ. Ἄλλ' οἱ προπάτορες ἡμῶν ἦσαν βάρβαροι. Πᾶσαν ὀδύνην καταστέλλειν, μετ' ἀτρέπτου ὄμματος τὴν πληγὴν τοῦ θανάτου ἀτενίζειν, θνήσκειν φαιδρῶς ὑπὸ τὰ δῆγματα τῶν ἐχιδνῶν, οὔτε τὰ ἴδια κρίματα, οὔτε τὴν ἀπώλειαν φιλάτου φίλου θρηγεῖν,

εἶνε γνωρίσματα τῆς εὐψυχίας τῶν ἀρχαίων ἡρώων τοῦ βορρᾶ.⁹ Ὁ Παλνατόκος¹⁰ ἐθέσπισεν εἰς τοὺς Ἴομβουργεῖους αὐτοῦ μήτε νὰ φοβῶνται, μήτε κἄν νὰ προφέρωσι τὴν λέξιν φόβος.

Οὐχ οὕτως ὁ Ἕλλην! Ὁ Ἕλλην ἠσθάνετο καὶ ἐφοβεῖτο· ἐξεδήλου τὸ ἄλγος καὶ τὴν λύπην αὐτοῦ· δὲν ἠσχύνετο δι' οὐδεμίαν ἀνθρωπίνην ἀδυναμίαν· ἀλλ' οὐδεμία ἴσχυε νὰ τὸν ἀποτρέψῃ ἀπὸ τῆς ὁδοῦ τῆς τιμῆς καὶ τῆς ἐκκληρώσεως τῶν καθηκόντων αὐτοῦ. Ὅ,τι ἐπήγαξε παρὰ τοῖς βαρβάροις ἐξ ἀγριότητος καὶ πωρώσεως, τοῦτο ἤσκουν παρὰ τῷ Ἕλληνι θεμελειώδεις ἀρχαί. Ὁ ἡρωϊσμός αὐτοῦ ἦτον ὡς οἱ ἐν τῷ λίθῳ λανθάνοντες σπινθῆρες, οἴτινες, ἐφ' ὅσον δὲν τοὺς ἀφυπνίζει ἐξωτερικὴ τις δύναμις, ἠρεμοῦσι, μὴ ἀφαιροῦντες ἀπὸ τὸν λίθον οὔτε τὴν διαφάνειαν αὐτοῦ, οὔτε τὴν ψυχρότητα. Ὁ ἡρωϊσμός τοῦ βαρβάρου ἦτο φωτεινὴ, βιβρώσκουσα φλόξ, διαρκῶς μαινομένη καὶ πᾶσαν ἄλλην ἀρετὴν αὐτοῦ ἀναλίσκουσα ἢ τοῦλάχιστον ἀμαυροῦσα. — Ὁ Ὀμηρος, εἰσάγων εἰς τὴν μάχην τοὺς μὲν Τρῶας ἀγρίως κράζοντας, τοὺς δ' Ἕλληνας εὐσταθῶς σιγῶντας, θέλει δι' αὐτοῦ νὰ εἰκονίσῃ, ὡς ὀρθῶς παρατηροῦσιν οἱ σχολιασταί, ἐκείνους μὲν ὡς βαρβάρους, τούτους δὲ ὡς ἐξημερωμένους λαούς. Ἀπορῶ δέ, ὅτι διέλαθεν αὐτοὺς ὁμοία τις χαρακτηριστικὴ ἀντίθεσις ἐν ἄλλῳ τινὶ χωρίῳ.¹¹ Τὰ ἀντίπαλα στρατεύματα ἐποίησαν ἀνακοχὴν καὶ ἀσχολοῦνται περὶ τὴν καῦσιν τῶν νεκρῶν αὐτῶν, ἣτις τελεῖται ἀμφοτέρωθεν μετὰ θερμῶν δακρύων: δάκρυα θερμὰ χέοντες. Ἄλλ' ὁ Πρίαμος ἀπαγορεύει τοὺς θρήνους εἰς τοὺς Τρῶας αὐτοῦ: οὐδ' εἶα κλαίειν Πρίαμος μέγας. Δὲν τοὺς ἀφίνει νὰ κλαύσουν, λέγει ἢ Dacier,¹² φοβούμενος, ὅτι ἤθελον ἐκθηλυθῆ πολὺ καὶ τὴν ἐπαύριον θὰ ἐβάδιζον πρὸς τὴν μάχην μετ' ὀλιγωτέρου θάρρους.

Ἔστω· ἀλλ' ἐρωτῶ: διὰ τί νὰ μεριμνήσῃ περὶ τούτου ὁ

Πρίαμος μόνον; Διὰ τὶ καὶ ὁ Ἀγαμέμνων δὲν ἀπαγορεύει τοῦτο εἰς τοὺς Ἀχαιοὺς αὐτοῦ; Ὁ νοῦς τοῦ ποιητοῦ κείται βαθύτερον. Θέλει νὰ μᾶς διδάξῃ, ὅτι μόνον ὁ πεπολιτισμένος Ἕλληγν δύναται συγχρόνως καὶ νὰ κλαίῃ καὶ γενναῖος νὰ ἦνε, ἐνῶ ὁ ἀγροῖκος Τρώς, ἵνα ἦνε τοιοῦτος, πρέπει νὰ καταπνίξῃ πρότερον πάντα ἀνθρωπισμὸν. Νεμεσῶμαί γε μὲν οὐδὲν κλαίειν, λέγει εἰς ἄλλο χωρίον¹³ ὁ συνετὸς υἱὸς τοῦ σοφοῦ Νέστορος.

Ἀξιοσημείωτον εἶνε, ὅτι μεταξὺ τῶν ὀλίγων τραγωδιῶν, αἵτινες περιεσώθησαν ἡμῖν ἐκ τῆς ἀρχαιότητος, εὐρίσκονται δύο, ἐν αἷς ὁ σωματικὸς πόνος δὲν εἶνε τὸ ἐλάχιστον μέρος τῆς συμφορᾶς, ἥτις πλήττει τὸν πάσχοντα ἥρωα. Ὁ Φιλοκτῆτης καὶ ὁ θνήσκων Ἡρακλῆς. Καὶ τοῦτον ἐπίσης ὁ Σοφοκλῆς ποιεῖ ὀλοφυρόμενον, οἰμῶζοντα, κλαίοντα καὶ κραυγάζοντα. Χάρις ὀφείλεται εἰς τοὺς κομψοὺς ἡμῶν γείτονας, τοὺς διδασκάλους τούτους τῆς κοσμιότητος, ὅτι τώρα πλέον οἰμῶζων Φιλοκτῆτης καὶ Ἡρακλῆς βρυχώμενος ἤθελον εἶσθαι τὰ μᾶλλον γελοῖα καὶ ἀφόρητα πρόσωπα ἐπὶ τῆς σκηνῆς. Καὶ ἐτόλμησε μὲν τις τῶν νεωτάτων αὐτῶν ποιητῶν¹⁴ νὰ γράψῃ Φιλοκτῆτην, ἀλλὰ θὰ ἐτόλμα νὰ δεῖξῃ αὐτοῖς τὸν ἀληθῆ Φιλοκτῆτην;

Μεταξὺ τῶν ἀπολεσθέντων δραμάτων τοῦ Σοφοκλέους ἀναφέρεται καὶ εἰς Λαοκόων.

Ἄν ἡ τύχη μᾶς ἐδώρῃ τὸν Λαοκόοντα τοῦτον! Ἐξ ὅσων περὶ αὐτοῦ παροδικῶς ἀναφέρουσί τινες τῶν ἀρχαίων Γραμματικῶν, δὲν δυνάμεθα νὰ εἰκάσωμεν, πῶς ὁ ποιητῆς ἐπραγματεύθη τὴν ὑπόθεσιν ταύτην. Περὶ τούτου μόνον εἶμαι βέβαιος, ὅτι ἐξεικόνισε τὸν Λαοκόοντα ὄχι στωϊκότερον ἢ τὸν Φιλοκτῆτην καὶ Ἡρακλῆ. Πᾶν τὸ στωϊκὸν εἶνε ἀντιθεατρικόν· ὁ δὲ οἶκος ἡμῶν εἶνε ἀνάλογος τοῦ πάθους, ὅπερ ἐκδηλοῖ τὸ ἐνδιαφέρον ἡμᾶς ἀντικείμενον. Ἐὰν βλέπωμεν τοῦτον ὑφιστάμενον τὴν συμφορὰν αὐτοῦ μετὰ μεγαλο-

ψυχίας, τότε ἡ μεγαλοψυχία αὕτη διεγείρει μὲν τὸν θαυμασμὸν ἡμῶν, ἀλλ' ὁ θαυμασμὸς εἶνε ψυχρὸν συναίσθημα, οὗ ἡ ἀπαθῆς ἔκπληξις ἀποκλείει ὄχι μόνον πᾶν ἄλλο θερμότερον πάθος, ἀλλὰ καὶ πᾶσαν ἄλλην καθαρὰν ἔννοιαν.

Καὶ ἤδη ἔρχομαι εἰς τὸ συμπέρασμα μου. Ἐάν ᾔνε ἀληθές, ὅτι τὸ κραυγάζειν ἐκ σωματικοῦ ἄλγους δύναται ἰδίως κατὰ τὸ πνεῦμα τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων νὰ συμβιβασθῇ μετὰ ψυχῆς μεγάλης, τότε ἡ ἔκφρασις τοιαύτης ψυχῆς δὲν δύναται νὰ ᾔνε ἡ αἰτία, δι' ἣν ὁ τεχνίτης δὲν ἠθέλησε νὰ μιμηθῇ ἐν τῷ μαρμάρῳ αὐτοῦ τὴν κραυγὴν ταύτην· ἀλλὰ θὰ ὑπάρχη βεβαίως ἄλλος λόγος, ἔνεκα τοῦ ὁποίου ἀποκλίνει οὗτος ἀπὸ τοῦ ἀντιζήλου αὐτοῦ ποιητοῦ, ὅστις ἐκ προαιρέσεως πράττει αὐτό.

Β'.

Εἴτε εἶνε μῦθος, (*) εἴτε ἱστορικὴ ἀλήθεια, ὅτι ὁ ἔρως πρῶτος ἐπειράθη τῶν εἰκαστικῶν τεχνῶν, εἶνε ὅμως βέβαιον, ὅτι οὗτος δὲν ὠκνεῖ ὁδηγῶν τὴν χεῖρα τῶν ἀρχαίων ἀριστοτεχνῶν. Διότι ἂν σήμερον ἡ ζωγραφικὴ ἐν γένει ἀσκήται, καθ' ὅλην αὐτῆς τὴν ἔκτασιν ὡς τέχνη, ἥτις μιμεῖται σώματα ἐπὶ ἐπιπέδων, ὁ σοφὸς Ἕλληνας ὅμως ἔταξεν αὐτῇ πολὺ στενότερα ὄρια καὶ τὴν περιέστειλεν εἰς μίμησιν μόνον ὠραίων

(*) Ὁ Πλίνιος XXXV, 151) διηγείται, ὅτι πρῶτος ὁ κέραμεύς Βουτάδης ὁ Σικυώνιος ἐφεῦρε τὰ ἐκ πηλοῦ ὁμοιώματα, ἔνεκα τῆς θυγατρὸς του, ἥτις τὴν σκιάν τοῦ ἐρωμένου αὐτῆς καθ' ἣν στιγμὴν ἐμελλε ν' ἀποδημήσῃ, περιέγραψεν εἰς τὸν τοῖχον διὰ γραμμῶν, ἐφ' ὧν ὁ πατὴρ αὐτῆς ἐφαρμόσας πηλόν, ἔπλασεν ἐκτύπωμα κτλ. Ὁ δὲ Ἀθηναγόρας : (πρεσβεία περὶ χριστιανῶν).

«Ἀπὸ δὲ τῆς Κόρης ἡ κοροπλαστικὴ εὐρέθη· ἐρωτικῶς γὰρ τινος ἔχουσα, περιέγραψεν αὐτοῦ κοιμωμένου ἐν τοίχῳ τὴν σκιάν· εἰθ' ὁ πατὴρ ἡσθεὶς ἀπαρράλακτο οὕση τῇ ὁμοιότητι - κέραμον γὰρ εἰργάζετο - ἀναγλύψας τὴν περιγραφὴν πηλῷ προσανεπλήρωσεν· ὁ τύπος ἔτι καὶ νῦν ἐν Κορίνθῳ σώζεται· τούτοις δὲ ἐπιγεγόμενοι Δαίδαλος καὶ Θεόδωρος ὁ Μιλήσιος ἀνδριαντοποιητικὴν καὶ πλαστικὴν προσεξέφθον».

σωμάτων. Ὁ καλλιτέχνης αὐτοῦ δὲν εἰκονίζεν ἄλλο, ἢ τὸ ὠραῖον· καὶ αὐτὸ δὲ τὸ κοινῶς ὠραῖον, τὸ ὑποδεστέρου εἶδους ὠραῖον τὸ ἐσχεδίαζεν ἀπλῶς ἐκ τύχης, πρὸς ἄσκησιν, πρὸς ἀναψυχὴν αὐτοῦ. Αὐτοῦ τοῦ ἀντικειμένου ἢ ἐντέλεια ἔπρεπε νὰ θέλγη ἐν τῷ ἑαυτοῦ ἔργῳ. Ἦτο πολὺ μέγας, ἢ ὥστε ν' ἀπαιτῆ παρὰ τῶν θεατῶν αὐτοῦ ν' ἀρκῶνται μόνον εἰς τὴν ψυχρὰν ἡδονήν, τὴν πηγάζουσαν ἐκ τῆς ἐπιτευχθείσης ὁμοιότητος, ἐκ τῆς σταθμήσεως τῆς δεξιότητος αὐτοῦ· οὐδὲν ἦτο αὐτῷ ἀρεστότερον, οὐδὲν ἐφαίνετο αὐτῷ εὐγενέστερον, ἢ ὁ τελικὸς σκοπὸς τῆς τέχνης.

«Πῶς τις θὰ σὲ ζωγραφήσῃ, ἀφοῦ δὲν θέλει οὐδὲ νὰ σὲ προσβλέψῃ;» λέγει ἀρχαῖός τις ἐπιγραμματοποιὸς¹⁵ περὶ τινος δυσμορφωτάτου ἀνθρώπου. Νεώτερός τις τεχνίτης θὰ ἔλεγε: «Ὅσον καὶ ἂν ἦσαι δύσμορφος, θὰ σὲ ζωγραφήσω. Ἄν οὐδεὶς θέλῃ ἀσμένως νὰ ἴδῃ σέ, τὴν εἰκόνα μου ὅμως θὰ ἴδῃ ἀσμένως· ὄχι διότι αὕτη σὲ εἰκονίζει, ἀλλὰ διότι εἶνε τεκμήριον τῆς τέχνης μου, ἣτις ἐπίσταται νὰ μιμηθῆ τόνον πιστῶς τοιοῦτον τέρας.»

Βεβαίως ἡ κλίσις πρὸς τὴν ἀκόλαστον ταύτην μεγαλαυχίαν ἐπὶ βαναύσῳ δεξιότητι, ἣτις δὲν ἐξευγενίζεται διὰ τῆς ἀξίας τῶν ἀντικειμένων αὐτῆς, εἶνε τόνον φυσική, ὥστε ἀναγκαίως ἔχουσι καὶ οἱ Ἕλληνες τοὺς Παύσωνας¹⁶ καὶ τοὺς Πειραιϊκοὺς αὐτῶν. Τοὺς εἶχον, ἀλλὰ προσηνέχθησαν αὐτοῖς μετ' αὐστηρᾶς δικαιοσύνης. Ὁ Παύσων, ὅστις ἐθεράπευε τὸ καὶ τῆς κοινῆς ἔτι φύσεως κατώτερον ὠραῖον, οὗ ἢ ταπεινὴ καλαισθησία ἠσμένιζε τὰ μάλιστα τὴν ἔκφρασιν τοῦ φαύλου καὶ δυσειδοῦς τῆς ἀνθρωπίνης μορφῆς¹⁷ ἔζη ἐν εὐτελεστάτῃ πενίᾳ.¹⁸ Ὁ δὲ Πειραιϊκός, ὅστις κουρεῖα, ρυπαρὰ ἔργαστήρια, ὄνους καὶ λάχανα μεθ' ὄλου τοῦ ζήλου ὀλλανδοῦ τεχνίτου ἐζωγράφει, ὡς ἂν εἶχον τὰ τοιαῦτα ἐν τῇ φύσει μέγα θέλγητρον, καὶ ἦσαν πολὺ σπάνια πρὸς θῆαν, ἐπωνομάσθη ρυπαρογράφος,¹⁹ κοπρογράφος, ἂν καὶ ὁ φιλήδο-

νος πλούσιος ἐξύγιζε τὰ ἔργα του μὲ χρυσόν, ἵνα καὶ διὰ τοῦ φανταστικοῦ τιμήματος τούτου ἔλθῃ εἰς βοήθειαν τῆς μηδαμινότητος αὐτῶν.

Ἄλλὰ καὶ ἡ ἀρχὴ δὲν ἐθεώρει ἀνάξιον τῆς προσοχῆς αὐτῆς, ἵνα κατέχη τὸν τεχνίτην ἐν τῇ ἀληθείᾳ αὐτοῦ σφαίρα. Γνωστὸς εἶνε ὁ νόμος τῶν Θηβαίων, ὅστις ἐπέταξεν αὐτῷ τὴν εἰς τὸ κρεῖττον μίμησιν, καὶ ἀπηγόρευσε ἐπὶ ποινῇ τὴν εἰς τὸ δυσειδέστερον. Ὁ νόμος οὗτος δὲν ἀπέβλεπε τοὺς λωβητὰς τῆς τέχνης, ὡς κοινῶς, καὶ ὑπ' αὐτοῦ τοῦ Ἰουνίου,²⁰ ἐνομίσθη. Κατεδίκαζε τοὺς Ἑλληνας Gezzi,²¹ τὸ ἀνάξιον τέχνασμα τοῦ νὰ ἐπιτευχθῇ ἡ ὁμοιότης διὰ τῆς ὑπερμέτρου μεγεθύνσεως τῶν δυσμόρφων μελῶν τοῦ πρωτοτύπου· ἐν μᾶ λέξει, τὴν Γελοιογραφίαν.

Ἐκ τῆς αὐτῆς περὶ τοῦ ὠραίου γνώμης ἀπέρρεε καὶ ὁ νόμος τῶν Ἑλλανοδικῶν. Ἐκαστος Ὀλυμπιονίκης ἤξιούτο ἀνδριάντος· ἀλλὰ μόνον τῷ τρεῖς νικήσαντι ἀνήγειρον ἀνδριάντα εἰκονικόν²². Μεταξὺ τῶν ἔργων τῆς τέχνης δὲν ἔπρεπε νὰ ὑπάρχωσι πολλαὶ μέτραι προσωπογραφία. Διότι, ἂν καὶ ἡ προσωπογραφία δὲν ἀποκλείῃ τὸ ἰδεῶδες, ὅμως ἐν τούτῳ πρέπει νὰ ἀρχῇ ἡ ὁμοιότης. Ἡ προσωπογραφία εἶνε τὸ ἰδεῶδες ὀρισμένου τινὸς ἀνθρώπου, ὄχι τὸ ἰδεῶδες τοῦ ἀνθρώπου ἐν γένει.

Γελῶμεν ἀκούοντες, ὅτι παρὰ τοῖς ἀρχαίοις καὶ αἱ τέχναι ὑπήγοντο εἰς ἀστικούς νόμους. Ἄλλ' ὁ γέλως ἡμῶν δὲν εἶνε πάντοτε δικαιολογημένος. Ἀναντιρρήτως οἱ νόμοι δὲν πρέπει ν' ἀσκῶσι βίαν ἐπὶ τῶν ἐπιστημῶν, διότι ὁ τελικὸς σκοπὸς τῶν ἐπιστημῶν εἶνε ἡ ἀλήθεια. Ἀλήθεια εἶνε ἀνάγκη τῆς ψυχῆς, καὶ ἡ ἐλαχίστη βία κατὰ τῆς οὐσιώδους ταύτης ἀνάγκης εἶνε τυραννική. Τούναντίον ὁ τελικὸς σκοπὸς τῶν τεχνῶν εἶνε ἡ τέρψις· καὶ ἡ τέρψις δὲν εἶνε ἀπαραίτητος. Πάντως λοιπὸν ἐξαρτᾶται ἐκ τοῦ νομοθέτου ὁποῖον εἶδος τέρψεως καὶ ἐν τίνι μέτρῳ ἕκαστον εἶδος ταύτης θέλει νὰ ἐπιτρέψῃ.

Αἱ εἰκαστικά ἰδίως τέχνη, ἐκτὸς τῆς ἀναμφισβητήτου ἐπιρροῆς, ἣν ἔχουσιν ἐπὶ τοῦ χαρακτῆρος τοῦ ἔθνους, εἶνε ἐπιδεκτικά ἐνεργείας, ἥτις ἐπιτάσσει αὐστηροτέραν τοῦ νόμου ἐπίβλεψιν. Ἐὰν ὠραῖοι ἄνθρωποι παρῆγον ὠραῖα ἀγάλματα, ἠθέλον ἐπιδράσει πάλιν ταῦτα ἐπ' ἐκείνων, καὶ ἡ πολιτεία ἠθέλεν ἀποκτήσει ὠραίους ἀνθρώπους χάριν τῶν ὠραίων ἀγαλμάτων. Παρ' ἡμῖν ἡ εὐπαθῆς φαντασία τῶν μητέρων φαίνεται ὅτι ἐκδηλοῦται μόνον εἰς τέρατα.

Ἐντεῦθεν ὀρμώμενος, νομίζω ὅτι διαβλέπω ἀλήθειάν τινα ἔν τισιν ἀρχαίαις διηγήσεσιν, ἃς ἄντικρυς ὡς ψεύδη ἀποδοκιμάζουσιν. Αἱ μητέρες τοῦ Ἀριστομένου, τοῦ Ἀράτου, Ἀλεξάνδρου τοῦ μεγάλου, τοῦ Σκιπίωνος, τοῦ Αὐγούστου, τοῦ Γαλερίου πᾶσαι ὠνειρεύθησαν ὄφιν κατὰ τὴν κυοφορίαν αὐτῶν. Ὁ ὄφις ἦτο σύμβολον τῆς θεότητος,²³ ὁ ὄφις ἦτο σχεδὸν ἀπαραίτητος εἰς τὰ ὠραῖα ἀγάλματα καὶ τὰς εἰκόνας τοῦ Βάχχου, τοῦ Ἀπόλλωνος, τοῦ Ἑρμοῦ, τοῦ Ἡρακλέους. Αἱ τίμιαι γυναῖκες ἔτερον τοὺς ὀφθαλμοὺς αὐτῶν εἰς τὴν ὄφιν τοῦ θεοῦ τὴν ἡμέραν, ἀλλ' ἐν τῷ συγκεχυμένῳ ὄνειρῳ ἐνεφανίζετο ἡ εἰκὼν τοῦ θηρίου. Οὕτω σῶζω τὸ ὄνειρον καὶ παραιτῶ τὴν ἐξήγησιν, ἣν ἔδιδον εἰς αὐτὸ ἡ ἀλαζονεία τῶν υἱῶν καὶ ἡ ἀναισχυντία τῶν κολάκων. Διότι βεβαίως ἔπρεπε νὰ ὑπάρχη ἀφορμὴ τις, δι' ἣν ἡ μοιχαλὶς φαντασία ἀναπαρίστα πάντοτε ὄφιν.

Ἀλλὰ παρεκκλίνω ἀπὸ τῆς ὁδοῦ μου. Ἦθέλον ἀπλῶς νὰ καθορίσω, ὅτι παρὰ τοῖς ἀρχαίοις ὁ ὕψιστος νόμος τῶν εἰκαστικῶν τεχνῶν ἦτο τὸ κάλλος.

Τοῦτου δὲ καθορισθέντος, ἔπεται ἀναγκαίως, ὅτι πάντα τὰ ἄλλα, ἐφ' ἃ αἱ εἰκαστικά τέχνη δύνανται νὰ ἐπεκταθῶσιν, ὅταν μὲν δὲν συμβιβάζωνται μετὰ τοῦ κάλλους, πρέπει νὰ ὑποχωρῶσι τελείως εἰς αὐτό, ὅταν δὲ μετ' αὐτοῦ συμβιβάζωνται, πρέπει τοῦλάχιστον νὰ ὑποτάσσωνται εἰς αὐτό.

Ἐμμένω εἰς τὸ ζήτημα τῆς ἐκφράσεως. Ὑπάρχουσι

πάθη καὶ βαθμοὶ παθῶν, ἅτινα ἐκφαίνονται εἰς τὸ πρόσωπον μετὰ τῶν δυσειδεστέρων μορφασμῶν καὶ ἀναγκάζουσι τὸ ὄλον σῶμα εἰς τόσον βιαίας θέσεις, ὥστε ἀπόλλυνται πᾶσαι αἱ ἐν ἡρεμωτέρῳ καταστάσει ὠραῖαι αὐτοῦ γραμμαί. Τῶν παθῶν λοιπὸν τούτων οἱ ἀρχαῖοι τεχνῖται εἴτε ἀπειχον ἐντελῶς, εἴτε τὰ ἐμετρίαζον εἰς βαθμὸν ἐπιδεκτικὸν μέτρου τινὸς κάλλους.

Μανία καὶ ἀπελπισία δὲν ἡσχίμιζον οὐδὲν ἔργον αὐτῶν. Δύναμαι νὰ ἰσχυρισθῶ, ὅτι οὐδέποτε ἀπεικόνισαν Ἐρινύν.²⁴

Τὴν ὀργὴν ἐμετρίαζον εἰς αὐστηρότητα. Τὸν Δία, ἀκοντίζοντα τὸν κεραυνόν, ὁ μὲν ποιητὴς εἰκόνιζεν ὠργισμένον, ὁ δὲ τεχνίτης ἀπλῶς αὐστηρόν.

Ὁ ὄλοφυρμὸς ἐπραῦνετο εἰς πένθος. Καὶ ὅπου ἡ πράυσις αὕτη δὲν ἦτο δυνατή, ὅπου ὁ ὄλοφυρμὸς θὰ ἦτο ὄχι μόνον ταπεινωτικὸς, ἀλλὰ καὶ παραμορφωτικὸς — τί ἐπενόησεν ὁ Τιμάνθης; Ἡ παριστῶσα τὴν θυσίαν τῆς Ἰφιγενείας εἰκὼν αὐτοῦ, ἐν ἧ ἀπένειμε τοῖς παρισταμένοις τὸν ἐκάστω ἐμπρέποντα βαθμὸν τοῦ πένθους, ἀλλὰ τὸ πρόσωπον τοῦ πατρός, ὃπερ ὄφειλε νὰ ἐκφράζη τὸν πάντων ὑψιστον, ἐκάλυπεν, εἶνε γνωστή, καὶ πολλὰ ὠραῖα περὶ αὐτῆς ἐλέχθησαν. Ἐξηντλήθη τόσον εἰς πενθούσας φυσιογνωμίας, λέγει ὁ μὲν, ὥστε ἀπηλπίσθη, ὅτι ἠδύνατο νὰ εἰκονίσῃ ἔτι πενθιμωτέραν τὴν τοῦ πατρός. Ὁμολόγησε διὰ τούτου, λέγει ὁ δέ,²⁵ ὅτι τὸ πατρικὸν ἄλγος εἰς τοιαύτας περιστάσεις ὑπερβαίνει πᾶσαν ἔκφρασιν. Τὸ ἐπ' ἐμοὶ δὲν βλέπω ἐνταῦθα οὔτε τὴν ἀδυναμίαν τοῦ τεχνίτου, οὔτε τὴν ἀδυναμίαν τῆς τέχνης. Κατὰ τὸν βαθμὸν τοῦ πάθους ἀδρύνονται καὶ οἱ τούτω ἀντιστοιχοῦντες χαρακτῆρες τοῦ προσώπου· ὁ ὑψιστος βαθμὸς συνεπάγεται τὴν ὑψίστην ἔντασιν τῶν χαρακτήρων, καὶ οὐδὲν τῇ τέχνῃ εὐχερέστερον τῆς ἀπεικόνισεως αὐτῶν. Ἄλλ' ὁ Τιμάνθης ἐγίνωσκε τὰ ὄρια, ἃ αἱ χάριτες διαγράφουσιν εἰς τὴν τέχνην αὐτοῦ. Ἐγίνωσκεν, ὅτι τὸ προσήκον

μέρος τοῦ ἄλγους εἰς τὸν Ἀγαμέμνονα, ὡς πατέρα, ἐκφράζεται διὰ μορφασμῶν, οἵτινες πάντοτε εἶνε δυσειδεῖς. Διὰ τοῦτο ὄθησε τὴν ἔκφρασιν μέχρι τοῦ σημείου, καθ' ὃ κάλλος καὶ εὐπρέπεια ἠδύναντο νὰ συνδεθῶσι μετ' αὐτῆς. Ἀσμένως ἤθελε παρακάμπει τὸ δυσειδές, ἀσμένως ἤθελε μετριάσει αὐτό· ἀλλ' ἐπειδὴ οὐδέτερον τούτων τῷ ἐπέτρεπεν ἢ σύνθεσις αὐτοῦ, τί ἄλλο τῷ ὑπελείπετο, ἢ νὰ συγκαλύψῃ αὐτό; Ὅτι δὲν ἐπετρέπετο αὐτῷ νὰ ζωγραφῆσῃ, ἐποίησεν ὥστε νὰ μαντεύηται. Ἐν συντόμῳ ἢ συγκαλύψις αὕτη εἶνε θυσία, ἣν ὁ τεχνίτης προσέφερεν εἰς τὸ κάλλος. Αὕτη εἶνε ὑπόδειγμα, οὐχὶ πῶς πρέπει τις νὰ ἐξωθήσῃ τὴν ἔκφρασιν πέραν τῶν ὁρίων τῆς τέχνης, ἀλλὰ πῶς πρέπει νὰ ὑποτάσῃ τις αὐτὴν εἰς τὸν πρῶτον τῆς τέχνης νόμον, εἰς τὸν νόμον τοῦ κάλλους.

Καὶ ἤδη τούτου ἐφαρμοζομένου εἰς τὸν Λαοκόοντα, εἶνε φανερά ἡ αἰτία, ἣν ζητῶ. Ὁ τεχνίτης εἰργάσθη ἐν τῷ πνεύματι τοῦ ὑψίστου κάλλους, ὑπὸ τὰς παραδεδεγμένας περιστάσεις τοῦ σωματικοῦ ἄλγους. Ἀλλὰ τοῦτο, ἐν ὅλῃ αὐτοῦ τῇ παρομορφοῦσῃ σφοδρότητι, δὲν ἠδύνατο νὰ συνδεθῆ μετ' ἐκείνου. Ἐπρεπε λοιπὸν νὰ κολάσῃ τὸ ἄλγος, νὰ πρᾶνῃ τὴν κραυγὴν εἰς στεναγμόν. Ὅχι διότι ἡ κραυγὴ προδίδει ψυχὴν ἀγενῆ, ἀλλὰ διότι διαστρέφει τὸ πρόσωπον ἀηδῶς. Ἄς φαντασθῆ τις μόνον ὑπερμέτρως ἠνεωγμένον τὸ στόμα τοῦ Λαοκόοντος, καὶ ἄς κρίνῃ. Ἄς φαντασθῆ τις αὐτὸν κραυγάζοντα, καὶ ἄς ἴδῃ· τὸ σύμπλεγμα τοῦ Λαοκόοντος ἐνέπνεεν οἶκτον, διότι ἐξέφραζε συγχρόνως κάλλος καὶ ἄλγος· ἤδη μετεβλήθη εἰς δυσειδῆ, εἰδεχθῆ εἰκόνα, ἀφ' ἧς ἀσμένως ἀποστρέφει τις τὴν ὄψιν, διότι ἡ θεὰ τοῦ ἄλγους διεγείρει ἀποστροφὴν, ἣν δὲν δύναται τὸ κάλλος τοῦ πάσχοντος ἀντικειμένου νὰ μετατρέψῃ εἰς τὸ γλυκὺ τοῦ οἴκτου συναίσθημα.

Καὶ μόνον τὸ εὐρὸν τοῦ στόματος ἄνοιγμα — μὴ συνυπο-

λογιζομένης τῆς δι' αὐτοῦ βιαίας καὶ ἀηδοῦς παραμορφώσεως καὶ διαστροφῆς τῶν λοιπῶν μερῶν τοῦ προσώπου—ἀποτελεῖ εἰς μὲν τὴν ζωγραφικὴν κηλίδα, εἰς δὲ τὴν γλυπτικὴν κοιλότητα, ἣτις παράγει τὴν ἀπεχθεσιότητα ἐντύπωσιν. Ὁ Montfaucon²⁶ ἔδειξεν ὀλίγην καλαισθησίαν, ἐκλαβὼν ἀρχαίαν τινὰ πωγωνοφόρον κεφαλὴν μετὰ στόματος εὐρέως ἠνεφγμένου, ὡς Δία χρησμοδόν. Πρέπει νὰ κραυγάσῃ θεός τις, ἔξαγγέλλων τὸ μέλλον; Ὁ ἀρεστός τοῦ στόματος τύπος θὰ ἔκαμνεν ὑποπτον τὸν λόγον του; Ἄλλ' οὐδὲ πείθομαι τῷ Βαλερίῳ γράφοντι, ὅτι εἰς τὴν ἄρτι μνημονευθεῖσαν εἰκόνα τοῦ Τιμάνθους ὁ Αἴας ἐκραύγαζε.²⁷ Πολὺ φαυλότεροι τεχνῖται ἐκ τῶν χρόνων τῆς ἤδη παρηκμακυσίας τέχνης δὲν εἰκονίζουσι μετὰ στόματος διανοιγομένου πρὸς κραυγὴν οὐδ' αὐτοὺς τοὺς ἀγριωτάτους βαρβάρους, ὅταν ὑπὸ τὸ ξίφος τοῦ νικητοῦ καταλαμβάνῃ αὐτοὺς φρίκη καὶ θανάτου ἀγωνία.²⁸

Εἶνε βέβαιον, ὅτι ἡ ὕφεσις αὕτη τοῦ ὑψίστου σωματικοῦ ἄλγους εἰς αἴσθημα κατωτέρου βαθμοῦ ἦτο φανερὰ εἰς πλεῖστα τῶν ἀρχαίων τεχνουργημάτων. Ὁ πάσχων Ἡρακλῆς ἐν τῷ δηλητηριασμένῳ χιτῶνι, ἔργον ἀρχαίου ἀγνώστου τεχνίτου, δὲν ἦτον ὁ Σοφόκλειος, ὅστις ἐκραύγαζε τόσον φρικωδῶς, ὥστε ἀντήχουν οἱ Λοκρικοὶ βράχοι καὶ τὰ ἀκρωτήρια τῆς Εὐβοίας. Ἦτο μᾶλλον σκυθρωπός, ἢ ἄγριος.²⁹ Ὁ Φιλοκτῆτης Πυθαγόρου τοῦ Λεοντίνου ἐφαίνετο μεταδίδων τὸ ἄλγος αὐτοῦ εἰς τὸν παρατηρητὴν· ἀλλὰ τὴν ἐντύπωσιν ταύτην ἤθελε παρακωλύσει ἡ ἐλαχίστη ἀπεχθὴς γραμμὴ. Ἦδύνατό τις νὰ ἐρωτήσῃ, πόθεν γνωρίζω, ὅτι ὁ εἰρημένος τεχνίτης ἐποίησεν ἄγαλμα τοῦ Φιλοκτῆτου; Ἐκ τινος χωρίου τοῦ Πλινίου, ὅπερ εἶνε τόσον καταφανῶς νενοθευμένον ἢ παρεφθαρμένον, ὥστε δὲν ἔπρεπε νὰ ἀναμνήνη τὴν διόρθωσίν μου.³⁰

Γ'.

Ἄλλ' ἡ τέχνη, ὡς ἤδη ἐλέχθη, προσέλαβεν ἐν τοῖς νεωτέροις χρόνοις ἀσυγκρίτως εὐρύτερα ὄρια. Ἡ μίμησις αὐτῆς, λέγουσιν, ἐκτείνεται ἐφ' ἅπασαν τὴν ὄρατὴν φύσιν, ἧς μικρὸν μόνον μέρος εἶνε τὸ ὠραῖον. Ἀλήθεια καὶ ἔκφρασις εἶνε ὁ πρῶτος αὐτῆς νόμος. Ὡς δὲ καὶ ἡ φύσις αὐτὴ θυσιάζει ἐκάστοτε τὸ ὠραῖον εἰς ὑψηλοτέρας βλέψεις, οὕτω πρέπει καὶ ὁ τεχνίτης νὰ καθυποτάσῃ αὐτὸ εἰς τὸν γενικὸν αὐτοῦ σκοπὸν, καὶ νὰ ἐπιδιώκῃ αὐτό, ἐφόσον ἐπιτρέπουσιν ἡ ἀλήθεια καὶ ἡ ἔκφρασις. Ἀρκεῖ μόνον ἡ ἀλήθεια καὶ ἡ ἔκφρασις νὰ μετατρέπωσι τὸ δυσειδέστατον ἐν τῇ φύσει εἰς ὠραῖον ἐν τῇ τέχνῃ.

Δεδόσθω, ὅτι πρὸς στιγμὴν δὲν ἠθέλῃ τις νὰ διαμψισβητήσῃ τὸ ὀρθὸν ἢ σφαλερὸν τῶν ἐννοιῶν τούτων· ἀλλὰ δὲν ἠδύνατό τις, ἀνεξαρτήτως αὐτῶν, νὰ ἐρωτήσῃ διατί οὐχ ἦττον ὁ τεχνίτης πρέπει νὰ μὴ ὑπερβαίῃ τὸ μέτρον ἐν τῇ ἔκφρασει καὶ οὐδέποτε νὰ ἐκλέγῃ πρὸς παράστασιν τὴν ὑψίστην στιγμὴν τῆς πράξεως;

Νομίζω, ὅτι ἡ ἔρευνα τῆς μοναδικῆς στιγμῆς, ἐξ ἧς τὰ ὑλικά ὄρια τῆς τέχνης ἐξαρτῶσι πάσας αὐτῶν τὰς μιμήσεις, θέλει ὀδηγήσει εἰς ὁμοίας παρατηρήσεις.

Ἄν ὁ τεχνίτης ἐκ τῆς αἰεὶ μεταβαλλομένης φύσεως δὲν δύναται νὰ μεταχειρισθῇ πλείονας τῆς μιᾶς μοναδικῆς στιγμῆς, καὶ ὁ ζωγράφος ἰδίως τὴν μοναδικὴν στιγμὴν ταύτην μόνον ἐκ μιᾶς μοναδικῆς ἀπόψεως νὰ συλλάβῃ δύναται, τὰ δ' ἔργα αὐτῶν δὲν ἐποιήθησαν πρὸς θεῶν μόνον, ἀλλὰ πρὸς παρατήρησιν, μακρὰν καὶ ἐπανειλημμένην παρατήρησιν—εἶνε βέβαιον, ὅτι ἡ ἐκλογή τῆς μοναδικῆς ἐκείνης στιγμῆς καὶ τῆς μοναδικῆς ἀπόψεως τῆς μοναδικῆς ταύτης στιγμῆς δὲν δύναται νὰ ἦνε ἀρκούντως γόνιμος. Ἐκεῖνο δὲ μόνον εἶνε γόνιμον, ὅπερ ἀφίνει ἐλεύθερον εἰς τὴν φαν-

τασίαν στάδιον. Ὅσον πλειότερα βλέπομεν, τόσον πλειότερα πρέπει νὰ δυνάμεθα νὰ προσαναπλάττωμεν. Ὅσον πλειότερα προσαναπλάττωμεν, τόσον πλειότερα πρέπει νὰ νομίζωμεν, ὅτι βλέπομεν. Ἄλλ' εἰς τὴν ὅλην ἐξέλιξιν πάθους τινὸς ἢ μᾶλλον ἀπρόσφορος στιγμή πρὸς τὸ πλεονέκτημα τοῦτο εἶνε ἡ ὑψίστη βαθμὶς αὐτοῦ. Ὑπὲρ αὐτὴν οὐδὲν ὑπάρχει, καὶ τὸ νὰ δεῖξῃ τις εἰς τὸν ὀφθαλμὸν τὴν ὑπάτην στιγμὴν ἰσοδυναμεῖ πρὸς τὸ νὰ δεσμεύσῃ τὰς πτέρυγας τῆς φαντασίας καὶ νὰ ἀναγκάσῃ αὐτήν, μὴ δυναμένην νὰ ἀρθῇ πέραν τῆς ὑλικῆς ἐντυπώσεως, νὰ κατέλθῃ καὶ νὰ ἀσχοληθῇ περὶ ταπεινοτέρας ταύτης εἰκόνας, ὧν ὑπεράνω πτοεῖται νὰ ὑψωθῇ, ἀνακοπτομένη ὑπὸ τῆς ὄρατῆς περισσείας τῆς ἐκφράσεως. Ὡστε ἂν ὁ Λαοκόων στενάζῃ, δύναται ἡ φαντασία νὰ ἀκούσῃ αὐτὸν κραυγάζοντα· ἂν ὁμοῦ κραυγάζῃ, δὲν δύναται ἡ φαντασία οὔτε βαθμίδα ὑψηλότερον ν' ἀνέλθῃ, οὔτε βαθμίδα χαμηλότερον τῆς παραστάσεως ταύτης νὰ καταβῇ χωρὶς νὰ ἴδῃ αὐτὸν ἐν μᾶλλον ἀνεκτῇ, ἐπομένως ἤττον ἐνδιαφερούση στιγμή. Ἀκούει αὐτὸν μόνον ὑποστένοντα, ἢ βλέπει αὐτὸν ἤδη νεκρόν.

Ἐξακολουθῶ. Ἄν ἡ μοναδικὴ αὐτὴ στιγμή λάβῃ διὰ τῆς τέχνης ἀμετάβλητον διάρκειαν, δὲν πρέπει νὰ ἐκφράξῃ τι, ὅπερ δὲν δύναται νὰ νοηθῇ ἄλλως, ἢ ὡς μεταβατικόν. Πάντα τὰ φαινόμενα, ὧν ἡ φύσις συνεπάγεται, κατὰ τὰς ιδέας ἡμῶν, αἰφνιδίαν ἐμφάνισιν ἢ αἰφνιδίαν ἐξαφάνισιν, καὶ ἅτινα μίαν μόνον στιγμὴν δύνανται νὰ ᾔνε ὅ,τι εἶνε πάντα τὰ τοιαῦτα φαινόμενα, εἴτε εὐχάριστα εἴτε φοβερά, λαμβάνουσι διὰ τῆς ἐν τῇ τέχνῃ διαρκείας τόσον παρὰ φύσιν ὄψιν, ὥστε κατὰ πᾶσαν ἐπαναλαμβανομένην παρατήρησιν ἢ ἐντύπωσιν γίνεται ἀσθενεστέρα καὶ τὸ ὅλον ἀντικείμενον τέλος προξενεῖ εἰς ἡμᾶς ἀηδίαν ἢ φρίκην. Ὁ La Mettrie,³¹ ὅστις ἐξήτησε νὰ ζωγραφήσουν αὐτὸν ὡς δεύτερον Δημόκριτον, γελᾷ μόνον τὸ πρῶτον ὀρώμενος. Ἄν παρατηρήσῃτε αὐτὸν ἐπανει-

λημμένως, ὁ φιλόσοφος θὰ μεταβληθῆ εἰς ἡλίθιον· ὁ γέλωσ αὐτοῦ εἰς σεσηρὸς μειδίαμα. Οὕτω συμβαίνει καὶ ὡς πρὸς τὸ κραυγάζειν. Τὸ σφοδρὸν ἄλγος, τὸ ἐκβιάζον τὴν κραυγὴν, ἢ ἐνδίδει ταχέως, ἢ φθείρει τὸ πάσχον ὑποκείμενον. Ὡστε καὶ ὁ ὑπομονητικώτατος καὶ εὐσταθέστατος ἀνὴρ ἐὰν κραυγάζῃ, ἐν τούτοις δὲν κραυγάζει ἀδιαλείπτως. Καὶ τοῦτο μόνον τὸ κατ' ἐπίφασιν ἀδιαλείπτων ἐν τῇ ὑλικῇ τῆς τέχνης μιμήσει ἤθελε μεταβάλλει τὴν κραυγὴν εἰς γυναικῶδη ἀδυναμίαν, εἰς παιδαριώδη μικροψυχίαν. Τοῦτο τοῦλάχιστον ἔπρεπε ν' ἀποφύγῃ ὁ τεχνίτης τοῦ Λαοκόοντος, καὶ ἂν ἀκόμη ἢ κραυγὴ δὲν ἤθελε παραβλάψῃ τὸ κάλλος, καὶ ἂν ἦτο ἀκόμη συγκεχωρημένον εἰς τὴν τέχνην αὐτοῦ νὰ ἐκφράσῃ ἄλγος ἄνευ κάλλους.

Μεταξὺ τῶν ἀρχαίων ζωγράφων φαίνεται, ὅτι ὁ Τιμόμαχος ἐνησμένιζε τὰ μάλιστα εἰς τὴν ἐκλογὴν ὑποθέσεων τοῦ ὑψίστου πάθους. Ὁ μαινόμενος Αἴας αὐτοῦ καὶ ἡ παιδοκτόνος Μήδεια ἦσαν εἰκόνες διάσημοι. Ἄλλ' ἐκ τῶν περὶ αὐτοῦ σωζομένων περιγραφῶν γίνεται δῆλον, ὅτι τὴν στιγμὴν ἐκείνην, ἐν ἣ ὁ παρατηρητὴς μαντεύει μᾶλλον ἢ βλέπει τὴν ὑψίστην τοῦ πάθους ἔντασιν, ἐκείνην τὴν παράστασιν, μεθ' ἧς οὐχὶ τόσον ἀναγκαίως συνδέομεν, τὴν ἔννοιαν τῆς μεταβατικότητος, ὥστε ἡ παράστασις ταύτης ἐν τῇ τέχνῃ νὰ μᾶς δυσαρεστῇ — ἐξόχως ἐννόησε καὶ πρὸς ἀλλήλας νὰ συνδέσῃ ἔγνω. Δὲν ἐξεικόνισε τὴν Μήδειαν καθ' ἣν στιγμὴν αὕτη πράγματι σφάζει τὰ ἑαυτῆς τέκνα, ἀλλὰ στιγμᾶς τινος πρότερον, ὅταν ἡ μητρικὴ στοργὴ παλαίῃ ἀκόμη πρὸς τὴν ζηλοτυπίαν. Προβλέπομεν τὸ τέλος τῆς πάλης ταύτης. Τρέμομεν ἐκ τῶν προτέρων, ὅτι θ' ἀντικρούσωμεν μετ' ὀλίγον ἀγρίαν Μήδειαν, καὶ ἡ φαντασία μας προτρέχει πολὺ πέραν παντός, ὅτι ἐν τῇ φρικῶδει ταύτῃ στιγμῇ ἡδύνατο νὰ μᾶς δεῖξῃ ὁ ζωγράφος. Ἄλλ' ἔνεκα τούτου ἀκριβῶς τὸ ἐν τῇ τέχνῃ παρατεινόμενον ἀναποφάσιστον τῆς Μήδειας προσκρούει εἰς τὴν αἴσθησίν μας τόσον ὀλί-

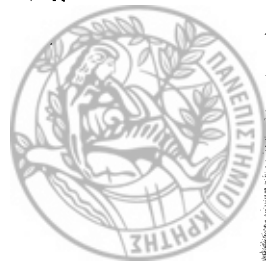

γον, ὥστε μᾶλλον εὐχόμεθα, νὰ ἔμενον οὕτω τὰ πράγματα καὶ ἐν τῇ φύσει, οὐδέποτε νὰ ἐκρίνετο ἡ πάλη τῶν παθῶν, ἢ νὰ διήρκει κἂν τόσον, ἕως οὗ ὁ χρόνος καὶ ἡ σκέψις δυνηθῶσι νὰ ἐξασθενήσωσι τὴν μανίαν καὶ νὰ ἐξασφαλίσωσι τὴν νίκην εἰς τὰ μητρικὰ αἰσθήματα. Ἡ σοφία τοῦ Τιμομάχου αὕτη ἐπεσπάσατο αὐτῷ μεγάλα καὶ συχνὰ ἐγκώμια καὶ ὑψωσεν αὐτὸν πολὺ ὑπὲρ ἄλλον ἄγνωστον ζωγράφον, ὅστις ὑπῆρξε τόσον ἀδαής, ὥστε νὰ δεῖξη τὴν Μήδειαν ἐν τῇ ὑπάτῃ αὐτῆς μανίᾳ, καὶ οὕτως εἰς τὸν γοργῶς παρερχόμενον βαθμὸν τοῦτον τῆς ὑψίστης μανίας νὰ δώσῃ διάρκειαν, καθ' ἧς ἐξανίσταται πᾶσα φυσικὴ αἰσθησις. Ὁ ποιητής³², ὅστις μέμφεται αὐτὸν ἔνεκα τούτου, λέγει λίαν εὐφυῶς, αὐτὴν ταύτην τὴν εἰκόνα προσαγορεύων: «Διψᾶς λοιπὸν πάντοτε τὸ αἷμα τῶν τέκνων σου; Εἶνέ τις δεύτερος Ἰάσων ἢ νέα τις Κρέουσα, οἵτινες ἀπαύστως σ' ἐξοργίζουσιν; — Ἔρχε καὶ ἐν τῇ εἰκόνι ἔτι παιδοκτόνε!» προσθέτει πλήρης ἀγανακτήσεως.

Περὶ τοῦ μαινομένου Αἴαντος τοῦ Τιμομάχου δύναται τις νὰ κρίνῃ ἐκ τῆς εἰδήσεως τοῦ Φιλοστράτου.³³ Ὁ Αἴας δὲν παρίστατο καθ' ἣν στιγμὴν ἐμαίνετο μεταξὺ τῶν ποιμνίων, σφάζων καὶ δένων βοῦς καὶ τράγους ἀντὶ ἀνθρώπων. Ἀλλ' ὁ τεχνίτης τὸν ἔδειξε κεκμηκότα μετὰ τὸ φρενόπληκτον ἀνδραγάθημα αὐτοῦ, καὶ διανοούμενον ν' αὐτοκτονήσῃ. Καὶ τοῦτο εἶνε ἀληθῶς ὁ μαινόμενος Αἴας. Ὅχι διότι ἀκριβῶς τώρα μαίνεται, ἀλλὰ διότι βλέπει τις, ὅτι ἐμάνῃ· διότι τὸ μέγεθος τῆς μανίας αὐτοῦ ἀντιλαμβάνεται τις ζωηρότατα ἐκ τῆς πλήρους ἀπογνώσεως αἰσχύνης, ἣν αὐτὸς ἤδη ἔνεκα τῆς πράξεως αὐτοῦ αἰσθάνεται. Βλέπομεν τὴν καταιγίδα εἰς τὰ ἐρείπια καὶ τὰ πτώματα, δι' ὧν ἔστρωσε τὸ ἔδαφος.

Δ'.

Ἀνασκοπῶν τὰ μνημονευθέντα αἴτια, ὧν ἔνεκα ὁ τεχνί-

της τοῦ Λαοκόοντος ἐν τῇ ἐκφράσει τοῦ σωματικοῦ ἄλλους ἐτήρησε τὸ μέτρον, εὐρίσκω, ὅτι ταῦτα συλλήβδην ἐξήχθησαν ἐκ τῆς ἰδιαίτερας φύσεως τῆς τέχνης καὶ τῶν ἀπαραιτήτων αὐτῇ περιορισμῶν καὶ ἀναγκῶν. Δυσκόλως λοιπὸν θὰ ἠδύνατο οἰονδήποτε τούτων νὰ ἐφαρμοσθῆ εἰς τὴν ποίησιν.

Δὲν θὰ ἐρευνήσω ἐνταῦθα κατὰ πόσον δύναται νὰ ἐπιτύχῃ ἐν τῇ ἐξεικονίσει σωματικοῦ κάλλους ὁ ποιητής· ἐν τούτοις εἶνε ἀναμφισβήτητον, ὅτι, ἐπειδὴ ὅλον τὸ ἄπειρον βασιλεῖον τῆς τελειότητος διανοίγεται πρὸς μίμησιν ἐνώπιον αὐτοῦ, τὸ ὄρατὸν τοῦτο σκῆνωμα, ὑφ' ὃ ἡ τελειότης μετατρέπεται εἰς ὠραιότητα, δύναται νὰ ἦν ἐν μόνον ἐκ τῶν ἐλαχίστων μέσων, δι' ὧν ἐπίσταται νὰ διεγείρῃ τὸ ἐνδιαφέρον ἡμῶν περὶ τῶν προσώπων αὐτοῦ. Πολλάκις παραμελεῖ τὸ μέσον τοῦτο παντελῶς, βέβαιος ὢν, ὅτι, ἂν ὁ ἦρως αὐτοῦ ἐκέρδησε τὴν εὐνοιαν ἡμῶν, αἱ εὐγενέστεραι αὐτοῦ ιδιότητες ἢ ἐπασχολοῦσιν ἡμᾶς τόσον, ὥστε οὐδόλως προσέχομεν εἰς τὴν σωματικὴν διάπλασιν, ἢ, ἂν προσέχωμεν εἰς αὐτήν, αἱ εὐγενέστεραι ιδιότητες δελεάζουσιν ἡμᾶς τόσον, ὥστε οἴκοθεν ἀπονέμομεν εἰς τὸν ἦρωα ἂν οὐχὶ ὠραίαν, τοῦλάχιστον ὁμως ἀδιάφορον μορφὴν. Ἦκιστα θέλει ἀποβλέψει εἰς τὴν ἔννοιαν ταύτην, προκειμένου περὶ ἐκάστου χαρακτηριστικοῦ, ὅπερ δὲν εἶνε ῥητῶς πρὸς τὴν ὄρασιν προωρισμένον. Ὅταν ὁ Λαοκόων τοῦ Βιργιλίου κραυγάζῃ, εἰς τίνος τὸν νοῦν ἐπέρχεται, ὅτι πρὸς τὸ κραυγάζειν εἶνε χρεῖα μεγάλου στόματος, καὶ ὅτι τὸ μέγα τοῦτο στόμα φέρει δυσμορφίαν; Ἀρκεῖ, ὅτι τὸ *φρικώδεις κραυγὰς ἀναπέμπει πρὸς τ' ἄστρα* ἐνέχει ὕψος ὡς πρὸς τὴν ἀκοήν, καὶ εἶνε ἀδιάφορον, πῶς ἤθελε φανῆ εἰς τὴν ὄρασιν. Ὅστις ἀξιοῖ ἐνταῦθα ὠραίαν εἰκόνα, τούτου ἠστόχησεν ἡ πᾶσα ποιητικὴ ἐντύπωσις.

Ἐκτὸς τούτου οὐδὲν ἀναγκάζει τὸν ποιητὴν νὰ συγκεντρώσῃ τὴν εἰκόνα αὐτοῦ εἰς μίαν μόνην στιγμὴν. Λαμ-

βάνει ἐκάστην ὑπόθεσιν του, κατὰ βούλησιν, ἐκ τῆς πρώτης αὐτῆς ἀρχῆς, καὶ τὴν διεξάγει δι' ὅλων τῶν δυνατῶν μεταλλαγῶν μέχρι τέλους. Ἐκάστη τῶν μεταλλαγῶν τούτων, ἥτις θὰ ἐστοίχιζεν εἰς τὸν τεχνίτην ἐν ὅλως ἰδιαίτερον ἔργον, στοιχίζει εἰς τὸν ποιητὴν μόνον ἐν χαρακτηριστικόν· καὶ ἐν ἧ περιπτώσει τὸ χαρακτηριστικὸν τοῦτο, καθ' ἑαυτὸ ἐξεταζόμενον, ἠθέλε προσβάλει τὴν φαντασίαν τοῦ ἀκροατοῦ, ἐν τούτοις, εἴτε διὰ τῶν προηγουμένων προπαρασκευαζόμενον, εἴτε διὰ τῶν ἐπομένων μετριαζόμενον καὶ ἐπανορθούμενον, ἀποβάλλει τὴν ἐπὶ μέρους ἐντύπωσιν αὐτοῦ καὶ ἐν τῷ συνόλῳ ἐπιδρᾷ θαυμασίως. Ὡστε καὶ ἂν ὄντως θὰ ἦτον ἀπρεπὲς εἰς ἄνδρα νὰ κραυγάσῃ ἐν τῇ σφοδρότητι τοῦ ἄλγους, κατὰ τί δύναται ἢ ἀσήμαντος, παροδικῆ αὕτη ἀσχημοσύνη νὰ ὑποτιμήσῃ ἐνώπιον ἡμῶν ἐκεῖνον, ὅστις διὰ τῶν λοιπῶν ἀρετῶν αὐτοῦ κατέκτησεν ἤδη τὴν εὐνοίαν ἡμῶν; Ὁ Λαοκόων τοῦ Βιργιλίου κραυγάζει, ἀλλ' ὁ κραυγάζων οὗτος Λαοκόων εἶνε αὐτὸς ἐκεῖνος, ὃν ἤδη γνωρίζομεν καὶ ἀγαπῶμεν, ὡς τὸν συνετώτατον πατριώτην, ὡς τὸν φιλοστοργότατον πατέρα. Δὲν ἀναφέρομεν τὴν κραυγὴν ταύτην εἰς τὸν χαρακτήρα, ἀλλ' ἀπλῶς εἰς τὸ ἀφόρητον ἄλγος αὐτοῦ. Τοῦτο μόνον ἀκούομεν ἐν τῇ κραυγῇ αὐτοῦ, καὶ διὰ τῆς κραυγῆς ταύτης μόνον ὁ ποιητὴς ἠδύνατο νὰ καταστήσῃ ἡμῖν αἰσθητὸν τὸ ἄλγος αὐτοῦ.

Τίς λοιπὸν μέμφεται αὐτὸν ἀκόμη; Τίς δὲν πρέπει μᾶλλον νὰ ὁμολογήσῃ, ὅτι, ἂν ὁ τεχνίτης ἔπραξε καλῶς, εἰκονίσας τὸν Λαοκόοντα μὴ κραυγάζοντα, καὶ ὁ ποιητὴς ἔπραξεν ἐπίσης καλῶς, ποιήσας αὐτὸν κραυγάζοντα;

Ἄλλ' ὁ Βιργίλιος ἐνταῦθα εἶνε ἀπλῶς διηγηματικὸς ποιητὴς. Δύναται νὰ ἐπιτραπῇ εἰς τὸν δραματικόν, ὅτι συγχωρεῖται εἰς ἐκεῖνον; Ἄλλως ἐπιδρᾷ ἡ διήγησις περὶ τῆς κραυγῆς τινος· ἄλλως ἢ κραυγὴ αὕτη. Τὸ δράμα, ὅπερ εἶνε προωρισμένον νὰ ἀποβῇ ζῶσα ζωγραφία διὰ τοῦ ὑπο-

κριτοῦ, ἔπρεπεν ἴσως ἀκριβῶς διὰ τοῦτο νὰ τηρῆ αὐστηρότερον τοὺς νόμους τῆς ὑλικῆς ζωγραφίας. Ἐν τῷ δράματι δὲν νομίζομεν μόνον, ὅτι βλέπομεν καὶ ἀκούομεν τὸν κραυγάζοντα Φιλοκτῆτην, ἀλλὰ πράγματι ἀκούομεν καὶ βλέπομεν αὐτὸν κραυγάζοντα. Ὅσον ἐγγύτερον τῆς φύσεως προβαίνει ὁ ὑποκριτής, τόσον ἀνιαρότερον προσβάλλονται οἱ ὀφθαλμοὶ καὶ τὰ ὄτα ἡμῶν· ὅπερ ἀναντιρρήτως συμβαίνει ἐν τῇ φύσει, ὅταν ἀντιλαμβάνομεθα τόσον μεγαλοφώνους καὶ σφοδρὰς ἐκδηλώσεις τοῦ ἄλγους. Πρὸς τούτοις τὸ σωματικὸν ἄλγος ἐν γένει δὲν εἶνε ἱκανὸν νὰ παραγάγῃ τὸν οἶκτον, ὃν διεγείρουσιν ἕτερα δεινά. Ἡ φαντασία ἡμῶν δὲν ἀντιλαμβάνεται αὐτὸ τόσον, ὥστε ἡ θεὰ αὐτοῦ μόνον νὰ ἠδύνατο νὰ παραγάγῃ ἐν ἡμῖν ἀνάλογόν τι συναίσθημα. Ὅθεν ὁ Σοφοκλῆς, ποιῶν τὸν Φιλοκτῆτην καὶ τὸν Ἡρακλῆ οὕτω οἰμῶζοντας καὶ θρηνοῦντας οὕτω κραυγάζοντας καὶ βρυχωμένους, παρέβη ἴσως ὄχι αὐθαίρετόν τινα, ἀλλ' ἐν αὐτῇ τῇ φύσει τῶν αἰσθημάτων ἡμῶν ἐδραζομένην κοσμιότητα. Οἱ περιϊστάμενοι ἀδυνατοῦσι νὰ συμμεθέξωσι τοῦ ἄλγους αὐτῶν τόσον, ὅσον φαίνονται ἀξιοῦσαι αἱ ἄμετροι ἐκρήξεις αὐταί, εἰς ἡμᾶς δὲ τοὺς θεατὰς θὰ φανῶσι συγκριτικῶς ψυχραί, καὶ ἐν τούτοις δὲν δυνάμεθα νὰ θεωρήσωμεν τὸν οἶκτον ἐκείνων ἄλλως, ἢ ὡς τὸ μέτρον τοῦ ἡμετέρου. Τούτοις προσθετέον, ὅτι ὁ ὑποκριτής δυσκόλως, ἢ οὐδὲν δύναται νὰ ἐπιτηδεύσῃ τὴν παράστασιν τοῦ σωματικοῦ ἄλγους μέχρις ἀπάτης· καὶ τίς οἶδεν, ἂν οἱ νεώτεροι δραματικοὶ δὲν ἦνε ἀξιοὶ ἐπαίνου μᾶλλον, ἢ μομφῆς, διότι τὸν σκόπελον τοῦτον ἢ ἐντελῶς ἀπέφυγον, ἢ παρέκαμψαν αὐτὸν μετ' ἐλαφροῦ ἀκατίου.

Πόσα θὰ ἐφαίνοντο ἐν τῇ θεωρίᾳ ἀναντίρρητα, ἂν ἡ μεγαλοφυΐα δὲν κατώρθου ν' ἀποδείξῃ τὸ ἐναντίον ἐν τῇ πράξει. Πᾶσαι αἱ παρατηρήσεις αὐταὶ δὲν εἶνε ἀβάσιμοι, καὶ ὁμοῦ ὁ Φιλοκτῆτης παραμένει σκηρικὸν ἀριστοτέχνημα.

Διότι μέρος αὐτῶν δὲν ἀφορᾷ τὸν Σοφοκλῆ, ὅστις ἐν τῇ καταφρονήσει ἀκριβῶς τοῦ ἄλλου μέρους ἐξικνεῖται εἰς κάλλονάς, ἅς ὁ ἄτολμος τεχνοκρίτης, ἄνευ τοῦ ὑποδείγματος τούτου, οὐδέποτε ἤθελε φαντασθῆ. Αἱ ἀκόλουθοι παρατηρήσεις θὰ δεῖξωσι τοῦτο ἐναργέστερον.

1. Μετὰ πόσης θαυμαστῆς γνώσεως ὁ ποιητὴς ἐπέρωσε καὶ ἠύρυνε τὴν ιδέαν τοῦ σωματικοῦ ἄλγους! Ἐξέλεξε μίαν πληγὴν — (διότι καὶ τὰς περιστάσεις τοῦ μύθου δύναται τις νὰ θεωρήσῃ ὡς ἐκ τῆς ἐκλογῆς αὐτοῦ ἐξαρτηθείσας, καὶ τὴν ἐκλογὴν τοῦ μύθου γινομένην ἀκριβῶς ἔνεκα τούτων τῶν εἰς αὐτὸν προσφόρων περιστάσεων) — ἐξέλεξε, λέγω, μίαν πληγὴν, καὶ ὄχι μίαν ἐσωτερικὴν νόσον· διότι ἐξ ἐκείνης παράγεται παράστασις ζωηροτέρα, ἢ ἐκ ταύτης, ὅσον καὶ ἂν ἦνε ὀδυνηρά. Διὸ ἡ ἐσωτερικὴ συμπαθητικὴ ³⁴ φλόξ, ἡ βιβρώσκουσα τὸν Μελέαγρον, ὅταν ἡ μήτηρ αὐτοῦ ἐν τῇ παραφορᾷ τῆς ἀδελφικῆς στοργῆς ἐθυσίασεν αὐτόν, ῥίψασα εἰς τὴν πυρὰν τὸν μοιραῖον δαυλόν, θὰ ἦτον ὡς ἐκ τούτου ὀλιγώτερον θεατρικὴ τῆς πληγῆς. Καὶ ἡ πληγὴ αὕτη ἦτο θεία τιμωρία. Ὑπερφυσικόν τι δηλητήριον ἐμαίνετο ἐν αὐτῇ ἀδειαλείπτως καὶ εἰς μόνον τὴν καθ' ὠρισμένον χρόνον ἐπανερχομένην προσβολὴν σφοδροτέρου ἄλγους περιέπιπτεν ὁ τάλας εἰς ὕπνον ληθαργικόν, ἐν ᾧ ἡ ἐξηντλημένη φύσις αὐτοῦ ἀνελάμβανεν, ἵνα δύναται νὰ ἐξακολουθήσῃ ἐκ νέου τὴν αὐτὴν ὁδὸν τοῦ ἄλγους. Ὁ Châteaubrun ³⁵ ποιεῖ αὐτὸν πληγωθέντα μόνον ὑπὸ δηλητηριασμένου βέλους Τρωός. Τί δύναται τις νὰ προσδοκᾷ ἔκτακτον ἐκ τόσον κοινῆς συμπτώσεως; Εἰς ταύτην ἦτο ἐκτεθειμένος πᾶς τις ἐν τοῖς ἀρχαίοις πολέμοις· ἐκ τίνος λόγου εἶχεν αὕτη ὡς πρὸς τὸν Φιλοκλήτην μόνον τόσον φοβερὰς συνεπειάς; Φυσικόν δηλητήριον, ἐνεργοῦν χωρὶς νὰ φονεύῃ, ἐπὶ ἐννέα ὅλα ἔτη, εἶνέ τι πρὸς τούτοις πολὺ ἀπιθανώτερον, ἢ ὅλον τὸ μυθωδῶς ὑπέρφυές, δι' οὗ ὁ Ἕλληνας περιεκόσμησεν αὐτό.

2. Ἄλλ' ὅσον μεγάλας καὶ φοβερὰς καὶ ἂν παρέσθησε τὰς σωματικὰς ἀλγηθόνας τοῦ ἥρωος αὐτοῦ, ἐν τούτοις τὰ μάλα συνησθάνετο, ὅτι δὲν ἤθελον ἐπαρκέσει αὐταὶ μόναι, ἵνα διεγείρωσιν αἰσθητὸν βαθμὸν οἴκτου. Ὅθεν συνέδεσεν αὐτὰς μετ' ἄλλων δεινῶν, ἅτινα ἐπίσης, καθ' ἑαυτὰ μὲν ἐξεταζόμενα, δὲν ἠδύναντο νὰ συγκινήσωσι σπουδαίως, ἀλλὰ διὰ τοῦ συνδυασμοῦ τούτου προσελάμβανον τοιαύτην μελαγχολικὴν χροιάν, οἷαν μετέδιδον πάλιν εἰς τὰς σωματικὰς ὀδύνας. Τὰ δεινὰ ταῦτα ἦσαν παντελὴς στέρησις τῆς ἀνθρωπίνης κοινωνίας, πείνα καὶ πᾶσαι τοῦ βίου αἱ δυσχέρειαι, εἰς ἃς εἶνέ τις ἐκτεθειμένος ὑπὸ χαλεπὸν οὐρανὸν ἐν τῇ στερήσει ἐκείνῃ.³⁶ Ἄς φαντασθῇ τις ἄνθρωπον ἐν ὁμοίαις περιστάσεσιν, ἀλλ' ὑγιᾶ καὶ ἰσχυρὸν καὶ εὐμήχανον, καὶ ἰδοῦ εἰς Ροβινσὼν Κρουσόε, ὅστις ὀλίγην ἀξίωσιν ἔχει ἐπὶ τοῦ οἴκτου ἡμῶν, ἂν καὶ ἄλλως ἢ τύχη αὐτοῦ δὲν ἦνε εἰς ἡμᾶς οὐδόλως ἀδιάφορος. Διότι σπανίως ἢ ἀνθρωπίνη κοινωνία εἶνε ἡμῖν τόσον ἀρεστή, ὥστε ἢ γαλήνη, ἥς μακρὰν ταύτης ἀπολαύομεν, νὰ μὴ φαίνεται ἡμῖν λίαν θελκτικὴ, ἰδίως ὑπὸ τὸ κράτος τῆς ἰδέας, ἣτις κολακεύει πᾶν ἄτομον, ὅτι δύναται βαθμηδὸν νὰ ἐξοικειωθῇ πρὸς τὴν στέρησιν ξένης βοήθειας. Ἐξ ἄλλου ἃς φαντασθῇ τις ἄνθρωπον νοσοῦντα τὴν ἀλγεινοτάτην, τὴν μᾶλλον ἀνίατον νόσον, ἀλλὰ συγχρόνως περιστοιχισμένον ὑπὸ φίλων προθύμων, οἵτινες δὲν ἀφίνουσιν αὐτὸν νὰ αἰσθανθῇ οὐδεμίαν στέρησιν, οἵτινες τὸ πάθος αὐτοῦ κατὰ δύναμιν ἀνακουφίζουσι, πρὸς οὓς ἀπροκαλύπτως δύναται νὰ δεινολογηθῇ καὶ νὰ θρηνησῇ: ἀναντιρρήτως θὰ οἰκτείρωμεν αὐτόν, ἀλλ' ὁ οἴκτος οὗτος δὲν διαρκεῖ, διότι τέλος ὑψοῦμεν τοὺς ὤμους καὶ προτρέπομεν αὐτόν νὰ ὑπομένῃ. Μόνον ἂν ἀμφοτέρω συμπέσωσιν, ἂν ὁ ἐγκαταλελειμμένος ἦνε καὶ σωματικῶς ἀνίσχυρος, ἂν οὐδεὶς ἄλλος βοηθῇ τὸν ἀνίκανον νὰ βοηθήσῃ ἑαυτόν, καὶ τὰ δεινολογήματα αὐτοῦ ἐκπνέουσιν εἰς τὸν ἔρημον ἀέρα: μόνον τότε

βλέπομεν ὄλην τὴν ἀθλιότητα, ἣτις δύναται νὰ πλήξη τὴν ἀνθρωπίνην φύσιν, συνεκρηγνυμένην κατὰ τοῦ δυστυχοῦς, καὶ πᾶσα ταχεῖα σκέψις, ἣτις ὑποκαθιστᾷ ἡμᾶς εἰς τὴν θέσιν αὐτοῦ, διεγείρει τρόμον καὶ φρίκην. Δὲν βλέπομεν πρὸ ἡμῶν οὐδὲν ἄλλο, ἢ τὴν ἀπελπισίαν ἐν τῇ φρικωδεστάτῃ αὐτῆς ὄψει, οὐδεὶς δὲ οἶκος εἶνε σφοδρότερος, οὐδεὶς συντήκει τὴν ψυχὴν πλειότερον ἐκείνου, ὅστις συναναμιγνύεται μετ' εἰκόνων τῆς ἀπελπισίας. Τοιαύτης φύσεως εἶνε ὁ οἶκος, ὃν αἰσθανόμεθα πρὸς τὸν Φιλοκτῆτην, σφοδρότερον δ' αὐτὸν αἰσθανόμεθα τὴν στιγμὴν, καθ' ἣν βλέπομεν αὐτὸν ἀποστερούμενον τοῦ τόξου αὐτοῦ τοῦ μοναδικοῦ, ὅπερ συνετήρει τὴν γλίσχρον αὐτοῦ ὑπαρξίν. Ὡ τοῦ Γαλάτου, ὅστις δὲν εἶχε τὸν νοῦν νὰ ἀναλογισθῇ, οὔτε τὴν καρδίαν νὰ αἰσθανθῇ αὐτό! Ἡ ὅστις, μὴ στερούμενος τούτων, ἦτο ἀρκούντως μικρός, ὥστε νὰ θυσιάσῃ ταῦτα πάντα εἰς τὴν τλήμονα καλαισθησίαν τοῦ ἔθνους αὐτοῦ. Ὁ Châteaubrun εἰκονίζει τὸν Φιλοκτῆτην ἐν κοινωνίᾳ ἀνθρώπων. Νέα τις ἡγεμονόπαις ἔρχεται εἰς τὴν νῆσον, καὶ αὕτη ὄχι μόνη, ἀλλὰ μετὰ τῆς ἀκολούθου αὐτῆς, ὑποκειμένου, οὔτινος ἀγνοῶ, ἂν ἢ ἡγεμονόπαις, ἢ ὁ ποιητῆς εἶχε χρεῖαν. Παρέλειψεν ὀλόκληρον τὴν ἔξοχον σκηνὴν τοῦ τόξου, καὶ ἀντ' αὐτῆς εἰσάγει παίζοντας ὠραίους ὀφθαλμούς. Βεβαίως τὸ βέλος καὶ τὸ τόξον ἠθέλον φανῆ πολὺ ἀστεῖα εἰς τὴν γαλατικὴν ἠρωϊκὴν νεότητα. Τούναντίον οὐδὲν εἶνε σοβαρότερον τῆς ὀργῆς ὠραίων ὀφθαλμῶν. Ὁ Ἕλλην βασανίζει ἡμᾶς διὰ τῆς ἀποτροπαίου μερίμνης, ὅτι ὁ πτωχὸς Φιλοκτῆτης θὰ μείνῃ ἄνευ τόξου ἐν τῇ ἐρήμῳ νήσῳ καὶ θ' ἀποθάνῃ ἀθλίως. Ὁ Γαλάτης γνωρίζει ἀσφαλεστέραν ὁδὸν πρὸς τὴν καρδίαν ἡμῶν: διεγείρει ἡμῖν τὸν φόβον μὴ ὁ υἱὸς τοῦ Ἀχιλλέως ἀναγκασθῇ ν' ἀναχωρήσῃ χωρὶς τὴν πριγκίπισσαν αὐτοῦ. Τοῦτο δὰ καὶ οἱ παρισινοὶ τεχνοκρίται ὠνόμασαν θρίαμβον κατὰ τῶν

ἀρχαίων, καί τις προέτεινε νὰ τιλοφορήσωσι τὸ ἔργον τοῦ Châteaubrun, La difficulté vaincue.³⁷

3. Μετὰ τὴν ἐκ τοῦ ὄλου ἐντύπωσιν, ἃς ἐπισκοπήσῃ τις μίαν ἐκάστην τῶν σκηνῶν, ὅπου ὁ Φιλοκτῆτης δὲν εἶνε πλέον ὁ ἐγκαταλελειμμένος ἀσθενής· ὅπου ἐλπίζει, ὅτι ταχέως πλέον θ' ἀφήσῃ τὴν ἄξενον ἐρημίαν, ἵνα ἐπιστρέψῃ εἰς τὸ βασιλείον αὐτοῦ· ὅπου ἐπομένως ἡ πᾶσα αὐτοῦ δυστυχία περιορίζεται εἰς τὴν ἀλγεινὴν αὐτοῦ πληγὴν. Οἰμῶζει, κραυγάζει καὶ συσπᾶται φρικωδῶς.³⁸ Ἰδίως δ' ἐναντίον τούτου κατευθύνεται ἡ ἀντίρρησης τῆς προσβληθείσης εὐπρεπείας. Καὶ εἶνε Ἄγγλος³⁹ ὁ ἀντιλέγων· ἐπομένως ἀνὴρ, ὃν δὲν δύναται τις εὐκόλως νὰ ὑποπεύσῃ, ὡς ἀγόμενον ὑπὸ ψευδοῦς λεπτότητος. Ὡς ἤδη ἐμνήσθημεν, αἰτιολογεῖ καλῶς τὴν ἀντίρρησιν αὐτοῦ. Ὅλα τὰ συναισθήματα καὶ τὰ πάθη, λέγει, ἃ παρ' ἄλλοις πολὺ ὀλίγην συμπάθειαν διεγείρουσιν, ἀπαρέσκουσιν, ἐκφραζόμενα μετὰ σφοδρότητος.⁴⁰ « Διὰ ταῦτα οὐδὲν εἶνε ἀπρεπέστερον καὶ ἀναξιώτερον ἀνδρός, ἢ τὸ νὰ μὴ δύναται νὰ ὑποφέρῃ μεθ' ὑπομονῆς τὸ ἄλγος, ἔστω καὶ τὸ σφοδρότατον, ἀλλὰ θρηνεῖ καὶ κραυγάζει. Καὶ αἰσθανόμεθα μὲν συμπάθειάν τινα πρὸς τὸ σωματικὸν ἄλγος. Ὅταν βλέπωμεν πληγὴν καταφερομένην κατὰ τοῦ βραχίονος ἢ τῆς κνήμης τινός, τότε κατὰ φυσικὸν λόγον πτοούμεθα καὶ ἀποσύρομεν τὸν ἴδιον ἡμῶν βραχίονα ἢ τὴν κνήμην· καὶ ἂν ὄντως τὸ τραῦμα κατενεχθῇ, αἰσθανόμεθα αὐτὸ τρόπον τινὰ ἐπίσης καλῶς, ὡς ὁ πληγεὶς. Οὐχ ἤττον ὁμως εἶνε βέβαιον, ὅτι τὸ ἄλγος ὃ αἰσθανόμεθα, εἶνε ὅλως ἀσήμαντον· ὅθεν ἂν ὁ πληγεὶς ἐκβάλλῃ δεινὴν κραυγὴν, δὲν διστάζομεν νὰ περιφρονήσωμεν αὐτόν, διότι δὲν εἴμεθα διατεθειμένοι νὰ κραυγᾶσωμεν τόσον σφοδρῶς, ὡς ἐκεῖνος ». — Οὐδὲν σφαιρωτέρον, ἢ τὸ καθυποβάλλειν εἰς γενικοὺς νόμους τὰ συναισθήματα ἡμῶν. Ἡ ὑφὴ αὐτῶν εἶνε τόσον λεπτὴ καὶ πολὺπλοκος, ὥστε καὶ εἰς τὸν προσεκτικώτερον παρατηρητὴν

μόλις εἶνε δυνατὸν νὰ συλλάβῃ ἐν ἑκάστον νῆμα διακεκριμένως καὶ νὰ παρακολουθήσῃ αὐτὸ διὰ μέσου τῆς ὅλης τῶν νημάτων διασταυρώσεως. Ἄλλὰ καὶ τούτου ἐπιτευχθέντος, ποῖον προκύπτει ὄφελος; Δὲν ὑπάρχει ἐν τῇ φύσει οὐδὲν μεμονωμένον, καθαρὸν συναίσθημα· ἐν ἑκάστον παράγει ἕτερα χίλια συγχρόνως, ὧν τὸ ἐλάχιστον ἐντελῶς ἄλλοιοῖ τὸ θεμελιῶδες συναίσθημα, εἰς τρόπον ὥστε ἀναφύονται ἐξαιρέσεις ἐπὶ ἐξαιρέσεων, αἵτινες τὸν ὑποτιθέμενον γενικὸν νόμον περιορίζουσι τέλος εἰς ἀπλὴν μόνον πείραν ὀλίγων ἰδιαιτέρων περιπτώσεων.—Περιφρονοῦμεν ἐκεῖνον, λέγει ὁ Ἄγγλος, ὃν ἀκούομεν δεινῶς κραυγάζοντα ἕνεκα σωματικῶν ἀλγηδόνων. Ἄλλ' ὄχι πάντοτε· ὄχι κατὰ πρώτην φορὰν· ὄχι, ὅταν βλέπωμεν, ὅτι ὁ πάσχων καταβάλλει πᾶσαν προσπάθειαν, ἵνα καταπνίξῃ τὸ ἄλγος αὐτοῦ· ὄχι, ὅταν ἄλλως τε γνωρίζωμεν αὐτὸν ὡς ἄνδρα εὐσταθῆ· ἔτι ὀλιγότερον, ὅταν βλέπωμεν αὐτὸν παρέχοντα δείγματα τῆς εὐσταθείας αὐτοῦ ὑπὸ τὸ κράτος ἔτι τοῦ ἄλγους, ὅταν βλέπωμεν, ὅτι ἡ ὀδύνη δύναται μὲν νὰ ἐξαναγκάσῃ αὐτὸν πρὸς κραυγὴν, ἀλλὰ πρὸς οὐδὲν ἕτερον, ὅτι προτιμᾷ νὰ ὑποταχθῇ μᾶλλον εἰς τὴν μακροτέραν διάρκειαν τῆς ὀδύνης ταύτης, ἢ νὰ μεταβάλλῃ κατ' ἐλάχιστον τὰς σκέψεις, τὰς ἀποφάσεις αὐτοῦ, ἂν καὶ δύναται ἤδη ἐκ τῆς μεταβολῆς ταύτης νὰ ἐλπίζῃ τὴν τελείαν ἀπὸ τῶν ἀλγηδόνων λύτρωσιν. Ταῦτα πάντα εὐρίσκονται παρὰ τῷ Φιλοκτῆτῃ. Τὸ ἠθικὸν μεγαλεῖον συνίστατο παρὰ τοῖς ἀρχαίοις Ἕλλησιν ὄχι μόνον εἰς τὴν σταθερὰν ἀγάπην πρὸς τοὺς φίλους, ἀλλὰ καὶ εἰς τὸ ἄτρεπτον μῖσος πρὸς τοὺς ἐχθροὺς αὐτῶν. Τὸ μεγαλεῖον τοῦτο διατηρεῖ ὁ Φιλοκτῆτης καθ' ὅλον αὐτοῦ τὸ μαρτύριον. Τὸ ἄλγος αὐτοῦ δὲν ἐξήρανε τοὺς ὀφθαλμοὺς αὐτοῦ τόσο, ὥστε νὰ μὴ δύνανται νὰ τῷ παράσχωσι δάκρυα ἐπὶ τῇ τύχῃ τῶν ἀρχαίων αὐτοῦ φίλων. Τὸ ἄλγος αὐτοῦ δὲν ἔθρυψεν αὐτὸν τόσο, ὥστε, ἴν' ἀπαλλαγῇ αὐτοῦ, νὰ δύναται νὰ συγχωρήσῃ

τοὺς ἐχθροὺς αὐτοῦ καὶ προθύμως νὰ ἐξυπηρετήσῃ ὅλους αὐτῶν τοὺς ἰδιοτελεῖς σκοποὺς. Καὶ αὐτόν, τὸν πέτρινον ἄνδρα ἔπρεπεν οἱ Ἀθηναῖοι νὰ περιφρονήσωσι, διότι τὰ κύματα, ἅτινα δὲν ἠδύναντο νὰ τὸν διασειώσωσι, ποιοῦσιν αὐτόν ν' ἀντηγῆ;— Ὁμολογῶ, ὅτι ἐν γένει ὀλίγον στέργω τὴν φιλοσοφίαν τοῦ Κικέρωνος, ἥμιστα δ' ἐκείνην, ἣν ἐκθέτει ἐν τῷ Β'. βιβλίῳ τῶν Τουσκουλανικῶν διαλέξεων αὐτοῦ, περὶ τοῦ πῶς δεῖ ὑπομένειν τὸ σωματικὸν ἄλγος. Τόσον πολὺν ἐπιδεικνύει ζῆλον κατὰ τῆς ἐξωτερικῆς ἐκφράσεως τοῦ ἄλγους, ὥστε ἠδύνατό τις νὰ πιστεύσῃ, ὅτι θέλει νὰ διδάξῃ μονομάχον. Ἐν ταύτῃ φαίνεται μόνον εὐρίσκων⁴¹ τὴν ἔλλειψιν καρτερίας, οὐδόλως ἀναλογιζόμενος, ὅτι πολλάκις ἡ ἐκφρασις εἶνε ἥμιστα ἐκουσία, ἐνῶ ἡ ἀληθὴς ἀνδρεία δύναται νὰ φανῆ μόνον ἐν ἐκουσίαις πράξεσι. Ἀκούει παρὰ τῷ Σοφοκλεῖ δεινολογούμενον τὸν Φιλοκτήτην καὶ κραυγάζοντα μόνον καὶ παραβλέπει ἐντελῶς τὸν λοιπὸν εὐσταθῆ τρόπον αὐτοῦ. Διότι ποῦ ἄλλοῦ ἠθελεν εὔρει τὴν εὐκαιρίαν πρὸς τὰς ῥητορικὰς ἐναντίον τῶν ποιητῶν ἐπιθέσεις αὐτοῦ; « Θὰ μᾶς ἐκθηλύνωσιν, εἰσάγοντες ὄδυρομένους τοὺς γενναιοτάτους ἄνδρας.» Ἄλλ' ὀφείλουσι νὰ τοὺς εἰσάγωσιν ὄδυρομένους, διότι τὸ θέατρον δὲν εἶνε παλαιστρα. Εἰς τὸν καταδεδικασμένον ἢ μισθωτὸν ἀθλητὴν ἐπεβάλλετο πάντα κοσμίως νὰ πράττῃ καὶ νὰ ὑπομένῃ. Οὐδεὶς θρηνώδης φθόγγος ἔπρεπε ν' ἀκουσθῆ, οὐδεὶς ὀδυνηρὸς σπασμὸς αὐτοῦ νὰ παρατηρηθῆ. Διότι, ἀφοῦ τὰ τραύματα αὐτοῦ, ὁ θάνατος αὐτοῦ ὄφειλον νὰ ψυχαγωγήσωσι τοὺς θεατάς, ἔπρεπεν ἡ τέχνη νὰ διδάξῃ τὴν ἀπόκρυψιν πάσης αἰσθήσεως. Ἡ ἐλαχίστη ταύτης ἐκδήλωσις ἠθελε διεγείρει οἶκτον, καὶ οἶκτος πολλάκις διεγερθεὶς, ἠθελεν ἐπιθέσει τέλος εἰς τὰ παγερῶς βάρβαρα ταῦτα θεάματα. Ἄλλ' ὅτι ἐνταῦθα ἔπρεπε νὰ καταπνίγηται, εἶνε ὁ μόνος σκοπὸς τῆς τραγικῆς σκηνῆς, καὶ διὰ τοῦτο ἀπαιτεῖται ἀκριβῶς ἀντίθετος

τρόπος. Οἱ ἥρωες αὐτῆς πρέπει νὰ δεικνύωσιν αἰσθησιν, νὰ ἐκδηλώσιν τὰς ὀδύνας αὐτῶν καὶ νὰ ἀφίνωνται εἰς τὴν ἐπίδρασιν τῆς γυμνῆς φύσεως. Ἐὰν προδίδωσι παιδείουσιν καὶ βίαν, δὲν συγκινοῦσι τὰς καρδίας ἡμῶν, καὶ πυγμαχοὶ ἐν κοθόρῳ δύνανται τὸ πολὺ νὰ θαυμασθῶσι μόνον. Τῆς ἐπωνυμίας ταύτης εἶνε ἄξια πάντα τὰ πρόσωπα τῶν λεγομένων τραγωδιῶν τοῦ Σενέκα, καὶ φρονῶ ἀκραδάντως, ὅτι τὰ ἀμφιθεατρικὰ θεάματα ὑπῆρξαν ἢ πρωτίστη ἀφορμῇ, δι' ἣν οἱ Ῥωμαῖοι ἐν τῇ τραγικῇ τέχνῃ ὑπελείφθησαν κατὰ πολὺ καὶ αὐτοῦ τοῦ μετρίου. Ἐν τοῖς αἵματηροῖς ἀμφιθεάτροις, ὅπου οἱ θεαταὶ ἐμάνθανον νὰ παραγνωρίζωσι τὴν φύσιν. ἠδύνατο ἴσως ὁ Κτησίλαος, ἀλλ' οὐδέποτε ὁ Σοφοκλῆς νὰ διδαχθῇ τὴν τέχνην αὐτοῦ. Τὸ τραγικώτατον δαιμόνιον εἰς τοιαύτας τεχνητὰς σκηνὰς θανάτου ἐθισθέν, ἠθέλεν ἐκπέσει εἰς στόμφον καὶ μεγαλαυχίαν. Ἄλλ' οὔτε τοιαῦται μεγαλαυχία δύνανται νὰ ἐμπνεύσωσιν ἀληθῆ ἥρωϊκὴν ἀνδρίαν, οὔτε Φιλοκτῆτειοι θρηνοὶ δύνανται νὰ ἐκθηλύνωσι τοὺς θεατάς. Οἱ μὲν θρηνοὶ εἶνε ἀνθρώπινοι, ἀλλ' αἱ πράξεις ἀντάξια ἥρωος. Ἀμφότερα ἀπεργάζονται τὸν ἀνθρώπινον ἥρωα, ὅστις οὔτε ἀβρός, οὔτε ἀνάληγτος εἶνε, ἀλλ' ὅτε μὲν φαίνεται τοῦτο, ὅτε δ' ἐκείνο, ὡς ἀπαιτοῦσι νῦν μὲν ἡ φύσις, νῦν δὲ αἱ ἠθικαὶ ἀρχαὶ καὶ τὸ καθήκον. Εἶνε τὸ ὑψιστον ὅπερ δύνανται ἡ σοφία νὰ παραγάγῃ, καὶ ἡ τέχνη νὰ μιμηθῇ.

4. Δὲν ἀρκεῖ, ὅτι ὁ Σοφοκλῆς ἐξησφάλισε κατὰ τῆς περιφρονήσεως τὸν εὐαίσθητον Φιλοκτῆτην· ἀλλὰ καὶ σαφῶς προϋνόησε περὶ παντὸς ἄλλου, ὅπερ ἠδύνατό τις νὰ ἀρυσθῇ κατ' αὐτοῦ ἐκ τῆς παρατηρήσεως τοῦ Ἄγγλου. Διότι, ἂν δὲν καταφρονῶμεν πάντοτε τὸν ἐκ σωματικοῦ ἄλγους κραυγάζοντα, ἐν τούτοις εἶνε ἀναντίρρητον, ὅτι δὲν αἰσθανόμεθα πρὸς αὐτὸν τόσον ἔλεον, ὅσον φαίνονται ἀπαιτοῦσαι αἱ κραυγαὶ αὐταί. Πῶς πρέπει λοιπὸν νὰ διάκειν-

ται πρὸς τὸν κραυγάζοντα Φιλοκλήτην οἱ περὶ αὐτόν; Πρέπει νὰ φαίνωνται εἰς μέγαν βαθμὸν συγκεκινημένοι; Εἶνε ἐναντίον τῆς φύσεως. Πρέπει νὰ δεικνύονται οὕτω ψυχροὶ καὶ ἀμήχανοι, ὡς συνειθίζει τις πράγματι νὰ ἦνε ἐν τοιαύταις περιστάσεσι, θὰ ἦτο τῷ θεατῇ ἢ πλεόν δυσάρεστος παραφωνία. Ἄλλ' ὡς ἐλέχθη καὶ περὶ τούτου προϋνόησεν ὁ Σοφοκλῆς ποιήσας, ὥστε τὰ δευτερεύοντα πρόσωπα νὰ ἔχωσι τὸ ἴδιον αὐτῶν ἐνδιαφέρον· ὥστε ἡ ἐντύπωσις, ἦν αἱ κραυγαὶ τοῦ Φιλοκλήτου ἐμποιοῦσιν αὐτοῖς, δὲν εἶνε τὸ μόνον, ὅπερ ἐπασχολεῖ αὐτά· ὅθεν ὁ θεατῆς δὲν προσέχει τόσον εἰς τὴν δυσαναλογίαν τοῦ οἴκτου πρὸς τὴν κραυγὴν ταύτην, ὅσον εἰς τὴν μεταβολήν, ἦν ὁ οἶκος, εἴτε ἀσθενῆς, εἴτε ἰσχυρὸς, φέρει, ἢ ἔπρεπε νὰ φέρῃ εἰς τὰ φρονήματα καὶ τοὺς σκοποὺς αὐτῶν. Ὁ Νεοπτόλεμος καὶ ὁ Χορὸς ἐδολιεύθησαν τὸν δυστυχῆ Φιλοκλήτην· ἀναγνωρίζουσι τὸ μέγεθος τῆς ἀπελπισίας, εἰς ἣν ἡ ἀπάτη αὐτῶν θὰ τὸν βυθίση· ἤδη ὑπὸ τὰς ὄψεις αὐτῶν καταλαμβάνεται ὑπὸ τοῦ φρικτοῦ αὐτοῦ πάθους· ἂν τὸ πάθος τοῦτο δὲν δύναται νὰ διεγείρῃ ἐν αὐτοῖς προφανὲς συμπαθείας συναίσθημα, δύναται ὁμως νὰ παρακινήσῃ αὐτοὺς εἰς σύννοιαν, νὰ εὐλαβηθῶσι τόσον μέγεθος συμφορᾶς, καὶ νὰ μὴ θέλωσι νὰ δεινώσωσιν αὐτὸ διὰ προδοσίας. Τοῦτο προσδοκᾷ ὁ θεατῆς, καὶ ἡ προσδοκία του αὕτη δὲν διαψεύδεται ὑπὸ τοῦ εὐγενοῦς τὴν καρδίαν Νεοπτολέμου. Ὁ Φιλοκλήτης δαμάζων τὰς ἑαυτοῦ ἀλγηδόνας ἠθέλεν ἐνισχύσει τὸν Νεοπτόλεμον εἰς τὴν ὑπόκρισιν αὐτοῦ. Ὁ Φιλοκλήτης, ὄν τὸ ἑαυτοῦ ἄλλος καθιστᾷ πρὸς πᾶσαν ὑπόκρισιν ἀνίκανον, ὅσον καὶ ἂν φαίνεται αὐτῷ ἀναγκαιοτάτη, ἵνα μὴ μεταμεληθῶσι πολὺ ταχέως οἱ μέλλοντες συμπλωτῆρες αὐτοῦ ὑποσχεθέντες νὰ τὸν συμπαραλάβωσι μεθ' ἑαυτοῦ, ὁ Φιλοκλήτης, ὅστις εἶνε ὅλως φύσις, ἐπαναφέρει καὶ τὸν Νεοπτόλεμον εἰς τὴν φύσιν αὐτοῦ. Ἡ περιπέτεια αὕτη εἶνε ἐξαισία καὶ τόσον μᾶλλον συγκι-

νητική, καθ' ὅσον ἐπετεύχθη ἐξ ἀπλῆς φιλανθρωπίας. Παρὰ τῷ Γαλάτῃ ἐπιδρωσι πάλιν ἐνταῦθα οἱ ὠραῖοι ὀφθαλμοί.⁴² Ἄλλὰ δὲν θὰ κάμω πλέον μνειάν τῆς παρωδίας ταύτης.— Τὸ αὐτὸ τέχνασμα μετεχειρίσθη ὁ Σοφοκλῆς καὶ ἐν ταῖς Τραχινίαις, ἵνα μετὰ τοῦ οἴκτου, ὃν ἔπρεπεν αἰ κραυγαὶ τοῦ σωματικοῦ ἄλγους νὰ διεγείρῳσιν ἐν ταῖς καρδίαις τῶν παρισταμένων, συνδέσῃ ἕτερόν τι συναίσθημα. Τὸ ἄλγος τοῦ Ἡρακλέους δὲν εἶνε ἄλγος καταπονοῦν· ἀλλ' ὠθεῖ αὐτὸν μέχρι μανίας, ἐν ἣ οὐδὲν ἄλλο πνέει, ἢ ἐκδίκησιν. Ἦδη ἐν τῇ λύσῃ ταύτῃ συνέλαβε τὸν Λίχαν καὶ συνέτριψεν αὐτὸν κατὰ τῶν βράχων. Ὁ Χορὸς σύγκειται ἐκ γυναικῶν καὶ ἐπομένως πολὺ φυσικώτερον κυριεύουσιν αὐτὸν φόβος καὶ φρίκη. Τοῦτο δέ, καὶ ἡ προσδοκία, ὅτι θεὸς τις θὰ σπεύσῃ εἰς βοήθειαν τοῦ Ἡρακλέους ἢ ὅτι ὁ Ἡρακλῆς θὰ ὑποκύψῃ εἰς τὰ δεινὰ αὐτοῦ, ἀπεργάζεται ἐνταῦθα τὸ ἰδίως γενικὸν ἐνδιαφέρον, ὅπερ ὀλίγον τι μόνον μετέχει τοῦ οἴκτου. Εὐθύς ὡς ἡ λύσις ἐκρίθη διὰ τῆς ἀντιπαραβολῆς τῶν χρησμῶν, ὁ Ἡρακλῆς ἠσυχάζει, καὶ ὁ θαυμασμὸς διὰ τὴν τελευταίαν αὐτοῦ ἀπόφασιν ὑποκαθιστᾷ πάντα τὰ λοιπὰ συναισθήματα. Ἐν γένει δὲν πρέπει τις, συγκρίνων τὸν πάσχοντα Ἡρακλῆ πρὸς τὸν πάσχοντα Φιλοκτήτην, νὰ λησμονήσῃ, ὅτι ἐκεῖνος μὲν εἶνε ἡμίθεος, οὗτος δὲ ἀπλοῦς θνητός. Ὁ θνητὸς οὐδέποτε αἰσχύνεται ἐπὶ τοῖς θρήνοις αὐτοῦ· ἀλλ' ὁ ἡμίθεος αἰσχύνεται, ὅτι τὸ θνητὸν μέρος ὑπερίσχυσε τόσον τοῦ ἀθανάτου, ὥστε νὰ κλαίῃ καὶ νὰ οἰμώζῃ ὡς κοράσιον⁴³. Ἡμεῖς οἱ νεώτεροι δὲν πιστεύομεν εἰς ἡμιθέους· ἀλλ' ὁ εὐτελέστερος ἦρως παρ' ἡμῖν ὀφείλει νὰ αἰσθάνηται καὶ νὰ δρᾷ ὡς ἡμίθεος.

Ἄν ὁ ὑποκριτὴς τὰς κραυγὰς καὶ τοὺς σπασμοὺς τοῦ ἄλγους δύναται νὰ ὠθήσῃ μέχρῃς ἀπάτης, τοῦτο δὲν τολμῶ οὔτε νὰ ἀρνηθῶ, οὔτε νὰ ὁμολογήσω. Ἐὰν ἤθελον πεισθῆ, ὅτι οἱ καθ' ἡμᾶς ὑποκριταὶ δὲν ἠδύναντο τοῦτο, ἔπρεπεν

ἀκόμη νὰ γνωρίζω, ἂν καὶ αὐτὸς ὁ Garrik ⁴⁴ ἦτο πρὸς τοῦτο ἀνίσχυρος· ἂν δὲ καὶ οὗτος δὲν ἤθελε κατορθώσει τοῦτο τότε θὰ ἐτόλμων ἀκόμη νὰ φαντασθῶ ὅτι ἡ σκευοποιΐα καὶ ἀπαγγελία τῶν ἀρχαίων εἶχε φθάσει εἰς ἐντέλειαν, περὶ ἧς σήμερον οὐδεμίαν ἔχομεν ἔννοιαν.

Ε΄.

Ἐπάρχουσιν ἀρχαιογνώσται, οἵτινες τὸ σύμπλεγμα τοῦ Λαοκόοντος θεωροῦσι μὲν ὡς ἔργον Ἑλλήνος τεχνίτου, ἀλλ' ἐκ τῶν χρόνων τῶν αὐτοκρατόρων, νομίζοντες ὅτι ὁ Λαοκόων τοῦ Βιργιλίου ἐχρησίμευσεν εἰς αὐτὸ ὡς πρότυπον. Ἐκ τῶν ἀρχαιοτέρων λογίων, τῶν ἐχόντων τὴν γνώμην ταύτην, θὰ ὀνομάσω μόνον τὸν Βαρθολομαῖον Μαυλιάνην⁴⁵, ἐκ δὲ τῶν νεωτέρων τὸν Montfaucon⁴⁶. Οὗτοι εὗρισκον ἀναμφιβόλως μεταξὺ τοῦ γλυπτικοῦ ἔργου καὶ τῆς ποιητικῆς περιγραφῆς τοσαύτην ἐξαιρετικὴν ὁμοιότητα, ὥστε ἐφαίνετο αὐτοῖς ἀδύνατον, ὅτι ἀμφότεροι τυχαίως συνέπεσον εἰς τὰς αὐτὰς περιστάσεις, αἵτινες οὐδὲ ὅπως παρέχονται ἀφ' ἑαυτῶν. Πρὸς τούτοις προϋποθέτουσιν, ὅτι, προκειμένου περὶ τῆς τιμῆς τῆς εὐρέσεως καὶ τῆς πρώτης ἐμπνεύσεως, ἡ πιθανότης ὑπὲρ τοῦ ποιητοῦ εἶνε ἀπειρῶς μεγαλειτέρα, ἢ ὑπὲρ τοῦ τεχνίτου.

Φαίνονται ὁμως λησμονήσαντες, ὅτι τρίτη τις περίπτωσις εἶνε δυνατή. Διότι ἴσως οὔτε ὁ ποιητὴς ἀπεμμήθη τὸν τεχνίτην, οὔτε ὁ τεχνίτης τὸν ποιητὴν, ἀλλ' ἀμφότεροι ἦντλησαν ἐκ τῆς αὐτῆς ἀρχαιοτέρας πηγῆς. Κατὰ τὸν Μακρόβιον ⁴⁷ ἡ ἀρχαιοτέρα πηγή αὕτη κατὰ πᾶσαν πιθανότητα εἶνε ὁ Πείσανδρος. Διότι, ὅτε τὰ ἔργα τοῦ Ἑλλήνος τούτου ποιητοῦ ἀκόμη διεσώζοντο, ἦτο καὶ παισὶ γνωστόν, pueris decantatum, ὅτι ὀλόκληρον τὴν ἄλωσιν καὶ καταστροφὴν τῆς Τροίας, ὀλόκληρον τὸ δεύτερον αὐτοῦ βιβλίον ὁ Ῥωμαῖος οὐ μόνον ἀπε-

μιμήθη ἔξ ἐκείνου, ἀλλὰ καὶ πιστῶς μετέφρασεν. Ἐν λοιπὸν ὁ Πείσανδρος ὑπῆρξεν ὁ πρόδρομος τοῦ Βιργιλίου καὶ εἰς τὸν μῦθον τοῦ Λαοκόοντος, δὲν ἐχρειάζοντο οἱ Ἕλληνες τεχνῖται νὰ λάβωσιν ὡς ὀδηγὸν λατίνον ποιητὴν. Οὕτω δὲ αἴρεται καὶ ἡ εἰκασία περὶ τῆς ἐποχῆς, καθ' ἣν οὗτοι ἔζησαν.

Ἐν τούτοις, ἐὰν ἠναγκαζόμεν νὰ ὑποστηρίξω τὴν γνώμην τοῦ Μαυριάνη καὶ τοῦ Montfaucon, θὰ παρῆχον αὐτοῖς τὴν ἐξῆς ὑπεκφυγὴν. Τὰ ποιήματα τοῦ Πεισάνδρου ἀπωλέσθησαν· πῶς ἀφηγήθη οὗτος τὴν ἱστορίαν τοῦ Λαοκόοντος, δὲν δύναται τις νὰ εἴπῃ μετὰ βεβαιότητος· εἶνε ὁμως πιθανόν, ὅτι αὕτη διελάμβανε περὶ τῶν αὐτῶν περιστάσεων, ὧν ἴχνη ἀνευρίσκομεν ἀκόμη σήμερον παρὰ τοῖς Ἑλλησι συγγραφεῦσι. Ταῦτα ὁμως οὐδὲ κατ' ἐλάχιστον συμφωνοῦσι πρὸς τὴν διήγησιν τοῦ Βιργιλίου, ὅστις κατὰ πᾶσαν πιθανότητα ἀνεχώνευσε κατὰ τὸ δοκοῦν τὴν Ἑλληνικὴν παράδοσιν. Ὁ τρόπος, καθ' ὃν διηγεῖται τὸ πάθημα τοῦ Λαοκόοντος, εἶνε ἰδίᾳ ἑαυτοῦ ἐπίνοια· ἐπομένως, ἂν οἱ τεχνῖται συμφωνῶσι μετ' αὐτοῦ εἰς τὴν παράστασιν αὐτῶν, τότε ἀναμφιβόλως ἔζησαν μετ' ἐκείνον καὶ εἰργάσθησαν κατὰ τὸ πρότυπον αὐτοῦ.

Κόϊντος ὁ Καλαβρινὸς [ἢ Συμυρναῖος] εἰσάγει μὲν τὸν Λαοκόοντα ἐκδηλοῦντα τὴν αὐτὴν, ὡς καὶ παρὰ Βιργιλίῳ, ὑποψίαν περὶ τοῦ Δουρείου ἵππου, ἀλλ' ἡ ὀργὴ τῆς Ἀθηνᾶς, ἣν διὰ τοῦτο ἐπισύρει ὁ Λαοκόων, ἐκφράζεται παρ' αὐτῷ κατὰ πάντη διάφορον τρόπον. Ἡ γῆ σειέται ὑπὸ τοὺς πόδας τοῦ παραινοῦντος Τρωός· τρόμος καὶ ἀγωνία κυριεύουσιν αὐτόν· φλέγουσαν ὀδύνην ἐκτοξεύουσιν οἱ ὀφθαλμοὶ αὐτοῦ· ἀλγεῖ ὁ ἐγκέφαλος, μαίνεται, τυφλοῦται. Ἄλλ' ὅταν καὶ τυφλὸς ἀκόμη δὲν παύῃ συμβουλεύων τὴν πυρπόλησιν τοῦ ξυλίνου ἵππου, τότε ἡ Ἀθηνᾶ πέμπει δύο φοβεροὺς δράκοντας, οἵτινες ὁμως περιπλέκουσι μόνον τοὺς υἱοὺς τοῦ Λαοκόοντος. Μάτην ἐκτείνουσι τὰς χεῖρας πρὸς τὸν πατέρα αὐτῶν ὁ τάλας τυφλὸς δὲν δύναται νὰ βοηθήσῃ αὐτούς· κατασπαράσσονται, καὶ

οί ὄφεις εισδύουσιν εἰς τὴν γῆν. Ὁ Λοακόων οὐδὲν παρ' αὐτῶν ἔπαθεν· ὅτι δὲ ἡ περίπτωσις αὕτη δὲν εἶνε ἐπίνοια τοῦ Κοῖντου⁴⁸ ἀλλ' ἦτο πιθανῶς γενικῶς παραδεδεγμένη, μαρτυρεῖ χωρίον τι τοῦ Λυκόφρονος, ὅπου οἱ ὄφεις⁴⁹ οὔτοι φέρουσι τὸ ἐπίθετον «παιδοβρῶτες».

Ἄλλ' ἐὰν ἡ περίπτωσις αὕτη ἦτο γενικῶς παρὰ τοῖς Ἑλλησι παραδεδεγμένη, δυσκόλως Ἑλληνες τεχνῖται ἤθελον τολμήσει νὰ παρεκκλίνωσιν αὐτῆς, καὶ δυσκόλως ἤθελε συμπέσει νὰ παρεκκλίνωσιν ἀκριβῶς, καθ' ὃν τρόπον εἰς Ῥωμαῖος ποιητῆς, ἂν δὲν ἐγνώριζον τὸν ποιητὴν τοῦτον, ἂν ἴσως δὲν εἶχον τὴν ῥητὴν ἐντολὴν νὰ μιμηθῶσιν αὐτόν. Ἐπὶ τούτῳ, φρονῶ, ἔπρεπε τις νὰ ἐπιμείνῃ, θέλων νὰ ὑπερασπισθῇ τὸν Μαυλιάνην καὶ τὸν Montfaucon. Ὁ Βιργίλιος εἶνε ὁ πρῶτος καὶ μόνος⁵⁰, ὁ παριστῶν πατέρα τε καὶ τέκνα συμπνιγομένους ὑπὸ τῶν ὄφρων. Τὸ αὐτὸ πράττουσιν οἱ γλύπται, ὅπερ ἐν τούτοις ὡς Ἑλληνες δὲν ἔπρεπε νὰ πράξωσιν ὥστε εἶνε πιθανόν, ὅτι ἔπραξαν τοῦτο, ἀπομιμούμενοι τὸν Βιργίλιον.

Συναισθάνομαι κάλλιστα, ὅποσον ἡ πιθανότης αὕτη ἀπέχει τῆς ἱστορικῆς βεβαιότητος. Ἄλλ' ἐπειδὴ οὐδὲν προτίθεμαι ἐκ ταύτης νὰ πορισθῶ ἱστορικὸν συμπέρασμα, φρονῶ τοῦλάχιστον, ὅτι δύναται τις νὰ θεωρήσῃ αὐτὴν ὡς ὑπόθεσιν, καθ' ἣν ὁ τεχνοκρίτης δύναται νὰ ῥυθμίσῃ τὰς παρατηρήσεις αὐτοῦ. Εἴτε εἶνε ἀποδεδειγμένον, ἢ οὐ, ὅτι οἱ γλύπται ἐμίμηθησαν τὸν Βιργίλιον, θὰ παραδεχθῶ τοῦτο ἀπλῶς, ἵνα ἴδω, τίνι τρόπῳ ἐν τοιαύτῃ περιπτώσει ἤθελον ἀπομιμηθῇ αὐτόν. Περὶ τοῦ κραυγάζειν ἐξεφράσθη ἤδη. Ἴσως ἡ περαιτέρω σύγκρισις θὰ μὲ φέρῃ εἰς οὐχ ἥττον διδακτικὰς παρατηρήσεις.

Ὁ εἰκονίσας τὸν πατέρα συσφιγθέντα ὑπὸ τῶν φονικῶν ὄφρων εἰς ἓνα κόμβον μετὰ τῶν δύο υἱῶν αὐτοῦ, ἔσχεν εὐτυχιστάτην ἔμπνευσιν, μαρτυροῦσαν ἐξόχως γραφικὴν φαντασίαν. Εἰς τίνα ἀνήκει αὕτη; Εἰς τὸν ποιητὴν, ἢ εἰς τοὺς τεχνίτας; Ὁ Montfaucon, ἰσχυρίζεται, ὅτι δὲν εὗρισκει αὐτὴν παρὰ

τῷ ποιητῇ⁵¹. Ἄλλ' ὁ Montfaucon, νομίζω δὲν ἀνέγνωσε τὸν ποιητὴν μετὰ τῆς δεούσης προσοχῆς.

— — — — — *τότ' ἀπ' εὐθείας ἐκεῖνοι*

*πρὸς Λαοκόοντα τρέχουν, καὶ πρῶτον ἐλίσσονται ἄμφω
περὶ τὰ σώματα ὄλωσ τῶν δύο του τέκνων, πλακέντες
καὶ ἐνθακόντες, αὐτῶν τὰ τρισάθλια τρώγουσι μέλη.
Εἶτα δ' ἐκεῖνον, πρὸς ἄμυναν σπεύδοντ', ἀνέχοντα δόρυ,
διὰ σπειρῶν συλλαβόντες μεγάλων, ὁμοῦ τὸν συνδέουν.*

Ὁ ποιητὴς περιέγραψε τοὺς ὄφεις τεραστίως μακροῦς. Περιέπλεξαν τὰ τέκνα καὶ συλλαμβάνουσιν ἐπίσης (corripuit) καὶ τὸν πρὸς βοήθειαν αὐτῶν σπεύδοντα πατέρα. Ἔνεκα τοῦ μεγέθους αὐτῶν δὲν ἠδύναντο νὰ ἐκτυλιχθῶσιν ἀμέσως ἀπὸ τῶν σωμάτων τῶν παιδῶν· ἔπρεπε λοιπὸν νὰ μεσολαβήσῃ μία στιγμή, καθ' ἣν προσέβαλον μὲν ἤδη τὸν πατέρα διὰ τῶν κεφαλῶν καὶ τῶν ἐμπροσθίων μελῶν, ἐκράτουν δὲ ἀκόμη τοὺς παῖδας συνεσφιγμένους διὰ τῶν ἄκρων αὐτῶν σπειρῶν. Ἡ στιγμή αὕτη εἶνε ἀναγκαία εἰς τὴν πρόοδον τῆς ποιητικῆς εἰκόνης· ὁ ποιητὴς καθιστᾷ ταύτην ἐπαρκῶς αἰσθητήν, ἀλλ' ἡ περίστασις δὲν ἦτο κατάλληλος νὰ περιγράψῃ αὐτήν. Ὅτι καὶ οἱ ἀρχαῖοι ἐρμηνευταὶ ἠσθάνθησαν ἀληθῶς τὴν στιγμὴν ταύτην, φαίνεται μαρτυροῦν χωρίον τι τοῦ Δονάτου⁵². Πῶς ἠδύνατο λοιπὸν νὰ διαλάθῃ αὕτη τοὺς τεχνίτας, ὧν ὁ ὄξυδερκῆς ὀφθαλμὸς ταχέως καὶ σαφῶς διακρίνει τὸ χρήσιμον αὐτοῖς;

Εἰς τὰς σπείρας δέ, ἅς οἱ ὄφεις ἐλίσσουσι περὶ τὸν Λαοκόοντα, λίαν ἐπιμελῶς ὁ ποιητὴς ἀποφεύγει νὰ περιπλέξῃ τοὺς βραχίονας, ἵνα ἀφήσῃ εἰς τὰς χεῖρας πᾶσαν αὐτῶν τὴν ἐνέργειαν.

Καὶ τοὺς δεσμοὺς προσπαθεῖ μὲ τὰς χεῖρας ἐκεῖνος νὰ λύσῃ.

Ἐν τούτῳ ἔπρεπεν ἀναγκαίως νὰ ἀκολουθήσωσιν αὐτὸν

οί τεχνίται. Οὐδὲν προσδίδει περισσοτέραν ἔκφρασιν καὶ ζωὴν, ἢ ἡ κίνησις τῶν χειρῶν. Ἰδίως δ' ἐν τῷ πάθει τὸ ἐκφραστικώτερον πρόσωπον ἄνευ αὐτῶν εἶνε ἀσήμαντον. Βραχιόνες, διὰ τῶν σπειρῶν τῶν ὄψεων κατὰ μῆκος τοῦ σώματος συνεσφιγμένοι, θὰ καθίστων παγετῶδες καὶ νεκρὸν τὸ ὄλον σύμπλεγμα. Διὸ βλέπομεν αὐτὰς καὶ ἐν τῷ κυρίῳ προσώπῳ καὶ ἐν τοῖς δευτερεύουσιν ἐν πλήρει ἐνεργείᾳ καὶ προπάντων ἀσχολουμένας ἐκεῖ, ἔνθα ἐπὶ τοῦ παρόντος ἄρχει τὸ σφοδρότατον ἄλγος.

Ἄλλ' ὅσον ἀφορᾷ τὸν τρόπον τῆς περιελίξεως τῶν ὄψεων, οὐδὲν ἕτερον ἔκρινον οἱ τεχνίται πρόσφορον νὰ δανεισθῶσι παρὰ τοῦ ποιητοῦ, ἢ τὴν ἐλευθερίαν ταύτην τῶν βραχιόνων. Ὁ Βιργίλιος περιγράφει τοὺς ὄφεις δις περὶ τὸ σῶμα καὶ δις περὶ τὸν τράχηλον τοῦ Λαοκόοντος περιελισσομένους καὶ ὑπερθεν αὐτοῦ τὰς κεφαλὰς αὐτῶν ἐξαίροντας.

*Δις τὴν ὄφυν του καὶ δις τὸν ἀγχένα του ζώσαντες πέριξ
διὰ τῶν νώτων των, ὑπερθ' ἐξαίρονν τραγγήλους καὶ κάρας.*

Ἡ εἰκὼν αὕτη πληροῖ ἐξόχως τὴν φαντασίαν ἡμῶν, τὰ εὐγενέστερα μέρη συνθλίβονται μέχρις ἀποπνιγμοῦ καὶ τὸ δηλητήριον ἐκτοξεύεται ἀκριβῶς κατὰ τοῦ προσώπου. Οὐχ ἦττον ἡ εἰκὼν αὕτη δὲν ἦτο πρόσφορος τοῖς τεχνίταις, οἵτινες ἤθελον νὰ δείξωσι τὴν ἐπὶ τοῦ σώματος ἐνέργειαν τοῦ δηλητηρίου καὶ τοῦ ἄλγους. Διότι, ἵνα δύνανται νὰ παρατηρήσωσι ταύτην, ἔπρεπε τὰ κύρια μέρη νὰ ἦνε κατὰ τὸ δυνατόν ἐλεύθερα καὶ παντελῶς ἀπηλλαγμένα ἐξωτερικῆς πίεσεως, ἥτις ἠδύνατο νὰ ἀλλοιώσῃ καὶ νὰ ἐξασθενίσῃ τὰς κινήσεις τῶν πασχόντων νεύρων καὶ τῶν ἐργαζομένων μυῶνων. Οἱ διπλοὶ συνελιγμοὶ τῶν ὄψεων ἤθελον καλύψει ὄλον τὸ σῶμα, καὶ ἡ ἐπώδυνος ἐκείνη τῆς κοιλίας σύσπασις, ἢ τόσον ἐκφραστικῆ, ἢθελε μείνει ἀφανής. Ὅτι θὰ ἦτον ἀκόμη ὄρατὸν ἐκ τοῦ σώματος

ἄνω, ἢ κάτω ἢ μεταξύ τῶν συνελιγμῶν, θὰ ἐφαίνεται ὑπὸ συνθλίψεως καὶ ἐξοιδήσεως παραχθείσας ὄχι ὑπὸ τοῦ ἐσωτερικοῦ ἄλγους, ἀλλ' ὑπὸ τοῦ ἐξωτερικοῦ βάρους. Ὁ ἐπίσης δις περιειλιγμένος λαιμὸς θὰ κατέστρεφεν ἐντελῶς τὸ πυραμιδοειδὲς συγκορύφωμα τοῦ συμπλέγματος, τὸ τόσον εὐάρεστον εἰς τὸν ὀφθαλμόν· αἱ δὲ ἐκ τοῦ ὄγκου τούτου ἐξέχουσαι ὀξεῖαι κεφαλαὶ τῶν ὄψεων ἠθέλον ἀποτελεῖ τόσον ἀπότομον ἀπόκλισιν ἀπὸ τῆς συμμετρίας, ὥστε τὸ σχῆμα τοῦ ὄλου θὰ ἀπέβαινε δυσάρεστον εἰς τὸν ὕψιστον βαθμόν. Ὑπάρχουσιν ἰχνογράφοι, οἵτινες ἦσαν τόσον ἀπειρόκαλοι, ὥστε νὰ μιμηθῶσιν οὐχ ἥττον δουλικῶς τὸν ποιητήν. Τὸ προῖόν τοιαύτης μιμήσεως μετ' ἀποστροφῆς ἀναγνωρίζεται καὶ ἐν ἄλλοις μέν, μάλιστα δ' ἐν τινι φύλλῳ τοῦ Franz Cleyn⁵³. Δι' ἐνὸς βλέμματος οἱ ἀρχαῖοι ζωγράφοι κατενόησαν, ὅτι ἐνταῦθα ἡ τέχνη αὐτῶν ἀπαιτεῖ τελείαν μεταβολήν, καὶ μετέφερον τοὺς συνελιγμοὺς πάντας ἀπὸ τοῦ κορμοῦ καὶ τοῦ λαιμοῦ περὶ τοὺς μηροὺς καὶ τοὺς πόδας. Ἐνταῦθα ἠδύναντο αἱ σπεῖραι αὐταὶ, ἄνευ ζημίας τῆς ἐκφράσεως, νὰ καλύψωσι καὶ νὰ πιέσωσι τόσον ὅσον ἦτο ἀναγκαῖον. Οὕτω ἐξήγειρον συγχρόνως τὴν ἰδέαν τῆς ἐπισχεθείσης φυγῆς καὶ τινος ἀκινήσιας, ἣτις εἶνε λίαν λυσιτελής εἰς τὴν ἐν τῇ τέχνῃ παράτασιν μιᾶς καὶ τῆς αὐτῆς διαβατικῆς καταστάσεως.

Ἄγνοῶ διατὶ οἱ τεχνοκρίται παρῆλθον ἐν παντελεῖ σιγῇ τὴν διαφορὰν ταύτην, ἣτις τόσον σαφῶς ἐκφαίνεται μεταξύ τοῦ γλυπτικοῦ ἔργου καὶ τῆς περιγραφῆς τοῦ ποιητοῦ, ὅσον ἀφορᾷ τὰς περιελίξεις τῶν ὄψεων. Αὕτη ἐξαιρεῖ τὴν σοφίαν τῶν γλυπτῶν τόσον, ὅσον καὶ ἡ ἄλλη, εἰς ἣν πάντες συμπίπτουσιν, ἀλλ' ἦν δὲν τολμῶσιν οὔτοι νὰ ἐξυμνήσωσιν, ὅσον ζητοῦσι μᾶλλον νὰ δικαιολογήσωσι μόνον. Ἐννοῶ τὴν διαφορὰν ἐν τῇ ἀμφοίσει. Ὁ Λαοκόων τοῦ Βιργιλίου φέρει τὴν ἱερατικὴν αὐτοῦ στολήν, ἐν δὲ τῷ συμπλέγματι παρίσταται μετὰ τῶν δύο υἱῶν αὐτοῦ ἐντελῶς γυμνός. Λέγου-

σιν, ὅτι εἰσὶν οἱ ψέξαντες, ὡς λίαν ἄτοπον, ὅτι υἱὸς βασιλέως, ἱερέυς, εἰκονίζεται γυμνὸς κατὰ τὴν θυσίαν. Γνωσται δὲ τῆς τέχνης ἐν πάσῃ σοβαρότητι ἀποκρίνονται αὐτοῖς, ὅτι τοῦτο εἶνε μὲν παρὰ τὸ εἰωθὸς, ἀλλ' ὅτι οἱ τεχνῖται ἠναγκάσθησαν πρὸς τοῦτο, ὡς μὴ δυνάμενοι νὰ ἐνδύσωσι προπόντως τὰ ὑπ' αὐτῶν εἰκονιζόμενα πρόσωπα. Ἡ γλυπτικὴ δὲν δύναται νὰ μιμηθῇ ὑφάσματα· παχεῖαι πτυχαὶ θ' ἀπήρεσκον· ἐκ δύο λοιπὸν ἀτόπων ἔπρεπε νὰ ἐκλέξωσι τὸ ἐλάχιστον, καὶ νὰ προσκρούσωσι κατὰ τῆς ἀληθείας μᾶλλον, ἢ νὰ γίνωσιν ἀξιόμειπτοι, ἔνεκα τῶν ἐνδυμάτων⁵⁴. Ἄν οἱ ἀρχαῖοι τεχνῖται ἤθελον γελάσει ἐπὶ τῇ ἀντιρρήσει, ἀγνοῶ, τί θὰ ἔλεγον ἀκούοντες τὴν ἀπάντησιν. Δὲν δύναται τις νὰ καταβιβάσῃ τὴν τέχνην ταπεινότερον. Διότι, δεδόςθω, ὅτι ἡ γλυπτικὴ ἠδύνατο νὰ μιμηθῇ τὰ διάφορα ὑφάσματα ἐπίσης καλῶς, ὡς καὶ ἡ ζωγραφικὴ· ἔπρεπε διὰ τοῦτο ὁ Λαοκόων ἀναγκαίως νὰ παρασταθῇ ἐνδεδυμένος; Ἡ ἀμφίεσις δὲν ἤθελε τίποτε στερῆσει ἡμᾶς; Εἶνε τὸ ἔνδυμα, τὸ ἔργον χειρῶν δουλικῶν, τόσον ὠραῖον, ὅσον τὸ ἔργον τῆς αἰωνίας σοφίας, τὸ ὀργανωμένον σῶμα; Ἀπαιτεῖ τὴν αὐτὴν δεξιότητα, ἔχει τὴν αὐτὴν ἀξίαν, φέρει τὴν αὐτὴν τιμὴν ἢ ἀπομίμησις τούτου ἢ ἐκείνου; Θέλουσιν οἱ ὀφθαλμοὶ ἡμῶν ν' ἀπατῶνται μόνον, ἀδιαφοροῦντες περὶ τοῦ πῶς ἀπατῶνται;

Παρὰ τῷ ποιητῇ τὸ ἔνδυμα δὲν εἶνε ἔνδυμα· οὐδὲν καλύπτει· ἡ φαντασία ἡμῶν διορᾷ πάντα διὰ μέσου αὐτοῦ· Εἴτε φέρει ἔνδυμα ὁ Λαοκόων τοῦ Βιοργιλίου, εἴτε ὄχι, τὸ ἄλλογος αὐτοῦ, κατ' ἀμφοτέρας τὰς περιστάσεις, εἶνε εἰς αὐτὴν ὄρατὸν ἐν ἐκάστῳ μέρει τοῦ σώματος αὐτοῦ. Ἡ ἱερατικὴ ταινία περιβάλλει ἀλλὰ δὲν κρύπτει εἰς τὴν φαντασίαν τὸ μέτωπον αὐτοῦ. Καὶ δὴ, ὄχι μόνον δὲν εἶνε κώλυμα ἡ ταινία αὕτη, ἀλλὰ καὶ ἐνισχύει τὴν ἔννοιαν ἣν λαμβάνομεν περὶ τῆς δυστυχίας τοῦ πάσχοντος.

Σιάλος ἄμα καὶ μέλας ἰὸς τὰς ταινίας ἐσπίλου.

Οὐδὲν ὠφελεῖ αὐτὸν τὸ ἱερατικὸν αὐτοῦ ἀξίωμα· καὶ αὐτὸ τὸ ἔμβλημα τούτου, ὅπερ πανταχοῦ προσπορίζει αὐτῷ τιμὴν καὶ σέβας, διαβρέχεται καὶ βεβηλοῦται ὑπὸ τοῦ ἰώδους σιάλου.

Ἄλλὰ τὴν δευτερεύουσαν ταύτην ἔννοιαν ἔπρεπεν ὁ τεχνίτης νὰ παραιτήσῃ χάριν τοῦ κυρίου ἔργου. Καὶ μόνον ἡ προσθήκη τῆς ταινίας ταύτης θὰ ἐξησθῆναι κατὰ πολὺ τὴν ἔκφρασιν τοῦ Λαοκόοντος. Τὸ μέτωπον θὰ ἐκαλύπτετο, ἀλλὰ τὸ μέτωπον εἶνε ἡ ἔδρα τῆς ἐκφράσεως. Ὡς λοιπὸν ἐκεῖ, προκειμένου περὶ τῆς κραυγῆς, ἐθυσίασε τὴν ἔκφρασιν εἰς τὸ κάλλος, οὕτω ἐθυσίασεν ἐδῶ τὴν συνήθειαν εἰς τὴν ἔκφρασιν. Ἐν γένει πολὺ ὀλίγον ἐφρόντιζον οἱ ἀρχαῖοι περὶ τῆς συνηθείας. Ἡσθάνοντο, ὅτι ὁ ὕψιστος προορισμὸς τῆς τέχνης αὐτῶν, ἀπήλλασεν αὐτοὺς ἐντελῶς τῆς ἀνάγκης τῆς συνηθείας. Κάλλος δ' εἶνε ὁ ὕψιστος αὐτῆς προορισμὸς· ἀνάγκη ἐπενόησε τὸ ἔνδυμα· ἀλλὰ τί κοινὸν μεταξὺ τέχνης καὶ ἀνάγκης; Ὁμολογῶ, ὅτι ὑπάρχει καὶ κάλλος ἀμφίσεως· ἀλλὰ τί εἶνε τοῦτο ἐνώπιον τοῦ κάλλους τοῦ ἀνθρωπίνου σώματος; Καὶ θ' ἀρκεσθῆ εἰς τὸ μικρότερον ὁ δυνάμενος νὰ κατορθώσῃ τὸ μεγαλείτερον; Φοβοῦμαι πολὺ, ὅτι ὁ τελειότατος τεχνίτης περὶ τὴν ἀμφίεσιν, δεικνύει δι' αὐτῆς ταύτης τῆς δεξιότητος, ποῦ κεῖται τὸ τρωτὸν αὐτοῦ μέρος.

Γ'.

Ἡ προϋπόθεσίς μου, ὅτι οἱ τεχνῖται ἐμιμήθησαν τὸν ποιητὴν, δὲν μειοῖ τὴν ἀξίαν αὐτῶν. Τοῦναντίον διὰ τῆς μιμήσεως ταύτης διαλάμπει φαινοτέρα ἢ σοφία αὐτῶν. Ἠκολούθησαν τὸν ποιητὴν, ἀλλὰ δὲν παρεπλανήθησαν ὑπ' αὐτοῦ οὐδ' ἐν τοῖς ἐλαχίστοις. Ἐχοντες ἐνώπιον αὐτῶν πρότυπον καὶ ὀφείλοντες νὰ μεταφέρωσιν αὐτὸ ἐκ μιᾶς εἰς ἄλ-

λην τέχνην, εὔρον ἀρκοῦσαν εὐκαιρίαν νὰ σκεφθῶσι. Καὶ αἱ ἴδιαι αὐτῶν σκέψεις, αἰτινες γίνονται ἐμφανεῖς ἐν τῇ ἀποκλίσει αὐτῶν ἀπὸ τοῦ πρωτοτύπου, ἀποδεικνύουσιν, ὅτι ὑπῆρξαν ἐν τῇ ἑαυτῶν τέχνῃ οὕτω μεγάλοι, ὡς καὶ ἐκεῖνος ἐν τῇ ἑαυτοῦ.

Ἦδη ἀναστρέφω τὴν προϋπόθεσιν : Ὁ ποιητὴς ἐμιμήθη τοὺς τεχνίτας. Εἰσὶν οἱ ὑποστηρίζοντες⁵⁵ τὴν προϋπόθεσιν ταύτην, ὡς ἀλήθειαν. Ἄγνοῶ, ἂν ἠδύναντο νὰ προβάλωσι πρὸς τοῦτο ἱστορικοὺς λόγους. Ἄλλ' ἐπειδὴ τὸ καλλιτέχνημα ἐφαίνετο αὐτοῖς τόσον ὑπερβαλλόντως ὡραῖον, δὲν ἠδύναντο νὰ πεισθῶσιν, ὅτι ἀνήκεν εἰς ἐποχὴν τόσον μεταγενεστέραν. Τὸ ἀνήγαγον λοιπὸν εἰς τοὺς χρόνους τῆς τελειοτάτης τῆς τέχνης ἀκμῆς, ἧς ἦτο ἀντάξιον.

Ἀπεδείχθη, ὅτι, παρ' ὅλην τὴν ἐξοχότητα τῆς εἰκόνας τοῦ Βιργιλίου, χαρακτῆρας τινὰς ταύτης οἱ τεχνίται δὲν δύνανται νὰ μεταχειρισθῶσιν. Ὅθεν περιορίζεται τὸ ἀξίωμα, ὅτι καλὴ ποιητικὴ περιγραφή πρέπει νὰ παραγάγῃ καλὴν ἀληθινὴν εἰκόνα, καὶ ὅτι ὁ ποιητὴς κατὰ τοσοῦτον μόνον περιγράφει καλῶς, ἐφ' ὅσον ὁ τεχνίτης δύναται νὰ μιμηθῇ αὐτὸν καθ' ὅλους τοὺς χαρακτῆρας. Κλίνει τις νὰ εἰκάσῃ τὸν περιορισμὸν τοῦτον, πρὶν ἢ ἴδῃ αὐτὸν διὰ παραδειγμάτων πιστούμενον, ἀπλῶς ἐκ τῆς ἀνασκοπήσεως τῶν εὐρυτέρων τῆς ποιήσεως σφαιρῶν, ἐκ τοῦ ἀπείρου σταδίου τῆς φαντασίας ἡμῶν, ἐκ τῆς ἀυλότητος τῶν εἰκόνων αὐτῆς, αἰτινες ἀπειροπληθεῖς καὶ ποικιλώταται δύνανται νὰ παρατάσσονται, χωρὶς νὰ καλύπτωσιν ἢ νὰ βλάπτωσιν ἀλλήλας, ὡς ἠθέλε συμβῆ εἰς αὐτὰ ταῦτα τὰ ἀντικείμενα, ἢ εἰς τὰ φυσικὰ αὐτῶν σημεῖα ἐν τοῖς στενοῖς τοῦ τόπου ἢ τοῦ χρόνου ὁρίοις.

Ἄλλ' ἂν τὸ μικρότερον δὲν δύναται νὰ περιλάβῃ τὸ μεγαλύτερον, τὸ μικρότερον ὅμως δύναται νὰ ἐνυπάρχῃ ἐν τῷ μεγαλύτερῳ. Ἐξηγοῦμαι : ἂν ἕκαστος χαρακτῆρ, ὃν ὁ ποιητὴς μεταχειρίζεται ἐν τῇ περιγραφῇ αὐτοῦ, δὲν δύναται νὰ

ἐμποῖν τὴν αὐτὴν καλὴν ἐντύπωσιν, εἰκονιζόμενος ἐν τῷ πίνακι ἢ ἐν τῷ μαρμάρῳ, θὰ ἠδύνατο ἴσως ἕκαστος χαρακτήρ, οὗ ποιεῖται χρῆσιν ὁ τεχνίτης, νὰ ἐπιδρᾷ ἐπίσης καλῶς, μεταφερόμενος εἰς τὸ ἔργον τοῦ ποιητοῦ; Ἀναντιρρήτως· διότι, ὅτι εὐρίσκομεν ὠραῖον ἐν τινι καλλιτεχνήματι δὲν εὐρίσκει αὐτό, ὠραῖον ὁ ὀφθαλμός, ἀλλ' ἡ φαντασία ἡμῶν διὰ τοῦ ὀφθαλμοῦ. Ἐπειδὴ λοιπὸν ἡ αὐτὴ εἰκὼν δύναται νὰ ἀναπαρασταθῇ εἰς τὴν φαντασίαν ἡμῶν δι' αὐθαιρέτων ἢ διὰ φυσικῶν σημείων, πρέπει ἐπίσης ἐν παντὶ χρόνῳ, ἂν ὄχι κατὰ τὸν αὐτὸν βαθμόν, νὰ ἀναπαράγῃται ἐν ἡμῖν ἡ αὐτὴ εὐχαρίστησις.

Ἄλλὰ τούτου τεθέντος, ὀφείλω νὰ ὁμολογήσω, ὅτι μοι φαίνεται πολὺ πλεον ἀκατάληπτος ἡ ὑπόθεσις, ὅτι ὁ Βιργίλιος ἐμιμήθη τοὺς τεχνίτας, ἢ τὸ ἐναντίον ταύτης. Ἄν οἱ τεχνῖται ἐμιμήθησαν τὸν ποιητὴν, δύναμαι πασῶν τῶν παραλλαγῶν αὐτῶν νὰ εὐρω τὸν ἀποχρῶντα λόγον. Ἐπρεπε νὰ παρεκκλίνωσι, διότι οἱ αὐτοὶ χαρακτήρες τοῦ ποιητοῦ, ἐν τῷ ἔργῳ αὐτῶν ἐφαρμοζόμενοι, ἤθελον παράσχει δυσκολίας, μὴ ἐμφαινομένας παρ' ἐκείνῳ. Ἄλλὰ διατὶ ἔπρεπε νὰ παρεκκλίνῃ ὁ ποιητής; Ἄν ἤθελε μιμηθῆ πιστῶς τὸ σύμπλεγμα κατὰ πάντα τὰ μέρη αὐτοῦ καὶ καθ' ἐν ἕκαστον ἰδίως, δὲν ἤθελε παράσχει ἡμῖν καὶ τότε ἀκόμη ἐξαιρετον εἰκόνα; ⁵⁶ Ἐννοῶ καλῶς, ὅτι δύναται ἡ φαντασία αὐτοῦ, ἐλευθέρως ἐργαζομένη, νὰ τὸν φέρῃ ἐπὶ τοῦτον ἢ ἐκείνον τὸν χαρακτήρα. Ἄλλὰ τὴν αἰτίαν, δι' ἣν ἡ κρίσις αὐτοῦ ἤγαγεν αὐτόν, τοὺς ὠραίους χαρακτήρας, οὓς εἶχε πρὸ ὀφθαλμῶν νὰ μεταβάλλῃ εἰς τοὺς ἄλλους ἐκείνους χαρακτήρας, οὐδόλως δύναμαι νὰ κατανοήσω.

Μοὶ φαίνεται μάλιστα, ὅτι, ἂν ὁ Βιργίλιος εἶχε τὸ σύμπλεγμα, ὡς ὑπόδειγμα, ἐνώπιον αὐτοῦ, δυσκόλως ἤθελε συγκρατηθῆ, ὥστε νὰ ὑπαινεθῆ μόνον τρόπον τινὰ τὴν εἰς ἓνα δεσμὸν περισφιγξίν τῶν τριῶν σωμάτων. Θὰ συνεχίνοι αὕτη

τὸν ὀφθαλμὸν αὐτοῦ ζωηρότερον, θὰ ἠσθάνετο τὴν ἐξ αὐτῆς ἐντύπωσιν ὠραιότεραν, ἢ ὥστε νὰ μὴν ἐξάρη ταύτην πλειότερον καὶ ἐν τῇ περιγραφῇ αὐτοῦ. Εἶπον ἤδη, ὅτι δὲν ἦτο ἡ κατάλληλος στιγμή, ἵνα ἐνδιατριψῆ εἰς τὴν περιγραφὴν τῆς περιελίξεως ταύτης. Ὅχι· ἀλλὰ μία μόνη λέξις περιπλέον θὰ καθίστα μᾶλλον εὐδιάκριτον αὐτὴν ἐν τῇ σκιᾷ, εἰς ἣν ὁ ποιητὴς ἔπρεπε νὰ τὴν ἀφήσῃ. Ὅτι ὁ καλλιτέχνης ἄνευ τῆς λέξεως ταύτης ἠδύνατο ν' ἀποκαλύψῃ, δὲν ἠθέλεν ὀκνήσει ὁ ποιητὴς νὰ ἐκφράσῃ δι' αὐτῆς, ἂν ἠθέλεν ἴδει αὐτὸ παρὰ τῷ καλλιτέχνῃ.

Ὁ καλλιτέχνης εἶχε τὰ μάλα ἐπείγοντας λόγους, νὰ μὴν ἀφήσῃ τὸ ἄλλος τοῦ Λαοκόοντος νὰ ἐκραγῇ εἰς κραυγὴν. Ἄλλ', ἂν ὁ ποιητὴς εἶχεν ἐνώπιον αὐτοῦ τὴν τόσον συγκινητικὴν σύζευξιν ἄλλους καὶ κάλλους ἐν τῷ γλυπτικῷ ἔργῳ, τί ἄρα ἠδύνατο νὰ ἀναγκάσῃ αὐτὸν τόσον ἀναποδράστως, νὰ μὴν ὑποσημάνῃ ποσῶς τὴν ιδέαν ἀνδρικής εὐπρεπείας καὶ μεγαλοψύχου ὑπομονῆς, αἵτινες πηγάζουσιν ἐκ τῆς συζεύξεως ταύτης τῆς ὀδύνης καὶ τοῦ κάλλους, ἀλλὰ νὰ ποιήσῃ αἴφνης ἡμᾶς διὰ τῶν δεινῶν κραυγῶν τοῦ Λαοκόοντος αὐτοῦ; Ὁ Richardson λέγει: Ὁ Λαοκόων τοῦ Βιργιλίου πρέπει νὰ κραυγάζῃ, διότι ὁ ποιητὴς δὲν θέλει τόσον νὰ διεγείρῃ συμπάθειαν πρὸς αὐτόν, ὅσον δέος καὶ φρίκην παρὰ τοῖς Τρωσί. Συνομολογῶ, ἂν καὶ ὁ Richardson δὲν φαίνεται σταθμίσας, ὅτι οὐχὶ αὐτὸς ὁ ποιητὴς, ἀλλ' ὁ Αἰνείας εἶνε ὁ ἀφηγούμενος καὶ ταῦτα πρὸς τὴν Διδώ, ἥς τὴν συμπάθειαν ὁ Αἰνείας πάσῃ δυνάμει νὰ ἀλώσῃ προσπαθεῖ. Δὲν μὲ ξενίζουσιν ὅμως αἱ κραυγαί, ἀλλ' ἡ ἔλλειψις τῆς βαθμιαίας μεταβάσεως εἰς τὰς κραυγὰς ταύτας, εἰς ἃς τὸ γλυπτικὸν ἔργον φυσικῶ τῷ λόγῳ ἔπρεπε νὰ φέρῃ τὸν ποιητὴν, ἂν, ὡς ὑποθέτομεν, ἐλάμβανεν αὐτὸ ὡς ὑπόδειγμα. Ὁ Richardson προσθέτει: ⁵⁷ Τὸ ἐπεισόδιον τοῦ Λαοκόοντος προτίθεται ἀπλῶς νὰ ὀδηγήσῃ εἰς τὴν παθητικὴν περιγραφὴν

τῆς τελικῆς καταστροφῆς· ὥστε ὁ ποιητῆς δὲν ἠδύνατο νὰ εἰκονίσῃ αὐτὸ μᾶλλον ἐνδιαφέρον, ἵνα μὴ, διὰ τῆς συμφορᾶς ἐνὸς μόνον πολίτου, ἀντιπερισπάσῃ τὴν προσοχὴν ἡμῶν, ἣν ἀμέριστον ἀπῆτει ἡ τελευταία φρικώδης ἐκείνη νύξ. Ἄλλὰ τοῦτο ἰσοδυναμεῖ πρὸς τὸ νὰ θέλῃ τις νὰ ἐπισκοπήσῃ τὴν ὑπόθεσιν ἐκ τινος γραφικῆς ἀπόψεως, ἐξ ἧς οὐδόλως αὕτη δύναται νὰ ἐπισκοπηθῇ. Ἡ συμφορὰ τοῦ Λαοκόοντος καὶ ἡ καταστροφή τῆς Τροίας δὲν εἶνε παρὰ τῶ ποιητῆ εἰκόνες παράλληλοι· δὲν ἀποτελοῦσιν ἀμφοτέραι ἐν ὅλον, ὅπερ ὁ ὀφθαλμὸς ἡμῶν ἠδύνατο ἢ ὄφειλεν δι' ἐνὸς βλέμματος νὰ συμπεριλάβῃ καὶ μόνον ἐν τοιαύτῃ περιπτώσει ἠθέλομεν φοβηθῆ, ὅτι τὰ βλέμματα ἡμῶν θὰ ἐπιπτον ἐπὶ τοῦ Λαοκόοντος μᾶλλον, ἢ ἐπὶ τῆς καιομένης πόλεως. Ἀμφοτέραι αἱ περιγραφαὶ διαδέχονται ἀλλήλας, ὥστε δὲν βλέπω, κατὰ τί θὰ ἐξημιούτο ἡ ἐπομένη, καὶ ἂν ἔτι ἡ προηγουμένη ἠθέλε συγκινήσει καθ' ὑπερβολὴν ἡμᾶς. Ἐκτὸς ἐὰν αὕτη καθ' ἑαυτὴν ἡ ἐπομένη δὲν θὰ ἦτο ἀρκούντως συγκινητικῆ.

Ἔτι ὀλιγώτερον θὰ εἶχε λόγον ὁ ποιητῆς νὰ μετατοπίσῃ τὰς σπεύρας τῶν ὄψεων. Ἐν τῶ καλλιτεχνήματι ἐπασχολοῦσιν αὐταὶ τὰς χεῖρας καὶ περιπλέκουσι τοὺς πόδας. Ὅσον πλειότερον ἡ κατανομή αὕτη τέρπει τὸν ὀφθαλμόν, τόσον ζωηροτέρα εἶνε ἡ εἰκὼν, ἢ ἐκ ταύτης ἐναπομένουσα τῇ φαντασίᾳ. Αὕτη εἶνε τόσον σαφῆς καὶ ἐναργῆς, ὥστε ἡ διὰ λέξεων παράστασις αὐτῆς δὲν εἶνε πολὺ αἰσθητοτέρα τῆς διὰ φυσικῶν σημείων.

— — — — — Ὁ εἰς ἐπιπίπτει,
τὸν Λαοκόοντ' αὐτὸν περιπλέκει καὶ ἄνω καὶ κάτω
κ' εἰς τὴν πλευρὰν του ταχὺ καὶ λυσοῶδες τὸ στόμα βυθίζει.

— — — — —
Πλὴν μὲ γοργὰς ὁ εὐόλισθος ὄφις στροφὰς ὑπεισοδύει
καὶ δακτυλίους ἀρρήκτους τοῦ γόνατος κάτω συστρέφει.

Οἱ στίχοι εἶνε τοῦ Σαδολέτου, οἵτινες ὑπὸ τοῦ Βιοργιλίου ἀναμφιβόλως θὰ ἐποιοῦντο γραφικώτεροι, ἂν ὄρατόν τι ὑπόδειγμα ἀνέφλεγε τὴν φαντασίαν αὐτοῦ, καὶ οἵτινες ἐν τοιαύτῃ περιπτώσει θὰ ἦσαν καλλίτεροι ἐκείνων, οὓς ἤδη ἀντ' αὐτῶν παρέχει ἡμῖν :

*Δις τὴν ὁσφῶν του καὶ τὸν ἀρχένα του ζώσαντες πέριξ
διὰ τῶν νότων των ὑπερθ' ἐξαίρουν τραγγήλους καὶ κάρας.*

Οἱ χαρακτῆρες οὗτοι πληροῦσι βεβαίως τὴν φαντασίαν ἡμῶν, ἥτις ὅμως δὲν πρέπει νὰ ἐνδιατρίψῃ εἰς αὐτούς, δὲν πρέπει νὰ ζητήσῃ νὰ τοὺς διευκρινήσῃ, ἀλλὰ νῦν μὲν τοὺς ὄφεις μόνον, νῦν δὲ μόνον τὸν Λαοκόοντα βλέπουσα, δὲν πρέπει νὰ ἀναπαραστήσῃ εἰς ἑαυτὴν τὴν εἰκόνα, ἣν ἤθελον συναποτελέσει ἀμφοτέρω. Εὐθύς ὡς πράξῃ τοῦτο, ἡ εἰκὼν τοῦ Βιοργιλίου ἄρχεται ἀπαρέσκουσα εἰς αὐτὴν καὶ φαινομένη ἥκιστα γραφικῇ.

Ἄλλὰ καὶ ἂν μὴ ἦσαν ἀνεπιτυχεῖς αἱ μεταβολαί, ἃς ἤθελεν ἐπιφέρει ὁ Βιοργίλιος, μιμούμενος τὸ πρὸ αὐτοῦ ὑποτιθέμενον πρότυπον, θὰ ἦσαν ὅμως καθαρῶς αὐθαίρετοι. Μιμεῖταιί τις, ἐπιδιώκων τὴν ὁμοίότητα· ἀλλ' ἐπιτυγχάνει τις αὐτὴν, τροποποιῶν ὑπὲρ τὸ δέον; Ὁ οὕτω πράττων δεικνύει μᾶλλον φανεράν τὴν πρόθεσιν, ὅτι δὲν ἤθελε νὰ ἐπιτύχῃ τὴν ὁμοίότητα, ὅτι ἐπομένως δὲν ἐμιμήθη.

Δὲν ἐμιμήθη τὸ ὅλον, ἤθελέ τις ἀντιλέξει, ἀλλὰ μόνον τοῦτο ἢ ἐκεῖνο τὸ μέρος. Σύμφημι· ἀλλά, ποῖα εἶνε ταῦτα τὰ καθ' ἕκαστον, ἅτινα ἐν τε τῇ περιγραφῇ καὶ ἐν τῷ γλυπτικῷ ἔργῳ τόσον ἀκριβῶς συμφωνοῦσιν, ὥστε ἡδύνατο νὰ φανῇ ὅτι ἐδανείσθη παρ' αὐτοῦ ὁ ποιητής; Τὸν πατέρα, τὰ τέκνα, τοὺς ὄφεις, ταῦτα πάντα καὶ εἰς τὸν ποιητὴν καὶ εἰς τὸν γλύπτην παρέδωκεν ὁ μῦθος. Πλὴν τοῦ ἱστορικοῦ μέρους, εἰς οὐδὲν συμφωνοῦσιν, ἢ εἰς τοῦτο, ὅτι τέκνα καὶ πατέρα περιπλέκουσιν αὐτοὶ εἰς ἓνα μόνον ὀφιοκόμβον. Ἄλλ' ἢ

ἐπίνοια αὕτη ἐπήγασεν ἐκ τῆς παραλλαγῆς τῆς περιστάσεως, ὅτι τὸν πατέρα ἔπληξεν ἢ αὐτὴ καὶ τὰ τέκνα συμφορὰ. Τὴν παραλλαγὴν ὅμως ταύτην, ὡς ἀνωτέρω ἐμνήσθημεν, φαίνεται ὅτι ἐποίησεν ὁ Βιργίλιος· διότι ἐντελῶς ἄλλα λέγει ἢ ἑλληνικὴ παράδοσις. Ἐπομένως, ἂν ἀναφορικῶς πρὸς τὴν κοινὴν ἐκείνην περιπλοκὴν τῶν ὄφρων πρέπη νὰ παραδεχθῶμεν μίμησιν ἐκ τοῦ ἐνὸς ἢ τοῦ ἄλλου μέρους, τότε ἢ πιθανότης πίπτει ἐπὶ τοῦ τεχνίτου μᾶλλον, ἢ ἐπὶ τοῦ ποιητοῦ. Εἰς τὰ λοιπὰ ἀποκλίνουν ἀλλήλων· σὺν τῇ διαφορᾷ μόνον, ὅτι, ἂν ὁ ἀποκλίνας ἦνε ὁ τεχνίτης, τοῦτο δὲν ἀναιρεῖ τὴν ὑπόθεσιν, ὅτι ἐμιμήθη τὸν ποιητὴν, ἀλλ' ἠναγκάσθη νὰ παρεκκλίνῃ αὐτοῦ ὑπὸ τοῦ προορισμοῦ καὶ τῶν ὀρίων τῆς τέχνης αὐτοῦ. Ἄν τὸναντίον ὁ ποιητὴς ἐμιμήθη τὸν τεχνίτην, τότε πᾶσαι αἱ μνημονευθεῖσαι παραλλαγὰὶ μαρτυροῦσι κατὰ τῆς ὑποτιθεμένης ταύτης μιμήσεως· ὥστε οἱ οὐχ ἥττον ἰσχυριζόμενοι τοῦτο οὐδὲν ἕτερον βούλονται, ἢ νὰ ἀποδείξωσιν, ὅτι τὸ καλλιτέχνημα εἶνε ἀρχαιότερον τῆς ποιητικῆς περιγραφῆς.

Z'

Διττὴν σημασίαν δύναται νὰ ἔχῃ ἡ φράσις, ὅτι ὁ τεχνίτης μιμεῖται τὸν ποιητὴν, ἢ ὁ ποιητὴς τὸν τεχνίτην. Εἴτε ἑκάτερος αὐτῶν λαμβάνει τὸ ἔργον τοῦ ἄλλου ὡς τὸ πραγματικὸν ἀντικείμενον τῆς μιμήσεως αὐτοῦ, εἴτε ἀμφοτέροι μιμοῦνται τὰ αὐτὰ ἀντικείμενα καὶ δανεῖζονται παρ' ἀλλήλων τὸν τρόπον μόνον τῆς μιμήσεως αὐτῶν.

Ὁ Βιργίλιος, περιγράφων τὴν ἀσπίδα τοῦ Αἰνείου μιμεῖται τὸν τεχνίτην, ὅστις τὴν ἀσπίδα ταύτην κατεσκεύασε. Καὶ αὕτη εἶνε ἡ πρώτη περίπτωσις. Τὸ καλλιτέχνημα, οὐχὶ τὸ ἐπὶ τούτου εἰκονιζόμενον, εἶνε τὸ ἀντικείμενον τῆς μιμήσεως αὐτοῦ· καὶ ἂν ἀκόμη περιγράφῃ τὸ ἐπ' αὐτοῦ παριστάμενον, περιγράφει αὐτὸ μόνον ὡς μέρος τῆς ἀσπίδος, οὐχὶ

ὡς αὐτὸ τὸ πρᾶγμα. Ἄν τούναντίον ὁ Βιργίλιος ἠθέλεν ἔχει μιμηθῆ τὸ σύμπλεγμα τοῦ Λαοκόοντος, θὰ ἦτον αὕτη μίμησις τῆς δευτέρας περιπτώσεως. Διότι οὕτω δὲν ἠθέλε μιμηθῆ τὸ σύμπλεγμα, ἀλλὰ τὸ διὰ τοῦ συμπλέγματος παριστάμενον, δανειζόμενος παρ' αὐτοῦ τοὺς χαρακτῆρας μόνον τῆς μιμήσεως αὐτοῦ.

Ἐν μὲν τῇ πρώτῃ περιπτώσει ὁ ποιητὴς εἶνε πρωτότυπος, ἐν δὲ τῇ δευτέρᾳ ἀντιγραφεὺς. Ἐκείνη μὲν εἶνε μέρος τῆς καθόλου μιμήσεως, ἣτις ἀποτελεῖ τὴν οὐσίαν τῆς τέχνης αὐτοῦ, καὶ ἐργάζεται ὡς πνεῦμα δημιουργικόν, εἴτε εἶνε τὸ σχέδιον αὐτοῦ ἔργον ἄλλων τεχνῶν, εἴτε τῆς φύσεως. Ἄλλ' αὕτη τούναντίον καταβιβάζει αὐτὸν ἐντελῶς τῆς ἀξίας αὐτοῦ· ἀπομιμεῖται ἀντὶ τῶν πραγμάτων τὰς μιμήσεις αὐτῶν, καὶ παρέχει ἡμῖν ψυχρὰς ὑπομνήσεις χαρακτῆρων ξένου πνεύματος, ὡς ἀρχιτύπους χαρακτῆρας τοῦ ἰδίου ἑαυτοῦ πνεύματος.

Ἄν ἐν τούτοις ποιητὴς καὶ τεχνίτης οὐχὶ σπανίως ἀναγκάζονται νὰ παρατηρήσωσιν ἐκ τῆς αὐτῆς ἀπόψεως τὰ ἀντικείμενα ἐκεῖνα, ἃ ἔχουσι κοινὰ πρὸς ἀλλήλους, τότε δύναται νὰ συμβῆ, ὥστε αἱ μιμήσεις αὐτῶν νὰ συμπίπτωσιν ἐν πολλοῖς, χωρὶς νὰ ὑπῆρξε μεταξὺ αὐτῶν ἡ ἐλαχίστη μίμησις ἢ φιλοτιμία. Αἱ συμπτώσεις αὗται παρὰ συγχρόνοις τεχνίταις καὶ ποιηταῖς δύνανται νὰ ἀγάγωσιν ἡμᾶς εἰς ἀμοιβαίας ἐρμηνείας ἀντικειμένων, οὐχ ὑπαρχόντων πλέον. Ἄλλὰ τὸ νὰ ζητῆ τις νὰ καλλωπίῃ τοιαύτας ἐρμηνείας οὕτως, ὥστε νὰ μετατρέπη τὴν σύμπτωσιν εἰς πρόθεσιν, καὶ ἰδίως νὰ φαντάζηται, ὅτι ὁ ποιητὴς ἐν ἐκάστη μικρολογία εἶχε πρὸ ὀφθαλμῶν τοῦτο τὸ ἄγαλμα ἢ ἐκείνην τὴν εἰκόνα, ἰσοδυναμεῖ πρὸς τὸ παρέχειν αὐτῷ λίαν ἀμφίβολον ὑπηρεσίαν. Καὶ οὐ μόνον αὐτῷ, ἀλλὰ καὶ τῷ ἀναγινώσκοντι· διότι οὕτω καθιστᾷ μὲν τις τὰ κάλλιστα χωρία, Θεοῦ εὐδοκοῦντος, λίαν σαφῆ, ἀλλὰ καὶ ἐξόχως παγερά.

Οὗτος εἶνε ὁ σκοπός, ἀλλὰ καὶ τὸ σφάλμα περιφήμου ἀγγλικοῦ συγγραμματος. Ὁ Spence ἔγραψε τὸν «Πολύμητιν»⁵⁸ αὐτοῦ μετὰ μεγάλης κλασικῆς πολυμαθείας καὶ λίαν ἀκριβοῦς γνώσεως τῶν περισωθέντων ἔργων τῆς ἀρχαίας τέχνης. Ἐπέτυχε δὲ πολλάκις τοῦ σκοποῦ αὐτοῦ, ἐκ τούτων μὲν νὰ σαφηνίσῃ τοὺς ῥωμαίους ποιητάς, καὶ τὰνάπαλιν ἐκ τῶν ποιητῶν νὰ ἀντλήσῃ ἐξηγήσεις τῶν ἀνερμηνεύτων ἔτι παλαιῶν καλλιτεχνημάτων. Ἄλλ' οὐχ ἦττον διατείνομαι, ὅτι παντὶ φιλοκάλῳ ἀναγνώστῃ τὸ βιβλίον αὐτοῦ θὰ ἦνε βιβλίον ἀνιαρότατον.

Ἡ παρὰ Βαλερίῳ Φλάκκῳ περιγραφὴ τοῦ ἐπὶ τῆς ῥωμαϊκῆς ἀσπίδος περωτοῦ κερανοῦ:

*τοῦ περωτοῦ, τοῦ παλτοῦ κερανοῦ τὴν φλογώδη εἰκόνα
πρῶτος δὲν ἕψωσες σὺ ἐπὶ σκύτους, ὀπλίτα Ῥωμαῖε.*

μοὶ φαίνεται εἰκότως πολὺ σαφεστέρα, ὅταν ἐπισκοπῶ τὴν ἀπεικόνισιν τοιαύτης ἀσπίδος ἐπὶ ἀρχαίου μνημείου.⁵⁹ Εἶνε πιθανόν, ὅτι καὶ οἱ ἀρχαῖοι ὀπλοποιοὶ ἐπὶ τῶν κρανῶν καὶ τῶν ἀσπίδων ἀπέικαζον οὕτω τὸν Ἄρηνα, ὡς ὁ Addison⁶⁰ ἐνόμισεν ὅτι εἶδεν αὐτὸν ἱπτάμενον ὑπὲρ τὴν Ῥέαν ἐπὶ τινος νομίσματος,⁶¹ καὶ ὅτι ὁ Ἰουβενάλιος τοιοῦτόν τι κρᾶνος ἢ ἀσπίδα εἶχε κατὰ νοῦν, ὑπαινιχθεὶς τοῦτο διὰ μιᾶς λέξεως, ἣτις μέχρι τοῦ Addison ἦτον αἰνιγματικὴ πᾶσι τοῖς ἐρμηνευταῖς. Μοὶ φαίνεται μάλιστα, ὅτι τὸ χωρίον τοῦ Ὀβιδίου, ὅπου ὁ κεκμηκὼς Κέφαλος καλεῖ τὰς δροσερὰς αὖρας:

*Πρόσελθε, Αὔρα,
εὐφρανε, δρόσισε, ᾧ ποθεινὴ, τὸ ἡμέτερον στήθος!*

καὶ ἡ Πρόκρις αὐτοῦ ἐκλαμβάνει τὴν Αὔραν ταύτην ὡς τὸ ὄνομα ἀντιζήλου, μοὶ φαίνεται, λέγω ὅτι τὸ χωρίον τοῦτο

ἀποβαίνει φυσικώτερον, ὅταν μανθάνω ἐκ τῶν ἔργων τῆς τέχνης, ὅτι οἱ ἀρχαῖοι πράγματι ἐπροσωποποίησαν τὰς ἡδείας αὐρας καὶ ὅτι ἐλάτρευσαν ὑπὸ τὸ ὄνομα *Aurae* γένος τι Σουλφῶν θηλέων.⁶¹ Συμφωνῶ, ὅτι, ὅταν ὁ Ἰουβενάλιος παρομοιάζῃ εὐγενῆ τινα οὐτιδανὸν πρὸς στήλην Ἑρμοῦ, δυσκόλως θὰ ἠδύνατό τις νὰ εὕρῃ τὴν ὁμοιότητα ἐν τῇ συγκρίσει ταύτῃ, ἂν δὲν ἔβλεπε τοιαύτην τινὰ στήλην, ἂν δὲν ἐγνώριζεν, ὅτι αὕτη εἶνε ἄκομψος στῦλος, φέρων μόνον τὴν κεφαλὴν τοῦ θεοῦ, ἣ τὸ πολὺ καὶ τὸν κορμὸν αὐτοῦ, ὥστε, οὕτω ἄχειρ καὶ ἄπους θεώμενος, ἐμποιεῖ ἡμῖν τὴν ἔννοιαν τῆς ἀπραγμοσύνης⁶². — Ἑρμηνεῖται τοιαῦται δὲν εἶνε ἀξιοκαταφρόνητοι, ἂν καὶ δὲν δύνανται νὰ ἦνε οὔτε πάντοτε ἀναγκαῖαι, οὔτε πάντοτε ἐπαρκεῖς. Ὁ ποιητὴς εἶχεν ὑπὸ τὰς ὄψεις αὐτοῦ τὸ ἔργον τῆς τέχνης, ὡς πρᾶγμα τι αὐθυπόστατον, καὶ ὄχι ὡς μίμησιν· ἢ, τεχνίτης τε καὶ ποιητὴς εἶχον τὰς αὐτὰς παραδεδεγμένας ἐννοίας· τοῦτο δὲ συνεπάγεται ἀναγκαίως καὶ συμφωνίαν τινὰ ἐν ταῖς περιστάσεσιν αὐτῶν, ἐξ ἧς δύναται τις νὰ συμπεράνῃ ἐκ τῶν ὑστέρων τὴν καθολίκευσιν τῶν ἐννοιῶν ἐκείνων.

Ἄλλ' ὅταν ὁ Τίβουλλος⁶³ ζωγραφῇ τὸν Ἀπόλλωνα, οἷος ἐπεφάνῃ αὐτῷ ἐν ὄνειρῳ: — Ὁ κάλλιστος νεανίας τῇ παρθενικῇ δάφνῃ ἐστεφανωμένος· ἀποπνέει ἀρώματα συρικὰ ἢ χρυσοῦ αὐτοῦ κόμη, κυματίζουσα περὶ τὸν εὐλύγιστον τράχηλον αὐτοῦ· θαμβούσης λευκότητος καὶ πορφυροῦ ἐρυθλήματος κρᾶμα ἐπικέχυται εἰς ὄλον αὐτοῦ τὸ σῶμα, ὡς εἰς τὰς τρυφερὰς παρεῖας τῆς νύμφης, ἣτις ὀδηγεῖται πρὸς τὸν ἀγαπητὸν αὐτῆς: — διατὶ πρέπει νὰ θεωρήσωμεν τοὺς χαρακτῆρας τούτους ὡς ληφθέντας ἐξ ἀρχαίων περιφήμων εἰκόνων;

« Ἡ Νεόνομος » τοῦ Ἑχίονος, * *nova nupta verecun-*

* Ἀετίωνος, γράφουσι σήμερον. Τὴν ἐνταῦθα ἀναφερομένην εἰκόνα ταυτίζουσι τινες μετ' ἄλλης τινὸς τοῦ αὐτοῦ ζωγράφου, ἣτις, ὡς ἐμφαίνεται ἐκ τῆς περιγραφῆς τοῦ Λουκιανοῦ (Εἰκόνες 8 τόμ. β'. σελ. 24) εἰκόνιζε τὸν γάμον τοῦ

dia notabilis, και ἂν ὑπῆρξεν ἐν Ῥώμῃ, και ἂν ἀντεγράφη μυριάκις, μήπως ἐξέλιπε διὰ τοῦτο ἀπὸ τοῦ κόσμου ἢ νυμφικὴ αἰδώς; Ἄφ' ὅτου εἶδεν αὐτὴν ὁ ζωγράφος, δὲν ἦτο πλέον εἰς οὐδένα ποιητὴν ὄρατὴ, ἢ μόνον ἐν τῇ μιμήσει τοῦ ζωγράφου; Ἡ, ὅταν ἕτερος ποιητῆς⁶⁴ τὸν Ἡφαιστον κεκμηκότα, και τὸ ὑπὸ τῆς καμίνου θερμανθὲν αὐτοῦ πρῶτον ἐρυθρόν, φλέγον ὀνομάζῃ, ἔπρεπε νὰ μάθῃ πρῶτον ἐκ τοῦ ἔργου ζωγράφου τινός, ὅτι ἡ ἐργασία καταπονεῖ και ἡ θερμότης ἐρυθραίνει; Ἡ, ὅταν ὁ Λουκρήτιος⁶⁵ περιγράφῃ τὴν ἐναλλαγὴν τῶν ὥρων τοῦ ἔτους, και ποιεῖ αὐτὰς νὰ παρελαύνωσι κατὰ τὴν φυσικὴν αὐτῶν τάξιν μεθ' ὅλης τῆς χορείας τῶν ἐπιρροῶν αὐτῶν ἐν τῷ ἀέρι και ἐπὶ τῆς γῆς, ἦτον ὁ Λουκρήτιος ἐφήμερόν τι; δὲν ἐπέζησεν ἐν ὄλον ἔτος, ἵνα μάθῃ ὁ ἴδιος πάσας τὰς μεταβολάς, ἀλλ' ἔπρεπε νὰ τὰς ἐξεικονίσῃ κατὰ τὸ ὑπόδειγμα θρησκευτικῆς τινος πομπῆς, καθ' ἣν περιεφέροντο τὰ ὁμοιώματα αὐτῶν; Ἐπρεπεν ἐκ τῶν ὁμοιωμάτων τούτων νὰ διδαχθῇ κατὰ πρῶτον τὸ ἀρχαῖον ποιητικὸν τέχνασμα, τοῦ νὰ μεταβάλλῃ τοιαύτας ἀφηρημένας ἐννοίας εἰς ὄντα συγκεκριμένα; Ἡ μήπως τὸ τοῦ Βιργιλίου⁶⁶ *pontem indignatus Araxes* (ὁ γεφυρομάχος Ἀράξης), ἡ ἔξοχος αὕτη ποιητικὴ εἰκὼν ποταμοῦ ὑπερεκχειλίζοντος και τὴν ὑπὲρ αὐτὸν ἐξευγμένην γέφυραν διασκορπίζοντος, δὲν ἠθελεν ἀπολέσει ὄλον αὐτῆς τὸ κάλλος, ἂν δι' αὐτῆς ὁ ποιητῆς ὑψηλίσσετο καλλιτέχνημά τι, ἐν ᾧ παρίσταται ὁ ποτάμιος αὐτὸς θεός, ὡς πράγματι κατασυντρίβων γέφυραν; Πρὸς τί αἱ τοιαῦται ἐρμηνεῖαι, αἱ ἐξωθοῦσαι τὸν ποιητὴν ἐκ τῶν ἐναργεστάτων χωρίων, ἵνα παρεισάξωσι διαυγάζουσας τὴν ἐπίνοιαν τοῦ τεχνίτου;

Λυποῦμαι, ὅτι βιβλίον οὕτω χρήσιμον, ὡς ἡδύνατο

⁶⁴ Ἀλεξάνδρου και τῆς Ῥωξάνης. Ἄλλοι φρονοῦσιν, ὅτι ἡ ἐν τῷ Βατικανῷ διάσημος εἰκὼν « Ἀλδοβρανδινικὸς γάμος », εἶνε ἐλευθέρως μίμησις τῆς ἐνταῦθα μνημονευομένης εἰκόνας. Σημ. τ. Μετ.

ἄλλως τε νὰ ἦνε ὁ Πολύμητις, διὰ τῶν ἀφιλοκάλων τούτων λήρων, δι' ὧν ὑποβάλλει τοῖς ἀρχαίοις ποιηταῖς ἀντὶ τῆς ἰδίας φαντασίας, ἔμπνευσιν ξένην, ἀπέβη λίαν ἀηδές, καὶ εἰς τοὺς κλασικοὺς συγγραφεῖς πολὺ ἐπιζημιώτερον, ἢ αἱ ὕδαρεῖς ἐρμηνεῖαι τῶν ἀφνεστάτων ἐτυμολόγων. Ἔτι περισσότερον λυποῦμαι, ὅτι τοῦ Spence προηγήθη ἐν τούτῳ ὁ Addison, ὅστις, ὀρμώμενος ὑπὸ ἐπαινετοῦ ζήλου, νὰ ἀνυψώσῃ εἰς ἐρμηνευτικὸν μέσον τὴν γνῶσιν τῶν ἀρχαίων τεχνουργημάτων, ἐπίσης ἀτελῶς διέκρινε τὰς περιπτώσεις, καθ' ἃς ὁ ποιητὴς δύναται νὰ μιμηθῇ τὸν τεχνίτην εὐσχήμως, καθ' ἃς ὑποβιβάζεται μιμούμενος αὐτόν.⁶⁷

Η'.

Περὶ τῆς ὁμοιότητος, ἣτις ὑπάρχει μεταξὺ τῆς ποιήσεως καὶ τῆς ζωγραφικῆς, ὁ Spence ἔχει τὰς παραδοξοτάτας ιδέας. Φρονεῖ, ὅτι ἀμφοτέραι αἱ τέχναι ἦσαν παρὰ τοῖς ἀρχαίοις τόσον στενῶς συνδεδεμέναι, ὥστε συνεβάδιζον πάντοτε ἀλληλουχούμεναι, καὶ ὅτι ποιηταὶ καὶ τεχνῖται ἀδιαλείπτως εἶχον ἀλλήλους ὑπ' ὄψιν. Ἄλλ' ὅτι ἡ ποίησις εἶνε εὐρυτέρα τέχνη, ὅτι διαθέτει κάλλη ἀνέφικτα εἰς τὴν ζωγραφικὴν, ὅτι πολλάκις δύναται νὰ ἔχη λόγους προτιμῶσα τὰ μὴ ζωγραφήσιμα κάλλη τῶν ζωγραφησίμων: τοῦτο φαίνεται οὐδόλως σκεφθεὶς ὁ Spence, ὅθεν κατὰ τὴν ἐλαχίστην διαφορὰν, ἣν παρατηρεῖ μεταξὺ τῶν ἀρχαίων ποιητῶν καὶ τεχνιτῶν, περιέρχεται εἰς ἀμηχανίαν, ἣτις ἄγει αὐτὸν εἰς τὰς μᾶλλον ἀλλοκότους ὑπεκφυγὰς.

Οἱ ἀρχαῖοι ποιηταὶ παριστῶσι τὸν Βάκχον ὡς ἐπὶ τὸ πλείστον κερασφόρον. Ἐπομένως εἶνε παράδοξον, λέγει ὁ Spence, ὅτι τόσον σπανίως βλέπει τις τὰ κέρατα ταῦτα ἐν τοῖς ἀγάλμασιν αὐτοῦ.⁶⁸ Καὶ ἐξηγεῖ τοῦτο ἄλλοτε ἄλλως, ὅτε μὲν ἐκ τῆς ἀμαθείας τῶν ἀρχαιολόγων, ὅτε δὲ ἐκ τῆς

σμικρότητος τῶν κεράτων, ἅτινα πιθανὸν νὰ ἀπεκρῦβησαν ὑπὸ τοὺς βότρους καὶ τὰ φύλλα τοῦ κισσοῦ, τὸν σταθερὸν κεφαλόκοσμον τοῦ θεοῦ. Περιστρέφεται περὶ τὸν ἀληθῆ λόγον, χωρὶς νὰ τὸν μαντεύη. Τὰ κέρατα τοῦ Βάχχου δὲν ἦσαν φυσικὰ κέρατα, οἷα εἶχον οἱ Φαῦνοι καὶ οἱ Σάτυροι. Ταῦτα ἦσαν κόσμημα τοῦ μετώπου, ὅπερ ὁ θεὸς ἠδύνατο νὰ ἐπιθέσῃ καὶ νὰ ἀφαιρέσῃ.

Ἔχεις παρθένου μορφήν, ὅταν ἔρχεσαι ἄνευ κεράτων

λέγει ἡ πανηγυρικὴ ἐπίκλησις τοῦ Βάχχου παρ' Ὀβιδίου.⁶⁹ Ἡδύνατο λοιπὸν νὰ δειχθῆ ἄνευ κεράτων, καὶ ἐδεικνύετο ἄνευ κεράτων, ὡσάκις ἤθελε νὰ ἐμφανισθῆ ἐν τῷ παρθενικῷ αὐτοῦ κάλλει. Ἐν τούτῳ δὲ ἤθελον νὰ εἰκονίσωσιν αὐτὸν καὶ οἱ τεχνῖται καὶ ἐπομένως ὄφειλον νὰ ἀποφύγωσι πᾶσαν προσθήκην, δυσαρέστως ἐπιδρῶσαν. Τοιαύτη τις προσθήκη θὰ ἦσαν τὰ κέρατα, τὰ προσηρμοσμένα εἰς τὸ διάδημα, ὡς δύναται τις νὰ ἴδῃ τοῦτο ἐπὶ τινος κεφαλῆς ἐν τῷ βασιλικῷ Μουσεῖῳ τοῦ Βερολίνου.⁷⁰ Τοιαύτη τις προσθήκη ἦτο αὐτὸ τοῦτο τὸ διάδημα, τὸ καλύπτον τὸ ὠραῖον μέτωπον, καὶ τούτου ἔνεκεν ἀναφαίνεται ἐν τοῖς ἀγάλμασι τοῦ Βάχχου ἐπίσης σπανίως, ὡς τὰ κέρατα, ἂν καὶ πολλάκις τοῦτο προστίθεται αὐτῷ ὑπὸ τῶν ποιητῶν, ὡς ἐφευρέτη. Ἐκ τῶν κεράτων καὶ τοῦ διαδήματος ἦντλει ὁ ποιητὴς λεπτοὺς ὑπαινιγμοὺς περὶ τῶν ἔργων καὶ τοῦ χαρακτήρος τοῦ θεοῦ· ὁ τεχνίτης τὸναντίον ἐκωλύετο ὑπὸ τούτων νὰ ἐπιδείξῃ μεγαλειότερον κάλλος· καὶ ἂν ὁ Βάχχος, ὡς φρονῶ, ἔφερε τὸ ἐπώνυμον *Biformis*, Δίμορφος, ἀκριβῶς διότι ἠδύνατο νὰ δειχθῆ ἐπίσης ὠραῖος ὡς καὶ φοβερὸς, λίαν εἰκότως οἱ τεχνῖται ἐξέλεγον ἐκείνην τὴν μορφήν κατὰ προτίμησιν, ἥτις τὰ μάλιστα προσῆκεν εἰς τὸν προορισμὸν τῆς τέχνης αὐτῶν.

Ἡ Ἀθηναῖα καὶ ἡ Ἥρα πολλάκις παρὰ τοῖς ἀρχαίοις ποιηταῖς ἐκσφενδονίζουσι τὸν κεραυνόν. Ἀλλὰ διατὶ ὄχι καὶ

ἐν τοῖς ὁμοιώμασιν αὐτῶν; ἐρωτᾷ ὁ Spence.⁷¹ Καὶ ἀποκρίνεται: τοῦτο ἦτον ἰδιαίτερον προνόμιον τῶν δύο τούτων θεαινῶν, οὗ τὴν αἰτίαν ἐμάνθανέ τις τις ἴσως ἐκ τῶν μυστηρίων τῆς Σαμοθράκης μόνον. Ἄλλ' ἐπειδὴ παρὰ τοῖς ἀρχαίοις Ῥωμαίοις οἱ τεχνῖται ἐθεωροῦντο ἄνθρωποι κοινοί, καὶ ἐπομένως σπανίως ἐμμοῦντο τὰ μυστήρια ταῦτα, διὰ τοῦτο ἀναμφιβόλως οὐδὲν περὶ αὐτοῦ ἐγίνωσκον, καὶ ὅ,τι δὲν ἐγίνωσκον δὲν ἠδύναντο νὰ εἰκονίσωσιν. Ἐπεθύμουν νὰ ἀντερωτήσω τὸν Spence: ἐργάζονται οἱ κοινοὶ οὗτοι ἄνθρωποι αὐτοπροαιρέτως, ἢ κατὰ διαταγὴν ἐπισημοτέρων, οἵτινες ἠδύναντο νὰ ἦνε μεμυημένοι τὰ μυστήρια; Κατεφρονοῦντο οἱ τεχνῖται καὶ παρ' Ἑλλησι τόσον; Δὲν ἦσαν οἱ Ῥωμαῖοι τεχνῖται κατὰ τὸ πλεῖστον Ἑλληνες τὴν καταγωγὴν; Καὶ οὕτω καθεξῆς.

Ὁ Στάτιος καὶ ὁ Βαλέριος Φλάκκος περιγράφουσιν ἐξωργισμένην Ἀφροδίτην καὶ μετὰ τόσων φοβερῶν χαρακτήρων, ὥστε κατὰ τὴν στιγμήν ταύτην ἠθέλέ τις τὴν ἐκλάβει ὡς Ἐρινὸν μάλλον, ἢ ὡς τὴν θεὰν τοῦ ἔρωτος. Ματαίως ὁ Spence ἀναζητεῖ μεταξὺ τῶν ἀρχαίων τεχνουργημάτων τοιαύτην τινὰ Ἀφροδίτην. Τί συμπεραίνει δ' ἐκ τούτου; Ὅτι ἐπιτρέπονται τῷ ποιητῇ πλειότερα ἢ τῷ γλύπτῃ καὶ ζωγράφῳ; Τοῦτο ὄφειλε νὰ συμπεράνη· ἀλλ' ἅπαξ διὰ παντὸς παρεδέχθη ὡς ἀρχὴν, ὅτι ἐν ποιητικῇ τινι περιγραφῇ οὐδὲν εἶνε καλόν, ὅπερ θὰ ἦτον ἀνάρμοστον, παριστάμενον ἐν εἰκόνι, ἢ ἐν ἀγάλματι.⁷² Ἐπομένως ἔπαισαν οἱ ποιηταί. « Ὁ Στάτιος καὶ ὁ Βαλέριος ἀνήκουσιν εἰς χρόνους, καθ' οὓς ἡ ῥωμαϊκὴ ποίησις παρήκαμζεν ἤδη. Δεικνύουσι δὲ καὶ ἐν τούτῳ τὴν διεφθαρμένην αὐτῶν καλαισθησίαν καὶ τὴν κακὴν αὐτῶν κρίσιν. Παρὰ τοῖς ποιηταῖς καλλιτέρων χρόνων δὲν ἀπαντῶσι τοιαῦτα παιίσματα περὶ τὴν γραφικὴν ἔκφρασιν. »⁷³

Ἴνα ὁμιλήσῃ τις οὕτω, δὲν χρειάζεται μὰ τὴν ἀλήθειαν

πολὺ διαγνωστικόν. Δὲν θέλω ἐν τούτοις ἐν τῇ περιστάσει ταύτῃ οὔτε τὸν Στάτιον, οὔτε τὸν Βαλέριον νὰ ὑπεραπισθῶ, ἀλλὰ μόνον νὰ ἐκφέρω γενικὴν τινα παρατήρησιν. Οἱ θεοὶ καὶ τὰ πνευματικὰ ὄντα, ὡς παριστᾶ ταῦτα ὁ τεχνίτης, δὲν εἶνε ἐντελῶς τὰ αὐτά, ὧν ἔχει χρεῖαν ὁ ποιητής. Παρὰ μὲν τῷ τεχνίτῃ εἶνε ταῦτα προσωποποιήσεις ἀφηρημένων ἐννοιῶν, αἵτινες πρέπει νὰ φυλάττωσι σταθερῶς τὰ αὐτὰ χαρακτηριστικὰ σύμβολα, ἵνα ἀναγνωρίζωνται. Παρὰ τῷ ποιητῇ τούναντίον εἶνε ταῦτα πραγματικὰ δρώντα πρόσωπα, ἔχοντα ἐκτὸς τοῦ γενικοῦ χαρακτήρος αὐτῶν καὶ ἄλλας ιδιότητας καὶ πάθη, ἃ δύνανται κατὰ τὰς ἐκάστοτε περιστάσεις νὰ ἐξέχωσιν ὑπὲρ ἐκεῖνα.

Ἐν τῷ πνεύματι τοῦ γλύπτου ἡ Ἀφροδίτη οὐδὲν εἶνε ἄλλο, ἢ ὁ Ἔρωσ· πρέπει λοιπὸν νὰ κοσμήσῃ αὐτὴν μεθ' ὅλης τῆς σώφρονος, αἰδήμονος ὠραιότητος, μεθ' ὅλων τῶν ἐρασμίων θεληγῆτρων, δι' ὧν μᾶς γοητεύουσιν ἀγαπητὰ ἀντικείμενα, καὶ ἅτινα φέροντες συγχωνεύομεν εἰς τὴν ἀφηρημένην ἔννοιαν τοῦ Ἔρωτος. Ἡ ἐλαχίστη ἀπομάκρυνσις ἀπὸ τοῦ ιδεώδους τούτου ἄγει ἡμᾶς εἰς παραγνώρισιν τῆς εἰκόνης αὐτοῦ. Κάλλος, ἀλλὰ μετὰ μείζονος μεγαλειότητος ἢ αἰδοῦς, δὲν εἶνε πλέον Ἀφροδίτη, ἀλλὰ Ἥρα. Θέλητρα, ἀλλ' ἐπιτακτικά, ἀνδρώδη μᾶλλον, ἢ ἐράσματα, ἀπεργάζονται Ἀθηναῖν ἀντὶ Ἀφροδίτης. Καὶ τέλος ἐξωργισμένη Ἀφροδίτη, Ἀφροδίτη ὑπὸ ἐκδικήσεως καὶ μανίας ἀγομένη, ἀποτελεῖ ὡς πρὸς τὸν γλύπτην ἀληθῆ ἀντίφασιν, διότι ὁ Ἔρωσ, ὡς Ἔρωσ, οὐδέποτε ὀργίζεται, οὐδέποτε ἐκδικεῖται. Παρὰ τῷ ποιητῇ τούναντίον εἶνε μὲν ἡ Ἀφροδίτη ἐπίσης ὁ Ἔρωσ, ἀλλ' ἡ θεὰ τοῦ Ἔρωτος, ἥτις ἐκτὸς τοῦ χαρακτήρος τούτου ἔχει τὴν ἰδίαν αὐτῆς ὑποκειμενικότητα, καὶ ἐπομένως πρέπει νὰ ἦνε ἐπιδεικτικὴ τῆς ἀποστροφῆς, ὡς καὶ τῆς συμπαθείας. Τί θαῦμα λοιπὸν, ἂν αὕτη παρὰ τῷ ποιητῇ ἀναφλέγηται ὑπὸ

ὀργῆς καὶ μανίας, καὶ ιδίως, ἂν αὐτὸς ὁ προσβληθεὶς Ἔρωσ ἦνε ὁ ἔξωθῶν αὐτὴν πρὸς τοῦτο;

Εἶνε μὲν ἀληθές, ὅτι, ὡς ὁ ποιητής, οὕτω καὶ ὁ τεχνίτης δύναται ἐν ἔργοις συνθέτοις νὰ εἰσαγάγῃ τὴν Ἀφροδίτην, ἢ πᾶσαν ἄλλην θεότητα, ἐκτὸς τοῦ χαρακτήρος αὐτῆς, ὡς ὃν ἀληθῶς δρῶν. Ἀλλὰ τότε πρέπει αἱ πράξεις αὐτῆς, ἂν δὲν ἀπορρέουσιν ἐκ τοῦ χαρακτήρος αὐτῆς, τοῦλάχιστον νὰ μὴν ἀντιφάσκωσιν εἰς αὐτόν. Ἡ Ἀφροδίτη παραδίδει εἰς τὸν υἱὸν αὐτῆς τὰ θεῖα ὄπλα· τὴν προᾶξιν ταύτην δύνανται καὶ ὁ τεχνίτης καὶ ὁ ποιητής νὰ παραστήσωσιν. Οὐδὲν ἐνταῦθα κωλύει τὸν τεχνίτην νὰ προσδώσῃ τῇ Ἀφροδίτῃ πᾶσαν τὴν χάριν καὶ τὴν καλλονήν, τὴν ἀρμόζουσαν αὐτῇ, ὡς θεᾶ τοῦ Ἔρωτος· τοῦναντίον ἀκριβῶς δι' αὐτοῦ θ' ἀναγνωρίζεται αὕτη καλλίτερον ἐν τῷ ἔργῳ αὐτοῦ. Ἀλλ', ὅταν ἡ Ἀφροδίτη, θέλουσα νὰ ἐκδικηθῇ τοὺς περιφρονητὰς αὐτῆς, τοὺς ἄνδρας τῆς Λήμνου, μεθ' ὑπερφουοῦς ἀγρίου σχήματος, μετὰ παρειῶν πελιδνῶν καὶ ἀτάκτου κόμης ἀρπάζει τὸν πυρσόν, περιβάλλεται μέλαν ἱμάτιον καὶ καθίπταται ὀρμητικῶς ἐπὶ σκοτεινῆς νεφέλης: ἡ στιγμή αὕτη δὲν εἶνε πρόσφορος τῷ τεχνίτῃ, διότι δι' οὐδενὸς μέσου κατὰ τὴν στιγμήν ταύτην δύναται νὰ καταστήσῃ τὴν Ἀφροδίτην εὐδιάγνωστον. Ἡ στιγμή αὕτη εἶνε μόνον τῷ ποιητῇ πρόσφορος, διότι ἔχει τὸ προνόμιον ἄλλην τινὰ στιγμήν, καθ' ἣν ἡ θεὰ εἶνε ὅλως Ἀφροδίτη, τόσον στενῶς, τόσον ἀκριβῶς μετ' ἐκείνης νὰ συνδέσῃ, ὥστε καὶ ἐν αὐτῇ τῇ Ἐρινυῖ νὰ μὴ παύωμεν διαβλέποντες τὴν Ἀφροδίτην· τοῦτο πράττει ὁ Φλάκκος.

*Πότνια πλέον δὲν θέλει νὰ φαίνεται· δὲν ἀναδέει
πόρπη τὴν κόμην χρυσῇ· οὐδ' ἐσθῆς κνανῆ κυματίζει.
Μὲ πελιδνὴν τοῦ προσώπου χροιάν, κολοσσαία, ἀγρία,
φέρει κροτοῦντα πυρσόν καὶ παμμέλανα πέπλον, ὁμοία
πρὸς τὰς Στυγίας παρθένους⁷⁴.*

Αὐτὸ τοῦτο καὶ ὁ Στάτιος :

*Τοὺς ἑκατὸν τῆς βωμοῦς καὶ τὴν Πάφον, ὡς λέγουν, λιποῦσα
τὴν παλαιάν, μ' ἄλλην ὄφιν καὶ κόμην, τὴν ζώνην τῆς λυίε
τὴν νυμφικὴν, τὰ πτηνὰ τὰ Ἰδάλεια πόρρω διώκει.*

*Με τὰς Στυγίας δ' ὁμοῦ ἀδελφὰς πλανωμέν' εἰς τὰ σκότη,
ἄλλα κρατοῦσα πυρὰ καὶ μακρότερα φέρουσα βέλη,
εἰς τοὺς θαλάμους φοιτᾷ τῶν νυμφίων, πληροῦσα τῶν δόμων
τ' ἄδνα μ' ὄφεις στρεπτοὺς καὶ τοὺς οἴκους μὲ ἄγριον δέος.⁷⁵*

Ἡ ἡδύνατό τις νὰ εἶπῃ: ὁ ποιητὴς μόνον κατέχει τὸ τέχνασμα νὰ περιγράψῃ δι' ἀρνητικῶν χαρακτήρων, καὶ διὰ τοῦ κράματος τῶν ἀρνητικῶν τούτων μετὰ τῶν θετικῶν χαρακτήρων νὰ παριστᾷ δύο εἰκόνας ἐν μιᾷ. « Ὅχι πλέον ἢ ἐρασμία Ἀφροδίτη· ὄχι πλέον ἢ κόμη συνεχομένη διὰ χρυσῶν πορπῶν· περὶ αὐτὴν δὲν κυματίζει ὁ κυανοῦς πέπλος, δὲν τὴν περιζώνει ὁ κεστός· ἄλλας φέρει δᾶδας, ὀπλίζεται μὲ μακρότερα βέλη· συνοδεύεται ὑπὸ Ἐρινύων ὁμοίων αὐτῇ. » Ἄλλ' ἐπειδὴ ὁ καλλιτέχνης στερεῖται τοῦ τεχνάσματος τούτου, ὀφείλει ν' ἀπέχη αὐτοῦ καὶ ὁ ποιητὴς; Ἄν ἡ ζωγραφικὴ θέλῃ νὰ ᾔνε ἢ ἀδελφὴ τῆς ποιήσεως, τοῦλάχιστον ἄς μὴ ᾔνε ζηλότυπος ἀδελφὴ· καὶ ἡ νεωτέρα ἄς μὴ ἀπαγορεύῃ εἰς τὴν πρεσβυτέραν ὅλον τὸν στολισμόν, ὅστις δὲν ἀρμόζει εἰς αὐτὴν τὴν ἰδίαν.

Θ'.

Ἐπιθυμῶν τις ἐν ἰδιαιτέrais περιπτώσεσι νὰ συγκρίνῃ πρὸς ἀλλήλους τὸν ζωγράφον καὶ τὸν ποιητὴν, πρέπει πρὸ πάντων νὰ ἐξετάσῃ καλῶς, ἂν εἶχον ἀμφοτέρωι πλήρη ἐλευθερίαν, ἂν ἡδυνήθησαν ἄνευ πάσης ἐξωτερικῆς βίας νὰ ἐργασθῶσιν ὑπὲρ τῆς ὑψίστης δυνάμεως τῆς τέχνης αὐτῶν.

Τοιοῦτος ἐξωτερικὸς δεσμὸς ἦτο πολλάκις τῷ ἀρχαίῳ τεχνίτῃ ἢ θρησκείᾳ. Τὸ ἔργον αὐτοῦ, προωρισμένον εἰς προσκύνησιν καὶ λατρείαν, δὲν ἠδύνατο νὰ ἦνε πάντοτε οὕτω τέλειον, οἷον θὰ ἦτο, ἂν κατὰ τὴν ἐκτέλεσιν αὐτοῦ ἠθέλεν ἔχει ὡς μοναδικὸν σκοπὸν τὴν ἡδονὴν τοῦ παρατηρητοῦ. Ἡ δεισιδαιμονία κατεφόρτιζε τοὺς θεοὺς διὰ συμβόλων, καὶ οἱ κάλλιστοι αὐτῶν δὲν ἐλατρεύοντο πανταχοῦ ὡς οἱ κάλλιστοι.

Ὁ Βάκχος ἐν τῷ ἐν Λήμνῳ ἱερῷ αὐτοῦ, ἐξ οὗ ἡ εὐσεβῆς Ὑψιπύλη ἔσωσε τὸν πατέρα αὐτῆς ὑπὸ τὸ σχῆμα τοῦ θεοῦ,⁷⁶ παρίστατο κερασφόρος, καὶ οὕτως ἀπεικονίζετο ἀναμφιβόλως ἐν πᾶσιν αὐτοῦ τοῖς ναοῖς, διότι τὰ κέρατα ἦσαν σύμβολον δηλοῦν τὸν χαρακτῆρα αὐτοῦ. Μόνον ὁ ἐλεύθερος τεχνίτης, ὁ μὴ φιλοτεχνῶν τὸν Βάκχον αὐτοῦ χάριν ναοῦ τινος, παρέλειπε τὸ σύμβολον τοῦτο. Καὶ ἂν μεταξὺ τῶν ἔτι σωζομένων ἀγαλμάτων αὐτοῦ οὐδὲν εὐρίσκωμεν κερασφόρον,⁷⁷ τοῦτο εἶνε ἴσως τεκμήριον, ὅτι ταῦτα δὲν εἶνε ἐκ τῶν καθιερωμένων, ἐν οἷς ὁ θεὸς ἀληθῶς ἐλατρεύθη. Ἐκτὸς τούτου εἶνε πιθανώτατον, ὅτι ἐπὶ τῶν τελευταίων τούτων ἐπέσκηψεν ἡ μανία τῶν εὐσεβῶν καταστροφέων κατὰ τοὺς πρώτους αἰῶνας τοῦ χριστιανισμοῦ, ἥτις ἐφείδετο ἐνίοτε καλλιτεχνήματός τινος, ὑπ' οὐδεμιᾶς βεβηλωθέντος λατρείας.

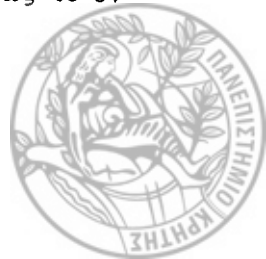
Ἐπειδὴ ἐν τούτοις μεταξὺ τῶν ἐκσκαφεισῶν ἀρχαιοτήτων ὑπάρχουσιν ἔργα ἀμφοτέρων τῶν εἰδῶν, θὰ ἐπεθύμουν ν' ἀπονεμηθῇ τὸ ὄνομα καλλιτέχνημα μόνον εἰς ἐκεῖνα, ἐν οἷς ὁ τεχνίτης ἀληθῶς ὡς τεχνίτης δεικνύεται, ἐν οἷς τὸ κάλλος ὑπῆρξεν ὁ πρῶτος καὶ τελευταῖος αὐτοῦ σκοπός. Πάντα δὲ τ' ἄλλα, τὰ φέροντα λίαν ἐμφανῆ τὰ ἔχνη ἱεροτελεστικοῦ προορισμοῦ, εἶνε τοῦ ὀνόματος τούτου ἀνάξια, διότι ἡ τέχνη ἐνταῦθα δὲν εἰργάσθη χάριν ἑαυτῆς, ἀλλ' ἦτο ἀπλῶς ὄργανον τῆς θρησκείας, ἥτις ἐν ταῖς ὑλिकाῖς παραστάσεσιν, ἃς ἐπέβαλλεν αὐτῇ, ἀπέβλεπε μᾶλλον εἰς τὰ κύρια σύμβολα, ἢ

εἰς τὸ κάλλος· ἐν τούτοις λέγων ταῦτα δὲν ἐννοῶ, ὅτι πολ-
λάκις ἢ θρησκεία δὲν ἐξήρησε τὸ σύμβολον ἐκ τοῦ κάλλους,
ἢ ὅτι ἐκ συγκαταβάσεως πρὸς τὴν τέχνην καὶ τὴν λεπτοτέ-
ραν καλαισθησίαν τοῦ αἰῶνος, δὲν ὀλιγόρησε τόσον τοῦ
συμβόλου, ὥστε νὰ φαίνεται τὸ κάλλος μόνον ἐπικρατοῦν.

Ἄνευ τοιαύτης τινὸς διακρίσεως, ὁ τεχνοκρίτης καὶ ὁ
ἀρχαιοδίφης διαρκῶς θὰ ἐρίζωσιν μὴ ἐννοοῦντες ἀλλήλους.
Ἄν ἐκεῖνος κατὰ τὴν περὶ προορισμοῦ τῆς τέχνης ιδέαν αὐ-
τοῦ ἰσχυρίζεται, ὅτι οὐδέποτε ὁ ἀρχαῖος τεχνίτης ἐποίησε
τοῦτο ἢ ἐκεῖνο, δηλαδὴ ὡς τεχνίτης, ἐξ ἐλευθέρου βουλή-
σεως, οὗτος διατείνεται, ὅτι οὔτε ἡ θρησκεία, οὔτε οἰαδὴ-
ποτε ἄλλη αἰτία ἐκτὸς τῆς σφαίρας τῆς τέχνης κειμένη ἐπέ-
βαλον εἰς τὸν τεχνίτην νὰ ἐκτελέσῃ αὐτό, εἰς τὸν τεχνίτην
δηλαδὴ ὡς χειροτέχνην. Νομίζει λοιπὸν, ὅτι δύναται νὰ
ἐλέγξῃ τὸν τεχνοκρίτην διὰ τοῦ πρώτου τυχόντος ἀγάλμα-
τος, ὅπερ οὗτος ἀνενδοιάστως, ἀλλὰ πρὸς μεγάλην ἀγανά-
κτησιν τῶν λογίων, καταδικάζει πάλιν εἰς τὰ χῶματα ἐξ ὧν
ἐξήχθη.⁷⁸

Τοῦναντίον ὁμως δύναται τις νὰ φαντασθῇ τὴν ἐπὶ τῆς
τέχνης ἐπιρροὴν τῆς θρησκείας ὑπὲρ τὸ δέον μεγάλην. Παρά-
δοξον τούτου παράδειγμα παρέχει ἡμῖν ὁ Spence. Εὔρε παρ'
Ὁβιδίῳ, ὅτι ἡ Ἑστία ἐν οὐδεμιᾷ προσωπικῇ αὐτῆς εἰκόνι
ἐλατρεύετο ἐν τῷ ναῷ αὐτῆς· τοῦτο δ' ἐνόμισεν ἀρκοῦν, ἵνα
συμπεράνῃ, ὅτι ἐν γένει οὐδὲν ἄγαλμα τῆς θεᾶς ταύτης
ὑπῆρχε, καὶ ὅτι τὰ μέχρι τοῦδε ὡς τοιαῦτα νομιζόμενα δὲν
ἀπεικονίζον τὴν Ἑστίαν, ἀλλ' Ἑστιάδα τινά.⁷⁹ Ἀλλόκοτον
συμπέρασμα! Ἀπώλεσεν ὁ τεχνίτης διὰ τοῦτο τὸ δίκαιον
αὐτοῦ, ὃν τι, εἰς ὃ οἱ ποιηταὶ ἀπένειμον ὠρισμένην προσω-
πικότητα, πλάττοντες αὐτὸ θυγατέρα τοῦ Κρόνου καὶ τῆς
Ῥέας, κινδυνεύουσαν νὰ κακοποιηθῇ ὑπὸ τοῦ Πριάπου,
καὶ τόσα ἄλλα περὶ αὐτῆς διηγούμενοι, ἀπώλεσε, λέγω, διὰ
τοῦτο τὸ δίκαιον αὐτοῦ, νὰ προσωποποιήσῃ ὡσαύτως τὸ ὄν

αὐτὸ κατὰ τὸν ἑαυτοῦ τρόπον, διότι ἐν ἐνὶ μόνον ναῶ ἐλατρεύετο ὑπὸ τὸ σύμβολον τῆς πυρός; Διότι ἐκτὸς τούτου ὁ Spence διαπραττει τὸ ἐξῆς ἔτι σφάλμα, ὅτι τὸ ὑπὸ τοῦ Ὀβιδίου περὶ ἐνὸς μόνον ὠρισμένου ναοῦ τῆς Ἑστίας, δηλαδὴ περὶ τοῦ ἐν Ῥώμῃ,⁸⁰ λεγόμενον ἐπεκτείνει ἐφ' ὄλων τῶν ἱερῶν τῆς θεᾶς ταύτης ἀδιακρίτως, καὶ ἐπὶ τῆς λατρείας αὐτῆς ἐν γένει. Ὡς ἐτιμᾶτο ἐν τῷ ἐν Ῥώμῃ τούτῳ ἱερῷ, δὲν ἐτιμᾶτο πανταχοῦ, δὲν ἐτιμήθη οὐδ' ἐν αὐτῇ τῇ Ἰταλίᾳ, πρὶν ἢ ὁ Νουμᾶς ιδρύσῃ αὐτό. Ὁ Νουμᾶς ἀπηγόρευσε τὴν ἀνθρωποειδῆ ἢ ζωόμορφον ἀπεικόνισιν τῶν θεῶν· καὶ ἐν τούτῳ συνίστατο ἀναμφιβόλως ἢ βελτιώσις, ἢ εἰσήγαγεν εἰς τὴν λατρείαν τῆς Ἑστίας, ὅτι ἐφυγάδευσεν ἐξ αὐτῆς πᾶσαν προσωπικὴν παράστασιν. Αὐτὸς ὁ Ὀβίδιος διδάσκει ἡμᾶς, ὅτι πρὸ τῶν χρόνων τοῦ Νουμᾶ ὑπῆρχον ἀγάλματα τῆς Ἑστίας, ἐν τῷ ναῶ αὐτῆς, ἅτινα, ὅτε ἡ ἱερεία Σύλβια ἐγένετο μήτηρ, ὕψωσαν ἐξ αἰδοῦς τὰς παρθενικὰς αὐτῶν χεῖρας πρὸ τῶν ὀφθαλμῶν.⁸¹ Ὅτι μάλιστα ἐν τοῖς ναοῖς, οὓς εἶχεν ἡ θεὰ ἐκτὸς τοῦ Ἄστεως, ἐν ταῖς ῥωμαϊκαῖς ἐπαρχίαις, ἡ λατρεία αὐτῆς δὲν ὑπῆρξεν ἐντελῶς ὁμοία πρὸς τὰς διατάξεις τοῦ Νουμᾶ, φαίνονται μαρτυροῦσαι διάφοροι ἀρχαῖαι ἐπιγραφαί, ἐν αἷς γίνεται μνεία περὶ τινος Pontificis Vestae⁸² Καὶ ἐν Κορίνθῳ ἐπίσης ὑπῆρχε ναὸς τῆς Ἑστίας ἄνευ ὁμοιωμάτων, μεθ' ἀπλοῦ τινος βωμοῦ, ἀφ' οὗ ἔθνον τῇ θεᾷ.⁸³ Ἀλλὰ διὰ τοῦτο δὲν εἶχον οἱ Ἕλληνες ποσῶς ἀγάλματα τῆς Ἑστίας; Ἐν τῷ ἐν Ἀθήναις Πρυτανεῖῳ ὑπῆρχεν ἐν παρὰ τὸ ἀγαλμα τῆς Εἰρήνης.⁸⁴ Οἱ Ἰάσιοι ἐκαυχῶντο περὶ ἐνός, ὅπερ ἴστατο παρ' αὐτοῖς ἐν ὑπαίθρῳ, ὅτι οὐδέποτε ἔπιπτεν ἐπ' αὐτοῦ οὔτε χιών, οὔτε βροχή.⁸⁵ Ὁ Πλίνιος μνημονεῦει ἐνὸς καθημένου, ἔργου τοῦ Σκόπα, ὅπερ ἐπὶ τῶν ἡμερῶν αὐτοῦ εὐρίσκετο ἐν Ῥώμῃ ἐν τοῖς Σερβιλιανοῖς κήποις.⁸⁶ Καὶ ἂν παραδεχθῶμεν, ὅτι τὴν ἀπλὴν Ἑστιάδα σήμερον δυσκόλως ἠθέλομεν διακρίνει τῆς Ἑστίας,

ἀποδεικνύει τοῦτο, ὅτι καὶ οἱ ἀρχαῖοι ἠδύναντο, ἢ δὲν ἤθελον νὰ διακρίνωσιν αὐτήν; Γνωρίσματά τινα ἀποφαίνονται προδήλως ὑπὲρ τῆς μιᾶς μᾶλλον ἢ ὑπὲρ τῆς ἄλλης. Τὸ σκῆπτρον, ἢ δᾶς, τὸ παλλάδιον δύνανται νὰ ὑπάρχωσιν εἰκότως μόνον ἐν ταῖς χερσὶ τῆς θεᾶς. Τὸ τύμπανον, ὅπερ ὁ Κωδῖνος ἀπονέμει αὐτῇ, ἀρμόζει αὐτῇ μόνον ἴσως ὡς θεᾶ τῆς γῆς· ἢ ὁ Κωδῖνος ἠγγόει ὁ ἴδιος, τί εἶδε.

I.

Ἐναφέρω μίαν ἔτι ἐκπληξιν τοῦ Spence, δεικνύουσαν σαφῶς, πόσον ὀλίγον οὗτος διεσκέφθη περὶ τῶν ὁρίων τῆς ποιήσεως καὶ τῆς ζωγραφικῆς.

« Ὅσον ἀφορᾷ τὰς Μούσας ἐν γένει, λέγει, εἶνε ὄντως παράδοξον, ὅτι οἱ ποιηταὶ εἶνε τόσον φειδωλοὶ εἰς τὴν περιγραφὴν αὐτῶν, πολὺ φειδωλότεροι, ἢ ὅσον ἔπρεπε νὰ προσδοκᾷ τις, προκειμένου περὶ θεαινῶν, εἰς ἃς ὀφείλουσι τόσον μεγάλην χάριν. »⁸⁷

Τί ἄλλο σημαίνει τοῦτο, ἢ τὸ ξενίζεσθαι, ὅτι οἱ ποιηταί, λέγοντες περὶ αὐτῶν, δὲν πράττουσι τοῦτο ἐν τῇ σιωπῶσῃ γλώσσῃ τῶν ζωγράφων; Ἡ Οὐρανία εἶνε τοῖς ποιηταῖς ἢ Μοῦσα τῆς ἀστρονομίας· ἐκ τοῦ ὀνόματος, ἐκ τῶν ἀσχολιῶν αὐτῆς, γνωρίζομεν τὸ ἀξίωμα αὐτῆς. Ἴνα δηλώσῃ τοῦτο ὁ τεχνίτης, πρέπει νὰ παραστήσῃ αὐτὴν δεικνύουσαν διὰ ῥάβδου τὴν οὐρανίαν σφαῖραν· ἢ ῥάβδος αὕτη, ἢ οὐρανία σφαῖρα, ἢ στάσις αὐτῆς εἶνε τὰ στοιχεῖα τοῦ τεχνίτου, ἐξ ὧν δυνάμεθα νὰ συνθέσωμεν τὸ ὄνομα Οὐρανία. Ἄλλ', ὅταν ὁ ποιητὴς θέλῃ νὰ εἴπῃ: Ἡ Οὐρανία πάλαι προεῖδε τὸν θάνατον αὐτοῦ ἐκ τῶν ἀστρον.

*Πάλαι προεῖπε τὸ τέλος αὐτοῦ ἐρευνῶσα τὰ ἄστρο
ἢ Οὐρανία — 88*

διατὶ πρέπει οὗτος, ἀποβλέπων εἰς τὸν ζωγράφον, νὰ προσθέσῃ: ἡ Οὐρανία, κρατοῦσα τὴν ῥάβδον ἐν τῇ χειρὶ, ἔχουσα ἐνώπιον αὐτῆς τὴν οὐρανίαν σφαιραν; Δέν ἤθελε πράξει ὡς ἐκεῖνος, ὅστις δυνάμενος καὶ ἔχων τὴν ἐξουσίαν νὰ λαλήσῃ μεγαλοφώνως, ἤθελε συγχρόνως μεταχειρισθῆ τὰ σημεῖα, ἅτινα οἱ ἐν τοῖς γυναικωνίταις τῶν Τούρκων βωβοί, ἐλείπει τῆς φωνῆς, ἐφεῦρον μετ' ἀλλήλων;

Τὴν αὐτὴν ἐκπληξιν ἐκφράζει ἅπαξ ἔτι ὁ Spence περὶ τῶν ἠθικῶν ὄντων, ἧτοι περὶ τῶν θεοτήτων ἐκείνων, εἰς ἃς ἦσαν ὑπὸ τῶν ἀρχαίων ἐπιτετραμμένα αἱ ἀρεταὶ καὶ ἡ διοίκησις τοῦ ἀνθρωπίνου βίου.⁸⁹ « Εἶνε, » λέγει, « ἀξιοπαρατήρητον, ὅτι περὶ τῶν κρατίστων ἐκ τῶν ἠθικῶν τούτων ὄντων οἱ ῥωμαῖοι ποιηταὶ λέγουσιν ὀλιγώτερα, ἢ ὅσα τις ἠδύνατο νὰ προσδοκᾷ. Οἱ τεχνῖται εἶνε ἀφειδέστεροι ἐν τούτῳ καὶ ὁ βουλόμενος νὰ μάθῃ, ὅποιαν εἶχεν ἀμφίεσιν ἕκαστον αὐτῶν, δύναται νὰ συμβουλευθῆ τὰ νομίσματα τῶν ῥωμαίων αὐτοκρατόρων. — Καὶ ὁμιλοῦσι μὲν πολλάκις οἱ ποιηταὶ περὶ τῶν ὄντων τούτων, ὡς περὶ προσώπων· ἀλλ' ἐν γένει λέγουσι πολὺ ὀλίγα περὶ τῶν συμβόλων, τῆς περιβολῆς καὶ τοῦ λοιποῦ αὐτῶν σχήματος. »

Ὅταν ὁ ποιητὴς προσωποποιῇ ἀφηρημένα ὄντα, χαρακτηρίζονται ταῦτα διὰ τοῦ ὀνόματος καὶ τῶν πράξεων αὐτῶν ἀρχοῦντως.

Ὁ τεχνίτης στερεῖται τῶν μέσων τούτων. Πρέπει λοιπὸν εἰς τὰ προσωποποιημένα ταῦτα ἀφηρημένα ὄντα νὰ προσθέσῃ σύμβολα, δι' ὧν ν' ἀναγνωρίζωνται. Τὰ σύμβολα ταῦτα, ἐπειδὴ ἄλλο τι εἶνε καὶ ἄλλο τι σημαίνουσι, μετατρέπουσιν αὐτὰ εἰς ἀλληγορικὰς εἰκόνας.

Γυνὴ κρατοῦσα χαλινόν· ἄλλη τις στηριζομένη εἰς στήλην, εἶνε ἀλληγορικὰ ὄντα ἐν τῇ τέχνῃ. Ἄλλ' ἡ Σωφροσύνη, ἡ Εὐστάθεια, παρὰ τῷ ποιητῇ, δὲν εἶνε ὄντα ἀλληγορικά, ἀλλ' ἀπλῶς ἀφηρημένα ὄντα προσωποποιημένα.

Τὰ σύμβολα τῶν ὄντων τούτων παρὰ τῷ τεχνίτῃ ἐξεῦρεν ἢ ἀνάγκη. Διότι δι' οὐδενὸς ἄλλου μέσου δύναται νὰ καταστήσῃ καταληπτὴν τὴν ἔννοιαν ταύτης ἢ ἐκείνης τῆς παραστάσεως αὐτῶν. Ἄλλ' ἐκεῖνο, εἰς ὃ ἢ ἀνάγκη ὠθεῖ τὸν τεχνίτην, διατί πρέπει νὰ ἐπιβάλλῃ εἰς ἑαυτὸν ὁ ποιητής, ὅστις οὐδόλως αἰσθάνεται τὴν ἀνάγκην ταύτην;

“Ὅ,τι ξενίζει τόσον τὸν Spence, εἶνε ἄξιον νὰ προδιαγραφῇ ὡς κανὼν εἰς τοὺς ποιητάς. Δὲν πρέπει τὴν ἔνδειαν τῆς ζωγραφικῆς νὰ μετατρέψωσιν εἰς πλοῦτον ἑαυτῶν. Τὰ μέσα, ἃ ἐφεῦρεν ἡ τέχνη, ἵνα μὴ ἀπολειφθῇ τῆς ποιήσεως, δὲν πρέπει νὰ θεωρήσωσιν οἱ ποιηταὶ ὡς ἐντέλειαν, ἣν θὰ εἶχον λόγον νὰ φθονήσωσιν. Ἄν ὁ τεχνίτης κοσμῇ διὰ συμβόλων τὴν εἰκόνα αὐτοῦ, ὑποῖ ἀπλὴν εἰκόνα εἰς ἀνώτερον ὄν. Ἄν ὁμοῦς ὁ ποιητής μεταχειρίζεται τὰ γραφικὰ ταῦτα κοσμήματα, μεταβάλλει τὸ ὑπέροτρον ὄν εἰς πλαγγόνα.

Ὁ κανὼν οὗτος, ὅστις τηρηθεὶς ὑπὸ τῶν ἀρχαίων ἔλαβε κύρος, ἀπέβη διὰ τῆς ἐξεπίτηδες παραβάσεως αὐτοῦ τὸ κύριον ἐλάττωμα τῶν νεωτέρων ποιητῶν. Ὅλα τῆς φαντασίας αὐτῶν τὰ πλάσματα παρίστανται ἐν προσωπέῳ, καὶ οἱ ἐπιτηδειότατοι πρὸς ταύτην τὴν προσωπιδιοφορίαν εἶνε ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον οἱ ἀδαέστατοι τοῦ κυρίου ἔργου, ὅπερ συνίσταται εἰς τὸ νὰ εἰκονίζωσι τὰ πλάσματα αὐτῶν δρῶντα καὶ νὰ χαρακτηρίζωσι διὰ τῶν πράξεων αὐτῶν.

Ἐν τούτοις μεταξὺ τῶν συμβόλων, δι' ὧν οἱ τεχνῖται χαρακτηρίζουσι τὰ ἀφηρημένα αὐτῶν ὄντα, ὑπάρχει εἰδός τι, οὗ ἢ χρῆσις εἶνε προσφωεστέρα καὶ ἀξιοπρεπεστέρα τοῖς ποιηταῖς. Ἐννοῶ ἐκεῖνα, ἃ ἰδίως οὐδὲν ἔχουσι τὸ ἀλληγορικόν, ἀλλὰ πρέπει νὰ θεωρηθῶσιν ὡς ὄργανα, ὧν τὰ ὄντα, εἰς ἃ ταῦτα ἀπονέμονται, ἤθελον, ἢ ἠδύναντο νὰ ποιήσωνται χρῆσιν, ἐν ἧ περιπτώσει ὄφειλον νὰ δράσωσιν, ὡς πραγματικά πρόσωπα. Ὁ χαλινὸς ἐν τῇ χειρὶ τῆς Σωφροσύνης, ἢ στήλη, πρὸς ἣν ἐρείδεται ἡ Εὐστάθεια, εἶνε ἀπλῶς ἀλληγο-

ρικά, ἐπομένως ἄχρηστα εἰς τὸν ποιητὴν. Ἡ πλάστιγξ ἐν τῇ χειρὶ τῆς Δικαιοσύνης, εἶνε ὀλιγώτερον ἀλληγορική, διότι δικαία χρῆσις τῆς πλάστιγγος εἶνε πράγματι μέρος τῆς Δικαιοσύνης. Ἡ λύρα ὁμως ἢ ὁ αὐλὸς ἐν τῇ χειρὶ Μούσης, τὸ δόρυ ἐν τῇ χειρὶ τοῦ Ἄρεως, ἡ σφῦρα καὶ ἡ πυράγρα ἐν ταῖς χερσὶ τοῦ Ἡφαίστου δὲν εἶνε παντάπασι σύμβολα, ἀλλ' ἀπλῶς ὄργανα, ὧν ἄνευ τὰ ὄντα ταῦτα δὲν δύνανται νὰ παραγάγῃσι τὰς ἐνεργείας, ὡς ἀπονέμομεν αὐτοῖς. Τοιαύτης φύσεως εἶνε τὰ σύμβολα, ἃ ἀρχαῖοι ποιηταὶ ἐγκαταπέλεκουσιν ἐνίοτε ἐν ταῖς περιγραφαῖς αὐτῶν, καὶ ἅτινα διὰ τοῦτο πρὸς διάκρισιν ἀπὸ τῶν ἀλληγορικῶν ἐκείνων ἠθέλον ὀνομάσει ποιητικὰ σύμβολα. Ταῦτα δηλοῦσιν αὐτὸ τὸ πρᾶγμα ἐκεῖνα μόνον ὁμοίον τι.⁹⁰

ΙΑ΄.

Καὶ ὁ κόμης Caylus* φαίνεται ἐπιθυμῶν, ὅπως ὁ ποιητῆς περικοσμῇ τὰ πλάσματα τῆς φαντασίας αὐτοῦ διὰ συμβόλων ἀλληγορικῶν.⁹¹ Ἄλλ' ὁ κόμης εἶχε μείζονα γνῶσιν τῆς ζωγραφικῆς, ἢ τῆς ποιήσεως.

Ἐν τούτοις εὐρῶν ἐν τῷ ἔργῳ ἐν ᾧ ἐκφράζει τὴν ἐπιθυμίαν ταύτην ὕλην πρὸς σπουδαιότερας παρατηρήσεις σημειῶ ἐνταῦθα, πρὸς καλλιτέραν ἐπισκόπησιν, τὰς οὐσιωδестаτάς αὐτῶν.

Ὁ τεχνίτης κατὰ τὴν ἰδέαν τοῦ κόμητος πρέπει νὰ ἐξοικειωθῇ περισσότερον πρὸς τὸν μέγιστον γραφικὸν ποιητὴν, πρὸς τὸν Ὅμηρον, τὴν δευτέραν ταύτην φύσιν. Δεικνύει αὐτῷ, ὅποιαν πλουσίαν, ἔτι ἀνεκμετάλλευτον ὕλην πρὸς τὰς

* Ἄνας Κλαύδιος Φίλιππος τοῦ Τυβιέρ, γεν. 1692 † 1765, ἐπιμελὴς συλλέκτης καλλιτεχνημάτων καὶ λόγιος, ὅστις πολλάκις ἐπεσκέφθη τὴν Ἰταλίαν. Τὸ σπουδαιότατον ἔργον αὐτοῦ, Recueil d'Antiquités, περιλαμβάνει μεγάλην συλλογὴν ἀνεκδότων ἔργων τῆς τέχνης.

ἐξοχωτάτας εἰκόνας παρέχει ἢ ὑπὸ τοῦ Ἑλληνοσ γραφεῖσα ἱστορία, λέγων, ὅτι τὴν ἐκτέλεσιν αὐτῶν θὰ ἐπετύγχανε τοσοῦτον ἐντελέστερον, ὅσον ἐγγύτερον ἀντεῖχτο τῶν ἐλαχίστων λεπτομερειῶν, τῶν μνημονευομένων ὑπὸ τοῦ ποιητοῦ.

Κατὰ τὴν πρότασιν λοιπὸν αὐτοῦ ταύτην συγγέονται οἱ ἀνωτέρω διακριθέντες δύο τρόποι τῆς μιμήσεως. Ὁ ζωγράφος, λέγει, δὲν πρέπει νὰ μιμῆται μόνον, ὅτι ἐμιμήθη ὁ ποιητής, ἀλλὰ πρέπει νὰ μιμῆται αὐτὸ διὰ τῶν αὐτῶν χαρακτηριστικῶν· δὲν πρέπει νὰ ἐπωφελῆται τὸν ποιητὴν ἀπλῶς ὡς ἀφηγητὴν, ἀλλὰ καὶ ὡς ποιητὴν.

Ἄλλ' ὁ δεῦτερος οὗτος τρόπος τῆς μιμήσεως, ὅστις τόσον ὑποτιμᾷ τὸν ποιητὴν, διατὶ νὰ μὴ ὑποτιμᾷ καὶ τὸν τεχνίτην; Ἄν ὑπῆρχε πρὸ τοῦ Ὀμήρου τοιαύτη σειρά εἰκόνων, οἶαν ὁ κόμης Caylus ἐξάγει ἐξ αὐτοῦ, καὶ ἐγνωρίζομεν, ὅτι ὁ ποιητής, ἀντλήσας ἐξ αὐτῶν, ἐποίησε τὸ ἔργον αὐτοῦ, δὲν ἤθελεν οὗτος ἀπολέσει μέγιστον μέρος τοῦ ἡμετέρου θαυμασμοῦ; Διατὶ λοιπὸν οὐδὲν ν' ἀφαιρῶμεν ἐκ τῆς ὑπολήψεως ἡμῶν πρὸς τὸν τεχνίτην, ὅταν οὗτος περιορίζεται νὰ ἐκφράσῃ δι' εἰκόνων καὶ χρωμάτων τὰς λέξεις τοῦ ποιητοῦ;

Ἡ αἰτία φαίνεται οὔσα αὕτη. Παρὰ τῷ τεχνίτῃ θεωροῦμεν τὴν ἐκτέλεσιν δυσκολωτέραν, ἢ τὴν εὔρεσιν· παρὰ τῷ ποιητῇ τοῦναντίον νομίζομεν τὴν ἐκτέλεσιν εὐκολωτέραν τῆς εὔρεσεως. Ἄν ὁ Βιργίλιος ἐλάμβανεν ἐκ τοῦ συμπλέγματος τὴν περίπλεξιν τοῦ Λαοκόοντος ὁμοῦ καὶ τῶν υἱῶν αὐτοῦ, ἤθελε στερηθῆ ὅτι ἡμεῖς ἐν τῷ ἔργῳ αὐτοῦ θεωροῦμεν ὡς τὸ δυσκολώτερον καὶ μεγαλείτερον κατόρθωμα, καὶ θὰ ὑπελείπετο αὐτῷ μόνον τὸ μικρότερον. Διότι, τὸ νὰ ἀναπλάσῃ τις πρῶτον ἐν τῇ φαντασίᾳ αὐτοῦ τὴν περίπλεξιν ταύτην εἶνε σπουδαιότερον, τοῦ νὰ ἐκφράσῃ αὐτὴν διὰ λέξεων. Ἄν τοῦναντίον ὁ τεχνίτης ἐδανείζετο τὴν περίπλεξιν ταύτην παρὰ τοῦ ποιητοῦ, εἰ καὶ θὰ ἐστερεῖτο ἤδη τῆς τιμῆς τῆς εὔρεσεως, ἐν τούτοις θὰ διετελεῖ τιμώμενος ἔτι

ὕφ' ὑμῶν. Διότι ἡ ἐν μαρμάρῳ ἔκφρασις εἶνε ἀπειρώς δυσκολωτέρα τῆς ἐν λόγοις· καὶ ἂν σταθμήσωμεν εὗρεσιν καὶ ἐκτέλεσιν, εἴμεθα πάντοτε διατεθειμένοι νὰ φανῶμεν τῷ τεχνίτῃ τοσοῦτον ἐπιεικεῖς ὡς πρὸς τὴν μίαν, ὅσον νομίζομεν ὅτι ἱκανοποιήθημεν παρ' αὐτοῦ ὑπὲρ τὸ δέον, ὡς πρὸς τὴν ἄλλην.

Υπάρχουσι μάλιστα περιπτώσεις, καθ' ἃς ὁ τεχνίτης λαμβάνει μεῖζονα ἀξίαν μιμούμενος τὴν φύσιν διὰ μέσου τῆς μιμήσεως τοῦ ποιητοῦ, ἢ ἄνευ ταύτης. Ὁ ζωγράφος ὁ εἰκονίζων ὠραῖον τοπίον κατὰ τὴν περιγραφὴν τοῦ Thomson * κατώρθωσε πλειότερον, ἢ ὁ ἀντιγράφων αὐτὸ ἀμέσως ἐκ τῆς φύσεως. Οὗτος βλέπει ἐνώπιον αὐτοῦ τὸ ἀρχέτυπον αὐτοῦ· ἐκεῖνος πρέπει νὰ ἐντείνῃ πρῶτον τὴν φαντασίαν τόσον, ἕως νὰ νομίσῃ, ὅτι βλέπει αὐτὸ ἐνώπιον αὐτοῦ. Οὗτος μὲν δημιουργεῖ τι ὠραῖον ἐκ ζωηρῶν ὑλικῶν ἐντυπώσεων, ἐκεῖνος δὲ ἐξ ἀμφιβόλων καὶ ἀμυδρῶν παραστάσεων αὐθαιρέτων σημείων.

Καὶ εἶνε μὲν φυσικὴ ἡ ἐπιεικεία ἡμῶν πρὸς τὸν τεχνίτην, ὅσον ἀφορᾷ τὴν τιμὴν τῆς εὐρέσεως, ἀλλ' εἶν' ἐπίσης φυσικὴ καὶ ἡ ἐντεῦθεν πηγάζουσα χλιαρότης αὐτοῦ πρὸς ταύτην. Διότι βλέπων, ὅτι οὐδέποτε θέλει διαλάμψει διὰ τῆς εὐρέσεως, ὅτι ὁ μέγιστος ἔπαινος αὐτοῦ ἐξαρθᾶται ἐκ τῆς ἐκτελέσεως, ἀδιαφορεῖ, ἂν ἐκείνη ἦνε παλαιὰ ἢ νέα, ἂν ἅπαξ ἢ μυριάκις ἐγένετο χρῆσις αὐτῆς, ἂν αὐτῷ ἦ τινι ἄλλῳ ἀνήκῃ. Ἐνέμεινεν ἐν τῷ στενῷ κύκλῳ ὀλίγων, πρὸς αὐτὸν καὶ πρὸς τὸ κοινὸν οἰκείων ἀποβάντων θεμάτων καὶ ἐχρήσατο πάσης αὐτοῦ τῆς ἐπινοητικῆς δεινότητος εἰς τὴν τροποποίησιν μόνον τῶν γνωστῶν καὶ τὴν ἀνασύνθεσιν παλαιῶν ἀντικειμένων. Καὶ αὕτη εἶνε πραγματικῶς ἡ ἔννοια, ἣν τὰ

* James Thomson (1700—1748) ποιητῆς τοῦ περιγραφικοῦ διδακτικοῦ ποιήματος « Αἱ ὠραὶ τοῦ ἔτους », ἐγένετο δι' αὐτοῦ ὁ κύριος ἀντιπρόσωπος τῆς ζωγραφικῆς ποιήσεως καὶ ὑπόδειγμα τῆς τάσεως ταύτης ἐν τῇ γερμανικῇ ποιήσει.

ἐγχειρίδια τῆς ζωγραφικῆς συνδέουσι πρὸς τὴν λέξιν Εὐρεσις. Διότι, ἂν καὶ ταῦτα ἤδη διαιρῶσιν αὐτὴν εἰς ζωγραφικὴν καὶ ποιητικὴν εὐρεσιν, ἐν τούτοις καὶ ἡ ποιητικὴ δὲν ἀφορᾷ τὴν δημιουργίαν τῆς ὑποθέσεως, ἀλλ' ἀπλῶς τὴν διάταξιν καὶ τὴν ἔκφρασιν αὐτῆς.⁹³ Εἶνε εὐρεσις, ὄχι ὅμως εὐρεσις τοῦ ὄλου, ἀλλὰ τῶν καθ' ἕκαστον μερῶν καὶ τῆς πρὸς ἄλληλα θέσεως αὐτῶν. Εἶν' εὐρεσις, ἀλλὰ τῆς ὑποδεστέρας ἐκείνης φύσεως, ἣν ὁ Ὀράτιος συνεβούλευσεν εἰς τὸν τραγικὸν αὐτοῦ ποιητὴν.

*Τὴν Ἰλιάδα εἰς πράξεις καλλίτερον σὺ θὰ διήρεις,
ἢ ἐὰν πρῶτος ἀνύμνητα κί' ἄγνωστα ἤθελες γράφει.*⁹⁴

Συμβούλευσε, λέγω, ὄχι ἐπέταξε. Συμβούλευσεν ὡς τι εὐκολώτερον, ἀρμοδιώτερον, λυσιτελέστερον εἰς αὐτόν· ἀλλὰ δὲν ἐπέταξεν, ὡς καλλίτερον καὶ εὐγενέστερον καθ' ἑαυτό.

Ὅντως μεγάλως πλεονεκτεῖ ὁ ποιητὴς, ὁ πραγματευόμενος γνωστὴν ἱστορίαν, γνωστοὺς χαρακτήρας. Πολλὰς ψυχρὰς λεπτομερείας, αἵτινες ἄλλως ἤθελον εἶσθαι ἀπαραίτητοι πρὸς κατανόησιν τοῦ ὄλου, δύναται νὰ παρίδῃ· καὶ ὅσον ταχύτερον γίνεται καταληπτὸς εἰς τοὺς ἀκροατὰς αὐτοῦ, τόσον ταχύτερον δύναται νὰ διεγείρῃ τὸ ἐνδιαφέρον αὐτῶν. Τὸ αὐτὸ πλεονέκτημα ἔχει καὶ ὁ ζωγράφος, ὅταν ἡ ὑπόθεσις αὐτοῦ δὲν ἦνε ξένη πρὸς ἡμᾶς, ὅταν ἐκ πρώτης ὄψεως διαγινώσκωμεν τὸν σκοπὸν καὶ τὸν νοῦν τῆς ὅλης αὐτοῦ συνθέσεως, ὅταν ταῦτοχρόνως ὄχι μόνον βλέπωμεν τὰ πρόσωπα λαλοῦντα, ἀλλὰ καὶ ἀκούωμεν τοὺς λόγους αὐτῶν. Ἐκ τοῦ πρώτου βλέμματος ἐξαρτᾶται ἡ μεγίστη ἐντύπωσις, καὶ ὅταν τοῦτο μᾶς ἀναγκάζῃ εἰς ἐπίμοχθον σκέψιν καὶ ζήτησιν, ψύχεται ἡ ἐπιθυμία τοῦ νὰ συγκινηθῶμεν. Ἐκδικούμενοι δὲ τὸν ἀκατάληπτον τεχνίτην ἀναισθητοῦμεν πρὸς τὴν ἔκφρασιν, καὶ οὐαὶ αὐτῷ, ἂν ἐθύσιασε τὸ κάλλος εἰς τὴν

ἔκφρασιν! Οὐδὲν εὐρίσκομεν τότε θέλητρον, ὅπερ ἠδύνατο νὰ μᾶς δεσμεύσῃ πρὸ τοῦ ἔργου αὐτοῦ· οὔτε τὸ ὀρώμενον τέρπει ἡμᾶς οὔτε τὸν νοῦν αὐτοῦ συλλαμβάνομεν.

Συγκεφαλαιώσωμεν ἤδη ἀμφοτέρω· πρῶτον, ὅτι ἡ εὐρεσις καὶ τὸ καινὸν τῆς ὑποθέσεως δὲν εἶνε, πολλοῦ γε καὶ δεῖ, τὸ κυριώτατον, ὅπερ ἀπαιτοῦμεν παρὰ τοῦ ζωγράφου· δεύτερον, ὅτι γνωστόν τι θέμα προάγει καὶ διευκολύνει τὴν ἐκ τῆς τέχνης αὐτοῦ ἐντύπωσιν: καὶ εἶμαι βέβαιος, ὅτι θὰ ζητήσωμεν τὴν αἰτίαν, δι' ἣν ὁ ζωγράφος τόσον σπανίως ἐκλέγει νέα θέματα, ὅχι, ὡς φρονεῖ ὁ κόμης Caylus, ἐν τῇ ἀνέσει, ἐν τῇ ἀγνοίᾳ αὐτοῦ, ἐν τῇ δυσκολίᾳ τοῦ μηχανικοῦ μέρους τῆς τέχνης, ἣτις ἀπαιτεῖ πᾶσαν αὐτοῦ τὴν ἐπιμέλειαν, πάντα τὸν χρόνον αὐτοῦ, ἀλλὰ θὰ εὖρη αὐτὴν βαθύτερον κειμένην· ἴσως δὲ μάλιστα, ὅτι κατ' ἀρχὰς φαίνεται ὅτι εἶνε περιορισμὸς τῆς τέχνης, μείωσις τῆς τέρψεως ἡμῶν, θὰ εἴμεθα πρόθυμοι νὰ ἐπαινέσωμεν ὡς σοφὴν καὶ ἡμῖν αὐτοῖς ὠφέλιμον ἐγκράτειαν τοῦ τεχνίτου. Ἄλλ' οὐδὲ φοβοῦμαι, ὅτι ἡ πείρα θὰ μὲ ἀναιρέσῃ. Καὶ θὰ ὀφείλωσι μὲν οἱ ζωγράφοι χάριτας τῷ κόμητι διὰ τὴν ἀγαθοβουλίαν αὐτοῦ, ἀλλὰ δυσκόλως θὰ ποιήσονται τόσον γενικὴν χρῆσιν αὐτῆς, ὡς ἐλπίζει. Ἄλλὰ καὶ ἂν συνέβαινε τοῦτο, τότε μετὰ ἑκατὸν ἔτη θὰ ἦτο ἀνάγκη νέου τινὸς Caylus, ἵνα ἀνακαλέσῃ εἰς τὴν μνήμην τὰ ἀρχαῖα θέματα, καὶ ἐπαναφέρῃ τὸν τεχνίτην εἰς τὸ στάδιον ὅπου ἄλλοι πρὸ αὐτοῦ ἔδρεψαν τόσας ἀθανάτους δάφνας. Ἡ ἀπαιτεῖ τις παρὰ τοῦ κοινοῦ τόσῃν μάθησιν, ὅσην ἔχει ὁ ἀρχαιομαθῆς τῇ βοηθείᾳ τῶν βιβλίων αὐτοῦ; Νὰ γινώσκῃ καὶ νὰ ἔχῃ προχείρους πάσας τὰς σκηνὰς τῆς ἱστορίας καὶ τοῦ μύθου, αἵτινες δύνανται νὰ παράσχωσιν ὕλην πρὸς ὠραίαν εἰκόνα; Συμφωνῶ, ὅτι ἀπὸ τῶν χρόνων τοῦ Ῥαφαήλ οἱ τεχνῖται θὰ ἔκαμνον καλλιτέρον, ἂν καθιέρουν ὡς ἐγχειρίδιον αὐτῶν, ἀντὶ τοῦ Ὀβιδίου, τὸν Ὅμηρον. Ἄλλ' ἀφοῦ ἅπαξ δὲν ἔγινε τοῦτο, ἄς

ἀφήσωμεν τὸ κοινὸν εἰς τὴν τροχίαν αὐτοῦ καὶ ἄς μὴ καθιστώμεν εἰς αὐτὸ τὴν τέρψιν αὐτοῦ ἐπιπνοωτέραν, ἢ ὅσον πρέπει ν' ἀποβαίνει τέρψις τις, ἵνα ἦνε, ὅτι ὀφείλει νὰ ἦνε.

Ὁ Πρωτογένης ἐξωγράφησε τὴν μητέρα τοῦ Ἀριστοτέλους. Ἀγνοῶ, πόσον ὁ φιλόσοφος ἐπλήρωσε ταύτην. Ἄλλ' εἴτε ἀντὶ τοῦ τιμήματος, εἴτε εἰς ἐπίμετρον αὐτοῦ, τῷ ἔδωκε συμβουλὴν πολυτιμότεραν τοῦ τιμήματος. Διότι δὲν δύναμαι νὰ φαντασθῶ, ὅτι ἡ συμβουλή αὐτοῦ ἦτο ἀπλῆ κολακεία. Ἀλλὰ κυρίως, διότι ἐστάθμησε τὴν ἀνάγκην τῆς τέχνης, τοῦ νὰ ἦνε τοῖς πᾶσι καταληπτὴ, συνεβούλευσεν αὐτὸν νὰ ζωγραφῆσῃ τὰς πράξεις Ἀλεξάνδρου τοῦ μεγάλου. Πράξεις, ἃς εἶχον τότε πάντες διὰ στόματος, καὶ περὶ ὧν ἠδύνατο νὰ προῖδη, ὅτι ἤθελον διαμείνει ἀλησιμόνητοι καὶ παρὰ τοῖς μεταγενεστέροις. Ἄλλ' ὁ Πρωτογένης δὲν εἶχε τόσην σύνεσιν, ὥστε ν' ἀκολουθήσῃ τὴν συμβουλὴν αὐτοῦ impetus animi, λέγει ὁ Πλίνιος, et quaedam artis libido,⁹⁵ ἀλαζονικὴ τις πεποιθήσις εἰς τὴν τέχνην αὐτοῦ, σφοδρὸς τις πόθος τοῦ παραδόξου καὶ ἀγνώστου ὧθουν αὐτὸν πρὸς πάντη διάφορα θέματα. Προῦτίμα νὰ ζωγραφῆσῃ τὴν ἱστορίαν τοῦ Ἰαλύσου,⁹⁶ τῆς Κυδίπτης καὶ τὰ τοιαῦτα, περὶ ὧν οὐδὲ νὰ μαντεύσωμεν κἄν σήμερον δυνάμεθα, τὶ παρίστων.

IB'.

Ὁ Ὅμηρος πραγματεύεται δύο εἶδη ὄντων καὶ πράξεων: ὄρατὰ καὶ ἀόρατα. Τὴν διαφορὰν ταύτην ἡ ζωγραφικὴ δὲν δύναται νὰ ἀποδώσῃ· παρ' αὐτῇ πάντα εἶνε ὄρατὰ· καὶ καθ' ἓνα μόνον τρόπον ὄρατὰ.

Ὅθεν, τοῦ κόμητος Caylus παρατάσσοντος τὰς εἰκόνας τῶν ἀοράτων πράξεων ἐν ἀδιασπᾶστω σειρᾷ μετὰ τῶν ὄρατῶν, καὶ μὴ ἐξηγουῦντος, μὴ δυναμένου ἴσως νὰ ἐξηγήσῃ, πῶς ἐν ταῖς εἰκόσι τῶν μικτῶν πράξεων, ὧν συμμετέχουσιν

ὄρατὰ καὶ ἀόρατα ὄντα, πῶς, λέγω, τὰ τελευταῖα ταῦτα, ἃ μόνον ἡμεῖς οἱ τῆς εἰκόνης παρατηρηταὶ ἔπρεπε ν' ἀνακαλύπτωμεν ἐν αὐτῷ, δύνανται νὰ εἰκονισθῶσιν οὕτω, ὥστε τὰ πρόσωπα τῆς εἰκόνης νὰ μὴ φαίνωνται ὅτι βλέπουσιν αὐτά, ἢ τοῦλάχιστον ὅτι δὲν εἶνε ἠναγκασμένα νὰ βλέπουσιν αὐτά — πρέπει κατ' ἀνάγκην ὄχι μόνον ἢ ὅλη σειρὰ, ἀλλὰ καὶ τινες ἐπὶ μέρους εἰκόνες ν' ἀποβῶσιν εἰς ἄκρον συγκεχυμένοι καὶ ἀκατάληπτοι καὶ ἀντιφατικάι.

Ἄλλ' ἔχων τὸ βιβλίον ἀνὰ χεῖρας, ἠδύνατό τις νὰ ἐπανορθώσῃ τὰ σφάλμα τοῦτο. Τὸ χεῖριστον ἐνταῦθα εἶνε τὸ ἐξῆς, ὅτι ἐν τῇ ζωγραφικῇ, αἰρομένης τῆς διαφορᾶς τῶν ὄρατῶν καὶ ἀοράτων ὄντων, ἀπόλλυνται συνάμα πάντα τὰ χαρακτηριστικά, δι' ὧν τὸ ὑπέρτερον τοῦτο γένος ὑψοῦται ὑπὲρ ἐκεῖνο τὸ κατώτερον.

Π. γ. Ὅταν οἱ θεοὶ περὶ τῆς τύχης τῶν Τρώων διχογνωμοῦντες ἔρχωνται τέλος εἰς χεῖρας, ὅλος ὁ ἀγὼν οὗτος διεξάγεται ἀόρατος παρὰ τῷ ποιητῇ,⁹⁷ τὸ δὲ ἀόρατον τοῦτο ἐπιτρέπει τῇ φαντασίᾳ νὰ εὐρύνη τὴν σκηνήν, καὶ ἀφίνει αὐτὴν ἐλευθέραν νὰ ἀναπαραστήσῃ τὰ πρόσωπα τῶν θεῶν, καὶ τὰς πράξεις αὐτῶν, κατὰ τὸ δοκοῦν αὐτῇ, μεγαλειότερα καὶ πολὺ ὑπέρτερα τοῦ κοινοῦ ἀνθρώπινου. Ἄλλ' ἢ ζωγραφικὴ ὀφείλει νὰ παραδεχθῇ σκηνήν τινα ὄρατὴν, ἣς τὰ διάφορα ἀπαραίτητα μέρη ἀποβαίνουσι τὸ μέτρον τῶν ἐν αὐτῷ δρώντων προσώπων· μέτρον, ὅπερ ὁ ὀφθαλμὸς ἔχει πρὸ χειρὸν, καὶ οὐτινος ἢ δυσαναλογία πρὸς τὰ ὑπέρτερα ὄντα καθιστᾷ τὰ ὑπέρτερα ταῦτα ὄντα, τὰ παρὰ τῷ ποιητῇ μεγάλα, ἐπὶ τῆς ὀθόνης τοῦ ζωγράφου τερατώδη.

Ἡ Ἀθηνᾶ, καθ' ἣς ὁ Ἄρης τολμᾷ κατὰ τὸν ἀγῶνα τοῦτον τὴν πρώτην ἐπίθεσιν, ἀναποδίξουσα, λαμβάνει διὰ στιβαρᾶς χειρὸς ἀπὸ τοῦ ἐδάφους μέλανα, τραχὺν καὶ μέγαν λίθον, ὃν πρόπαλαι συνηνωμένοι χεῖρες ἀνδρῶν ἐκύλισαν ἐκεῖ ὡς ὀροθέσιον·

Ἡ δ' ἀναχασσαμένη λίθον εἴλετο χειρὶ παχείῃ,
κείμενον ἐν πεδίῳ, μέλανα, τρηχύν τε, μέγαν τε,
τὸν ρ' ἄνδρες πρότεροι θέσαν ἔμμεναι οὖρον ἀρούρης.

Ἴνα ἐκτιμήσῃ τις δεόντως τὸ μέγεθος τοῦ λίθου, ἃς ἐνθυμηθῆ, ὅτι ὁ Ὅμηρος πλάττει τοὺς ἥρωας αὐτοῦ ἰσχυροτέρους ἔτι τῶν ἰσχυροτάτων τῆς ἐποχῆς αὐτοῦ ἀνδρῶν, ἀλλ' ἐκείνους, οὓς ὁ Νέστορ εἰς τὴν νεότητα αὐτοῦ ἐγνώρισεν, ἔτι ὑπερτέρους κατὰ τὴν ἰσχύν. Ἦδη ἐρωτῶ, ἂν ἡ Ἀθηναῖα, λαβοῦσα λίθον ὃν ὄχι εἷς ἀνὴρ, ἀλλὰ πολλοὶ τῶν χρόνων τοῦ Νέστορος ἔθεσαν ὡς ὄριον, ἐξεσφενδόνισεν αὐτὸν κατὰ τοῦ Ἄρεως, ποῖον ἀνάστημα πρέπει νὰ ἔχη ἡ θεά; Ἄν τὸ ἀνάστημα αὐτῆς πρέπει νὰ ἦνε ἀνάλογον πρὸς τὸ μέγεθος τοῦ λίθου, τότε ἐκλείπει τὸ θαυμαστόν. Διότι ἄνθρωπος τρις μεγαλειτέρός μου, πρέπει κατὰ φυσικὸν λόγον ἐπίσης νὰ δύναται νὰ ἐκσφενδονίσῃ λίθον τρις μεγαλιέτερον. Ἄλλ', ἂν δὲν πρέπει τὸ ἀνάστημα τῆς θεᾶς νὰ ἦνε ἀνάλογον τοῦ μεγέθους τοῦ λίθου, τότε προκύπτει ἐν τῇ εἰκόνι ὀφθαλμοφανῆς ἀπιθανότης, ἧς τὸ δυσάρεστον δὲν αἴρεται διὰ τοῦ ψυχροῦ ὑπολογισμοῦ, ὅτι μία θεὰ πρέπει νὰ ἔχη ῥώμην ὑπεράνθρωπον. Ὅταν βλέπω μεγαλιέτεραν ἐνέργειαν, θέλω νὰ ἴδω καὶ μεγαλιέτερα ὄργανα.

Ὁ δὲ Ἄρης ὑπὸ τοῦ ὑπερφουῶς τούτου λίθου καταρριφθεὶς
Ἐπὶ δ' ἐπέσχε πέλεθρα — —

ἐκάλυψεν ἐπτὰ πλέθρα. Ἀδύνατον ὁ ζωγράφος νὰ εἰκονίσῃ τὸν θεὸν τόσον ἐκτάκτως μέγαν. Ἄλλ' ἂν δὲν τὸν παραστήσῃ τηλικούτον, τότε κατάκειται εἰς τὸ ἔδαφος ὄχι ὁ Ἄρης, ὁ Ἄρης τοῦ Ὀμήρου, ἀλλὰ κοινός τις πολεμιστῆς.⁹⁸

Ὁ Λογγίνος λέγει, * ὅτι πολλάκις φαίνεται εἰς αὐτόν, ὡς νὰ θέλῃ ὁ Ὅμηρος τοὺς μὲν ἀνθρώπους αὐτοῦ ν' ἀν-

* (Περὶ Ὑψους 9, 7.)

υψώση εἰς θεούς, τοὺς δὲ θεοὺς νὰ ὑποβιβάσῃ εἰς ἀνθρώπους. Ἡ ζωγραφικὴ ἐπιτελεῖ τὴν ὑποβίβασιν ταύτην. Ἐν αὐτῇ ἐκλείπει ὀλοτελῶς πᾶν ὅ,τι παρὰ τῷ ποιητῇ θέτει τοὺς θεοὺς ὑπὲρ τοὺς θείους ἀνθρώπους. Μέγεθος, ῥώμη, ὠκυποδία, δι' ὧν ὁ Ὅμηρος περικοσμεῖ τοὺς θεοὺς αὐτοῦ εἰς βαθμὸν ὑψηλότερον, θαυμασιώτερον τοῦ ἀπονεμομένου εἰς τοὺς ἐξοχωτάτους ἥρωας αὐτοῦ,⁹⁹ ἐκπίπτουσιν ἐν τῇ εἰκόνι εἰς τὸ κοινῶς ἀνθρώπινον μέτρον. Ζεὺς δὲ καὶ Ἀγαμέμνων, Ἀπόλλων καὶ Ἀχιλλεύς, Αἴας καὶ Ἄρης ἀποβαίνουσιν ὄντα παντάπασιν ὅμοια ἐξ οὐδενὸς ἄλλου γνωριζόμενα, ἢ ἐκ συνηματικῶν ἐξωτερικῶν συμβόλων.

Τὸ μέσον, οὗ ἡ ζωγραφικὴ ποιεῖται χρῆσιν, ἵνα καταστήσῃ γνωστὸν εἰς ἡμᾶς, ὅτι τοῦτο ἢ ἐκεῖνο δέον νὰ θεωρηθῇ ὡς ἀόρατον εἰς τὰς συνθέσεις αὐτῆς, εἶνε ἀραιὰ νεφέλη, ἐν ἣ καλύπτει αὐτὸ ἀπὸ τῆς ὄψεως τῶν συνδρώντων προσώπων. Τὴν νεφέλην ταύτην ἡ ζωγραφικὴ φαίνεται, ὅτι ἐδανείσθη παρὰ τοῦ Ὁμήρου. Διότι, ἐὰν ἐν τῇ ὀρυμαγδῇ τῆς μάχης εἷς τῶν ἐπισήμων ἡρώων περιέλθῃ εἰς κίνδυνον, ἐξ οὗ μόνον θεία δύναμις δύναται νὰ σώσῃ αὐτόν, τότε κατὰ τὸν ποιητὴν ἢ προστάτις θεότης ἀπάγει αὐτόν καλύπτουσα ἐν πυκνῇ ὁμίχλῃ ἢ νυκτί. Οὕτω ἡ Ἀφροδίτη τὸν Ἄρην,¹⁰⁰ ὁ Ποσειδῶν τὸν Ἰδαῖον,¹⁰¹ ὁ Ἀπόλλων τὸν Ἐκτορα.¹⁰² Ταύτην δὲ τὴν ὁμίχλην, ταύτην τὴν νεφέλην δὲν θὰ λησμονήσῃ ὁ Caylus νὰ συστήσῃ θερμῶς εἰς τὸν τεχνίτην, ὅταν προδιαγράψῃ αὐτῷ τὰς εἰκόνας παρομοίων συμβάντων. Ἀλλὰ τίς δὲν βλέπει, ὅτι ἡ ἐν ὁμίχλῃ καὶ νυκτί συγκάλυψις οὐδὲν ἄλλο πρέπει νὰ ἦνε παρὰ τῷ ποιητῇ, ἢ ποιητικὴ λογοτροπία ἀντὶ τοῦ ἀόρατον ποιεῖν; Διὸ ἐξενιζόμεν ἑκάστοτε, βλέπων ὅτι οἱ ζωγράφοι πραγματοποιοῦντες τὴν ποιητικὴν ταύτην ἔκφρασιν, ἔγραφον ἐν τῇ εἰκόνι αὐτῶν ἀληθινὴν τινα νεφέλην, ἣς ὀπισθεν ὁ ἥρωας, ὡς ὀπισθεν ψευδοτοιχοῦ, κρύπτεται ἀπὸ τῶν ὀμμάτων τοῦ ἐχθροῦ αὐτοῦ. Δὲν ἦτον αὕτη

ἡ ἔννοια τοῦ ποιητοῦ. Τοῦτο ἰσοδυναμεῖ τῷ ἐξέρχεσθαι τῶν ὀρίων τῆς ζωγραφικῆς· διότι ἡ νεφέλη ἐνταῦθα εἶνε ἀληθὲς ἱερογλυφικόν, ἀπλῶς συμβολικόν σημεῖον, μὴ ποιοῦν ἀόρατον τὸν λυτρωθέντα ἥρωα, ἀλλὰ κράζον εἰς τοὺς θεατὰς· πρέπει νὰ τὸν φαντασθῆτε ὡς ἀόρατον. Οὐδ' ἔχει ἐνταῦθα ἡ νεφέλη μείζονα ἀξίαν, ἢ τὰ ἐνεπίγραφα δελτάρια, ἅτινα ἐν ἀρχαίαις γοτθικαῖς εἰκόσι βλέπομεν ἐξερχόμενα τοῦ στόματος τῶν προσώπων.

Εἶνε ἀληθὲς, ὅτι ὁ Ὅμηρος εἰκονίζει τὸν Ἀχιλλέα, ὅταν ὁ Ἀπόλλων ἐξαρπάξη τῶν χειρῶν αὐτοῦ τὸν Ἐκτορα τύπτοντα τρεῖς ἔτι τὴν βαθεῖαν ὀμίχλην διὰ τοῦ δόρατος : *τρεῖς δ' ἠέρα τύψε βαθεῖαν.*¹⁰³ Ἀλλὰ τοῦτο οὐδὲν ἄλλο σημαίνει ἐν τῇ γλώσσει τοῦ ποιητοῦ, ἢ ὅτι ὁ Ἀχιλλεὺς ἦτο τόσον μανιώδης, ὥστε τρεῖς ἀκόμη ἔτυψε, πρὶν ἀντιληφθῆ, ὅτι ὁ ἐχθρὸς δὲν ἦτο πλέον ἐνώπιον αὐτοῦ. Ὁ Ἀχιλλεὺς δὲν ἔβλεπε πραγματικὴν ὀμίχλην· ὄλον δὲ τὸ τέχνασμα, δι' οὗ οἱ θεοὶ ἐποίουν τινὰ ἀόρατον, δὲν συνίστατο εἰς τὴν ὀμίχλην, ἀλλ' εἰς τὴν ταχεῖαν ἀναρπαγὴν. Μόνον δέ, ἵνα σημάνη συγχρόνως, ὅτι ἡ ἀναρπαγὴ ἔγεινε τόσον ταχέως, ὥστε ἀνθρώπινος ὀφθαλμὸς δὲν ἠδύνατο νὰ παρακολουθήσῃ τὸ ἐξαρπαγὲν σῶμα, ὁ ποιητὴς καλύπτει πρότερον αὐτὸ ἐν ὀμίχλῃ· ὄχι διότι βλέπει τις ὀμίχλην ἀντὶ τοῦ ἀναρπαγέντος σώματος, ἀλλὰ διότι τὸ ἐν τῇ ὀμίχλῃ κεκαλυμμένον φανταζόμεθα ὡς ἀόρατον, ὅθεν ἐνίοτε πρᾶττει τὸ ἀνάπαλιν, καὶ ἀντὶ νὰ παραστήσῃ ἀόρατον τὸ ἀντικείμενον, τυφλοῖ τὸ ὑποκείμενον. Οὕτω ἐπισκοτίζει τοὺς ὀφθαλμοὺς τοῦ Ἀχιλλέως ὁ Ποσειδῶν, ὅταν διασώζων ἐκ τῶν φονικῶν χειρῶν αὐτοῦ τὸν Αἰνεῖαν, μεταφέρει αὐτὸν δι' ἐνὸς ἄλματος ἐν ἀκαρεῖ ἐκ τοῦ μέσου τῆς συμπλοκῆς εἰς τὰς τελευταίας τάξεις.¹⁰⁴ Πράγματι ὅμως οὔτε οἱ ὀφθαλμοὶ τοῦ Ἀχιλλέως ἐνταῦθα ἐπισκοτίζονται, οὔτε οἱ ἀναρπασθέντες ἥρωες ἐκεῖ καλύπτονται ἐν ὀμίχλῃ· ἀλλ' ὁ ποιητὴς μεταχειρίζεται καὶ τὸ ἐν καὶ τὸ ἄλλο ἀπλῶς μόνον,

ἵνα οὕτω καταστήσῃ μᾶλλον αἰσθητὴν τὴν ὑψίστην ταχύτητα τῆς ἀναρπαγῆς, ἣν καλοῦμεν ἐξαφάνισιν.

Ἄλλὰ τὴν ὀμηρικὴν νεφέλην οἱ ζωγράφοι δὲν ἰδιοποιήθησαν μόνον ἐν ταῖς περιπτώσεσι, καθ' ἃς καὶ ὁ Ὅμηρος μετεχειρίσθη ἢ ἤθελε μεταχειρισθῆ αὐτήν, ἐν ταῖς περιπτώσεσι τοῦ ἀόρατον γίνεσθαι, τοῦ ἐξαφανίζεσθαι: ἀλλὰ πανταχοῦ, ἔνθα ὁ παρατηρητὴς πρέπει νὰ ἀναγνωρίσῃ τι ἐν τῇ εἰκόνι, ὅπερ τὰ πρόσωπα ταύτης εἶτε ὅλα, εἶτε μέρος αὐτῶν ὀφείλουσι νὰ ἀγνοῶσιν. Ἡ Ἀθηναῖα ἔγεινεν ὄρατὴ μόνον εἰς τὸν Ἀχιλλεῖα, καθ' ἣν στιγμὴν ἀνεχαίτισεν αὐτὸν θέλοντα νὰ ὀρμήσῃ κατὰ τοῦ Ἀγαμέμνονος. Πρὸς ἔκφρασιν αὐτοῦ, λέγει ὁ Caylus, δὲν γνωρίζω ἄλλον τρόπον, ἢ τὸ νὰ καλύψῃ τις αὐτὴν ἐν νεφέλῃ ἀπὸ τῆς ὄψεως τῆς λοιπῆς συνελεύσεως. Τοῦτο ἀντιβαίνει παντελῶς εἰς τὸ πνεῦμα τοῦ ποιητοῦ. Ἀφάνεια εἶνε ἡ φυσικὴ κατάστασις τῶν θεῶν αὐτοῦ· δὲν ἦτο ἀνάγκη οὔτε τυφλώσεως, οὔτε ἀποτμήσεως τῶν φωτεινῶν ἀκτίνων, ἵνα ἦνε ἀόρατος·¹⁰⁵ ἀλλ' ἦτο χρεῖα καταυγᾶσεως, ἐξάρσεως τῆς θνητῆς ὀράσεως, ὅτε ἔπρεπε νὰ γίνωσιν ὄρατοί. Δὲν ἀρκεῖ λοιπόν, ὅτι παρὰ τοῖς ζωγράφοις ἡ νεφέλη εἶνε ἀυθαίρετον καὶ ὄχι φυσικὸν σημεῖον, ἀλλὰ τὸ ἀυθαίρετον αὐτὸ σημεῖον δὲν ἔχει κἄν τὴν ὀρισμένην ἐνάργειαν, ἣν ὡς τοιοῦτον ἠδύνατο νὰ ἔχῃ· διότι οὗτοι τὸ μεταχειρίζονται ἐπίσης οὐ μόνον, ἵνα καταστήσωσι τὸ ὄρατὸν ἀόρατον, ἀλλὰ καὶ τὸ ἀόρατον ὄρατόν.

ΙΓ'.

Ἄν τὰ ἔργα τοῦ Ὀμήρου ἠθέλον τελείως ἀπολεσθῆ, ἂν ἐκ τῆς Ἰλιάδος αὐτοῦ καὶ τῆς Ὀδυσσεΐας οὐδὲν ἄλλο περιεσώζετο ἡμῖν, ἢ σειρὰ τις εἰκόνων, ὁμοίων πρὸς ἐκείνας, ἃς ἐξάγων ἐκεῖθεν προτείνει ὁ Caylus, ἠθέλομεν ἀρᾶ γε δυνηθῆ ἐκ τῶν εἰκόνων τούτων—καὶ ἂν αὗται προήρχοντο

ἐκ τῆς χειρὸς τοῦ τελειοτάτου τεχνίτου—να μορφώσωμεν, δὲν θέλω νὰ εἶπω περὶ τοῦ ὄλου ποιητοῦ, ἀλλὰ μόνον περὶ τοῦ γραφικοῦ αὐτοῦ ταλάντου, τὴν ἰδέαν, ἣν τώρα ἔχομεν περὶ αὐτοῦ;

Ἄς δοκιμάσωμεν ἀρχόμενοι ἐκ τῆς πρώτης τυχούσης εἰκόνας. Ἔστω ἡ εἰκὼν τοῦ λοιμοῦ. ¹⁰⁶ Τί βλέπομεν ἐπὶ τοῦ πίνακος τοῦ τεχνίτου; Πτώματα, πυρὰς καιούσας, θνήσκοντα ἀσχολουμένους περὶ τεθνεῶτα, τὸν μηνίοντα θεὸν ἐπὶ νεφέλης βάλλοντα τὰ βέλη αὐτοῦ. Ὁ μέγιστος πλοῦτος τῆς εἰκόνας ταύτης εἶνε πτωχεία τοῦ ποιητοῦ. Διότι ἂν ἔπρεπε ν' ἀνασυνθέσει τις τὸν Ὅμηρον ἐκ τῆς εἰκόνας ταύτης, τί θὰ ἐποίει αὐτὸν λέγοντα; « Ἐπὶ τούτῳ ὠργίσθη ὁ Ἀπόλλων καὶ ἔρριπτε τὰ βέλη αὐτοῦ κατὰ τοῦ στρατοῦ τῶν Ἀχαιῶν. Πολλοὶ ἀπέθνησκον καὶ τὰ πτώματα αὐτῶν ἐκαίοντο ». Ἦδη ἀναγνώσωμεν αὐτὸν τὸν Ὅμηρον:

*Βῆ δὲ κατ' Ὀλύμπιο καρῆνων χωόμενος κῆρ,
τόξ' ὤμοισιν ἔχων, ἀμφηρεφέα τε φαρέτρην.
Ἔκλαγξαν δ' ἄρ' οἴστοι ἐπ' ὤμων χωομένοιο,
αὐτοῦ κινηθέντος· ὁ δ' ἦϊε νυκτὶ εὐοικῶς·
ἔζει ἔπειτ' ἀπάνευθε νεῶν, μετὰ δ' ἰὸν ἔηκεν·
δεινὴ δὲ κλαγγὴ γένοιτ' ἀργυρέοιο βιοῖο.
Οὐρῆας μὲν πρῶτον ἐπάχεται, καὶ κύνας ἀργούς.
Αὐτὰρ ἔπειτ' αὐτοῖσι βέλος ἐχευενκὲς ἐφίεις
βάλλ'· αἰεὶ δὲ πυρὰι νεκῶν καίοντο θαμειαί.*

Ὅσον εἶνε ζωὴ ἢ ἀνωτέρα τῆς εἰκόνας, τόσον ὁ ποιητὴς ἐνταῦθα εἶνε ἀνώτερος τοῦ ζωγράφου. Κεχολωμένος, φέρων τόξον καὶ φαρέτραν, ὁ Ἀπόλλων κατέρχεται τῶν κορυφῶν τοῦ Ὀλύμπου. Δὲν βλέπω μόνον αὐτὸν καταβαίνοντα, αὐτὸν ἀκούω. Ἄνὰ πᾶν βῆμα ἀντηχοῦσι τὰ βέλη ἐπὶ τῶν ὤμων τοῦ ὠργισμένου. Προβαίνει ὁμοιος πρὸς νύκτα. Ἦδη καθίζει ἀντι-

κρὺ τῶν πλοίων καὶ ῥίπτει—δεινὴν κλαγγὴν ἀφίνει τὸ ἀργυροῦν τόξον—τὸ πρῶτον βέλος κατὰ τῶν ἡμιόνων καὶ τῶν κυνῶν. Εὐθύς ἔπειτα προσβάλλει διὰ τοῦ φαρμακερωτέρου βέλους αὐτοὺς τοὺς ἄνδρας, καὶ πανταχοῦ καίουσιν ἀπαύστως πυραὶ νεκρῶν.—Εἶνε ἀδύνατον ἡ μουσικὴ ζωγραφία, ἡ ἀπηχοῦσα ἐκ τῶν λέξεων τοῦ ποιητοῦ, νὰ μετανεχθῆ εἰς ἄλλην γλῶσσαν. Εἶν' ἐπίσης ἀδύνατον νὰ εἰκάσωμεν αὐτὴν ἐκ τῆς ὑλικῆς εἰκόνας, ἂν καὶ ἦνε αὕτη τὸ ἐλάχιστον μόνον πλεονέκτημα, ὅπερ ἡ ποιητικὴ εἰκὼν κέκτηται ὑπὲρ τὴν ὑλικήν. Τὸ κύριον πλεονέκτημα εἶνε τοῦτο· ὅτι ὁ ποιητὴς φέρει ἡμᾶς διὰ μακρᾶς σειρᾶς εἰκόνων πρὸς ἐκεῖνο, ὅπερ ἡ ὑλικὴ εἰκὼν, ἐξάγουσα ἐξ αὐτοῦ, δεικνύει ἡμῖν.

Ἄλλ' ἴσως ὁ λοιμὸς δὲν παρέχει μέγα πλεονέκτημα τῇ ζωγραφικῇ. Ἴδου ἑτέρα εἰκὼν, ἣτις παρέχει περισσότερα θέληγτρα τῷ ὀφθαλμῷ. Οἱ ἐν συνεδρίῳ πίνοντες θεοί.¹⁰⁷ Χρυσοῦν, ἀναπεπταμένον παλάτιον, ἀβίαστα συμπλέγματα τῶν ὠραιωτάτων καὶ σεβασμιωτάτων μορφῶν, φερουσῶν τὸ κύπελλον εἰς τὴν χεῖρα, διακονουμένων ὑπὸ τῆς Ἥβης, τῆς αἰωνίας νεότητος. Ὅποια ἀρχιτεκτονικὴ, ὅποια ἐναλλαγὰι φώτων καὶ σκιῶν, ὅποια ἀντιθέσεις, ὅποια ποικιλία τῆς ἐκφράσεως! Πόθεν ν' ἀρχίσω, ποῦ νὰ παύσω, τέρπων τὸν ὀφθαλμόν μου; Ἄν ὁ ζωγράφος οὔτω μὲ θέλγη, πόσον μᾶλλον ὁ ποιητὴς! Ἀνοίγω αὐτόν, καὶ βλέπω—ἐμαυτὸν ἠπατημένον. Εὐρίσκω τέσσαρας καλοὺς ἀπερίττους στίχους, δυναμένους νὰ χρησιμεύσωσιν ὡς ἐπιγραφὴ εἰκόνας, περιέχοντας ὕλην πρὸς εἰκόνα, ἀλλὰ καθ' ἑαυτοὺς μὴ ἀποτελοῦντας εἰκόνα.

*Οἱ δὲ θεοὶ παρ Ζηνὶ καθήμενοι ἠγορόωντο
χρυσέω ἐν δαπέδῳ, μετὰ δὲ σφισι πότνια Ἥβη
νέκταρ ἐφνοχόει· τοὶ δὲ χρυσέοις δεπάεσσι
δειδέχαι' ἀλλήλους Τρώων πόλιν εἰσορόωντες.*

Χειρότερον δὲν θὰ ἔλεγε τοῦτο οὔτε ὁ Ἀπολλώνιος, οὔτε

μετριώτερος ἔτι ποιητής· καὶ ὁ Ὅμηρος ὑπερτερεῖ ἐνταῦθα τοσοῦτον τοῦ ζωγράφου, ὅσον ὁ ζωγράφος ὑστέρησε τοῦ Ὀμήρου ἐκεῖ.

Πρὸς τούτοις ὁ Caylus καθ' ὄλον τὸ τέταρτον βιβλίον τῆς Ἰλιάδος οὐδεμίαν εἰκόνα, ἢ μόνον τὴν ἐνυπάρχουσαν ἐν τοῖς τέσσαρσι τούτοις στίχοις. Ὅσον, λέγει, καὶ ἂν διακρίνηται τὸ τέταρτον βιβλίον κατὰ τὰς ποικίλας παρορμήσεις πρὸς προσβολήν, κατὰ τὸν πλοῦτον λαμπρῶν καὶ παραλλασσόντων χαρακτήρων καὶ κατὰ τὴν τέχνην μεθ' ἧς ὁ ποιητῆς δεικνύει ἡμῖν τὸ πλῆθος τῶν προσώπων, ἃ θέλει νὰ κινήσῃ : ἐν τούτοις τῇ ζωγραφικῇ εἶνε ἐντελῶς ἄχρηστον. Ἡδύνατο νὰ προσθέσῃ : ὅσον καὶ ἂν ἦνε ἄλλως πλούσιον εἰς ἐκεῖνο, ὅπερ καλεῖται εἰκὼν ποιητικῇ. Διότι ἀληθῶς ἐν τῷ τετάρτῳ βιβλίῳ ἀπαντῶσι τόσον συχνὰ καὶ τέλειαι εἰκόνες, ὡς ἐν οὐδενὶ ἄλλῳ. Ποῦ ὑπάρχει ἀρτιωτέρα, ἀπατηλοτέρα εἰκὼν ἐκείνης, καθ' ἣν ὁ Πάνδαρος παροτρυνόμενος ὑπὸ τῆς Ἀθηναῆς λυεῖ τὰς σπονδὰς καὶ ἐκτοξεύει τὸ βέλος αὐτοῦ κατὰ τοῦ Μενελάου; Ἐκείνης καθ' ἣν προελαύνει ὁ ἑλληνικὸς στρατός; Ἐκείνης τῶν ἀμοιβαίων ἐφόδων; Ἐκείνης, καθ' ἣν περιγράφεται ἡ πρᾶξις τοῦ Ὀδυσσεύος, δι' ἧς ἐκδικεῖται τὸν θάνατον τοῦ Λεύκου αὐτοῦ;

Τί ἔπεται ὁμως ἐκ τῆς περιστάσεως, ὅτι πολλαὶ τῶν καλλίστων εἰκόνων τοῦ Ὀμήρου δὲν παρέχουσιν εἰκόνας τῷ καλλιτέχνῃ; ὅτι ὁ καλλιτέχνης δύναται νὰ ἐξαγάγῃ εἰκόνας ἐκ χωρίων, ἐνθα οὔτε ὁ Ὅμηρος ἔχει τοιαύτας; ὅτι ἐκεῖναι ἄς ἔχει, δύναται δὲ νὰ μεταχειρισθῇ ὁ καλλιτέχνης, θὰ ἦσαν λίαν ἀτελεῖς, ἂν δὲν ἐξέφραζον πλειότερα, ἢ ὅ,τι ἐκφράζει ὁ τεχνίτης; Τί ἄλλο ἔπεται, ἢ ἡ ἄρνησις τῆς ἐρωτήσεώς μου; Ὅτι δηλαδὴ ἐκ τῶν ὑλικῶν εἰκόνων, εἰς ἃς τὰ ποιήματα τοῦ Ὀμήρου παρέχουσιν ὕλην, ὅσον καὶ ἂν ἤθελον εἶσθαι πολλαὶ καὶ ἐξαίρετοι, οὐδὲν ἐν τούτοις δύναται τις νὰ συμπεράνῃ περὶ τοῦ γραφικοῦ ταλάντου τοῦ ποιητοῦ.

ΙΔ'.

Ἄλλ' ἂν τοῦτο οὕτως ἔχη, καὶ ἂν ποιήμα τι δύναται μὲν νὰ ἦνε πρόσφορον τῷ ζωγράφῳ, ἀλλ' οὐχὶ γραφικὸν καθ' ἑαυτό, καὶ τάνάπαλιν, ἂν ἄλλο τι δύναται μὲν νὰ ἦνε γραφικώτατον, καὶ ὅμως τῷ ζωγράφῳ ἀπρόσφορον, τότε αἴρεται καὶ ἡ ἰδέα τοῦ κόμητος Caylus, θέλοντος νὰ σταθμίσῃ τὴν ἀξίαν τῶν ποιητῶν κατὰ τὸν βαθμὸν τῆς χρησιμότητος αὐτῶν εἰς τὸν ζωγράφον, καὶ νὰ ταξινομήσῃ αὐτοὺς κατὰ τὸν ἀριθμὸν τῶν εἰκόνων, ἃς παρέχουσιν εἰς τοὺς τεχνίτας. ¹⁰⁸

Μὴ γένοιτο, νὰ ἐπιτρέψωμεν, ἔστω καὶ διὰ τῆς σιωπῆς ἡμῶν μόνον, ὥστε ἡ ἰδέα αὕτη νὰ προσλάβῃ τὸ κῦρος κανόνος. Ὁ Μίλτων θὰ ἦτο τὸ πρῶτον ἀθῶον ταύτης θῦμα. Διότι φαίνεται ἀληθῶς, ὅτι ἡ περιφρονητικὴ κρίσις, ἣν ἐκφέρει περὶ αὐτοῦ ὁ Caylus, δὲν προήρχετο τόσον ἐξ ἔθνομολογικῆς καλαισθησίας, ὅσον ἐκ τῶν δῆθεν κανόνων αὐτοῦ. Ἡ ἀπώλεια τῆς ὁράσεως, λέγει, εἶνε βεβαίως ἡ μεγίστη ὁμοιότης, ἣν ὁ Μίλτων εἶχε πρὸς τὸν Ὅμηρον. Καὶ δὲν δύναται μὲν ὁ Μίλτων νὰ πληρώσῃ πινακοθήκας. Ἄλλ' ἐὰν εἴμαρτο, ἐφ' ὅσον ἠθέλον ἔχει τὸν σωματικὸν ὀφθαλμὸν, ὁ ὀρίζων αὐτοῦ νὰ ἦνε ὁ ὀρίζων καὶ τοῦ ἐσωτερικοῦ μου ὀφθαλμοῦ, τότε, ἴν' ἀπαλλαγῶ τοῦ περιορισμοῦ τούτου, ἠθέλον θεωρήσει ὡς πολλοῦ λόγου ἀξίαν τὴν ἀπώλειαν τοῦ πρῶτου.

Καὶ ὁ ἀπολεσθεὶς Παράδεισος παραμένει ἡ πρώτη ἐποποιία μετὰ τὸν Ὅμηρον, ἂν καὶ δὲν παρέχῃ ὕλην πρὸς πολλὰς εἰκόνας, καὶ ἡ ἱστορία τῶν παθῶν τοῦ Χριστοῦ δὲν δύναται ν' ἀποκληθῇ ποίημα, ἂν καὶ οὔτε κεφαλὴν καρφίδος δύναταί τις νὰ θέσῃ εἰς ταύτην χωρὶς νὰ ἐπιτύχῃ χωρίον, ὅπερ νὰ μὴ ἔχη ἐπασχολήσῃ πολλοὺς τῶν μεγίστων καλλιτεχνῶν. Οἱ Εὐαγγελισταὶ διηγοῦνται τὸ ἱστορικὸν γεγονός μεθ' ὅλης

τῆς δυνατῆς λιτότητος, ὁ δὲ καλλιτέχνης χρησιμοποιεῖ τὰ ποικίλα μέρη αὐτοῦ, χωρὶς ἐκεῖνοι νὰ ἔχουν δεῖξει τὸν ἐλάχιστον σπινθῆρα ζωγραφικῆς εὐφυΐας. Ὑπάρχουσι γεγονότα ζωγραφήσιμα καὶ μὴ, ὁ δὲ ἱστοριογράφος δύναται τὰ μάλιστα ζωγραφήσιμα τόσον ὀλίγον γραφικῶς ν' ἀφηγηθῆ, ὅσον δύναται ὁ ποιητῆς τὰ ἥκιστα ζωγραφήσιμα νὰ παραστήσῃ γραφικῶς.

Παραπλανᾶται τις ἀπλῶς ἐκ τῆς ἀμφιλογίας τῆς λέξεως ἐκλαμβάνων ἄλλως τὸ πρᾶγμα. Ποιητικὴ εἰκὼν δὲν εἶνε ἀπαραιτήτως ἢ δυναμένη νὰ μετατραπῆ εἰς ὕλικήν εἰκόνα· ἀλλὰ πᾶς χαρακτήρ, πᾶς σύνδεσμος πλειόνων χαρακτήρων, δι' ὧν ὁ ποιητῆς παριστᾷ ἡμῖν τὸ ἀντικείμενον αὐτοῦ τόσον αἰσθητόν, ὥστε ἔχομεν σαφεστέραν συνείδησιν τοῦ ἀντικειμένου τούτου, ἢ τῶν λέξεων αὐτοῦ, καλεῖται γραφικὸς, καλεῖται εἰκὼν, διότι φέρει ἡμᾶς ἐγγύτερον τοῦ βαθμοῦ τῆς ἀπάτης—πρὸς ὃν ἰδίως εἶνε πρόσφορος ἢ ὕλικὴ εἰκὼν—ὅστις πρωτίστως καὶ εὐχερέστατα δύναται νὰ ἐξαχθῆ ἐκ τῆς ὕλικῆς εἰκόνας.

ΙΕ΄.

Δύναται ὅμως ὁ ποιητῆς, ὡς ἢ πεῖρα διδάσκει, νὰ ὑψώσῃ μέχρι τοῦ βαθμοῦ τούτου τῆς ἀπάτης τὰς παραστάσεις καὶ ἄλλων ἢ ὄρατῶν ἀντικειμένων. Ἐπομένως πρέπει κατ' ἀνάγκην νὰ διαφύγῃ τὸν καλλιτέχνην ὅλαι τάξεις εἰκόνων, καθ' ἃς πλεονεκτεῖ αὐτοῦ ὁ ποιητῆς. Ἡ ὥδῃ τοῦ Dryden ἐπὶ τῇ ἐορτῇ τῆς Ἀγ. Καικιλίας εἶνε πλήρης μουσικῶν εἰκόνων, αἵτινες εἶνε ἀπρόσφοροι τῷ χρωστῆρι. Ἀλλὰ δὲν θέλω νὰ κατατριβῶ εἰς τοιαῦτα παραδείγματα, ἐξ ὧν ἐν τέλει βεβαίως δὲν μανθάνομεν ἄλλο, ἢ ὅτι τὰ χρώματα δὲν εἶνε φθόγγοι, καὶ τὰ ὄρατα δὲν εἶνε ὀφθαλμοί.

Θὰ ἐνδιατρίψω εἰς τὰς εἰκόνας μόνον ὄρατῶν ἀντικει-

μένων, κοινῶν εἰς τε τὸν ποιητὴν καὶ τὸν ζωγράφον. Διατὶ ποιητικαὶ τινες εἰκόνες τῆς φύσεως ταύτης εἶνε εἰς τὸν ζωγράφον ἄχρηστοι, καὶ τάνάπαλιν, τινὲς κυρίως εἰκόνες, φιλοτεχνούμεναι ὑπὸ τοῦ ποιητοῦ, ἀποβάλλουσι τὸ μέγιστον μέρος τῆς ἐνεργείας αὐτῶν;

Παραδείγματα δύνανται νὰ μὲ ὀδηγήσωσιν. Ἐπαναλαμβάνω: ἡ εἰκὼν τοῦ Πανδάρου ἐν τῷ τετάρτῳ βιβλίῳ τῆς Ἰλιάδος εἶνε μία τῶν ἐντελεστάτων καὶ ἀπατηλοτάτων καθ' ὅλον τὸν Ὅμηρον. Ἀπὸ τῆς στιγμῆς, καθ' ἣν λαμβάνει τὸ τόξον, μέχρι τῆς πτήσεως τοῦ βέλους, πᾶσα στιγμή ζωγραφεῖται καὶ πᾶσαι αἱ στιγμαὶ αὗται εἰκονίζονται τόσον πυκναί, καὶ ὅμως τόσον διακεκριμέναι, ὥστε, καὶ ἀγνοῶν τις τὴν χρῆσιν τοῦ τόξου, ἠδύνατο νὰ μάθῃ αὐτὴν ἐκ μόνης τῆς εἰκόνης ταύτης.¹⁰⁹ Ὁ Πάνδαρος λαμβάνει τὸ τόξον, ἐφαρμόζει τὴν νευράν, ἀνοίγει τὴν φαρέτραν, ἐκλέγει ἀμεταχείριστον ἔτι πτερόεν βέλος, ἐπιθέτει αὐτὸ ἐπὶ τὴν νευράν, ἔλκει νευράν ὁμοῦ καὶ βέλος ἐπὶ τῆς ἐντομῆς, ἡ νευρὰ πλησιάζει τὸ στήθος, ἡ σιδηρᾶ αἰχμὴ τὸ τόξον, τὸ μέγα κυκλοτερές τόξον διαστέλλεται ἡχοῦν, ἡ νευρὰ βομβεῖ, ἀναπηδᾷ τὸ βέλος καὶ λαίμαργον ἵπταται πρὸς τὸν σκοπὸν αὐτοῦ.

Ἡ ἔξοχος αὕτη εἰκὼν δὲν διέλαθε βεβαίως τὸν Caylus. Τί λοιπὸν εὔρεν ἐν αὐτῇ, οὗ ἕνεκα ἔκρινεν αὐτὴν ἀνεπιτηδείαν νὰ ἐπασχολήσῃ τοὺς τεχνίτας αὐτοῦ; Καὶ διατὶ ἐφάνη αὐτῷ προσφορώτερα πρὸς τὸν σκοπὸν τοῦτον ἢ συνέλευσις τῶν παρὰ πότον βουλευομένων θεῶν; Καὶ ἐδῶ καὶ ἐκεῖ ὑπάρχουσιν ὄρατὰ ἀντικείμενα· καὶ τί ἄλλο χρειάζεται ὁ ζωγράφος, ἢ ἀντικείμενα ὄρατά, ἵνα πληρώσῃ τὸν πίνακα αὐτοῦ;

Ἡ δυσκολία εἶνε ἡ ἐξῆς. Ἄν καὶ ἀμφοτέρω τὰ θέματα, ὡς ὄρατά, ἦνε ἐξίσου πρόσφορα εἰς τὴν κυρίως ζωγραφικὴν, ὑπάρχει ἐν τούτοις ἡ ἐξῆς οὐσιώδης διαφορὰ μεταξὺ

αὐτῶν, ὅτι ἐκεῖνο μὲν εἶνε ὄρατὴ προϊούσα πράξις, ἣς τὰ διάφορα μέρη βαθμηδὸν ἐν τῇ ἀκολουθίᾳ τοῦ χρόνου συντελοῦνται, τοῦτο δὲ τούναντίον ὄρατὴ στάσιμος πράξις, ἣς τὰ διάφορα μέρη παραλλήλως ἐν τῷ χώρῳ ἐξελίσσονται. Ἄν λοιπὸν ἡ ζωγραφικὴ, ἕνεκα τῶν σημείων αὐτῆς, ἢ τῶν μέσων τῆς μιμήσεως αὐτῆς, ἂ μόνον ἐν τῷ χώρῳ νὰ συνδέσῃ δύναται, ὀφείλῃ νὰ παραιτηθῇ ἐντελῶς τοῦ χρόνου: τότε μεταξὺ τῶν ἀντικειμένων αὐτῆς δὲν πρέπει νὰ συγκαταριθμῶνται πράξεις προϊούσαι, ὡς τοιαῦται, ἀλλὰ πρέπει νὰ ἀρκῆται εἰς πράξεις παραλλήλους, ἢ εἰς σώματα μόνον, ἃ διὰ τῆς θέσεως αὐτῶν ἄγουσιν ἡμᾶς νὰ εἰκάσωμεν πράξιν τινά. Ἡ ποίησις τούναντίον — —

ΙΓ΄.

Ἄλλὰ θὰ προσπαθῆσω νὰ ἀναπτύξω τὴν ὑπόθεσιν ἐκ τῆς πρώτης αὐτῆς ἀρχῆς.

Συλλογίζομαι οὕτω. Ἄν ἦνε ἀληθές, ὅτι ἡ ζωγραφικὴ μεταχειρίζεται πρὸς τὰς μιμήσεις αὐτῆς μέσα ἢ σημεία ὅλως διάφορα τῆς ποιήσεως· ἐκείνη μὲν δηλαδὴ σχήματα καὶ χρώματα ἐν τῷ χώρῳ, αὕτη δὲ ἐνάρθρους φθόγγους ἐν τῷ χρόνῳ· ἂν ἦνε ἀναντίρρητον, ὅτι τὰ σημεία πρέπει νὰ ἔχουσιν ἀρμόζουσαν σχέσιν πρὸς τὸ σημειούμενον, τότε δύναται παραλλήλως συντεταγμένα σημεία νὰ εἰκονίσωσι μόνον ἀντικείμενα, ἅτινα, εἴτε ἐν ὅλῳ, εἴτε ἐν μέρει, ὑφίστανται παραλλήλως· ἀλλεπάλληλα ὁμως σημεία δύναται νὰ εἰκονίσωσι μόνον ἀντικείμενα, ἅτινα, ἢ ὧν μέρη, ἐξελίσσονται ἀλλεπαλλήλως.

Ἄντικείμενα, ἅτινα, ἢ ὧν μέρη, ὑφίστανται παραλλήλως, καλοῦνται σώματα. Ἐπομένως σώματα μετὰ τῶν ὄρατῶν αὐτῶν ἰδιοτήτων εἶνε τὰ ἰδίως ἀντικείμενα ζωγραφικῆς.

Ἄντικείμενα, ἅτινα, ἢ ὧν μέρη, ἐξελίσσονται ἀλλεπαλλήλως, καλοῦνται ἐν γένει πράξεις. Ἐπομένως πράξεις εἶνε τὸ-ιδίως ἀντικείμενον τῆς ποιήσεως.

Ἄλλὰ πάντα τὰ σώματα ὑφίστανται οὐ μόνον ἐν χώρῳ, ἀλλὰ καὶ ἐν χρόνῳ. Διατελοῦσιν ὑπάρχοντα, καὶ ἀνὰ πᾶσαν τῆς διαρκείας αὐτῶν στιγμὴν δύνανται νὰ μεταβάλωσι φάσιν καὶ ὄψεις. Ἐκάστη τῶν στιγμιαίων τούτων φάσεων καὶ σχέσεων προέρχεται ἐκ προηγουμένης πράξεως καὶ δύναται νὰ παραγάγῃ ἐτέραν ἐπομένην, καὶ οὕτω ν' ἀποβῆ ὡς τὸ κέντρον πράξεως. Ἐπομένως ἡ ζωγραφικὴ δύναται νὰ μιμηθῆ καὶ πράξεις, ἀλλὰ μόνον ὑποδηλοῦσα ταύτας διὰ σωμάτων.

Ἐξ ἄλλου μέρους δὲν δύνανται πράξεις νὰ ὑπάρχωσι καθ' ἑαυτάς, ἀλλὰ πρέπει νὰ συνάπτωνται εἰς ὠρισμένα ὄντα. Καὶ ἐφ' ὅσον τὰ ὄντα ταῦτα εἶνε σώματα, ἢ θεωροῦνται ὡς σώματα, ἢ ποιήσεις εἰκονίζει καὶ σώματα, ἀλλὰ μόνον ὑποδηλοῦσα ταῦτα διὰ πράξεων.

Ἡ ζωγραφικὴ δύναται εἰς τὰς παραλλήλως συνυπαρχούσας συνθέσεις αὐτῆς νὰ χρησιμοποιήσῃ μίαν μόνην στιγμὴν τῆς πράξεως, διὸ πρέπει νὰ ἐκλέξῃ τὴν σημαντικωτάτην, ἐξ ἧς γίνονται τὰ μάλιστα καταληπτὰ τὰ τε προηγούμενα καὶ τὰ ἐπόμενα.

Ἐπίσης δύναται καὶ ἡ ποίησις εἰς τὰς προϊούσας μιμήσεις αὐτῆς νὰ χρησιμοποιήσῃ μίαν μόνην ιδιότητα τῶν σωμάτων, καὶ πρέπει διὰ τοῦτο νὰ ἐκλέξῃ ἐκείνην, ἣτις παρέχει τὴν μᾶλλον αἰσθητὴν εἰκόνα τοῦ σώματος ἐκ τῆς ὄψεως, ἣς ἔχει χρεῖαν.

Ἐντεῦθεν πηγάζει ὁ κανὼν περὶ τοῦ ἐνιαίου τῶν γραφικῶν ἐπιθέτων καὶ τῆς φειδοῦς εἰς τὰς περιγραφὰς ὑλικῶν ἀντικειμένων.

Τὴν ξηρὰν ταύτην τῶν συλλογισμῶν σειρὰν ἤθελον θεωρήσει ὀλιγώτερον ἀσφαλῆ, ἂν δὲν εὑρισκον αὐτοὺς ἐντελῶς

ἐπικεκυρωμένους διὰ τῆς παρ' Ὀμήρῳ ἐφαρμογῆς, ἢ μάλ-
λον, ἂν αὐτὴ αὐτὴ ἢ παρ' Ὀμήρῳ ἐφαρμογὴ δὲν ἤθελε
μὲ ἀγάγει πρὸς αὐτούς. Διὰ τῶν ἀρχῶν τούτων μόνον δύ-
ναιτο νὰ καθορισθῇ καὶ νὰ ἐξηγηθῇ ἡ μεγάλη τοῦ Ἑλλη-
νος μέθοδος, καὶ πρὸς τούτοις ν' ἀπονεμηθῇ τὸ δίκαιον εἰς
τὴν ἀντίθετον μέθοδον τοσούτων νεωτέρων ποιητῶν, οἵτινες
ἀμιλλῶνται πρὸς τὸν ζωγράφον περὶ ἔργον, ἐν ᾧ ἀναγκαίως
πρέπει νὰ ὑστερήσωσιν ἐκείνου.

Βλέπω, ὅτι ὁ Ὀμηρος δὲν ζωγραφεῖ, ἢ πράξεις προϊού-
σας· ὅλα δὲ τὰ σώματα, ὅλα τὰ ἐπὶ μέρος ἀντικείμενα
ζωγραφεῖ μόνον ὡς συμμετέχοντα τῶν πράξεων, καὶ συνή-
θως δι' ἐνὸς μόνον χαρακτῆρος. Τί θαῦμα λοιπόν, ἂν εἰς
τὰς εἰκόνας τοῦ Ὀμήρου ὁ ζωγράφος ὀλίγον, ἢ οὐδὲν εὐ-
ρίσκη χρησίμον ἑαυτῷ, καὶ ἂν μόνον ἐκεῖ εὐρίσκη πλού-
σιον θέρος, ὅπου ἡ ἱστορία συναγείρει πλῆθος ὠραίων σω-
μάτων ἐν ὠραίαις στάσεσιν, ἐν προσφόρῳ τῇ τέχνῃ χῶρῳ,
ἀδιάφορον, ἂν ὁ ποιητὴς ζωγραφῇ τόσον ὀλίγον, ὅσον θέ-
λει, τὰ σώματα ταῦτα, τὰς στάσεις ταύτας, τὸν χῶρον τοῦ-
τον; Ἄς διέλθῃ τις τὴν ὅλην σειρὰν τῶν εἰκόνων, ἃς ὁ
Caylus ἐξάγει ἐξ αὐτοῦ, ἐκάστην ἰδίᾳ, καὶ ἐν ἐκάστῃ θὰ
εὔρη τὴν ἀπόδειξιν τῆς παρατηρήσεως ταύτης.

Ἀφίνω λοιπόν τὸν κόμητα θέλοντα νὰ μεταβάλλῃ τὴν
χρωματοπυξίδα τοῦ ζωγράφου εἰς λυδίαν λίθον τῆς ἀξίας
τοῦ ποιητοῦ, ἵνα σαφηνίσω ἀκριβέστερον τὴν μέθοδον τοῦ
Ὀμήρου.

Πρὸς ἐν ἀντικείμενον, εἶπεν, ὁ Ὀμηρος ἔχει συνήθως
ἓνα μόνον χαρακτῆρα. Τὸ πλοῖον εἶνε αὐτῷ ὅτε μὲν τὸ μέ-
λαν πλοῖον, ὅτε δὲ τὸ κοῖλον πλοῖον, ἄλλοτε δὲ τὸ ταχὺ
πλοῖον, σπανίως δὲ τὸ εὐήρετον μέλαν πλοῖον. Τὸν πλοῦν
ὅμως, τὸν ἔκπλουν, τὴν προσόρμισιν τοῦ πλοίου φιλοτεχνεῖ
ὁ Ὀμηρος εἰς εἰκόνα λεπτομερῆ, εἰς εἰκόνα, ἐξ ἧς ὁ ζω-
γράφος ἠδύνατο νὰ ἐξαγάγῃ πέντε, ἢ ἕξ ἰδιαιτέρας εἰκό-

νας, ἐὰν ἤθελε νὰ καταστρώσῃ τὸ σύνολον αὐτῆς ἐπὶ τῆς ὀθόνης.

Ἄν ἰδιαίτεροι περιστάσεις ἀναγκάζωσι τὸν Ὅμηρον, νὰ δεσμεύσῃ τὸ βλέμμα ἡμῶν ἐφ' ἑνὸς μόνον ὕλικου ἀντικειμένου, οὐχ ἦττον ὁμως δὲν προκύπτει ἐκ τούτου εἰκῶν, ἦν ὁ ζωγράφος ἤθελε δυνηθῆ νὰ μιμηθῆ διὰ τοῦ χρωστικῆρος· ἀλλ' ἐπίσταται ὁ ποιητῆς τὸ μοναδικὸν αὐτὸ ἀντικείμενον δι' ἀναριθμητῶν τεχνασμάτων νὰ ἐκθέσῃ ἐν σειρᾷ στιγμῶν, ὧν ἐν ἐκάστη φαίνεται διαφορετικόν· τὴν τελευταίαν δὲ ταύτην πρέπει νὰ ἐκμεταλλευθῆ ὁ ζωγράφος, ἵνα δεῖξῃ ἡμῖν γεγενημένον, ὅτι παρὰ τῷ ποιητῆ βλέπομεν γιγνόμενον. Π. γ. Ὄταν ὁ Ὅμηρος θέλῃ νὰ δεῖξῃ ἡμῖν τὸ ἄρμα τῆς Ἥρας, πρέπει νὰ συναρμολογήσῃ αὐτὸ πρὸ τῶν ὀφθαλμῶν ἡμῶν ἢ Ἥβῃ καὶ δὴ τμήμα πρὸς τμήμα. Βλέπομεν τοὺς τροχοὺς, τοὺς ἄξονας, τὸν δίφρον, τὸν ῥυμὸν καὶ τοὺς ἰμάντας καὶ τὰ λέπαδνα, ὅχι τόσον ὡς συνυπάρχουσιν, ὅσον ὡς συντίθενται ὑπὸ τῶν χειρῶν τῆς Ἥβης. Εἰς τοὺς τροχοὺς μόνον ποιεῖται χρῆσιν ὁ ποιητῆς πλειόνων τοῦ ἑνὸς χαρακτῆρος, καὶ δεικνύει ἡμῖν τὰς ὀκτὼ χάλκινας κνήμας, τὴν χρυσοῦν ἴτυν, τὰ χάλκινα ἐπίσωτρα, τὰς ἀργυρᾶς πλήμνας, πάντα ἰδίᾳ. Ἐδύνατό τις νὰ εἴπῃ : ἐπειδὴ οἱ τροχοὶ ἦσαν πλειότεροι τοῦ ἑνός, ἔπρεπεν ἐν τῇ περιγραφῇ νὰ δαπανηθῆ ἀνάλογος χρόνος ἐκείνου, ὃν ἀπῆτει καὶ ἡ ἐν τῇ πραγματικότητι προσαρμογὴ αὐτῶν. ¹¹⁰

*Ἥβῃ δ' ἄμφ' ὀχέεσσι θοῶς βάλε καμπύλα κύνκλα,
χάλκε', ὀκτάκνημα, σιδηρέῳ, ἄξονι ἄμφις·
τῶν ἧ τοι χρυσοῦν ἴτυν ἀφθιτος, αὐτὰρ ὑπερθεν
χάλκε' ἐπίσωτρα, προσαρηρότα, θαῦμα ιδέσθαι·
πλήμναι δ' ἀργύρου εἰσι περιδρομοὶ ἀμφοτέρωθεν·
δίφρος δὲ χρυσοῖσι καὶ ἀργυρέοισιν ἰμᾶσιν
ἐντέταται· δοιαὶ δὲ περιδρομοὶ ἄντυγες εἰσίν·*

τοῦ δ' ἐξ ἀργύρεος ῥυμὸς πέλεν· αὐτὰρ ἐπ' ἄκρω
 δῆσεν χρῆσεν καλὸν ζυγόν, ἐν δὲ λέπαδνα
 κάλ' ἔβαλεν χρούσεια — — — —

Ὅταν ὁ Ὀμηρος θέλῃ νὰ δεῖξῃ ἡμῖν, πῶς ἦτον ἐνδεδυ-
 μένος ὁ Ἀγαμέμνων, πρέπει ὁ βασιλεὺς νὰ περιβληθῆ ἢ πρὸ
 τῶν ὀφθαλμῶν ἡμῶν τὴν πλήρη αὐτοῦ ἀμφίεσιν τμῆμα
 πρὸς τμῆμα : τὸν μαλακὸν χιτῶνα, τὸ μέγα φᾶρος, τὰ καλὰ
 πέδιλα, τὸ ξίφος· καὶ οὕτω εἶν' ἔτοιμος καὶ λαμβάνει τὸ
 σκῆπτρον. Βλέπομεν τὰ ἐνδύματα, ἐνῶ ὁ ποιητὴς ζωγραφεῖ
 τὴν πράξιν τοῦ ἐνδύεσθαι· ἄλλος τις ἤθελε ζωγραφῆσαι τὰ
 ἐνδύματα μέχρι καὶ τοῦ ἐλαχίστου κροσσοῦ, χωρὶς οὐδὲν
 νὰ κατορθώσωμεν νὰ ἴδωμεν ἐκ τῆς πράξεως.¹¹¹

— — — Μαλακὸν δ' ἔνδυνε χιτῶνα,
 καλόν, νηγάτεον, περὶ δὲ μέγα βάλλετο φᾶρος·
 ποσὶ δ' ὑπὸ λιπαροῖσιν ἐδήσατο καλὰ πέδιλα.
 Ἀμφὶ δ' ὄμοισιν βάλετο ξίφος ἀργυρόηλον,
 εἴλετο δὲ σκῆπτρον πατρώϊον, ἄφθιτον αἰεὶ.

Ἄν δὲ τοῦ σκῆπτρου τούτου, ὅπερ ἐδῶ ἀπλῶς τὸ πατρι-
 κόν, ἄφθιτον σκῆπτρον καλεῖται, ὡς ὁμοίον τι τούτῳ ἐν
 ἄλλῳ χωρίῳ (XI, 633) ἀπλῶς χρυσείοις ἥλοισι πε-
 παραμένον λέγεται, ἂν, λέγω, ἦνε ἀνάγκη νὰ ἔχωμεν πλη-
 ρεστέραν, ἀκριβεστέραν εἰκόνα τοῦ σπουδαίου τούτου σκῆ-
 πτρου, μήπως τότε ὁ Ὀμηρος, ἐκτὸς τῶν χρυσῶν ἥλων,
 ἤθελε ζωγραφῆσαι ἡμῖν τὸ ξύλον, τὴν γεγλυμμένην λαβήν;
 Ναί, ἂν ἡ περιγραφή ἔπρεπε νὰ μετατραπῆ εἰς σηματολο-
 γίαν, ἵνα ἐνμεταγενεστέροις χρόνοις δύναται νὰ κατασκευα-
 σθῆ ἕτερόν τι ἀκριβῶς κατὰ τὸ ὑπόδειγμα αὐτοῦ. Καὶ ὁμῶς
 εἶμαι βέβαιος, ὅτι νεώτερός τις ποιητὴς ἤθελεν ἐκτε-
 λέσει ἐκ τούτου τοιαύτην τινὰ σηματολογικὴν περιγρα-

φήν φρονῶν εἰλικρινῶς, ὅτι καὶ αὐτὸς πραγματικῶς ἐζωγράφησε, διότι δύναται νὰ μιμηθῇ αὐτὸν ὁ ζωγράφος. Ἀλλὰ τίς φροντὶς Ὀμήρω, ἂν ὁ ζωγράφος ὑστερῇ αὐτοῦ κατὰ πολὺ; Ἀντὶ εἰκόνοσ παρῆχει ἡμῖν τὴν ἱστορίαν τοῦ σκῆπτρου· κατὰ πρῶτον βλέπομεν αὐτὸ ὑπὸ τὴν σφῦραν τοῦ Ἡφαιστου· ἤδη λάμπει ἐν ταῖς χερσὶ τοῦ Διός· τώρα σημαίνει τὸ ἀξίωμα τοῦ Ἑρμοῦ· εἶτα γίνεται ἡ στραταρχικὴ ῥάβδος τοῦ πολεμικοῦ Πέλοπος, κατόπιν ἡ ποιμενικὴ ῥάβδος τοῦ εἰρηνικοῦ Ἀτρείωσ κ. τ. λ.

— Σκῆπτρον ἔχων· τὸ μὲν Ἡφαιστος κάμε τεύχων·
 Ἡφαιστος μὲν ἔδωκε Διὶ Κρονίῳ ἀνακτι·
 αὐτὰρ ἄρα Ζεὺς δῶκε διακτόρῳ Ἀργεῖφόντῃ·
 Ἑρμείας δὲ ἀναξ δῶκεν Πέλοπι πληξίππῳ·
 αὐτὰρ ὁ αὐτε Πέλοψ δῶκ' Ἀτρείϊ, ποιμένι λαῶν·
 Ἀτρεὺς δὲ θνήσκων ἔλιπε πολύρασι Θυέστῃ·
 αὐτὰρ ὁ αὐτε Θυέστ' Ἀγαμέμνονι λείπε φορῆναι,
 πολλῆσι νήσοισι καὶ Ἀργεῖ παντὶ ἀνάσσειν.¹¹²

Οὕτω γνωρίζω τέλος τὸ σκῆπτρον τοῦτο κάλλιον, ἢ ἂν ἤθελεν ὁ ζωγράφος θέσει αὐτὸ πρὸ τῶν ὀφθαλμῶν μου, ἢ ἂν δευτέρως τις Ἡφαιστος ἐνεχειρίζε μοι αὐτό. Δὲν θὰ μ' ἐξένιζε δέ, ἂν ἐμάνθανον, ὅτι ἀρχαῖός τις ὑπομνηματιστῆς τοῦ Ὀμήρου ἀπεθαύμαζε τὸ χωρίον τοῦτο, ὡς τὴν ἐντελεστάτην ἀλληγορίαν τῆς γενέσεωσ, τῆς συνεχείας, τῆς ἐδραιώσεωσ καὶ τέλος τῆς κληρονομικῆσ διαδοχῆσ τῆσ βασιλικῆσ ἰσχύοσ μεταξύ τῶν ἀνθρώπων. Ἦθελον μὲν μερδιάσει, ἀναγινώσκων, ὅτι ὁ Ἡφαιστος, ὁ κατασκευάσας τὸ σκῆπτρον, εἶνε, ὡς τὸ πῦρ, ὡς τὸ τὰ μάλιστα ἀπαραίτητον εἰς τὸν ἀνθρώπον πρὸς συντήρησιν αὐτοῦ, τὸ σύμβολον τῆσ καταλύσεωσ τῶν ἀναγκῶν ἐν γένει, αἵτινες παρῶρμησαν τοὺς πρῶτους ἀνθρώπουσ νὰ ὑποταχθῶσιν ἐνὶ μόνῳ· ὅτι ὁ

πρῶτος βασιλεὺς ἦτο υἱὸς τοῦ χρόνου (Ζεὺς Κρονίων), σεβάσμιος γέρων, ὅστις ἠθέλησε νὰ μερισθῇ τὴν δύναμιν αὐτοῦ μετὰ τινος εὐγλώττου, συνετοῦ ἀνδρός, τοῦ Ἐρμού (διακτόρου Ἀργεῖφόντου), ἢ ταύτην νὰ μεταβιβάσῃ αὐτῷ ἐξ ὀλοκλήρου· ὅτι ὁ συνετὸς ῥήτωρ, ὅτε τὸ νέον κράτος ἠπειλήθη ὑπὸ ἐξωτερικῶν ἐχθρῶν, παρέδωκε τὴν ὑπάτην αὐτοῦ ἐξουσίαν εἰς τὸν ἀνδρειότατον πολεμιστὴν (Πέλοπα πλήξιππον)· ὅτι ὁ ἀνδρεῖος πολεμιστής, δαμάσας τοὺς ἐχθροὺς καὶ ἀσφαλίσας τὸ κράτος, ἠδυνήθη νὰ παραδώσῃ τὸ σκῆπτρον εἰς τὰς χεῖρας τοῦ υἱοῦ αὐτοῦ, ὅστις, ὡς εἰρηνόφιλος ἡγεμῶν, ὡς ἀγαθοεργὸς ποιμὴν τῶν λαῶν αὐτοῦ (ποιμὴν λαῶν), ἐξωκοίωσεν αὐτοὺς πρὸς τὴν εὐμάρειαν καὶ τὴν ἀφθονίαν· οὕτω δέ, θανόντος αὐτοῦ, ὁ πλουσιώτατος τῶν συγγενῶν αὐτοῦ (πολύαρνος Θυέστης) κατώρθωσε διὰ δώρων καὶ δωροδοκιῶν νὰ ἀποκτήσῃ ὅ,τι ἕως τότε ἀπένευμεν ἢ ἐμπιστοσύνη, καὶ ἢ ἰκανότης ἐθεώρει ὡς βᾶρος μᾶλλον, ἢ ὡς ἀξίωμα, καὶ νὰ ἐξασφαλίσῃ κατόπιν διὰ παντός, ὡς οἰοεὶ ἐξαγορασθὲν ἀγαθόν, εἰς τὴν οἰκογένειαν αὐτοῦ. Ἦθελον μὲν μειδιάσει, οὐχ ἦττον ὅμως ἠθελεν ἐπιρρωσθῆ τὸ σέβασμον πρὸς τὸν ποιητὴν, ἐξ οὗ δύνανται τις τοιαῦτα νὰ ἀντλήσῃ. — Ἀλλὰ τοῦτο κεῖται ἐκτὸς τοῦ ἡμετέρου σκοποῦ· θεωρῶ δὲ νῦν τὴν ἱστορίαν τοῦ σκῆπτρου ἀπλῶς ὡς τέχνασμα, ὅπερ κατορθοῖ νὰ δεσμεύσῃ τὴν προσοχὴν ἡμῶν εἰς ἓν μόνον ἀντικείμενον, χωρὶς νὰ εἰσέλθῃ εἰς τὴν ψυχρὰν περιγραφὴν τῶν μερῶν αὐτοῦ. Ὡσαύτως καὶ ὅταν ὁ Ἀχιλλεὺς ὀρκίζεται εἰς τὸ σκῆπτρον αὐτοῦ, ἵνα ἐκδικήσῃ τὴν πρὸς αὐτὸν περιφρόνησιν τοῦ Ἀγαμέμνονος, ὁ Ὅμηρος ἀφηγεῖται ἡμῖν τὴν ἱστορίαν τοῦ σκῆπτρου τούτου. Βλέπομεν αὐτὸ θάλλον ἐπὶ τῶν ὀρέων, ὁ χαλκὸς τὸ χωρίζει ἀπὸ τοῦ κορμοῦ, τὸ ἐκφυλλίζει, τὸ φλοιίζει, καὶ ἀπεργάζεται αὐτὸ ἐπιτήδειον, ἵνα χρησιμεύσῃ εἰς τοὺς κριτὰς τοῦ λαοῦ, ὡς σύμβολον τοῦ θείου αὐτῶν ἀξιώματος. ¹¹³

Ναὶ μὰ τόδε σκῆπτρον, τὸ μὲν οὔποτε φύλλα καὶ ὄζους
 φύσει, ἐπεὶ δὴ πρῶτα τομὴν ἐν ὄρεσσι λέλοιπεν,
 οὐδ' ἀναθηλήσει· περὶ γὰρ ῥὰ ὁ χαλκὸς ἔλεψε
 φύλλα τε καὶ φλοιὸν· νῦν αὐτέ μιν νῆες Ἀχαιῶν
 ἐν παλάμῃ φορέουσι δικασπόλοι, οἵτε θέμιστας
 πρὸς Διὸς εἰρύεται — — — —

Ὁ Ὅμηρος δὲν ἐφρόντιζε τόσον νὰ ζωγραφῆσῃ δύο σκῆπτρα διαφόρου ὕλης καὶ σχήματος, ὅσον νὰ παράσχη ἡμῖν αἰσθητὴν εἰκόνα τῆς διαφορᾶς τῆς δυνάμεως, ἧς σύμβολον ἦσαν τὰ σκῆπτρα ταῦτα. Ἐκεῖνο, ἔργον τοῦ Ἡφαίστου, τοῦτο, ὑπὸ χειρὸς ἀγνώστου ἀνὰ τὰ ὄρη τμηθέν· ἐκεῖνο, ἀρχαῖον κτῆμα εὐγενοῦς οἴκου, τοῦτο προωρισμένον νὰ πληρώσῃ τὴν πρώτην τυχούσαν στιγμὴν· ἐκεῖνο, ἐν χειρὶ μονάρχου δεσπόζοντος πολλῶν νήσων καὶ παντὸς τοῦ Ἄργους· τοῦτο, φερόμενον ὑπὸ τινος τῶν πολλῶν Ἑλλήνων, εἰς ὃν πρὸς τοῖς ἄλλοις ἦτο ἐμπεπιστευμένη ἢ φύλαξις τῶν νόμων. Αὕτη ἦτον ἡ ἀληθῆς ἀπόστασις, ἣτις ἐχώριζεν ἀπ' ἀλλήλων τὸν Ἀγαμέμνονα καὶ τὸν Ἀχιλλέα· ἀπόστασις, ἣν αὐτὸς ὁ Ἀχιλλεὺς παρ' ὄλην τὴν τυφλὴν ὀργὴν αὐτοῦ δὲν ἠδύνατο νὰ μὴ ὁμολογήσῃ.

Ἄλλ' οὐ μόνον ἐκεῖ ὅπου ἐν ταῖς περιγραφαῖς αὐτοῦ συνδέει τοιοῦτους ἀπωτέρους σκοπούς, ἀλλὰ καὶ ἐκεῖ ἔνθα ἐπιμελεῖται μόνον τῆς εἰκόνας, ἐγκατασπείρει ὁ Ὅμηρος ἐν τῇ εἰκόνι ταύτῃ ἱστορίαν τινὰ τοῦ ἀντικειμένου, οὕτως ὥστε τὰ μέρη αὐτοῦ, ἃ ἐν τῇ φύσει βλέπομεν πλησίον ἀλλήλων, νὰ παρίστανται ἐν τῇ εἰκόνι αὐτοῦ ἐπίσης φυσικῶς διαδεχόμενα ἀλληλα καὶ οἶονεὶ συμβαδίζοντα μετὰ τοῦ ῥοῦ τοῦ λόγου. Π. χ. θέλων νὰ ζωγραφῆσῃ ἡμῖν τὸ τόξον τοῦ Πανδάρου, τόξον ἐκ κέρατος, τόσοῦ ἢ τόσοῦ μήκους, εὔξεστον καὶ ἐπίχρυσον κατὰ τὰς δύο ἄκρας, μήπως ἀπαριθμῆ ἡμῖν πάσας ταύτας τὰς ιδιότητας ξηρῶς τὴν μίαν μετὰ τὴν ἄλ-

λην; Οὐδαμῶς· τοῦτο θὰ ἐλέγετο λεπτομερῆς περιγραφή, καταγραφή, ἀλλ' ὄχι ζωγραφία τοιούτου τόξου. Ἄρχεται ἐκ τῆς θήρας τοῦ αἰγάγρου, ἐκ τῶν κεράτων οὐτινος κατεσκευάσθη τὸ τόξον· ὁ Πάνδαρος εἶχεν ἐνεδρεύσει αὐτὸν ἐξερχόμενον τῶν βράχων καὶ ἐφόνευσεν αὐτόν· τὰ κέρατα ἦσαν ἐκτάκτου μεγέθους καὶ διὰ τοῦτο τὰ προώρισεν εἰς κατασκευὴν τόξου· δίδονται πρὸς ἐπεξεργασίαν, ὁ τεχνίτης προσαρμύζει, λεαίνει αὐτά, καὶ ἐπιθέτει αὐτοῖς χρυσὴν κορώνην. Καὶ οὕτω, ὡς ἐλέχθη, βλέπομεν παρὰ τῷ ποιητῇ γιγνόμενον, ὅτι παρὰ τῷ ζωγράφῳ δυνάμεθα νὰ ἴδωμεν μόνον ὡς γεγενημένον. ¹¹⁴

— — — Τόξον εὐξοον, ἰξάλου αἰγὸς
 ἀγρίου, ὃν ῥά ποτ' αὐτός, ὑπὸ πτέρνοιο τυχήσας,
 πέτρης ἐκβαίνοντα δεδεγμένος ἐν προδοκῆσιν
 βεβλήκει πρὸς στήθος· ὁ δ' ὕπτιος ἔμπεσε πέτρη·
 τοῦ κέρα ἐκ κεφαλῆς ἐκκαυδεκάδωρα πεφύκει·
 καὶ τὰ μὲν ἀσκήσας κεραοξόος ἤραρε τέκτων,
 πᾶν δ' εὖ λειήνας, χρυσέην ἐπέθηκε κορώνην.

Θὰ μ' ἐπέλιπεν ὁ χρόνος, ἂν ἤθελον νὰ ἀναγράψω πάντα τὰ παρόμοια παραδείγματα, ἅτινα θὰ ἐπέρχονται βεβαίως εἰς τὴν μνήμην παντός, ὅστις ἐπίσταται τὸν Ὅμηρον.

ΙΖ'.

Ἄλλά, ἤθελέ τις παρατηρήσει, τὰ σημεῖα τῆς ποιήσεως δὲν εἶνε μόνον ἀλλεπάλληλα, ἀλλὰ καὶ αὐθαίρετα· καὶ ὡς αὐθαίρετα σημεῖα εἶνε βεβαίως ἱκανὰ νὰ εἰκονίσωσι σώματα ὑπάρχοντα ἐν τῷ χώρῳ. Παρ' αὐτῷ τῷ Ὁμήρῳ ἤθελον εὐρεθῆ τοιαῦτα παραδείγματα, καὶ ἀρκεῖ νὰ ἐνθυμηθῇ τις τὴν ἀσπίδα τοῦ Ἀχιλλέως, ἵνα ἔχη τὸ κυριώτατον παρά-

δειγμα περὶ τοῦ πόσον ἐκτενῶς καὶ ἐν τούτοις ποιητικῶς δύναται τις νὰ περιγράψῃ ἐν μεμονωμένον ἀντικείμενον κατὰ τὰ παραλλήλως συνυπάρχοντα μέρη αὐτοῦ.

Ἄπαντῶ εἰς τὴν διπλῆν ταύτην ἀντιλογίαν. Ὀνομάζω αὐτὴν διπλῆν, διότι εἰς ὀρθὸς συλλογισμὸς πρέπει νὰ ἰσχύῃ καὶ ἄνευ παραδείγματος, τούναντίον δὲ τὸ παράδειγμα τοῦ Ὀμήρου ἔχει παρ' ἐμοὶ κῦρος, καὶ ἂν ἔτι δὲν γινώσκω νὰ αἰτιολογήσω αὐτὸ δι' οὐδενὸς συλλογισμοῦ.

Εἶνε ἀληθές, ὅτι, ἐπειδὴ τὰ σημεῖα τοῦ λόγου εἶνε ἀνθαίρετα, δύναται τις δι' αὐτῶν νὰ παραστήσῃ τὰ μέρη σώματος ἐπίσης καλῶς ἐν χρονικῇ ἀκολουθίᾳ, ὡς εὐρίσκονται ἐν τῇ φύσει ἐν παραλλήλῳ συνυποστάσει.

Ἄλλὰ τοῦτο εἶνε ιδιότης τοῦ λόγου καὶ τῶν σημείων αὐτοῦ ἐν γένει, ἅτινα ὅμως δὲν ἀποβαίνουν διὰ τῆς ιδιότητος ταύτης προσφορώτατα πρὸς τὸν σκοπὸν τῆς ποιήσεως. Ὁ ποιητὴς δὲν θέλει μόνον νὰ γίνηται εὐληπτος, αἱ παραστάσεις αὐτοῦ δὲν πρέπει νὰ ἦνε μόνον ἐναργεῖς καὶ σαφεῖς· εἰς τοῦτο ἀρκεῖται ὁ λογογράφος. Ἄλλὰ θέλει τὰς ἰδέας, ἃς διεγείρει ἐν ἡμῖν, νὰ καταστήσῃ τόσον ζωηράς, ὥστε ἐν τῇ γοργότητι νὰ νομίσωμεν ὅτι αἰσθανόμεθα τὰς ἀληθεῖς ὑλικὰς ἐντυπώσεις τῶν ἀντικειμένων αὐτῶν, καὶ ἐν τῇ στιγμῇ ταύτῃ τῆς ἀπάτης νὰ παύσωμεν ἔχοντες συνείδησιν τῶν μέσων, ὧν ποιεῖται χρῆσιν πρὸς τοῦτο, τῶν λόγων αὐτοῦ. Τοῦτο ἐσκόπει ν' ἀποδείξῃ ἀνωτέρω ἢ ἐξήγησις τῆς ποιητικῆς εἰκόνας. Ἄλλ' ὁ ποιητὴς ὀφείλει πάντοτε νὰ ζωγραφῇ· καὶ ἤδη θὰ ἴδωμεν κατὰ πόσον πρὸς τὴν ζωγραφικὴν ταύτην εἶνε πρόσφορα σώματα, ὧν τὰ μέρη συνυπάρχουσι παραλλήλως.

Πῶς ἐπιτυγχάνομεν τὴν σαφῆ παράστασιν ἀντικειμένου τινὸς ἐν χώρῳ; Πρῶτον παρατηροῦμεν τὰ μέρη αὐτοῦ ἐν ἕκαστον ἰδίᾳ, εἶτα τὸν σύνδεσμον τῶν μερῶν τούτων καὶ τέλος τὸ ὅλον. Αἱ αἰσθήσεις ἡμῶν ἐκτελοῦσι τὰς διαφο-

ρους ταύτας ἐργασίας μετὰ τόσης καταπληκτικῆς ταχύτητος, ὥστε φαίνονται ἡμῖν αὗται ὡς μία μόνη· καὶ ἡ ταχύτης αὕτη εἶνε ἡμῖν ἀπαραιτήτως ἀναγκαία, ὅταν θέλωμεν νὰ λάβωμεν περὶ τοῦ ὄλου ἔννοιάν τινα, ἥτις δὲν εἶνε ἄλλο, ἢ τὸ πόρισμα τῶν ἐννοιῶν τῶν μερῶν καὶ τοῦ συνδέσμου αὐτῶν. Δεδόσθω νῦν, ὅτι ὁ ποιητῆς φέρει ἡμᾶς ἐν τῇ καλλίστῃ τάξει ἐκ τοῦ ἐνὸς μέρους τοῦ ἀντικειμένου εἰς τὸ ἕτερον· δεδόσθω, ὅτι γνωρίζει ἐπίσης νὰ διευκρινήσῃ ἡμῖν τὸν σύνδεσμον τῶν μερῶν τούτων· πόσον χρόνον θὰ δαπανήσῃ πρὸς τοῦτο; ὅτι ὁ ὀφθαλμὸς ἐν ἀκαρεῖ περιλαμβάνει, ὁ ποιητῆς ἀπαριθμῆι ἡμῖν ἐπαισθητῶς βραδέως καὶ κατ' ὀλίγον, καὶ πολλάκις συμβαίνει κατὰ τὸν τελευταῖον χαρακτῆρα νὰ ἔχωμεν ἤδη λησμονήσει τὸν πρῶτον. Ἐν τούτοις δεόν ἐκ τῶν χαρακτήρων τούτων νὰ μορφώσωμεν ἐν ὄλον· τὰ παρατηρηθέντα μέρη μένουσιν εἰς τὸν ὀφθαλμὸν σταθερῶς παρόντα· δύναται νὰ διατρέξῃ αὐτὰ ἐπανειλημμένως· τὸ οὖς ὅμως δὲν δύναται νὰ διατηρήσῃ τὰ ἀκουσθέντα μέρη, ὅταν δὲν ἐναπομένωσιν ἐν τῇ μνήμῃ. Καὶ ἂν ἐναπομείνωσιν ἐν αὐτῇ, πόσον κόπον καὶ μόχθον χρειάζεται ἢ ἐν τῇ αὐτῇ τάξει ζωηρὰ ἀναπαράστασις τῶν ἐξ αὐτῶν ἐντυπώσεων ὄλων, ἢ μετὰ τινος μετρίας μόνον ταχύτητος συλλήβδην ἀναπόλησις αὐτῶν, ἵνα μορφώσωμεν ἀμφίβολόν τινα ἔννοιαν περὶ τοῦ ὄλου!

Ἐὰς λάβῃ τις τούτου πεῖραν διὰ παραδείγματος, ὅπερ εἰς τὸ εἶδος αὐτοῦ δύναται νὰ ὀνομασθῇ ἀριστούργημα. ¹¹⁵

*Σηκόνει τὸ κεφάλι της ψηλὰ μὲ περηφάνεια
ἢ Γεντιανὴ μὲς στὰ κοινὰ καὶ χαμηλὰ βοτάνια·
κάτω ἀπὸ τὴν σημαία της στρατὸς ἀπ' ἀνθὴ κλίνει,
κ' ἢ γαλανὴ της ἀδελφὴ τὴν προσκυνᾷ κ' ἐκείνη.
Στοιβάζοντ' ἀνθὴ ἀκινωτὰ ψηλὰ σὰν πυραμίδα,
καὶ τὸ στακί της φόρεμα χρυσᾷ τὸ στεφανόνον·*

φύλλα λευκά, ποῦ πράσινες γραμμῆς τὰ χαρακόνουν,
λάμπουν γεματ' ἀπὸ δροσιᾶς μυριόχρωμη ρανίδα.
Τί νόμος δικαιοῦτος! ταιριάζει χάρη, ῥώμη·
σὸ σῶμα τ' ὁμορφο ψυχῇ πύμορφη δίνει ἀκόμη!
Στακτὶ σὰν πάχη, ταπεινὸ βοτάνι ἐκεῖ ξαπλόνει,
μὲ σταυρωτὰ τὰ ἄνθη του. Τ' ὠραῖο λουλουδάκι
μοιάζει σὰν ἀπ' ἀμέθυστο πελεκητὸ πουλάκι
μὲ ῥάμφη δυὸ περιχρῶσα. Κ' ἐν' ἄλλο ἐκεῖ φντρονεῖ·
γιαλιστερό 'ν' τὸ φύλλο του μὲ τοῦ χειροῦ τὸ σχῆμα
καὶ ῥίχνει λάμψη πράσινη μὲς τοῦ ἀυλακιοῦ τὸ κῆμα.
"Ἄνθη χιονᾶτα, ποῦ ἑλαφρὸ πορφύρας βάφει χρῶμα,
σ' ἀκτῖνες ἄσπρες ῥαβδωτὸ τὰ περικλείνει ἀστέρι.
Σμαράγδια, ῥόδ' ἀνθίζουνε καὶ στ' ἄκαρπα τὰ μέρη,
καὶ μὲ πορφύρα ντύνονται κι' αὐτὰ τὰ βράχη ἀκόμα.

Βότανα καὶ ἄνθη ὁ λόγιος ποιητὴς ζωγραφεῖ μετὰ με-
γάλης τέχνης καὶ ἐκ τῆς φύσεως. Ζωγραφεῖ, ἀλλ' οὐδόλως
ἀπατᾷ. Δὲν θέλω ν' ἀναφέρω, ὅτι, ὁ οὐδέποτε ἰδὼν τὰ
βότανα καὶ τ' ἄνθη ταῦτα, οὐδεμίαν δύναται νὰ μορφώσῃ
ἔννοιαν αὐτῶν ἐκ τῆς εἰκόνοσ αὐτοῦ. Παραδέχομαι, ὅτι πᾶσαι
αἱ ποιητικαὶ εἰκόνες ἀπαιτοῦσι προηγουμένην γνῶσιν τῶν
ἀντικειμένων αὐτῶν. Δὲν θέλω ἐπίσης ν' ἀρνηθῶ, ὅτι παρ'
ἐκείνω, εἰς ὃν τοιαύτη γνῶσις εἶνε ἐνταῦθα λυσιτελής, δὲν
ἤθελε δυνηθῆ ὁ ποιητὴς νὰ διεγείρῃ ζωηροτέραν ιδέαν περὶ
τινων μερῶν. Τὸν ἐρωτῶ μόνον, πῶς ἔχει ἢ τοῦ ὅλου ἔννοια;
Ἴνα ἦνε καὶ αὕτη ζωηροτέρα, δὲν πρέπει νὰ προεξέχωσιν ἐν
αὐτῇ μεμονωμένα μέρη, ἀλλ' ἐφ' ὅλων ἐξίσου νὰ φαίνηται
διανεμημένον τὸ φῶς τῆς τέχνης· ἢ φαντασία ἡμῶν πρέπει
νὰ δύναται νὰ περιλάβῃ ὅλα ἐξίσου ταχέως, ἵνα συναρμο-
λογήσῃ ἐξ αὐτῶν διὰ μιᾶς ἐκεῖνο, ὅπερ ἐν τῇ φύσει διὰ μιᾶς
προσπίπτει εἰς τὸν ὀφθαλμόν. Συμβαίνει τοῦτο ἐνταῦθα;
"Ἄν ὄχι, πῶς ἡδύνατό τις νὰ εἴπῃ, «ὅτι ἢ πιστοτάτη εἰ-

κὼν ζωγράφου ἀπέναντι τῆς ποιητικῆς ταύτης περιγραφῆς ἠθέλε φανῆ ἄ-tonos καὶ ἀμαυρά; ¹¹⁶ » Αὕτη ὑπολείπεται ἀπείρως ἐκείνου, ὅπερ γραμμαὶ καὶ χρώματα δύνανται νὰ ἐκφράσωσιν ἐπὶ τῆς οὐθόνης, ὁ δὲ τεχνοκρίτης, ὁ ἀπονέμων αὐτῇ τὸν ὑπερβολικὸν τοῦτον ἔπαινον, θὰ παρετήρησεν αὐτὴν ἐξ ὅλως σφαλερᾶς ἀπόψεως· θὰ προσέσχε μᾶλλον εἰς τὰ ἀλλότρια κοσμήματα, ἅτινα ἐνύφανεν ἐν αὐτῇ ὁ ποιητής, εἰς τὴν ὑπὲρ τὴν φυτικὴν ζωὴν ἐξύψωσιν, εἰς τὴν ἐξέλιξιν τῶν ἐσωτερικῶν τελειοτήτων, εἰς ἃς τὸ ἐξωτερικὸν κάλλος χρησιμεύει μόνον ὡς περιβλημα, ἢ εἰς τὸ κάλλος αὐτὸ καθ' ἑαυτό, καὶ εἰς τὸν βαθμὸν τῆς ζωηρότητος καὶ ὁμοιότητος τῆς εἰκόνας, ἣν ὁ ζωγράφος καὶ ὁ ποιητής, πραγματευόμενοι τὸ ἀντικείμενον τοῦτο, δύνανται νὰ παράσχωσιν ἡμῖν.

Οὐχ ἦττον ἐνταῦθα πρόκειται μόνον περὶ τῆς τελευταίας περιπτώσεως, καὶ ὅστις λέγει, ὅτι οἱ στίχοι οὗτοι μόνοι :

*Στοιβάζοντ' ἄνθη ἀκτινωτὰ ψηλὰ σὰν πυραμίδα,
καὶ τὸ στακτὶ τῆς φόρεμα χρυσᾶ τὸ στεφανόνουν·
φύλλα λευκά, ποῦ πράσινες γραμμῆς τὰ χαράκουν,
λάμπουν γεματ' ἀπὸ δροσιᾶς μυριόχρωμη ῥανίδα.*

ὅτι οἱ στίχοι οὗτοι δύνανται, ὅσον ἀφορᾷ τὴν ὑπ' αὐτῶν παραγομένην ἐντύπωσιν, νὰ συναμιλληθῶσι πρὸς τὴν μίμησιν τοῦ Huysum ¹¹⁷ ἢ δὲν θὰ συνεβουλευθῆ ποτὲ τὴν αἴσθησιν αὐτοῦ, ἢ ἠθέλησε νὰ τὴν διαψεύσῃ σκοπίμως. Ἐχων τις τὸ ἄνθος ἐν τῇ χειρὶ αὐτοῦ, δύνανται ν' ἀπαγγείλῃ τοὺς στίχους τούτους λίαν ἐπιτυχῶς ἐν ἀντιπαραστάσει, ἀλλὰ καθ' ἑαυτοὺς ἀπαγγελλόμενοι, ὀλίγον, ἢ οὐδὲν σημαίνουσιν. Ἐν ἐκάστη λέξει ἀκούω τὸν ἐργαζόμενον ποιητὴν, ἀλλ' αὐτὸ τοῦτο τὸ ἀντικείμενον πόρρω ἀπέχω νὰ ἴδω.

Ἐπαναλαμβάνω λοιπόν : δὲν θεωρῶ τὸν λόγον ἐν γένει ἀνίκανον νὰ εἰκονίσῃ ὑλικόν τι ὅλον κατὰ τὰ μέρη αὐτοῦ·

δύναται τοῦτο, διότι τὰ σημεῖα αὐτοῦ, ἂν καὶ ἄλλεπάλληλα, εἶνε ὅμως ἀνθαίρετα σημεῖα: ἄλλὰ θεωρῶ ἀνίκανον πρὸς τοῦτο τὸν λογόν, ὡς μέσον τῆς ποιήσεως, διότι τοιαῦται διὰ λέξεων περιγραφαὶ τῶν σωμάτων στεροῦνται τῆς ἀπάτης, ἢ κυρίως ἐπιδιώκει ἢ ποιήσις· καὶ τῆς ἀπάτης ταύτης, λέγω, στεροῦνται, διότι τὸ παραλλήλως συνυπάρχον τοῦ σώματος συγκρούεται πρὸς τὸ ἄλλεπάλληλον τοῦ λόγου καί, ἐνῶ ἐκεῖνο συγχωνεύεται εἰς τοῦτο, διευκολύνεται μὲν εἰς ἡμᾶς ὁ διαμελισμὸς τοῦ ὅλου εἰς τὰ μέρη αὐτοῦ, ἀλλ' ἢ τελικὴ ἀνασύνθεσις τῶν μερῶν τούτων εἰς ἓν ὅλον καθίσταται τὰ μάλα δυσχερῆς καὶ οὐχὶ σπανίως ἀδύνατος.

Ὅθεν πανταχοῦ, ὅπου δὲν πρόκειται περὶ τῆς ἀπάτης, ὅπου ἀποστρίνεται τις μόνον εἰς τὸν νοῦν τῶν ἀναγνωστῶν αὐτοῦ, καὶ ἐπιζητεῖ μόνον σαφεῖς καὶ κατὰ τὸ δυνατόν πληρεῖς ἐννοίας, δύνανται κάλλιστα νὰ ἔχωσι χώραν αὐταὶ αἱ ἐκ τῆς ποιήσεως ἀποκεκλεισμέναι περιγραφαὶ τῶν σωμάτων καὶ ὄχι μόνον ὁ λογογράφος, ἀλλὰ καὶ ὁ ποιητῆς (διότι, ὅταν ἦνε διδακτικὸς, δὲν εἶνε ποιητῆς) δύναται νὰ μεταχειρισθῇ αὐτὰς λίαν λυσιτελῶς. Οὕτω λ. χ. περιγράφει ὁ Βιργίλιος ἐν τοῖς Γεωργικοῖς αὐτοῦ ἐπιτηδεῖαν πρὸς παραγωγὴν δάμαλιν:

*Ἡ καλλιτέρα πασῶν ἀγελᾶς βλοσυρὸν ἔχει βλέμμα,
δύσμορφον δὲ κεφαλὴν καὶ ἄδρὸν, σιβαρὸν τὸν ἀνχένα,
καὶ λαμυρίδα μακρὰν ἐκ τῆς γέννος μέχρι τῆς κνήμης·
Καὶ τῶν πλευρῶν τῆς τὸ μῆκος εἶν ἄμετρον: πάντα μεγάλα:
μέγας ὁ ποῦς· τῶν κυρτῶν δ' ὑποκάτω κεράτων προβάλλον
λάσια ὄτα. Πρὸς δὲ μοὶ ἀρέσ' ἢ λευκὰ ἐστιγμένῃ,
ἢ τὸν ζυγὸν ἀποσείουσα, εἴτε προτείνουσα κέρας,
μᾶλλον πρὸς ταῦρον ὁμοία· καὶ ἦτις, πανήγηλος οὔσα,
διὰ τῆς ἄκρας οὐρᾶς τῆς τὸ ἔδαφος βαίνουσα σαίρει.*

Ἡ πῶλον ὠραῖον :

— — — — Οὗτος δ' ὑψαύχην,
ἔχει λεπτήν κεφαλὴν καὶ βραχεῖαν κοιλίαν καὶ νῶτα
εὖσαρκα ἔχει, καὶ πλήρες μυῶν τὸ ἀδάμαστον στέρονον. ¹⁸

Διότι τίς δὲν βλέπει, ὅτι ὁ ποιητὴς ἐνταῦθα ἐφρόντιζε περὶ τῆς τῶν μερῶν ἀναλύσεως μᾶλλον, ἢ περὶ τοῦ ὄλου; Θέλει νὰ ἀπαριθμήσῃ ἡμῖν τὰ γνωρίσματα ὠραίου τινὸς πώλου, ἀδρομελοῦς τινος δαμάλεως, ἵνα καταστήσῃ ἡμᾶς ἰκανοὺς. ὥστε, ἔχοντες ἐνώπιον ἡμῶν πλείονα ἢ ὀλιγότερα τῶν γνωρισμάτων τούτων, νὰ δυνάμεθα νὰ κρίνωμεν περὶ τῆς ἀρετῆς ταύτης ἢ ἐκείνου· ἂν ὅμως πάντα ταῦτα τὰ γνωρίσματα ἠδύνατο νὰ συναρμολογηθῶσιν εὐκόλως εἰς ζωηρὰν εἰκόνα, ἢ ὄχι, τοῦτο ἦτο λίαν ἀδιάφορον τῷ ποιητῇ,

Ἐκτὸς τῆς χρήσεως ταύτης, αἱ διεξοδικαὶ εἰκόνες ὑλικῶν ἀντικειμένων, ἄνευ τοῦ ἄνω μνημονευθέντος ὀμηρικοῦ τεχνάσματος, τοῦ νὰ μεταβάλλῃ τὸ παράλληλον τούτων εἰς πραγματικῶς ἀλλεπάλληλον, ἐκρίθησαν πάντοτε ὑπὸ τῶν λεπτοτάτων κριτῶν, ὡς ψυχρὸν παίγνιον, σχεδὸν ἢ παντελῶς στερούμενον πνεύματος. Ὄταν ὁ ἀφυῆς ποιητὴς, λέγει ὁ Ὀράτιος, εὐρεθῇ ἐν ἀμηχανίᾳ, ἄρχεται ζωγραφῶν ἐν ἄλλοις, ἓνα βωμόν, ἓνα διὰ τερπνῶν ἀγρῶν ἐλισσόμενον ῥύακα, ἓνα ῥοχθοῦντα ποταμόν, ἐν οὐράνιον τόξον:

*Καὶ περιγράφεται ἄλλος, βωμός τις Ἀρτέμιδος, εἴτε
ὁ διὰ μέσου πρασίων ἀγρῶν ἐλισσόμενος ῥύαξ,
εἴτε ὁ Ρῆνος ὁ μέγιστος, ἢ τὸ οὐράνιον τόξον. ¹¹⁹*

Ὁ Ρορε ἀνδρωθεὶς ἔστρεφε τὸ βλέμμα ὀπίσω εἰς τὰ περιγραφικὰ δοκίμια τῶν πρώτων αὐτοῦ ποιητικῶν χρόνων μετὰ μεγάλης περιφρονήσεως. Συνίστα δ' ἐντόνως εἰς τὸν θε-

λοντα νὰ μὴ φέρῃ ἀναξίως τὸ ὄνομα ποιητῆς, νὰ ἐγκαταλιμπάνῃ ὅσον τὸ δυνατὸν πρωϊαίτερον τὴν περιγραφικὴν μανίαν, καὶ ἀνεκῆρυττεν τὸ ἀπλῶς περιγραφικὸν ποίημα ὡς συμπόσιον ἐξ ἐμβραμμάτων μόνον. ¹²⁰ Περὶ τοῦ κυρίου von Kleist δύναμαι νὰ διαβεβαιώσω, ὅτι δὲν εἶχε τὴν ἐλαχίστην οἴησιν περὶ τοῦ Ἑαρος αὐτοῦ. Ἄν ἤθελε ζήσει περισσότερον, θὰ μετέβαλλε παντελῶς τὴν μορφήν αὐτοῦ. ¹²¹ Ἐσκέπτετο νὰ ἐνουφάνῃ εἰς αὐτὸ σχέδιόν τι, καὶ ἐμελέτα τὰ μέσα, δι' ὧν θὰ ἠδύνατο τὸ πλῆθος τῶν εἰκόνων, ἃς ἐφαίνετο, ὅτι τυχαίως, ὅτε μὲν ἐδῶ ὅτε δ' ἐκεῖ, ἀπέσπασεν ἐκ τοῦ ἀτελευτήτου χώρου τῆς ἀναγεννηθείσης πλάσεως, νὰ ποιήσῃ ἀνατελλούσας πρὸ τῶν ὀφθαλμῶν αὐτοῦ ἐν φυσικῇ τάξει καὶ ἐν χρονικῇ διαδοχῇ· θὰ ἐποίει πρὸς τούτοις ὅ,τι ὁ Marmontel ¹²: ἀναμφιβόλως ἐξ ἀφορμῆς τῶν ἐκλογῶν αὐτοῦ συνεβούλευσε πολλοῖς γερμανοῖς ποιηταῖς· σειρὰν εἰκόνων φειδωλῶς μόνον διηγηθισμένων δι' αἰσθημάτων θὰ μετέτρεπεν εἰς σειρὰν αἰσθημάτων φειδωλῶς διάπλοκον δι' εἰκόνων.

ΙΗ΄.

Καὶ εἶνε δυνατὸν νὰ ὑποτεθῇ ὅτι καὶ ὁ Ὅμηρος αὐτὸς περιέπεσεν εἰς τὰς ψυχρὰς ταύτας ζωγραφίας ὑλικῶν ἀντικειμένων;

Ἐλπίζω, ὅτι σπάνια εἶνε τὰ χωρία, ἃ δύναται τις νὰ ἐπικαλεσθῇ πρὸς ἀπόδειξιν τούτου· εἶμαι δὲ βέβαιος, ὅτι καὶ αὐτὰ τὰ ὀλίγα χωρία εἶνε τοιαῦτα, ὥστε μᾶλλον ἐπικυροῦσι τὸν κανόνα, οὗ φαίνονται ποιοῦντα ἐξαιρέσειν.

Εἶνε παραδεδεγμένον, ὅτι ἡ χρονικὴ διαδοχὴ εἶνε τὸ στάδιον τοῦ ποιητοῦ, ὡς εἶνε ὁ χῶρος τὸ στάδιον τοῦ ζωγράφου.

Τὸ νὰ συνδέσῃ τις εἰς μίαν καὶ τὴν αὐτὴν εἰκόνα δύο ἀναγκαίως ἀφεστῶτα χρονικὰ σημεῖα, ὡς ὁ Mazzuoli ¹²³

τὴν ἀρπαγὴν τῶν Σαβίνων παρθένων καὶ τὴν δι' αὐτῶν ἐπι-
τευχθεῖσαν συνδιαλλαγὴν τῶν συζύγων μετὰ τῶν συγγενῶν
αὐτῶν, ἢ ὡς ὁ Τιτσιανὸς ὀλόκληρον τὴν ἱστορίαν τοῦ Ἀσώτου,
τὸν ἐκδεδιητημένον αὐτοῦ βίον καὶ τὴν ἀθλιότητα καὶ τὴν
μετάνοιαν: καλεῖται σφετερισμὸς τῶν δικαίων τοῦ ποιητοῦ
ὑπὸ τοῦ ζωγράφου, ὃν ἡ καλαισθησία οὐδέποτε θὰ ἐπιδο-
κιμάσῃ.

Τὸ καταλέγειν πολλὰ μέρη ἢ ἀντικείμενα, ἅτινα ἐν τῇ φύσει
εἰς ἓν βλέμμα συνοψίζονται, προκειμένου νὰ παραγάγωσιν
ἐν ὄλον, ἐν πρὸς ἓν τῷ ἀναγνώστη, θέλοντες οὕτω νὰ παρ-
ασχωμεν αὐτῷ εἰκόνα τινὰ τοῦ ὅλου: καλεῖται σφετερισμὸς
τῶν δικαίων τοῦ ζωγράφου ὑπὸ τοῦ ποιητοῦ, καθ' ὃν οὗτος
ἄνευ οὐδενὸς κέρδους πολλὴν φαντασίαν δαπανᾷ.

Ἄλλ' ὡς δύο δίκαιοι, φιλόφρονες γείτονες, δὲν συγχο-
ροῦσι μὲν εἰς ἀλλήλους νὰ εἰσέρχωνται ἐλευθέρως εἰς τὰ
ἐνδότετα τοῦ κράτους αὐτῶν, ἀλλ' ὅσον ἀφορᾷ τὰ ἀκρότατα
ὄρια ἀσκοῦσιν ἀμοιβαίαν συγκατάβασιν, ἥτις τὰς μικρὰς
ἐπιδρομάς, ἅς ὑπὸ τῶν περιστάσεων συντόμως ἀναγκάζεται
ὁ εἷς νὰ ποιῇ εἰς τὴν δικαιοδοσίαν τοῦ ἄλλου, εἰρηνικῶς
ἀμφοτέρωθεν συνδιαλλάττει, οὕτω ἡ ζωγραφικὴ καὶ ἡ
ποιήσις.

Δὲν θέλω, ἀποβλέπων εἰς τοῦτο, ν' ἀναφέρω, ὅτι ἐν με-
γάλαις ἱστορικαῖς εἰκόσιν ἢ μοναδικῇ στιγμῇ σχεδὸν πάντοτε
εὐρύνεται κατὰ τι, καὶ ὅτι οὐδεμία ἐκ τῶν μᾶλλον πολυπρο-
σώπων ὑπάρχει, ἐν ἣ ἕκαστον πρόσωπον ἔχει ἐντελῶς τὴν
κίνησιν ἢ στάσιν, ἣν ὄφειλε νὰ ἔχῃ ἐν τῇ στιγμῇ τῆς κυρίας
πράξεως· τὸ μὲν ἔχει ὀλίγον προγενεστέραν, τὸ δὲ κατὰ τι
μεταγενεστέραν. Τοῦτο εἶνε ἄδεια, ἣν ὁ τεχνίτης πρέπει νὰ
αἰτιολογήσῃ διὰ τινων λεπτοτήτων τῆς τέχνης περὶ τὴν διά-
ταξιν, διὰ τῆς μεταστροφῆς ἢ τῆς ἀπομακρύνσεως τῶν προ-
σώπων αὐτοῦ, ἥτις συγχωρεῖ αὐτοῖς νὰ λάβωσι κατὰ τὸ
μᾶλλον ἢ ἥττον στιγμιαίαν συμμετοχὴν εἰς τὰ γενόμενα. Θὰ

ποιήσωμεν χρῆσιν μόνον μιᾶς παρατηρήσεως τοῦ κυρίου Μεγνης περὶ τῆς παρὰ τῷ Ῥαφαὴλ ἀμφιέσεως. ¹²⁴ « Πᾶσαι αἱ πτυχαὶ » λέγει, « αἰτιολογῶνται παρ' αὐτῷ, εἴτε διὰ τοῦ ἰδίου αὐτῶν βάρους, εἴτε διὰ τῆς ἔλξεως τῶν μελῶν. Ἐνίστε βλέπει τις ἐν αὐταῖς, πῶς ἦσαν πρότερον διατεθειμένοι· ὁ Ῥαφαὴλ μάλιστα καὶ τοῦτο ἀκόμη ἐζήτησε νὰ καταστήσῃ σημαντικὸν ἐννοίας. Ὅθεν βλέπει τις ἐκ τῶν πτυχῶν, ἂν κνήμη τις ἢ βραχίον ἦτο, πρὸ τῆς παρουσίας κινήσεως, ἔμπροσθεν ἢ ὀπισθεν τεθειμένος, ἂν τὸ μέλος, κεκαμμένον ὄν, ἐξετάθῃ ἢ ἐκτείνεται, ἢ, τεταμμένον ὄν, κάμπτεται. » Εἶνε ἀναντίρροπον, ὅτι ὁ τεχνίτης ἐν τῇ περιπτώσει ταύτῃ δύο διαφόρους στιγμὰς συγχωνεύει εἰς μίαν. Διότι, ἐπειδὴ τὸν πόδα, τὸν ὀπισθεν στηριζόμενον καὶ εἰς τὰ πρόσω κινούμενον, ἀκολουθεῖ ἀμέσως τὸ μέρος τοῦ ἐνδύματος, ὅπερ ἐπ' αὐτοῦ κεῖται, ἐκτὸς ἂν τὸ ἔνδυμα ἦτο ἐκ λίαν στεροῦ ὑφάσματος, ὅπερ ὁμως διὰ τοῦτο εἶνε λίαν ἀκατάλληλον πρὸς τὴν ζωγραφικὴν: δὲν ὑπάρχει στιγμή, καθ' ἣν τὸ ἔνδυμα ἐπτυχοῦτο ἄλλως, ἢ ὡς ἀπαιτεῖ ἡ παροῦσα τοῦ μέλους θέσις· ἂν ὁμως πτυχοῦται ἄλλως, τότε ἔχομεν πρὸ ἡμῶν τὴν πρόφῃν στιγμὴν τοῦ ἐνδύματος καὶ τὴν παροῦσαν τοῦ μέλους. Ἐν τούτοις τίς θέλει ἀκριβολογήσει τόσον περὶ τοῦ τεχνίτου, ὅστις εὗρισκει λυσιτελὲς νὰ δεῖξῃ εἰς ἡμᾶς συγχρόνως ἀμφοτέρως ταύτας τὰς στιγμὰς; Τίς δὲν θέλει ἐπαινέσει αὐτὸν μᾶλλον, διότι εἶχε τὸν νοῦν καὶ τὴν τόλμην νὰ διαπράξῃ τόσον μικρὸν σφάλμα, ἵνα ἐπιτύχῃ μεῖζονα ἐντέλειαν τῆς ἐκφράσεως;

Ὅμοιαις συγκαταβάσεως εἶνε ἄξιος καὶ ὁ ποιητής. Ἡ προιοῦσα μίμησις αὐτοῦ τῷ ἐπιτρέπει ἰδίως νὰ θίξῃ ἅπαξ μόνον μιᾶς καὶ μόνης ὄψεως, μιᾶς καὶ μόνης ιδιότητος τῶν ὑλικῶν αὐτοῦ ἀντικειμένων. Ἄλλ', ἂν ἡ εὐτυχὴς διάταξις τῆς γλώσσης αὐτοῦ τῷ συγχωρῇ νὰ πράξῃ τοῦτο διὰ μιᾶς μόνον λέξεως, διατὶ δὲν ἔπρεπε νὰ τολμήσῃ ἐνίστε νὰ προσ-

θέση δευτέραν τινὰ τοιαύτην λέξιν; Καὶ διατὶ ὄχι καὶ τρίτην, ἂν ἦνε ἄξιον τοῦ κόπου; Ἡ καὶ τετάρτην ἔτι; Εἶπον ἤδη, ὅτι ἐν τῷ πνεύματι τοῦ Ὁμήρου λ. χ. ἐν πλοῖον εἶνε ἢ τὸ μέλαν πλοῖον, ἢ τὸ κοῖλον πλοῖον, ἢ τὸ ταχὺ πλοῖον, σπανιώτατα τὸ εὐήρετον μέλαν πλοῖον. Ἐννοεῖται, ὅτι ὁμιλῶ περὶ τοῦ τρόπου αὐτοῦ ἐν γένει. Ἄλλ' ἐνιαχοῦ ἀπαντᾶ χωρίον, ὅπου προσεπιφέρει τὸ τρίτον γραφικόν ἐπίθετον: Καμπύλα κύκλα, χάλκεα, ὀκτάκνημα.¹²⁵ Πρὸς δὲ καὶ τέταρτον: Ἀσπίδα πάντοτ' εἶσιν, καλήν, χαλκείαν, ἐξήλατον.¹²⁶ Τίς θέλει τὸν ψέξει διὰ τοῦτο; Τίς δὲν θέλει τὸν εὐγνωμονήσει μᾶλλον διὰ τὴν μικρὰν ταύτην πολυτέλειαν, αἰσθανόμενος πόσον καλῶς δύναται νὰ ἐπιδράσῃ αὕτη εἰς τινὰ κατάλληλα χωρία;

Ἄλλὰ διὰ τῆς προεκτεθείσης παρομοιώσεως τῶν φιλικῶν γειτόνων δὲν σκοπῶ νὰ δικαιολογήσω, ὡς πρὸς τὴν περίστασιν ταύτην, οὔτε τὸν ζωγράφον οὔτε τὸν ποιητήν. Ἄλλ' ἡ παρομοίωσις οὐδὲν ἀποδεικνύει, οὐδὲν αἰτιολογεῖ· τὸ ἐξῆς ὅμως δύναται νὰ δικαιολογήσῃ αὐτούς: ὡς ἐκεῖ παρὰ τῷ ζωγράφῳ αἱ δύο διάφοροι στιγμαὶ συνεφάπτονται τόσον ἐγγὺς καὶ ἀμέσως ἀλλήλων, ὥστε ἀνεκδοιάστως δύνανται νὰ θεωρηθῶσιν ὡς μία, οὕτω καὶ ἐνταῦθα παρὰ τῷ ποιητῇ οἱ πλείονες χαρακτῆρες τῶν διαφόρων μερῶν καὶ ιδιοτήτων ἐν τῷ χώρῳ ἐξελίσσονται ἀλλεπαλλήλως μετὰ τόσης πυκνότητος καὶ τόσης γοργότητος, ὥστε νομίζομεν ὅτι ἀκούομεν ὅλα ταῦτοχρόνως.

Καὶ ἐνταῦθα, λέγω, διαφερόντως βοηθεῖ τὸν Ὅμηρον ἡ θαυμασία αὐτοῦ γλῶσσα. Δὲν ἐπιτρέπει μόνον αὐτῷ πᾶσαν δυνατὴν ἐλευθερίαν ἐν τῇ συσσωρεύσει καὶ τῇ συνθέσει τῶν ἐπιθέτων, ἀλλὰ κέκτηται συγχρόνως ὡς πρὸς τὰ ἀθρόα ταῦτα ἐπίθετα τόσον εὐτυχῆ τάξιν, ὥστε διὰ ταύτης αἴρεται ἢ ἐπιζήμιος ἀβεβαιότης τῆς ἀναφορᾶς αὐτῶν. Πολλῶν τῶν εὐκολιῶν τούτων στεροῦνται ἐν γένει αἱ νεώτεραι γλῶσ-

σαι. Ἐκεῖναι δ' αἵτινες, ὡς ἡ γαλλικὴ, ἀναγκάζονται νὰ παραφράσωσι λ. χ. τὸ «Καμπύλα κύκλα, χάλκεα, ὀκτάκνημα» ἐκφράζουσι μὲν τὴν ἔννοιαν, ἀλλὰ καταστρέφουσι τὴν εἰκόνα. Ἄλλ' ἡ ἔννοια ἐνταῦθα εἶνε ἀσήμαντος, ἡ δὲ εἰκὼν τὸ πᾶν· ἐκεῖνη δὲ ἄνευ ταύτης μεταβάλλει τὸν ζωηρότατον ποιητὴν εἰς ἀνιαρώτατον φλύαρον. Τοιαύτη τύχη εὔρε πολλάκις τὸν ἀγαθὸν Ὅμηρον ὑπὸ τὸν κάλαμον τῆς εὐσυνειδήτου κυρίας Dacier. Ἡ ἡμετέρα γερμανικὴ γλῶσσα τοῦναντίον δύναται μὲν ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον νὰ μετατρέψῃ τὰ ὀμηρικὰ ἐπίθετα, εἰς ἐπίσης βραχέα, ἰσοδύναμα ἐπίθετα, ἀλλὰ δὲν δύναται νὰ συναγωνισθῇ πρὸς τὴν ἑλληνικὴν ὡς πρὸς τὴν λυσιτελεῖν τάξιν αὐτῶν. Λέγομεν μὲν «καμπύλα, χάλκεα, ὀκτάκνημα» — — ἀλλὰ τὸ «κύκλα» παρέπεται. Τίς δὲν αἰσθάνεται, ὅτι τρία διάφορα ἀντικείμενα, πρὶν ἢ μάθωμεν τὸ ὑποκείμενον, δύνανται ν' ἀποτελέσωσιν ἀμφίβολόν τινα μόνον καὶ συγκεχυμένην εἰκόνα; Ὁ Ἕλλην συνδέει τὸ ὑποκείμενον ἀμέσως μετὰ τοῦ πρώτου ἀντικειμένου καὶ κατόπιν ἐκφέρει τὰ ἄλλα: λέγει «καμπύλα, κύκλα, χάλκεα, ὀκτάκνημα.» Οὕτω μανθάνομεν εὐθὺς περὶ τίνος ὀμιλεῖ, καὶ συμφώνως πρὸς τὴν φυσικὴν τάξιν τῆς σκέψεως, γνωριζόμεθα πρῶτον μετὰ τοῦ ἀντικειμένου, καὶ εἶτα μετὰ τῶν ἰδιοτήτων αὐτοῦ. Τοῦ πλεονεκτήματος τούτου ἡ γλῶσσα ἡμῶν δὲν εὐμοιρεῖ. Ἡ πρέπει νὰ εἶπω, ὅτι εὐμοιρεῖ αὐτοῦ, ἀλλὰ σπανίως μόνον δύναται νὰ ἐπωφεληθῇ αὐτὸ ἄνευ ἀμφιβολογίας; Ἀμφότερα εἶνε ἓν καὶ τὸ αὐτό. Διότι, ἐὰν θέλωμεν νὰ ἐπιφέρωμεν ἐπίθετα, ταῦτα κατ' ἀνάγκην θὰ ἦνε ἀπόλυτα· διότι πρέπει νὰ εἶπωμεν «runde Räder, ehern und achtspeichigt» Ἄλλ' οὕτω ἀπολύτως (statu absoluto) τὰ ἐπίθετα ἡμῶν ἐκφερόμενα, συμπίπτουσιν ἐντελῶς μετὰ τῶν ἐπιρρημάτων· καὶ ἂν συνδέσῃ τις ταῦτα, ὡς τοιαῦτα, πρὸς τὸ ἀμέσως ἐπόμενον ῥῆμα, τὸ ὑπὸ τοῦ πράγματος

προσδιοριζόμενον, οὐχὶ μὲν σπανίως παρέχουσιν ἐσφαλμένην, πάντοτε ὅμως λίαν ἀμφίβολον ἔννοιαν.

Ἄλλ' ἐνδιατρίβω περὶ μικρά, καὶ λησμονῶ τὴν ἀσπίδα τοῦ Ἀχιλλέως, τὴν περίφημον αὐτὴν ζωγραφίαν, ἧς ἔνεκα κυρίως ὁ Ὅμηρος ἐθεωρήθη παλαιόθεν ὡς διδάσκαλος τῆς ζωγραφικῆς.¹²⁷ Ἄλλὰ μία ἀσπίς, θὰ εἶπη τις, εἶνε μεμονωμένον ὑλικὸν ἀντικείμενον, οὐτινος ἢ περιγραφῆ, κατὰ τὰ παραλλήλως συνυπάρχοντα μέρη αὐτοῦ, δὲν συγχωρεῖται εἰς τὸν ποιητὴν. Καὶ τὴν ἀσπίδα ταύτην περιέγραψεν ὁ Ὅμηρος πλείοσι τῶν ἑκατὸν μεγαλοπρεπῶν στίχων ὡς πρὸς τὴν ὕλην, ὡς πρὸς τὴν μορφήν αὐτῆς, ὡς πρὸς πάσας τὰς εἰκόνας, τὰς πληρούσας τὴν ὑπερμεγέθη ἐπιφάνειαν αὐτῆς, τόσον λεπτομερῶς, τόσον ἀκριβῶς, ὥστε δὲν θὰ ἦτο δύσκολον εἰς νεωτέρους ζωγράφους νὰ καταστρώσωσιν ἐκ ταύτης σχέδιον, κατὰ πάντα ὅμοιον αὐτῷ.

Ἀπαντῶ εἰς τὴν ἰδιαιτέραν ταύτην παρατήρησιν, ὅτι ἔχω ἤδη ἀπαντήσει εἰς αὐτήν. Ὁ Ὅμηρος δηλαδὴ ζωγραφεῖ τὴν ἀσπίδα, ὄχι ὡς συντετελεσμένην ἀλλ' ἐν τῷ γίγνεσθαι ἀσπίδα. Ἐποιήσατο λοιπὸν καὶ ἐνταῦθα χρῆσιν τοῦ περιφήμου τεχνάσματος μεταβαλὼν τὸ παραλλήλως συνυπάρχον τοῦ θέματος αὐτοῦ εἰς διαδοχικὸν καὶ μετατρέψας τὴν ἀνιαρὰν ζωγραφίαν ἑνὸς σώματος εἰς τὴν ζωερὰν εἰκόνα μιᾶς πράξεως. Δὲν βλέπομεν τὴν ἀσπίδα, ἀλλὰ τὸν θεῖον τεχνίτην κατασκευάζοντα τὴν ἀσπίδα. Βαίνει πρὸ τοῦ ἄκμονος φέρων σφῦραν καὶ πυράγραν, καί, ἀφοῦ ἐσφυρηλάτησε τὰς πλάκας ἐκ τοῦ ἀκατεργάστου μετάλλου, ἀνακύπτουσιν ἐκ τοῦ χαλκοῦ, καθόσον ἐπεξεργάζεται αὐτὸν λεπτότερον, διαδοχικῶς πρὸ τῶν ὀφθαλμῶν αὐτῶν αἱ εἰκόνες, ἃς εἶχε προορίσει πρὸς διακόσμησην τῆς ἀσπίδος. Ἄλλ' οὐδὲ ἀφανίζεται πάλιν ἀπὸ τῆς ὄψεως ἡμῶν, πρὶν ἢ συντελεσθῆ τὸ ἔργον. Ἦδη ἐπερατώθη καὶ ἀποθαυμάζο-

μεν αὐτό, ἀλλὰ μετὰ τοῦ πλήρους πίστεως θαυμασμοῦ αὐτόππου μάρτυρος, ἰδόντος αὐτὸ συντελούμενον.

Δὲν δύνатаί τις νὰ εἴπῃ τὸ αὐτὸ περὶ τῆς παρὰ Βιργιλίῳ ἀσπίδος τοῦ Αἰνείου. Ἐνταῦθα ὁ Ῥωμαῖος ποιητῆς ἢ δὲν ἠσθάνθη τὴν λεπτότητα τοῦ ὑποδείγματος αὐτοῦ, ἢ τὰ ἀντικείμενα, ἅτινα ἤθελε νὰ εἰκονίσῃ ἐπὶ τῆς ἀσπίδος, ἐφαίνοντο αὐτῷ τοιαῦτα, ὥστε νὰ μὴ συγχωρῶσι τὴν πρὸ τῶν ὀφθαλμῶν ἡμῶν ἐκτέλεσιν αὐτῶν. Ἦσαν μαντεῖαι, ἃς δὲν ἤρμοζεν νὰ ἐξαγγείλῃ ὁ θεὸς ἐνώπιον ἡμῶν οὕτω σαφῶς, ὡς ἐξηγεῖ αὐτὰς κατόπιν ὁ ποιητῆς. Μαντεῖαι, ὡς τοιαῦται, ἀπαιτοῦσι σκοτεινότεραν γλῶσσαν, εἰς ἣν δὲν ἀρμόζουσι τὰ κύρια ὀνόματα τῶν προσώπων τοῦ μέλλοντος, εἰς ἃ ἀφορῶσιν αὐται. Ἀλλὰ τὰ ὀνόματα ταῦτα τὰ πραγματικὰ ἦσαν ἐνταῦθα κατὰ τὸ φαινόμενον, τὸ κυριώτατον μέλημα τοῦ ποιητοῦ καὶ αὐλικοῦ.¹²⁸ Καὶ τοῦτο μὲν δικαιολογεῖ αὐτόν, ἀλλὰ δὲν αἶρει ἐπίσης καὶ τὴν δυσάρεστον ἐντύπωσιν, ἣν ἐμποιεῖ ἢ ἀπὸ τοῦ Ὀμηρικοῦ τρόπου παρέκκλισις αὐτοῦ. Λεπτοτέρας καλαισθησίας ἀναγνώσται θὰ μὲ δικαιώσωσιν. Αἱ προετοιμασίαι τοῦ Ἡφαίστου πρὸς τὸ ἔργον αὐτοῦ εἶνε περὶκου παρὰ Βιργιλίῳ, οἶαι καὶ παρ' Ὀμήρῳ. Ἀλλ' ἐνῶ παρ' Ὀμήρῳ βλέπομεν ὄχι μόνον τὰς προπαρασκευὰς πρὸς τὴν ἐργασίαν, ἀλλὰ καὶ αὐτὴν τὴν ἐργασίαν, ὁ Βιργίλιος, ἀφοῦ ἔδειξεν ἡμῖν μόνον τὸν μοχθοῦντα θεὸν μετὰ τῶν Κυκλώπων αὐτοῦ :

Ἐπερμεγέθη χαλκεύουν ἀσπίδα — —

*Τὰς πνευστιώσας μὲν φύσας πληροῦν καὶ κενώνουσι ἄλλοι,
τὸν φλέγοντα δ' ἄλλοι χαλκὸν εἰς τὸ ὕδωρ τὸ σίζον βαπτίζουσι
Ἐπὸ τοὺς κτύπους τοῦ ἄκμονος στένει τὸ ἄντρον. Ἐκεῖνοι
σφυροκοποῦν ἐνθιμικῶς μεθ' ὀρμῆς ἀννηψοῦντες τὰς χεῖρας,
καὶ μὲ τὴν δάκνουσαν στρέφουσι πυράγραν τὴν καίουσαν μᾶζαν*¹²⁹

καταβιβάζει αΐφνης τὴν αὐλαίαν καὶ μεταφέρει ἡμᾶς εἰς ὄλως διάφορον σκηνήν, ὁπόθεν ὀδηγεῖ ἡμᾶς βαθμηδὸν εἰς τὴν κοιλάδα, ἔνθα ἡ Ἀφροδίτη μετὰ τῶν ἐν τῷ μεταξὺ ἐτοιμασθέντων ὄπλων ἔρχεται πρὸς τὸν Αἰνεΐαν. Προσκλίνει αὐτὰ πρὸς τὸν κορμὸν δρυός, καί, ἀφοῦ ὁ ἦρωσ ἀρκούντως προσέβλεψεν αὐτὰ χαίνων καὶ ἐθαύμασε, καὶ ἐψηλάφησε καὶ ἐδοκίμασεν αὐτά, ἄρχεται ἡ περιγραφή, ἣ ἡ ζωγραφία τῆς ἀσπίδος, ἣτις ἔνεκα τοῦ αἰωνίου: « Ἐδῶ », « Ἐκεῖ », « Ἐγγὺς τούτου εἶνε », « Οὐ μακρὰν τούτου βλέπει τις » — ἀποβαίνει τόσον ψυχρὰ καὶ ἀνιαρὰ, ὥστε ἐχρειάζοντο ὅλα τὰ ποιητικὰ στολίσματα, δι' ὧν ἡδύνατο νὰ κοσμήσῃ αὐτὴν ὁ Βιργίλιος, ἵνα μὴ φανῆ εἰς ἡμᾶς ἀφορητος. Πλὴν τούτου, ἐπειδὴ δὲν ποιεῖ τὴν ζωγραφίαν ταύτην, ὁ Αἰνεΐας, ὅστις τέρεται βλέπων μόνον τὰ πρόσωπα οὐδὲν περὶ τῆς σημασίας αὐτῶν γνωρίζων,

Εἰς τὴν εἰκὸν' ἀπλῶς τέρεται, ἄπειρος ὢν τῶν πραγμάτων.

ὥστε ἡ Ἀφροδίτη, ἂν καὶ ὤφειλεν εἰκότως νὰ γνωρίζῃ περὶ τῆς μελλούσης τύχης τῶν ἀγαπητῶν αὐτῇ ἀπογόνων τόσα, ὅσα καὶ ὁ πρόθυμος σύζυγος, ἀλλ' αὐτὸς ὁ ποιητὴς ἀφηγεῖται τὴν κατασκευὴν αὐτῆς, ἡ δρᾶσις μένει προφανῶς κατὰ τὸ διάστημα τοῦτο στάσιμος. Οὐδὲν ἐκ τῶν προσώπων τοῦ συμμετέχει ταύτης· ἀλλ' οὐδ' ἐπὶ τῶν ἐπομένων ἔχει τὴν ἐλαχίστην ἐπιρροήν, ἂν ἐπὶ τῆς ἀσπίδος παρίσταται τοῦτο ἢ ἄλλο τι· πανταχοῦ διαφαίνεται ὁ εὐτράπελος αὐλικός, ὁ διὰ παντοίων κολακευτικῶν ὑπαινιγμῶν καλλωπίζων τὸ ἀντικείμενον αὐτοῦ, ἀλλ' οὐχὶ ἡ μεγαλοφυΐα, ἣτις πέποιθεν εἰς τὴν ἰδίαν ἐσωτερικὴν δύναμιν τοῦ ἔργου αὐτῆς, καὶ καταφρονεῖ πάντων τῶν ἐξωτερικῶν μέσων, ἵνα γείνη ἐπαγωγός. Ἐπομένως ἡ ἀσπίς τοῦ Αἰνεΐου εἶνε ἀληθινὴ παρενθήκη, ἀπλῶς καὶ μόνον προωρισμένη, ἵνα διαθρύψῃ τὴν ἐθνικὴν ὑπερηφάνειαν τῶν Ῥωμαίων. Ἀλλότριον ἑυά-

κιον, ὅπερ ὁ ποιητὴς διοχετεύει εἰς τὸν ποταμὸν αὐτοῦ, ἵνα κινήσῃ αὐτὸν γοργότερον. Ἡ ἀσπίς τοῦ Ἀχιλλέως τούναντιον εἶνε ἴδιον προῖον γονίμου ἐδάφους· διότι μία ἀσπίς ἦτο ἀνάγκη νὰ γείνη· ἀλλ' ἐπειδὴ τὸ χρήσιμον οὐδέποτε ἐξέροχεται ἄχαρι ἐκ τῆς χειρὸς τῆς θεότητος, ἔπρεπεν ἡ ἀσπίς νὰ ἔχῃ κοσμήματα. Ἀλλ' ἡ τέχνη συνίστατο εἰς τὸ νὰ μεταχειρισθῇ τις τὰ κοσμήματα ταῦτα ὡς ψιλὰ κοσμήματα, καὶ νὰ ἐνυφάνῃ αὐτὰ εἰς τὴν ὑπόθεσιν, ἵνα ἐπιδείξῃ ἡμῖν αὐτὰ μόνον κατὰ τὰς ἀπαιτήσεις τῆς ὑποθέσεως· καὶ τοῦτο ἠδύνατο νὰ κατορθωθῇ μόνον κατὰ τὴν μέθοδον τοῦ Ὀμήρου. Ὁ Ὅμηρος παριστᾷ τὸν Ἡφαιστον ἐπιτεχνώμενον ποικίλματα, διότι πρέπει οὗτος νὰ κατασκευάσῃ ἀσπίδα ἀνταξίαν ἑαυτοῦ. Παρὰ Βιργιλίῳ τούναντιον φαίνεται κατασκευάζων τὴν ἀσπίδα χάριν τῶν ποικιλιμάτων, διότι ὁ ποιητὴς θεωρεῖ τὰ ποικίλματα ἀρκούντως σπουδαῖα, ἵνα περιγράψῃ αὐτὰ ἰδιαιτέρως, ἐνῶ ἡ ἀσπίς πρὸ πολλοῦ ἐπερατώθη.

ΙΘ'.

Γνωσταὶ εἶνε αἱ κατὰ τῆς ἀσπίδος τοῦ Ἀχιλλέως μομφαὶ τοῦ πρεσβυτέρου Skaliger, Perault, Terrasson καὶ ἄλλων. Ἐπίσης γνωστὸν εἶνε τὴν ἀπήνησεν εἰς ταῦτα ἡ Dacier ὁ Boivin καὶ ὁ Pope.¹³⁰ Ἀλλὰ νομίζω, ὅτι οἱ τελευταῖοι οὔτοι ἐνίοτε προβαίνουνσι πέραν τοῦ δέοντος, καὶ πεποιδότες εἰς τὸ δίκαιον τοῦ ἔργου αὐτῶν ἰσχυρίζονται πράγματα, ἅτινα καὶ σφαλερὰ εἶνε καὶ ὀλίγον συμβάλλουσιν εἰς δικαιολογίαν τοῦ ποιητοῦ.

Ἀπαντῶν εἰς τὴν κυρίαν μομφήν, ὅτι ὁ Ὅμηρος ἐπλήρωσε τὴν ἀσπίδα διὰ πλήθους εἰκόνων, ἃς εἶνε ἀδύνατον νὰ συμπεριλάβῃ ὁ χῶρος αὐτῆς, ἐπεχείρησεν ὁ Boivin νὰ σχεδιάσῃ αὐτήν, προσδιορίζων τὴν ἀπαιτουμένην ὕλην. Ἡ ἐπι-

νόησις τῶν διαφόρων συγκεντρικῶν κύκλων εἶνε εὐφουεστάτη, ἄν καὶ αἱ λέξεις τοῦ ποιητοῦ δὲν παρέχουσι τὸ ἐλάχιστον ἐνδόσιμον πρὸς τοῦτο, ἀλλ' οὐδὲ ὑπάρχει ἄλλως ἵχνος μαρτυροῦν, ὅτι οἱ ἀρχαῖοι εἶχον οὕτω διηρημένας ἀσπίδας. Ἐπειδὴ δὲ ὁ Ὅμηρος τὴν ὀνομάζει « ἀσπίδα κατὰ πάντα τὰ μέρη τεχνηέντως ἐπεξεργασμένην » (σάκος πάντοσε δεδαιδαλμένον), ἤθελον προτιμήσει, πρὸς ἐξοικονόμησιν μεγαλειτέρου χώρου, νὰ προσφύγω εἰς τὰς κοίλας ἐπιφανείας· διότι γνωστὸν εἶνε, ὅτι οἱ ἀρχαῖοι δὲν ἄφινον ταύτας κενάς, ὡς ἀποδεικνύει ἡ ἀσπίς τῆς Ἀθηνᾶς ὑπὸ τοῦ Φειδίου. Ἄλλ' ὁ Βοϊνῖν ὄχι μόνον δὲν ἐπωφελήθη τὸ πλεονέκτημα τοῦτο, ἀλλὰ καὶ ἐπηύξησεν ἄνευ ἀνάγκης καὶ τὰς παραστάσεις, ἃς ὄφειλε νὰ τοποθετήσῃ εἰς τὸν οὕτω κατὰ τὸ ἥμισυ σμικρυνθέντα χώρον, διαιρέσας τὴν προφανῶς μίαν μόνην εἰκόνα τοῦ ποιητοῦ εἰς δύο ἢ τρεῖς ἰδιαιτέρας εἰκόνας. Γνωρίζω καλῶς, τί παρεκίνησεν αὐτὸν πρὸς τοῦτο· ἀλλ' ἀντὶ νὰ μεταιοπονήσῃ πρὸς ἱκανοποίησιν τῶν ἀπαιτήσεων τῶν ἀντιπάλων αὐτοῦ, ἔπρεπε νὰ ἀποδείξῃ αὐτοῖς, ὅτι αἱ ἀπαιτήσεις αὐτῶν δὲν ἦσαν δίκαιαι.

Ἐξηγοῦμαι σαφέστερον διὰ παραδείγματος. Ὁ Ὅμηρος, λέγων περὶ τῆς μιᾶς πόλεως : ¹³¹

*Λαοὶ δ' εἰν ἀγορῇ ἔσαν ἀνδρόοι· ἔνθα δὲ νεῖκος
 Ὠρώρει· δύο δ' ἄνδρες ἐνεΐκειον εἵνεκα ποινῆς
 ἀνδρὸς ἀποφθιμένον· ὁ μὲν εὐχέτο πάντ' ἀποδοῦναι,
 δῆμῳ πιφάσκων· ὁ δ' ἀναίνετο μηδὲν ἐλέσθαι·
 ἄμφω δ' ἰέσθην ἐπὶ ἵστορι πείραρ ἐλέσθαι.
 Λαοὶ δ' ἀμφοτέροισιν ἐπήπνον, ἀμφὶς ἀρωγοί·
 κήρυκες δ' ἄρα λαὸν ἐρήτνον· οἱ δὲ γέροντες
 εἶατ' ἐπὶ ξεστοῖσι λίθοις, ἱερῶ ἐνὶ κύκλῳ·
 σκῆπτρα δὲ κηρύκων ἐν χερσ' ἔσχον ἠεροφάνων.*

Τοῖσιν ἔπειτ' ἤϊσσον, ἀμοιβηδὶς δὲ δίκασον.

Κεῖτο δ' ἄρ' ἐν μέσοισι δύο χρυσοῖο τάλαντα —

δὲν ἤθελε, νομίζω, νὰ παράσχη ἢ μίαν μόνην εἰκόνα : τὴν εἰκόνα δημοσίας δίκης περὶ τῆς διαφιλονεικουμένης καταβολῆς σπουδαίου προστίμου ἕνεκα διαπραχθέντος φόνου. Ὁ τεχνίτης, ὁ σκοπῶν τὴν ἐκτέλεσιν τοῦ θέματος τούτου, δὲν δύναται νὰ ἐπωφεληθῇ συγχρόνως ἢ μίαν μόνην στιγμὴν αὐτοῦ· ἢ τὴν στιγμὴν τῆς κατηγορίας, ἢ τῆς ἀκροάσεως τῶν μαρτύρων, ἢ τῆς ἐτυμηγορίας, ἢ οἵανδήποτε πρό, ἢ μετά, ἢ μεταξύ τῶν στιγμῶν τούτων, ἦν θεωρεῖ τὴν προσφοροτάτην. Τὴν μοναδικὴν δὲ ταύτην στιγμὴν ἀπεργάζεται ὅσον οἶόν τε σημαντικὴν καὶ διεξάγει αὐτὴν δι' ὅλων τῶν μέσων τῆς ἀπάτης, καθ' ἃ ἡ τέχνη εἰς παράστασιν ὁρατῶν ἀντικειμένων πλεονεκτεῖ τῆς ποιήσεως. Ἄλλ' ὑπὸ τὴν ἔποψιν ταύτην ἀπείρως ὑπολειπόμετος, τί δύναται νὰ πράξῃ ὁ ποιητής, ὅστις ὀφείλει αὐτὸ τοῦτο τὸ θέμα νὰ ζωγραφίσῃ διὰ λέξεων, καὶ δὲν θέλει νὰ ἀποτύχῃ ἐντελῶς, τί ἄλλο δύναται νὰ πράξῃ, ἢ νὰ χρησιμοποιήσῃ ὡσαύτως τὰ ἰδιαίτερα αὐτοῦ πλεονεκτήματα; Καὶ τίνα εἶνε ταῦτα; Ἡ ἐλευθερία τοῦ νὰ ἐπεκτείνῃ τὸν λόγον εἰς τε τὰ προηγούμενα καὶ εἰς τὰ ἐπόμενα τῆς ἐν τῷ τεχνικῷ ἔργῳ μοναδικῆς στιγμῆς, καὶ ἡ δύναμις τοῦ νὰ μὴ δεικνύῃ εἰς ἡμᾶς μόνον, ὅτι δεικνύει εἰς ἡμᾶς ὁ τεχνίτης, ἀλλὰ καὶ ἐκεῖνο, ὅπερ παρὰ τούτῳ δυνάμεθα μόνον νὰ μαντεύσωμεν. Διὰ τῆς ἐλευθερίας, διὰ τῆς δυνάμεως ταύτης μόνον ὁ ποιητὴς συναγωνίζεται πρὸς τὸν τεχνίτην, καὶ τὰ ἔργα αὐτῶν τότε καθίστανται ὁμοιώματα πρὸς ἄλληλα, ὅταν ἡ ἐνέργεια αὐτῶν ἦν' ἐπίσης ζωηρὰ· ὅχι ὅμως, ὅταν τὸ ἐν παρέχῃ διὰ τοῦ ὧτος εἰς τὴν ψυχὴν οὐδὲν πλεόν ἢ ἔλασσον, ἢ ὅτι τὸ ἕτερον δύναται νὰ παραστήσῃ εἰς τὸν ὀφθαλμόν. Κατὰ τὴν ἀρχὴν ταύτην ὤφειλεν ὁ Βοῖνιν νὰ κρίνῃ τὸ χωρίον τοῦ Ὀμήρου, ἵνα μὴ

μετατρέψη αὐτὸ εἰς τόσας ἰδιαιτέρας εἰκόνας, ὅσα διάφορα χρονικὰ σημεῖα ἐνόμισεν ὅτι παρατήρησεν ἐν αὐτῷ. Εἶνε ἀληθές, ὅτι πάνθ' ὅσα λέγει ὁ Ὅμηρος δὲν ἠδύνατο νὰ συνδεθῶσιν εἰς μίαν μόνην εἰκόνα· ἡ κατηγορία καὶ ἡ ἀρνησις, ἡ κατάθεσις τῶν μαρτύρων καὶ αἱ παρακελεύσεις τοῦ διηρημένου πλήθους, ἡ προσπάθεια τῶν κηρύκων πρὸς κατεύνασιν τοῦ θοροῦβου καὶ αἱ κρίσεις τῶν δικαστῶν εἶνε ἀντικείμενα διαδοχικῶς ἐξελισσόμενα καὶ οὐ δυνάμενα νὰ συνυπάρξωσι παραλλήλως. Ἄλλ' ὅτι, ἵνα μεταχειρισθῶ τὴν ἔκφρασιν τῆς σχολῆς, οὐχὶ ἐνεργεῖα ὑπῆρχεν ἐν τῇ εἰκόνι, τοῦτο ἔκειτο δυνάμει ἐν αὐτῇ· καὶ ὁ μόνος ἀληθῆς τρόπος, τοῦ νὰ εἰκονίσῃ καὶ διὰ λόγων ὑλικὴν εἰκόνα, εἶνε τὸ νὰ συνδέσῃ τὸ τελευταῖον τοῦτο· πρὸς τὸ ἀληθῶς ὄρατόν, καὶ νὰ μὴ περιορισθῇ εἰς τὰ ὅρια τῆς τέχνης, ἐν οἷς ὁ ποιητὴς δύναται μὲν νὰ διηγηθῇ τὴν ὑπόθεσιν μιᾶς εἰκόνας, ἀλλ' οὐδέποτε δύναται νὰ παραγάγῃ ὁ ἴδιος μίαν τοιαύτην.

Κατὰ τὸν αὐτὸν τρόπον ὁ Βοϊνὴν διαιρεῖ τὴν εἰκόνα τῆς πολιουρκουμένης πόλεως¹³² εἰς τρεῖς διαφόρους εἰκόνας. Ἐπίσης καλῶς ἠδύνατο νὰ διαιρέσῃ αὐτὴν καὶ εἰς δώδεκα. Διότι, ἀφοῦ ἀπαξ δὲν συνέλαβε τὸ πνεῦμα τοῦ ποιητοῦ, καὶ ἀπήτει παρ' αὐτοῦ νὰ ὑποταχθῇ εἰς τὴν ἐνότητα τῆς ὑλικῆς εἰκόνας: ἠδύνατο νὰ εὔρη πολὺ περισσοτέρας παραβάσεις τῆς ἐνότητος ταύτης, ὥστε νὰ ἦτο σχεδὸν ἀνάγκη, νὰ προσδιορίσῃ δι' ἕκαστον χαρακτῆρα τοῦ ποιητοῦ ἐν ἰδιαιτερον τμήμα τῆς ἀσπίδος, ὧν ἐκάστη ἀρχεται διὰ τῶν λέξεων: « ἐν μὲν ἔτευξε », ἢ « ἐν δὲ ποίησε », ἢ « ἐν δ' ἐτίθει », « ἐν δὲ ποίικιλλε Ἀμφιγυήεις ». ¹³³ Ὅπου αἱ εἰσαγωγικαὶ αὐταὶ λέξεις δὲν ὑπάρχουσι, δὲν ἔχει τις δίκαιον νὰ παραδεχθῇ ἰδιαιτέραν εἰκόνα· τούναντίον πρέπει, πᾶν ὅτι αὐταὶ συνδέουσι, νὰ θεωρηθῇ ὡς μία εἰκὼν, ἐξ ἧς λείπει ἀπλῶς ἡ ἀνθαίρετος συγκέντρωσις εἰς ἓν μόνον χρονικὸν σημεῖον, ἢν ὁ ποιητὴς οὐδόλως ἐκωλύετο νὰ σημάνη. Ἄλλ',

ἐὰν ἤθελε σημάνει αὐτήν, ἐὰν εἶχετο στενωῶς τοῦ πράγμα-
τος, ἐὰν δὲν παρέλειπεν οὐδὲ τὸν ἐλάχιστον χαρακτῆρα,
ὅστις ἐν τῇ πραγματικῇ ἐκτελέσει δὲν θὰ ἠδύνατο νὰ συν-
δεθῇ μετ' αὐτῆς, ἐν ἐνὶ λόγῳ, ἐὰν ἐνήργει κατὰ τὰς ἀπαι-
τήσεις τῶν ἐπικριτῶν αὐτοῦ: ἀληθῶς οἱ κύριοι οὗτοι δὲν
θὰ εὔρισκον ἐνταῦθα οὐδὲν τὸ ψεκτόν, ἀλλὰ πράγματι καὶ
οὐδεὶς ἔχων καλαισθησίαν ἀξιοθαύμαστον τι.

Ὁ Pope οὐ μόνον ἐπήνεσε τὴν διαίρεσιν καὶ τὸ σχέδιον
τοῦ Boivin, ἀλλ' ἐνόμισε προσέτι, ὅτι πράττει σπουδαῖόν τι,
ἀποδεικνύων ἐπὶ πλέον, ὅτι ἐκάστη τῶν οὕτω κατατετμη-
μένων εἰκόνων ἐξετελέσθη κατὰ τοὺς αὐστηροτάτους κανό-
νας τῆς καθ' ἡμᾶς ἐν χρήσει ζωγραφικῆς. Ἀντίθεσιν, προο-
πτικὴν, τὰς τρεῖς ἐνότητας, πάντα εὔρεν ἐνταῦθα πιστότατα
τηρηθέντα. Ἀλλὰ γνωστοῦ ἤδη ὄντος ὅτι κατὰ καλὰ καὶ
ἀξιόπιστα τεκμήρια, ἡ ζωγραφικὴ κατὰ τοὺς χρόνους τοῦ
Τρωϊκοῦ πολέμου ἦτο ἀκόμη ἐν σπαραγάνοις, ἔπεται ἀναγ-
καίως, ἡ ὅτι ὁ Ὅμηρος, δυνάμει τοῦ θείου αὐτοῦ πνεύμα-
τος, δὲν ἠρκέσθη τόσον εἰς ὅ,τι ἡ ζωγραφικὴ τότε ἢ ἐπὶ
τῶν ἡμερῶν αὐτοῦ ἠδύνατο νὰ κατορθώσῃ, ὅσον ἐμάντευσεν
ἐκεῖνο, ὅπερ αὕτη ἐν γένει ἦτο ἱκανὴ νὰ ἐπιτελέσῃ, ἡ ὅτι
αὐτὰ ἐκεῖνα τὰ τεκμήρια δὲν ἦσαν τόσον ἀξιόπιστα, ὥστε νὰ
μὴ ἦνε ἀξία νὰ προτιμηθῇ τούτων ἡ ὀφθαλμοφανὴς μαρτυ-
ρία τῆς ἐν τῇ ἀσπίδι ἐκφρασθείσης τέχνης. Ἐκεῖνο μὲν δύ-
ναται νὰ παραδεχθῇ ὁ βουλόμενος· ἀλλὰ περὶ τούτου τοῦλά-
χιστον οὐδεὶς θέλει πεισθῆ, ὅστις ἐκ τῆς ἱστορίας τῆς τέχνης
γνωρίζει πλειότερόν τι, ἢ τὰ ψιλὰ γεγονότα τῶν ἱστοριογρά-
φων. Διότι οὗτος πιστεύει, ὅτι ἡ ζωγραφικὴ κατὰ τοὺς χρό-
νους τοῦ Ὀμήρου εὔρισκετο εἰς τὴν παιδικὴν αὐτῆς ἡλικίαν,
ὄχι μόνον διότι λέγει αὐτὸ ὁ Πλίνιος, ἢ ἄλλος τις, ἀλλὰ κυ-
ρίως διότι ἐκ τῶν τεχνουργημάτων, τῶν ὑπὸ τῶν ἀρχαίων
μνημονευομένων κρίνει, ὅτι αὕτη πολλοὺς αἰῶνας ὕστερον δὲν
προήχθη ἔτι πολὺ περισσότερον καὶ ὅτι λ. γ. αἱ εἰκόνες τοῦ

Πολυγνώτου οὐδόλως δύνανται νὰ ὑπομείνωσι τὴν δοκιμασίαν, ἣν αἱ εἰκόνες τῆς ὀμηρικῆς ἀσπίδος δύνανται κατὰ τὸν Pore νὰ ὑποστῶσιν. Αἱ δύο ἐν Δελφοῖς μεγάλαι εἰκόνες τοῦ καλλιτέχνου τούτου, ὧν τόσον λεπτομερῆ περιγραφὴν κατέλιπεν ἡμῖν ὁ Πausanias, ¹³⁴ ἦσαν φανερῶς ἄνευ προοπτικῆς. Τὸ μέρος τοῦτο τῆς τέχνης ἦτο ἐντελῶς ἄγνωστον τοῖς ἀρχαίοις, καὶ ὅτι ὁ Pore παραθέτει, ἵνα ἀποδείξῃ, ὅτι ὁ Ὅμηρος εἶχεν ἤδη περὶ αὐτοῦ ἔννοιάν τινα, ἀποδεικνύει μόνον, ὅτι καὶ αὐτὸς ὁ ἴδιος εἶχε λίαν ἀτελεῆ ἔννοιαν περὶ αὐτοῦ. ¹³⁵ « Ὁ Ὅμηρος », λέγει, « δὲν εἶνε ἀπειρος τῆς προοπτικῆς, διότι ῥητῶς σημειοῖ τὴν ἀπ' ἀλλήλων ἀπόστασιν τῶν ἀντικειμένων. Ἀναφέρει, π. χ. ὅτι οἱ σκοποὶ ἐκάθηντο ὀλίγον ἀπωτέρω τῶν ἄλλων προσώπων, καὶ ὅτι ἡ δρυς, ὑφ' ἣν παρεσκευάζετο τὸ γεῦμα τῶν θεριστῶν, ἴστατο κατὰ μέρος. Ὅτι δὲ λέγει περὶ τῆς κοιλάδος, τῆς πλήρους ποιμνίων καὶ καλυβῶν καὶ σταθμῶν, εἶνε ὀφθαλμοφανῶς ἡ περιγραφὴ μεγάλης προοπτικῆς τοποθεσίας. Καθολικὴ τις ἀπόδειξις τούτου δύνатаι νὰ ἐξαχθῇ ἐκ τοῦ πλήθους τῶν ἐπὶ τῆς ἀσπίδος προσώπων, ἃ δὲν ἠδύναντο νὰ ἐκφρασθῶσι πάντα ἐν ὅλῳ αὐτῶν τῷ μεγέθει. Ἐξ οὗ τεκμαίρεται τις ἀναμφιλέκτως, ὅτι ἡ τέχνη τοῦ σμικρύνειν αὐτὰ κατὰ τὴν προοπτικὴν, ἦτο ἤδη κατ' ἐκείνους τοὺς χρόνους γνωστὴ ». Ἡ ἀπλὴ παρατήρησις τῆς ὀπτικῆς ἐμπειρίας, ὅτι ἀντικείμενόν τι φαίνεται ἐν ἀποστάσει μικρότερον, ἢ ἐκ τοῦ σύνεγγυς, δὲν ἀπεργάζεται — πολλοῦ γε καὶ δεῖ — εἰκόνα τινὰ προοπτικὴν. Ἡ προοπτικὴ ἀπαιτεῖ ἐν μόνον ὀπτικὸν σημεῖον, ὠρισμένον φυσικὸν ὀρίζοντα, οὗτινος στεροῦνται αἱ ἀρχαῖαι εἰκόνες. Τὸ ἔδαφος τῶν εἰκόνων τοῦ Πολυγνώτου δὲν ἦτο ὀριζόντιον, ἀλλὰ πρὸς τὰ ὀπίσω τόσον ἀποτόμως ἀνυψωμένον, ὥστε τὰ πρόσωπα, ἃ ἔπρεπε νὰ φαίνωνται ἰστάμενα ὀπισθεν ἀλλήλων, ἐφαίνοντο ἰστάμενα ἐπ' ἀλλήλων. Καὶ ἂν ἡ θέσις αὕτη τῶν διαφόρων προσώπων καὶ τῶν συμπλεγμάτων αὐτῶν

ὑπῆρξε γενική, ὡς δύναται τις νὰ συμπεράνη ἐκ τῶν ἀρχαίων ἀναγλύφων, ὅπου τὰ ὀπισθεν ἴστανται πάντοτε ὑψηλότερα τῶν ἔμπροσθεν καὶ βλέπουσιν ὑπεράνω αὐτῶν: τότε εἶνε φυσικὸν νὰ παραδεχθῆ τις αὐτὴν καὶ εἰς τὴν περιγραφὴν τοῦ Ὀμήρου, καὶ νὰ μὴ διαιρῆ ἄνευ ἀνάγκης ἐκείνας τῶν παραστάσεων αὐτοῦ, αἵτινες κατ' αὐτὸν δύνανται νὰ συνδεθῶσιν εἰς μίαν εἰκόνα. Ἡ διπλῆ σκηνὴ τῆς εἰρηνικῆς πόλεως, διὰ τῶν ὁδῶν τῆς ὁποίας ἐπορεύετο ἡ φαιδρὰ πομπὴ γάμου, ἐνῶ εἰς τὴν ἀγορὰν ἐδικάζετο σπουδαία δίκη, δὲν ἀπαιτεῖ ὡς ἐκ τούτου διπλὴν εἰκόνα: καὶ ὁ Ὀμηρὸς δὲ βεβαίως ἐφαντάσθη αὐτὴν ὡς μίαν, ἀναπαραστήσας ἐνώπιον αὐτοῦ ὀλόκληρον τὴν πόλιν ἐκ τόσον ὑψηλοῦ σημείου, ὥστ' ἐλευθέρως ἔβλεπε καὶ πρὸς τὰς ὁδοὺς συγχρόνως καὶ πρὸς τὴν ἀγορὰν.

Κατ' ἐμὴν γνώμην ἤχθη τις εἰς τὴν προοπτικὴν τῶν εἰκόνων τυχαίως μόνον διὰ τῆς σκηνογραφικῆς τέχνης· ἀλλὰ καὶ ἀφοῦ ἐτελειώθη αὕτη, δὲν ἦτο ἀκόμη τόσον εὐχερὲς νὰ ἐφαρμοσθῶσιν οἱ κανόνες αὐτῆς ἐπὶ μιᾶς μόνον ἐπιφανείας, ἀφοῦ καὶ ἐπ' αὐτῶν ἀκόμη τῶν μεταγενεστέρων εἰκόνων, τῶν εὐρισκομένων μεταξὺ τῶν ἀρχαιοτήτων τοῦ Ἡρακλείου, ἀπαντῶσι τόσον συχνὰ καὶ ποικίλα σφάλματα κατὰ τῆς προοπτικῆς, ὅποια μόλις ἤθελον συγχωρηθῆ σήμερον εἰς μαθητευόμενον.¹³⁶

Ἄλλ' ἀπαλλάσσω ἐμαυτὸν τοῦ κόπου νὰ συλλέξω τὰς διεσπαρμένας παρατηρήσεις μου περὶ ζητήματος, οὗ τὴν πληρεστάτην ἱκανοποίησιν ἐλπίζω ὅτι θὰ εὔρω εἰς τὴν ὑπὸ τοῦ κυρίου Βίγκελμανν προαγγελθεῖσαν ἱστορίαν τῆς τέχνης.¹³⁷

Κ'.

Προτιμῶ νὰ ἐπανακάμψω εἰς τὴν ὁδὸν μου, ἂν ἄλλως εἰς περιπατητῆς ἔχει ὠρισμένην ὁδόν.

Ὅ,τι εἶπον περὶ ὑλικῶν ἀντικειμένων ἐν γένει, ἔχει πολὺ

κῦρος προκειμένου περὶ ὥραίων ὑλικῶν ἀντικειμένων. Σωματικὸν κάλλος πηγάζει ἐκ τῆς ἁρμονικῆς ἐνεργείας ποικίλων μερῶν, εὐσυνόπτων. Ἄπαιτεῖ λοιπὸν τὴν παράλληλον θέσιν τῶν μερῶν τούτων· ἀλλ' ἐπειδὴ ἀντικείμενα, ὧν τὰ μέρη κείνται παραλλήλως, εἶνε τὸ κύριον θέμα τῆς ζωγραφικῆς, δύναται αὕτη, καὶ μόνον αὕτη, νὰ ἀπομιμηθῇ σωματικὸν κάλλος.

Ὁ ποιητής, ὅστις τὰ στοιχεῖα τοῦ κάλλους ἠδύνατο νὰ δεῖξῃ μόνον διαδοχικῶς, ἀπέχει ἐντελῶς τῆς περιγραφῆς σωματικοῦ κάλλους, ὡς κάλλους. Αἰσθάνεται, ὅτι τὰ στοιχεῖα ταῦτα, ἄλληπαλλήλως διατεταγμένα, ἀδυνατοῦσι νὰ παραγάωσι τὴν ἐντύπωσιν, ἣν παράγουσι παραλλήλως διατεταγμένα· ὅτι τὸ συγκεντρωτικὸν βλέμμα, δι' οὗ μετὰ τὴν ἀπαρίθμησιν αὐτῶν θέλομεν νὰ συμπεριλάβωμεν τὸ σύνολον αὐτῶν, δὲν παρέχει ἡμῖν ἐνιαίαν τινὰ εἰκόνα· ὅτι εἶνε ὑπὲρ τὴν ἀνθρωπίνην φαντασίαν τὸ ἀναπαραστήσαι τὴν ἐντύπωσιν ἣν ἐμποιοῦσιν ὁμοῦ αὐτὸ τὸ στόμα, ἢ ῥις αὕτη, αὐτοὶ οἱ ὀφθαλμοί, ἂν δὲν δύναται τις νὰ ἀναπολήσῃ ἐκ τῆς φύσεως ἢ ἐκ τῆς τέχνης ὁμοίαν τινὰ σύνθεσιν τοιούτων μερῶν.

Ἄλλὰ καὶ ἐνταῦθα εἶνε ὁ Ὅμηρος τὸ ὑπόδειγμα πάντων τῶν ὑποδειγμάτων. Λέγει μὲν : ὁ Νιρεὺς ἦτο ὥραϊος· ὁ Ἄχιλλεὺς ὥραϊότερος· ἡ Ἑλένη ἐκέκτητο θεσπέσιον κάλλος. Ἄλλ' οὐδαμοῦ συγκαταβαίνει εἰς τὴν λεπτομερῆ περιγραφὴν τῶν καλλονῶν τούτων. Καὶ ὅμως τὸ ὅλον ποίημα βασίζεται ἐπὶ τοῦ κάλλους τῆς Ἑλένης. Εἰς ποίαν πληθώραν περιγραφῶν θὰ ἐξεχύνετο ἐνταῦθα νεωτερός τις ποιητής!

Ἦδη ὁ Κωνσταντῖνος Μανασσῆς ¹³⁸ ἠθέλησε νὰ κοσμήσῃ τὸ ξηρὸν αὐτοῦ χρονικὸν δι' εἰκόνας τινὸς τῆς Ἑλένης. Ὁφείλω αὐτῷ χάριτας διὰ τὴν ἀπόπειραν αὐτοῦ. Διότι ἀληθῶς δὲν ἤξευρον, ποῦ ἄλλοθι νὰ ἐξιχνιάσω παράδειγμα, ἐξ οὗ ὀφθαλμοφανέστερον ν' ἀποδεικνύηται, πόσον εἶνε μωρὸν νὰ τολμᾷ τις, ὅτι ὁ Ὅμηρος τόσον σοφῶς παρέλειψεν. Ἀναγινώσκων παρ' αὐτῷ: ¹³⁹

Ἦν ἡ γυνὴ περικαλλῆς, εὖοφρος, εὐχρουνστάτη,
 εὐπάρειος, εὐπρόσωπος, βοῶπις, χιονόχρους,
 ἔλκοβλέφαρος, ἀβρά, χαρίτων γέμον ἄλλος,
 λευκοβραχίων, τρυφερά, κάλλος ἀντικρυσ ἔμπνου,
 τὸ πρόσωπον κατάλευκον, ἡ παρειὰ ῥοδόχρους,
 τὸ πρόσωπον ἐπίχαρι, τὸ βλέφαρον ὠραῖον,
 κάλλος ἀνεπιτήδευτον, αὐτόβαπτον, αὐτόχρονον,
 ἔβαπτε τὴν λευκότητα ῥοδόχροια πυρίνη,
 ὡς εἴ τις τὸν ἔλέφαντα βάψει λαμπρᾷ πορφύρᾳ.
 Δειρῇ μακρᾷ, κατάλευκος, ὅθεν ἐμυθουργήθη
 κυκνογενῆ τὴν εὖοπτον Ἑλένην χρηματίζειν. — —

νομίζω ὅτι βλέπω λίθους ἀνακυλιομένους εἰς ὄρος ἐπὶ τῆς κορυφῆς τοῦ ὁποίου μέλλει να κτισθῆ ἐκ τούτων πολυτελῆς οἰκοδομή, οἷτινες ὁμως ἐκ τῆς ἄλλης πλευρᾶς ἀφ' ἑαυτῶν κατακρημνίζονται. Ποίαν εἰκόνα καταλείπει ὁ φορητὸς αὐτὸς τῶν λέξεων; Ποίαν μορφὴν εἶχεν ἡ Ἑλένη; Καὶ ἂν χίλιοι ἄνθρωποι ἀναγνώσωσι ταῦτα, δὲν θέλουσι καὶ οἱ χίλιοι ἀναπαραστήσει αὐτὴν ἕκαστος κατ' ἴδιον τρόπον;

Ἄλλὰ πολιτικοὶ στίχοι καλογήρου, εἶνε ἀληθές, δὲν εἶνε ποίησις. Ἄς ἀκούσωμεν λοιπὸν τὸν Ἀριόστον, ζωγραφοῦντα τὴν θελκτικὴν αὐτοῦ Ἀλκίνην.

Μόνον σοφοὶ μπορούσανε ζωγράφοι
 νὰ φαντασθοῦνε τόσο τέλειο σῶμα·
 ἴμπρός στα μαλλιά της τ' εἶνε τὸ χρυσάφι,
 τὰ πλούσια, μὲ τ' ὀλόξανθό των χρῶμα;
 Στὸ ἀφρόπλαστον ἀνθοῦσε μάγουλό της
 ῥόδου καὶ κρίνου χρῶμ' ἀδελφωμένο·
 ἦτο ἀπὸ ἑλεφαντόδοντο πλασμένο
 τὸ σύμμετρο, καθάριο μέτωπό της.

Κάτω ἀπὶ τὰ μαῦρα, σπαθωτά της φρούδια
 τὰ μάτια της σὰν ἥλιοι λαμπυρίζουν·
 γλυκοκιττάζοντας, ἀργὰ γυρίζουν,
 τὴν τριγυρίζει ὁ Ἔρως μὲ παιγνίδια.
 Βάλλει στὰ βέλη του καρδιὲς σημάδι,
 τῆς κλέβει ἀπὸ τὰ στήθη, τῆς τρελλαίνει.
 Στὴ μύτη της, πὶ ὀλόϊσα κατεβαίνει,
 οὔτε κι ὁ φθόνος θάβρισκε ψεγάδι.

Σὲ δυὸ λακκάκια ἀνάμεσα προβάλλει
 στόμα κοράλλι· κι ὄλο γλύκα, χάρη
 κρύβουν τὰ χεῖλη της, ξεκρύβουν πάλι
 δύο σειρὲς ἀτίμητο μαργαριτάρι.
 Τοῦ λόγου ἐδῶθε χύνεται ἡ μαγεία,
 ποῦ τὴν καρδιά τὴν ἄγρια κατανύγει,
 καὶ τοῦ χαμόγελου ἡ γοητεία,
 ποῦ τὸν Παράδεισσο στὸν κόσμο ἀνοίγει.

Χιόνι λευκὸ λαιμὸς καὶ στήθη γάλα,
 τόρνον λαιμὸς, στήθη πλατιά, γεμᾶτα·
 δυὸ μῆλα τρυφερά, δυὸ μῆλ' ἀφράτα
 φουσκόνουν σὰν τὸ κῦμα στ' ἀκρογιαλί,
 ὅταν τ' ἀγέρι τὸ σηκόνῃ ἀγάλι.
 Οὐτ' Ἄργος θ' ἄβλεπε τὰ μέλη τ' ἄλλα,
 ἀλλ' ἦτο φανερόν εἰς τὸν καθένα,
 τέλεια πῶς ἦτανε καὶ τὰ κρυμμένα.

Βραχίονες πλασμένοι μὲ ἁρμονία,
 ἄσπρα μικρὰ χεράκια κοντυλένια,
 ποῦ δὲν ἐξέχει κόμπος, φλέβα μία
 στὴν ὁμαλότητα τὴν μαρμαρένια.
 Πόδι μικρὸ, καμαρωτὸ προβάλλει

στὴν ἄκρη τῆς πεντάμορφης· τὰ κάλλη,
τὰ θέλητρα, ποῦ ἀγγέλλοι τᾶχον πλάσει,
καλύπτρα δὲν μπορεῖ νὰ τὰ σκεπάσῃ.

Ὁ Μίλτων λέγει περὶ τοῦ Πανδαιμονίου : ¹⁴⁰ « τινὲς ἐπή-
νουν τὸ ἔργον, ἄλλοι τὸν τεχνίτην τοῦ ἔργου. » Ὡστε ὁ
ἔπαινος τοῦ μὲν, δὲν εἶνε πάντοτε καὶ ὁ ἔπαινος τοῦ ἄλ-
λου. Καλλιτέχνημά τι δύναται νὰ ἦνε ἄξιον πάσης ἐπιδο-
κιμασίας, χωρὶς νὰ συμβάλλῃ σπουδαίως πρὸς τὴν φήμην
τοῦ τεχνίτου. Καὶ τάνάπαλιν, δύναται τεχνίτης τις νὰ ἀπαιτῇ
δικαίως τὸν θαυμασμὸν ἡμῶν, ἂν καὶ τὸ ἔργον αὐτοῦ δὲν
ικανοποιῇ ἐντελῶς ἡμᾶς. Ἄν ἔχωμεν τοῦτο πάντοτε κατὰ
νοῦν, πολλάκις θὰ συμβιβάσωμεν ὅλως ἀντιφατικὰς κρίσεις,
ὡς ἐνταῦθα. Ὁ Dolce εἰς τὸν περὶ ζωγραφικῆς διάλογον
αὐτοῦ εἰσάγει τὸν Ἀρετῖνον ἐξαίροντα ὑπερβαλλόντως τὰς
μνημονευθεῖσας στροφὰς τοῦ Ἀριόστου. ¹⁴¹ ἐγὼ τοῦναντίον
ἐκλέγω αὐτὰς ὡς παράδειγμα εἰκόνας, ἄνευ εἰκόνας. Ἄμ-
φότεροι ἔχομεν δίκαιον. Ὁ Dolce θαυμάζει ἐν αὐταῖς τὰς
γνώσεις, ἃς ὁ ποιητὴς δεικνύει ὅτι ἔχει περὶ τοῦ σωματι-
κοῦ κάλλους· ἀλλ' ἐγὼ ἀποβλέπω μόνον εἰς τὴν ἐντύπωσιν,
ἣν αἱ γνώσεις αὐταί, ἐν λέξεσιν ἐκφραζόμεναι, δύναται νὰ
ἀσκῶσιν ἐπὶ τῆς φαντασίας μου. Ὁ Dolce συμπεραίνει ἐκ
τῶν γνώσεων ἐκείνων, ὅτι καλοὶ ποιηταὶ εἶνε οὐχ ἦττον καὶ
καλοὶ ζωγράφοι· ἐγὼ δὲ ἐκ τῆς ἐντυπώσεως ἐκείνης, ὅτι τὸ
ὑπὸ τῶν ζωγράφων διὰ γραμμῶν καὶ χρωμάτων κάλλιστα
ἐκφραζόμενον, ὑπὸ τῶν ποιητῶν ἀντικρὺς κάκιστα ἐρμηνεύε-
ται. Ὁ Dolce τὴν περιγραφὴν τοῦ Ἀριόστου συνιστᾷ εἰς
πάντας τοὺς ζωγράφους ὡς τὸ τελειότατον ὑπόδειγμα ὠραίας
γυναικός· καὶ ἐγὼ τὸ συνιστῶ εἰς πάντας τοὺς ποιητὰς ὡς
τὸ διδασκικώτατον παράδειγμα, τοῦ νὰ μὴ δοκιμάσωσιν ἀτυ-
χέστερον ἔτι ἐκεῖνο, εἰς ὃ ἀπέτυχε καὶ αὐτὸς ὁ Ἀριόστος.
Παραδέχομαι, ὅτι ὁ Ἀριόστος, λέγων :

*Μόνον σοφοὶ μπορούσανε ζωγράφοι
νὰ φαντασθοῦνε τόσο τέλειο σῶμα,*

μαρτυρεῖ δι' αὐτοῦ, ὅτι ἐνόησε πληρέστατα τὴν περὶ συμμετρίας θεωρίαν, ὡς δύναται νὰ διδαχθῇ ταύτην μόνον ὁ ἐπιμελέστατος τεχνίτης ἔκ τε τῆς φύσεως καὶ τῶν ἀρχαίων καλλιτεχνημάτων ¹⁴³ Παραδέχομαι, ὅτι εἰς τὰς ψιλὰς λέξεις:

*Στὸ ἀφρόπλαστον ἀνθοῦσε μάγουλό της
ῥόδου καὶ κρίνου χρῶμ' ἀδελφωμένο,*

δείκνυται ἐντελέστατος χρωματογράφος, ὡς ὁ Τιτσιανός. ¹⁴³ Δύναται τις ἐκ τοῦ ὅτι παραβάλλει μὲν ἀπλῶς τὴν κόμην τῆς Ἀλκίνης πρὸς χρυσόν, δὲν ὀνομάζει ὅμως αὐτὴν χρυσοῦν κόμην, νὰ συμπεράνη σαφῶς, ὅτι ἀποδοκιμάζει τὴν χρῆσιν τοῦ ἀληθινοῦ χρυσοῦ εἰς τὴν ἀπόδοσιν τῆς χροιάς ¹⁴⁴ Δύναται τις μάλιστα εἰς τὴν κάθετον ῥίνα,

Στὴν μύτη της π' ὀλοῖσα κατεβαίνει,

νὰ ἀνευρίσκῃ τὴν κατατομὴν ἐκείνων τῶν ἀρχαίων ἐλληνικῶν ῥινῶν, ἅς καὶ οἱ Ῥωμαῖοι παρέλαβον παρ' Ἑλλήνων τεχνιτῶν. ¹⁴⁵ Ἀλλὰ τί ὠφελεῖ πᾶσα ἡ πολυμάθεια καὶ ἡ σοφία αὕτη ἡμᾶς τοὺς ἀναγνώστας, οἵτινες θέλομεν νὰ πιστεύσωμεν, ὅτι βλέπομεν ὠραίαν γυναῖκα, οἵτινες θέλομεν πρὸς τούτοις νὰ αἰσθανθῶμέν τι ἐκ τοῦ ἡδέος ἀναβρασμοῦ τοῦ αἵματος, ὃν προκαλεῖ ἡ πραγματικὴ θεὰ τοῦ κάλλους; Ἄν ὁ ποιητὴς γνωρίζῃ, ἐκ ποίων ἀναλογιῶν παράγεται ὠραία τις μορφή, μήπως γνωρίζωμεν καὶ ἡμεῖς αὐτό; Καὶ ἂν ἡθέλομεν τὸ γνωρίζει, μήπως δεικνύῃ ἡμῖν τὰς ἀναλογίας ταύτας; Ἡ μήπως διευκολύνῃ ἡμᾶς καὶ κατ' ἐλάχιστον μόνον, ἵνα ἀναπολήσωμεν αὐτὰς κατὰ ζωηρόν τινα ἐναργῆ τρόπον;

*Μέτωπον, ἐντὸς τῶν προσηκόντων ὀρίων κεκλεισμένον, la fronte,
Che lo spazio finia congiusta meta*

*Ρίς, εἰς ἣν οὐδ' αὐτὸς ὁ φθόνος θὰ εὗρισκέ τι τὸ ἐπιλήψιμον,
Che non trova l'invidia, ove l'emende*

χείρ, ἐπιμήκης πως καὶ στενὴ ἐν τῷ πλάτει αὐτῆς,

Lunghetta alquanto, e di larghezza angusta:

ποῖαν εἰκόνα ἀπεργάζονται οἱ γενικοὶ οὗτοι τύποι; Λεγόμενα παρὰ διδασκάλου τῆς ἰχνογραφίας θέλοντος νὰ καταστήσῃ τοὺς μαθητὰς αὐτοῦ προσεκτικοὺς εἰς τὰ κάλλη τοῦ ἀκαδημαϊκοῦ προσχεδίασματος, θὰ εἶχον σημασίαν τινά· διότι θὰ ἤρκει ἐν βλέμμα εἰς τὸ προσχεδίασμα τοῦτο, ἵνα ἴδωμεν τὰ προσήκοντα ὄρια τοῦ φαιδροῦ μετώπου, τὴν ὠραιοτάτην κατατομὴν τῆς ῥίνος, τὸ στενὸν πλάτος τῆς κομφῆς χειρός. Ἀλλὰ παρὰ τῷ ποιητῇ οὐδὲν βλέπω, καὶ μετ' ἀγανακτήσεως αἰσθάνομαι, ὅτι ματαιοπονῶ προσπαθῶν νὰ ἴδω τι.

Ἐν τῷ σημείῳ τούτῳ ὁ Βιργίλιος, ἐν ᾧ ἠδυνήθη νὰ μιμηθῇ τὸν Ὅμηρον, οὐδὲν μεταβαλὼν, ὑπῆρξε πως εὐτυχῆς. Οὕτω τὴν Διδῶ αὐτοῦ ὠνόμασεν ἀπλῶς: pulcherrima Dido. Ἄν τι ἐν αὐτῇ λεπτομερέστεροφ περιγράφῃ, τοῦτο εἶνε ὁ πλούσιος στολισμὸς αὐτῆς, ἢ λαμπρὰ αὐτῆς περιβολή:

Τέλος προέρχεται — — — —

παρφασμένην ποικίλως φορεῖ Σιδωνίαν χλαμύδα·

εἴν' ἢ φαρέτρα χρυσῆ, μὲ χρυσὸν πεπλεγμένη ἢ κόμη,

κ' ἢ πορφυρᾶ τῆς ἐσθῆς διὰ πόρπητος χρυσοῦς ἀναδεῖται. ¹⁴⁶

Ὡστε, ἂν ἤθελέ τις νὰ ἐφαρμόσῃ εἰς αὐτὸν τὸ ὑπὸ τοῦ ἀρχαίου ἐκείνου τεχνίτου λεχθὲν πρὸς τινὰ μαθητὴν, ὅστις ἐξωγράφῃσε κατάκοσμόν τινὰ Ἑλένην, «ἀδυνατῶν νὰ

ζωγραφήσης αὐτὴν ὠραίαν, ἐζωγράφησες αὐτὴν πλουσίαν : » ¹⁴⁷ Ἦ ἀπεκρίνετο ὁ Βιργίλιος, « δὲν πταίω, ὅτι δὲν ἠδυνήθην νὰ ζωγραφήσω αὐτὴν ὠραίαν· ἡ μορφή ἀφορᾷ τὰ ὄρια τῆς τέχνης· ἔπαινός μου ἔστω, ὅτι περιορίσθην ἐντὸς τῶν ὁρίων τούτων. »

Δὲν πρέπει νὰ λησμονήσω ἐνταῦθα τὰς δύο τοῦ Ἄνακρέοντος ᾠδὰς, ἐν αἷς ἀνατέμνει τὸ κάλλος τῆς ἐρωμένης αὐτοῦ καὶ τοῦ Βαθύλλου. ¹⁴⁸ Ἡ τροπή, ἣν ἐπιφέρει ἐνταῦθα, συνδιαλλάττει πάντα. Νομίζει, ὅτι ἔχει ἐνώπιον αὐτοῦ ζωγράφον καὶ κελεύει αὐτὸν νὰ ἐργασθῆ ὑπὸ τὰς ὄψεις αὐτοῦ. Οὕτω, λέγει, ζωγράφησέ μου τὴν κόμην, οὕτω τὸ μέτωπον, οὕτω τοὺς ὀφθαλμούς, οὕτω τὸ στόμα, οὕτω τράχηλον καὶ στήθος, οὕτω ὄσφυν καὶ χεῖρας! Ὅτι ὁ τεχνίτης τμηματικῶς μόνον νὰ συνθέσῃ δύναται, τοῦτο τμηματικῶς μόνον ἠδύνατο νὰ διαγράψῃ εἰς αὐτὸν ὁ ποιητής. Ἡ πρόθεσις αὐτοῦ δὲν εἶνε, νὰ ἀναγνωρίσωμεν καὶ νὰ αἰσθανθῶμεν ἐν τῇ προφορικῇ ταύτῃ καθοδηγήσει τοῦ ζωγράφου τὸ ὅλον κάλλος τῶν ἀγαπητῶν αὐτοῦ ἀντικειμένων· αὐτὸς ὁ ἴδιος αἰσθάνεται τὸ ἀνεπαρκές τῆς διὰ λόγου ἐκφράσεως καὶ καταφεύγει διὰ τοῦτο εἰς τὴν ἔκφρασιν τῆς τέχνης, ἥς τὴν ἀπάτην τόσον ἐξάγει, ὥστε ὀλόκληρος ἡ ᾠδὴ αὐτοῦ φαίνεται ἐγκώμιον τῆς τέχνης μᾶλλον, ἢ τῆς ἐρωμένης αὐτοῦ. Δὲν βλέπει τὴν εἰκόνα, βλέπει αὐτὴν τὴν ἰδίαν, καὶ νομίζει, ὅτι ἤδη ἀνοίγει τὰ χεῖλη νὰ ὀμιλήσῃ.

*Ἄπεχει· βλέπω γὰρ αὐτήν·
τάχα, κηρέ, καὶ λαλήσεις.*

Ἄλλὰ καὶ ἐν τῇ περιγραφῇ τοῦ Βαθύλλου τὸ ἐγκώμιον τοῦ ὠραίου παιδὸς καὶ τὸ ἐγκώμιον τῆς τέχνης καὶ τοῦ τεχνίτου εἶνε τόσον μετ' ἀλλήλων συμπεπλεγμένα, ὥστε εἶνε ἀμφίβολον πρὸς τιμὴν τίνος ἰδίως προῦρισεν ὁ Ἄνακρέων τὴν

ῥῶδην αὐτοῦ. Συλλέγει τὰ κάλλιστα μέρη ἐκ διαφόρων εἰκόνων, αἵτινες διεκρίνοντο ἀκριβῶς διὰ τὸ ἐξαίρετον κάλλος τῶν μερῶν τούτων· τὸν τράχηλον λαμβάνει παρὰ τοῦ Ἀδώνιδος, στήθος καὶ χεῖρας παρὰ τινος Ἑρμοῦ, τοὺς μηροὺς παρὰ τοῦ Πολυδεύκου, τὴν νηδὺν παρὰ τινος Διονύσου, καὶ τέλος προσβλέπει ὀλόκληρον τὸν Βάθυλλον ἐν τινι τελείῳ Ἀπόλλωνι τοῦ τεχνίτου.

*Μετὰ δὲ πρόσωπον ἔστω,
τὸν Ἀδώνιδος παρελθὼν,
ἐλεφάντινος τράχηλος·
μεταμάζιον δὲ ποίει
διδύμας τε χεῖρας Ἑρμοῦ,
Πολυδεύκεος δὲ μηροὺς
Διονυσίην δὲ νηδὺν — —
Τὸν Ἀπόλλωνα δὲ τοῦτον
καθελὼν, ποίει Βάθυλλον.*

Οὕτω καὶ ὁ Λουκιανὸς οὐδεμίαν ἄλλην ἔννοιαν δύναται νὰ μεταδώσῃ περὶ τοῦ κάλλους τῆς Πανθείας, ἢ παραπέμπων εἰς τοὺς καλλίστους γυναικίους ἀνδριάντας τεχνιτῶν ἀρχαίων.¹⁴⁹ Ἀλλὰ τί δηλοῖ ἄλλως τοῦτο, ἢ ὁμολογίαν, ὅτι ἡ γλῶσσα ἐνταῦθα καθ' ἑαυτὴν εἶνε ἀσθενής, ὅτι ἡ ποίησις ψελλίζει, καὶ ἡ εὐγλωττία σιωπᾷ, ἂν δὲν χρησιμεύσῃ πως καὶ ἡ τέχνη ὡς διερμηνεὺς αὐτῶν;

ΚΑ΄.

Ἀλλὰ δὲν ζημιοῦται ἡ ποίησις ὑπερβαλλόντως, ἂν θέλῃ τις νὰ στερήσῃ αὐτὴν πάσης εἰκόνης σωματικοῦ κάλλους; — Πλὴν τίς θέλει τοῦτο; Ζητῶν νὰ καταστήσῃ τις εἰς αὐτὴν δυσάρεστον μίαν μόνην ὁδόν, δι' ἧς διανοεῖται νὰ ἐπιτύχῃ

τοιαύτας εικόνας αναζητούσα έναγωνίως περιπλανωμένη τὰ ἔχνη τέχνης ἀδελφῆς, χωρὶς ποτε νὰ ἐπιτύχη τὸν αὐτὸν καὶ ἐκεῖνη σκοπὸν, μήπως διὰ τοῦτο ἀποκλείη αὐτῇ πᾶσαν ἄλλην ὁδόν, ἐν ἧ τὸ ἀνάπαλιν ἡ τέχνη πρέπει νὰ ἀκολουθήσῃ αὐτήν;

Αὐτὸς ὁ Ὅμηρος, ὅστις πάσης τμηματικῆς περιγραφῆς σωματικοῦ κάλλους τόσον σκοπίμως ἀπέχει, παρ' οὗ μόλις ἀπαξ ἐν παρόδῳ μανθάνομεν, ὅτι ἡ Ἑλένη εἶχε λευκοὺς βραχίονας ¹⁵⁰ καὶ ὠραίαν κόμην, ¹⁵¹ αὐτὸς ὁ ποιητής, λέγω, γινώσκει οὐχ ἥττον νὰ δώσῃ ἡμῖν περὶ τοῦ κάλλους αὐτῆς ἔννοιάν τινα, ὑπερβαίνουσαν πᾶν ὅτι ἡ τέχνη πρὸς τὸν σκοπὸν τοῦτον ἠδυνήθη νὰ κατορθώσῃ. Ἄς ἐνθυμηθῇ τις τὸ χωρίον, ὅπου ἡ Ἑλένη προσέρχεται εἰς τὴν συνέλευσιν τῶν πρεσβυτάτων τοῦ τρωϊκοῦ λαοῦ. Οἱ σεβάσμιοι γέροντες τὴν ἀτενίζουσι καὶ λέγουσι πρὸς ἀλλήλους: ¹⁵²

*Ὁὐ νέμεσις, Τρωῶας καὶ εὐκνήμιδας Ἀχαιοὺς
τοιγῆδ' ἀμφὶ γυναικὶ πολὺν χρόνον ἄλγεα πάσχειν·
αἰνῶς ἀθανάτησι θεῆς εἰς ὅσα εἰοικεν.*

Τί δύναται νὰ παράσῃ ζωηροτέραν ἔννοιαν ὠραιότητος, ἢ τὸ νὰ ἀναγνωρίσῃ τὸ ψυχρὸν γῆρας αὐτὴν πάντῃ ἀξίαν τοῦ πολέμου, δι' ὃν χύνεται τόσον αἷμα καὶ τόσα δάκρυα;

Ὅτι ὁ Ὅμηρος δὲν δύναται νὰ περιγράψῃ κατὰ τὰ συστατικὰ μέρη αὐτοῦ, καθιστᾷ ἡμῖν γνωστὸν ἐν τῇ ἐνεργείᾳ αὐτοῦ. Ζωγραφήσατε ἡμῖν, ποιηταί, τὴν ἡδονήν, τὴν συμπάθειαν, τὸν Ἔρωτα, τὴν γοητείαν, ἣν ἐμποιεῖ τὸ κάλλος, καὶ ἔχετε αὐτὸ τὸ κάλλος ζωγραφῆσει. Τίς δύναται νὰ φαντασθῇ ὡς δύσμορφον τὸ ἀγαπητὸν μέλημα τῆς Σαπφούς, εἰς οὗ τὴν θεῶν ὁμολογεῖ αὐτῇ, ὅτι χάνει καὶ αἰσθησιν καὶ νοῦν; Τίς δὲν νομίζει, ὅτι βλέπει τὴν ὠραιότητα, ἐντελεστάτην μορφὴν, εὐθύς ὡς συμμερισθῇ τὸ αἰ-

σθημα, ὅπερ μόνον τοιαύτη μορφή δύναται νὰ διεγείρη; Ὅχι διότι ὁ Ὀβίδιος δεικνύει ἡμῖν μέλος πρὸς μέλος τὸ ὠραῖον σῶμα τῆς Λεσβίας ¹⁵³ αὐτοῦ, ἀλλὰ διότι πράττει τοῦτο μετὰ τῆς ἡδυπαθοῦς μέθης, πρὸς ἣν εἶνε τόσον εὐκόλον νὰ ἐξεγείρη τὸν πόθον ἡμῶν, νομίζομεν, ὅτι ἀπολαύομεν τῆς θεάς, ἧς ἐκεῖνος ἀπήλαυσε. (Amor. I. ὅ. 19.)

*Ποίους βραχίονας ἔβλεπον κ' ἔψαυον, ὧμους ὁποίους!
Πόσον νὰ θλίβης ὑπῆρχεν ἡδὺ τῶν μαστῶν της τὸ σχῆμα!
Ἐπὸ τὸ στήθος αὐτῆς τὸ μικρὸν ἢ γαστήρ πόσον λεία!
Πόσον καὶ ποῖον πλευρόν! νεαρὸς ὁ μηρός της ὁπόσον!*

Ἐτερος τρόπος, δι' οὗ ἡ ποίησις ὑπερτερεῖ τῆς τέχνης ἐν τῇ ἐξεικονίσει σωματικοῦ κάλλους, εἶνε ἡ τροπὴ τοῦ κάλλους εἰς χάριν. Χάρις εἶνε κάλλος ἐν κινήσει, καὶ ἀκριβῶς διὰ τοῦτο ὀλιγώτερον πρόσφορος τῷ ζωγράφῳ, ἢ τῷ ποιητῇ. Ὁ ζωγράφος δύναται μόνον νὰ ὑποδηλώσῃ τὴν κίνησιν, πράγματι ὅμως τὰ πρόσωπα αὐτοῦ στεροῦνται κινήσεως. Ἐπομένως ἡ χάρις μεταβάλλεται παρ' αὐτῷ εἰς μορφασμόν. Ἄλλ' ἐν τῇ ποιήσει παραμένει αὕτη, ὅποια εἶνε· μεταβατικὸν κάλλος, ὅπερ ἐπανειλημμένως ἐπιθυμοῦμεν νὰ βλέπωμεν. Ἐρχεται καὶ παρέρχεται· καὶ ἐπειδὴ εὐκολώτερον καὶ ζωηρότερον ἐν γένει ἀναπολοῦμεν κινήσιν τινα, ἢ ἀπλῶς σχήματα καὶ χρώματα, διὰ τοῦτο ἡ χάρις ἐν τῇ αὐτῇ ἀναλογία ἐπιδραῖ ἐφ' ἡμῶν ἰσχυρότερον τοῦ κάλλους. Διὸ πᾶν ὅ,τι ἀρέσκει καὶ συγκινεῖ ἐν τῇ εἰκόνι τῆς Ἀλκίνης, εἶνε χάρις. Ἡ ἐκ τῶν ὀφθαλμῶν αὐτῆς ἐντύπωσις δὲν προέρχεται ἐκ τοῦ ὅτι εἶνε μέλανες ἢ φλογεροί, ἀλλὰ διότι

γλυκοκυτιάζοντας, ἀργὰ γυρίζουν·

διότι ὁ Ἔρως περιίπτται αὐτοὺς καὶ ἐκκενοῖ ἐξ αὐτῶν τὴν

φαρέτρων αὐτοῦ ὀλόκληρον. Τὸ στόμα αὐτῆς θέλγει, ὅχι διότι χεῖλη μεμιλωμένα περικλείουσι δύο σειρὰς ἐκλεκτῶν μαργαριτῶν, ἀλλὰ διότι ἐνταῦθα μορφοῦται τὸ ἐράσμιον μειδιάμα, ὅπερ, καθ' ἑαυτό, ἀνοίγει παράδεισον ἐπὶ τῆς γῆς· διότι ἐξ αὐτοῦ ἤχοῦσιν οἱ εὐμενεῖς λόγοι οἱ μαλάσσοντες πᾶσαν σκληρὰν καρδίαν. Τὸ στήθος αὐτῆς δὲν γοητεύει τόσον, διότι γάλα καὶ ἔλεφάντινον ὄστοῦν καὶ μῆλα πλάττουσι τὴν λευκότητα καὶ τὸν κομψὸν αὐτοῦ τύπον, ὅσον διότι βλέπομεν αὐτὸ ἡρέμα ἀναπαλλόμενον, ὡς τὰ κύματα κατὰ τὸ ἀκρότατον κρᾶσπεδον τῆς ἀκτῆς, ὅταν παιγνιώδης Ζέφυρος ἀνακινή τὴν θάλασσαν :

*δὺο μῆλα τρυφερά, δὺο μῆλ' ἀφραῖτα
φουσκόνουν, σὰν τὸ κῦμα στ' ἀκρογάλι,
ὅταν τ' ἀγέρι τὸ σηκόνῃ ἀγάλι.*

Εἶμαι βέβαιος, ὅτι μόνον τοιοῦτοι χαρακτήρες τῆς χάριτος, εἰς μίαν ἢ δύο στροφὰς συμπεπυκνωμένοι, θὰ ἐπέδρων δραστηκώτερον, ἢ αἱ πέντε, ἐν αἷς ὁ Ἀριόστος διέσπειρεν αὐτοὺς καὶ τοὺς συνέπλεξε μετὰ ψυχρῶν χαρακτήρων τῆς εὐμορφίας, ὑπὲρ τὸ δέον σοφῶν ὡς πρὸς τὰς αἰσθήσεις ἡμῶν.

Αὐτὸς ὁ Ἀνακρέων προετίμησε νὰ περιπέσῃ μᾶλλον εἰς τὴν φαινομένην ἀτοπίαν ἀπαιτῶν παρὰ τοῦ ζωγράφου τὰ ἀδύνατα, ἢ νὰ μὴ ζωογονήσῃ διὰ χάριτος τὴν εἰκόνα τῆς ἀγαπητῆς αὐτοῦ. (Ὡιδῆ 28, 26.)

*Τρυφεροῦ δ' ἔσω γενείου,
περὶ λυγδίνῳ τραχίλῳ
χάριτες πέτοιτο πᾶσαι.*

Τὸ τρυφερὸν αὐτῆς γενεῖον, ἐντέλλεται τῷ ζωγράφῳ, τὸν τραχίλον αὐτῆς τὸν μαρμάρινον ἄς περιίπτανται αἱ Χάρι-

τες! Πῶς τοῦτο; Κατὰ τὴν ἀκριβεστάτην ἔννοιαν τῆς λέξεως; Ἄλλ' αὕτη εἶνε πάσης ζωγραφικῆς ἐκφράσεως ἀνωτέρα. Ὁ ζωγράφος ἠδύνατο νὰ προσδώσῃ εἰς τὸ γένειον τὴν ὠραιοτάτην στρογγυλότητα, τὸν ὠραιοτάτον λακκίσκον, *Amoris digitulo impressum* (διότι τὸ « ἔσω » φαίνεται μοι θέλον νὰ σημάνη λακκίσκον) — ἠδύνατο νὰ προσδώσῃ εἰς τὸν τράχηλον τὴν ὠραιοτάτην σαρκικὴν χροιάν, καὶ οὐδὲν πλέον. Αἱ κάμπυεις τοῦ ὠραιοῦ τούτου τραχήλου, αἱ κινήσεις τῶν μυῶν, δι' ὧν ὁ λακκίσκος ἐκεῖνος καθίσταται μᾶλλον ἢ ἦττον ὄρατός, ἢ ἰδίως χάρις, ἦτο ὑπὲρ τὴν δύναμιν αὐτοῦ. Ὁ ποιητὴς εἶπε τὸ ὑψιστον, δι' οὗ δύναται ἡ τέχνη αὐτοῦ νὰ αἰσθητοποιήσῃ ἡμῖν τὸ κάλλος, ἵνα δυνηθῇ καὶ ὁ ζωγράφος νὰ ζητήσῃ τὴν ὑψίστην ἔκφρασιν ἐν τῇ τέχνῃ αὐτοῦ. Νέον τοῦτο παράδειγμα πρὸς ἐπίρρωσιν τῆς ἀνωτέρω παρατηρήσεως, ὅτι ὁ ποιητὴς, καὶ ὅταν ἀκόμη ὀμιλῇ περὶ ἔργων τῆς τέχνης, δὲν εἶνε ἐν τούτοις ὑποχρεωμένος νὰ περιορίζηται κατὰ τὴν περιγραφὴν αὐτοῦ ἐντὸς τῶν ὁρίων τῆς τέχνης.

ΚΒ'.

Ὁ Ζεῦξις ἐζωγράφησεν Ἑλένην καὶ ἐτόλμησε νὰ θέσῃ κάτωθεν αὐτῆς τοὺς περιφήμους ἐκείνους στίχους τοῦ Ὀμήρου, ἐν οἷς οἱ θελχθέντες γέροντες ἐκδηλοῦσι τὸ αἶσθημα αὐτῶν. Οὐδέποτε ἡ ζωγραφικὴ καὶ ἡ ποίησις κατῆλθον εἰς ἀμιλλαν πλέον ἰσόπαλον. Ἡ νίκη ἔμεινεν ἀμφίβολος, καὶ ἀμφοτέρω ἐκρίθησαν ἄξιοι νὰ στεφανωθῶσι.

Διότι, ὡς ὁ σοφὸς ποιητὴς τὸ κάλλος, ὅπερ ἠσθάνετο, ὅτι δὲν ἠδύνατο νὰ εἰκονίσῃ κατὰ τὰ συστατικὰ αὐτοῦ μέρη, ἔδειξεν ἡμῖν μόνον ἐν τῇ ἐνεργείᾳ αὐτοῦ, οὕτω ἔδειξεν ἡμῖν ὁ οὐδὲν ἦττον σοφὸς ζωγράφος τὸ κάλλος κατὰ τὰ συστατικὰ αὐτοῦ μέρη, καὶ ἐθεώρησεν ἀνάρμοστον τῇ τέχνῃ

αὐτοῦ νὰ καταφύγη εἰς οἰονδήποτε βοηθητικὸν μέσον. Ἡ εἰκὼν αὐτοῦ συνίστατο ἐκ μόνης τῆς Ἑλένης, ἣτις ἴστατο γυμνή. Διότι εἶνε πιθανόν, ὅτι αὐτὴ ἀκριβῶς ἦτον ἡ Ἑλένη, ἣν ἐξωγράφησε χάριν τῶν Κροτωνιατῶν.¹⁵⁴

Ἐὰς παραβάλλῃ τις πρὸς ταῦτα, διὰ τὸ περιεργον τοῦ πράγματος, τὴν εἰκόνα, ἣν ὁ Caylus ἀντλῶν ἐκ τῶν στίχων ἐκεῖνων τοῦ Ὀμήρου προδιαγράφει εἰς τοὺς νεωτέρους τεχνίτας. « Ἡ Ἑλένη, κεκαλυμμένη διὰ πέπλου ἐμφανίζεται εἰς τὸ μέσον διαφόρων πρεσβυτῶν, ἐν οἷς εὐρίσκεται καὶ ὁ Πριάμος, εὐδιάγνωστος ἐκ τῶν σημάτων τοῦ βασιλικοῦ αὐτοῦ ἀξιώματος. Ὁ καλλιτέχνης πρέπει κυρίως νὰ προσπαθήσῃ, ὥστε νὰ αἰσθανθῶμεν τὸν θρίαμβον τοῦ κάλλους ἐκ τῶν ἀπλήστων βλεμμάτων καὶ ἐξ ὅλων τῶν ἐκπλήξεως καὶ θαυμασμοῦ ἐκφράσεων, τῶν ἐμφαινομένων ἐν τῷ προσώπῳ τῶν ψυχρῶν τούτων γερόντων. Ἡ σκηνὴ ὑπόκειται ὑπεράνω μᾶς τῶν πυλῶν τῆς πόλεως. Ἐν τῷ βάθει τῆς εἰκόνης δύναται νὰ εἰκονίζηται ὁ εὐρύς οὐρανός, ἢ ὑψηλότεραι οἰκοδομαὶ τῆς πόλεως. Ἐκεῖνο θὰ ἐφαίνετο τολμηρότερον, ἀμφοτέρωθεν ὁμως ἐπίσης ἀρμόζοντα. »

Ἐὰς φαντασθῆ τις τὴν εἰκόνα ταύτην ἐκτελεσθεῖσαν ὑπὸ τοῦ μεγίστου τῶν καθ' ἡμᾶς τεχνιτῶν, καὶ ἄς ἀντιπαραβάλλῃ αὐτὴν πρὸς τὸ ἔργον τοῦ Ζεύξιδος. Ποία θὰ δείξῃ τὸν ἀληθῆ θρίαμβον τοῦ κάλλους; Αὕτη, ὅπου ἐγὼ αὐτὸς τὸν αἰσθάνομαι, ἢ ἐκεῖνη, ὅπου πρέπει νὰ εἰκάσω αὐτὸν ἐκ τῶν μορφασμῶν συγκεκριμένων πολιοπωγῶνων; *Tarpe senilis amor*· τὸ φλογερὸν βλέμμα καθιστᾷ γελοῖον τὸ σεβασμιώτατον πρόσωπον, καὶ γέρον, προδίδων νεανικὰς ἐπιθυμίας, εἶνε ἀντικρὺς ἀηδὲς ἀντικείμενον. Τὴν μομφὴν ταύτην δὲν δύναται τις νὰ ἐπιρρίψῃ εἰς τοὺς ὀμηρικοὺς γέροντας· διότι τὸ πάθος, ὅπερ αἰσθάνονται, εἶνε στιγμιαίος σπινθήρ, ὃν καταπνίγει ἀμέσως ἢ σοφία αὐτῶν· πάθος προωρισμένον μόνον νὰ τιμήσῃ τὴν Ἑλένην, ἀλλ' ὄχι νὰ κατασχύνη

αυτούς. Ὁμολογοῦσι τὸ αἴσθημα αὐτῶν, ἀλλὰ προσθέτου-
σιν ἀμέσως : (Ἰλιάδ. Γ. 159)

*Ἄλλὰ καὶ ὣς, τοιήπερ ἑοῦς', ἐν νηυσὶ νεέσθω,
μηδ' ἡμῖν τεκέεσσι τ' ὀπίσσω πῆμα λίποιτο.*

Ἄνευ τῆς ἀποφάσεως ταύτης θὰ ἦσαν γέροντες ἐρωτύλοι,
θὰ ἦσαν, οἷοι ἐμφαίνονται ἐν τῇ εἰκόνι τοῦ Caylus. Καὶ
ποῦ διευθύνουσιν ἄρα τὰ φλογερὰ βλέμματα αὐτῶν; Πρὸς
συγκεκαλυμμένον πρόσωπον. Εἶνε τοῦτο Ἑλένη; Δὲν ἐννοῶ,
πῶς ὁ Caylus ἐνταῦθα παριστᾷ κεκαλυμμένην ταύτην ὑπὸ
πέπλου. Καὶ λέγει μὲν τοῦτο ῥητῶς ὁ Ὅμηρος: (αὐτόθι 141)

*Αὐτίκα δ' ἀργεννῆσι καλυψαμένη ὀδόνησιν
ὠρμαῖ' ἐκ θαλάμοιο — —*

ἀλλὰ, ἵνα βαδίσῃ οὕτω διὰ τῶν ὁδῶν· καὶ δεικνύουσι μὲν
παρ' αὐτῷ οἱ γέροντες τὸν θαυμασμόν αὐτῶν, πρὶν ἢ ἀκόμη
φανῆ αὕτη ἀποθέτουσα ἢ ἀνασύρουσα τὸν πέπλον, ἀλλὰ δὲν
ἦτο ἡ πρώτη φορὰ, καθ' ἣν ἔβλεπον αὐτὴν οἱ γέροντες· ἡ
ὁμολογία λοιπὸν αὐτῶν δὲν ἐπήγαζεν ἐκ τῆς νῦν στιγμιαίας
θέας, ἀλλὰ θὰ ἠσθάνθησαν ἤδη πολλάκις, ὅτι ὠμολόγησαν
ὅτι ἠσθάνθησαν πρώτην φορὰν μόνον ἐπὶ τῇ εὐκαιρίᾳ ταύτῃ.
Ἐν τῇ εἰκόνι δὲν συμβαίνει τοιοῦτόν τι. Βλέπων ἐδῶ τε-
θειλγμένους γέροντας, θέλω νὰ ἴδω συγχρόνως τι θέλγει αὐ-
τούς· καὶ θὰ ἐκπλαγῶ τὰ μέγιστα οὐδὲν ἕτερον βλέπων, ἢ,
ὡς εἶπον, κεκαλυμμένον πρόσωπον, πρὸς ὃ οἱ γέροντες χαί-
νουσιν ἐρωτικῶς. Τί κοινὸν ἔχει τοῦτο πρὸς τὴν Ἑλέ-
νην; Τὸν λευκὸν αὐτῆς πέπλον, καὶ τι τοῦ συμμέτρου αὐ-
τῆς τύπου, ἐφ' ὅσον ὁ τύπος δύναται νὰ ἦνε ὀρατὸς ὑπὸ
ἐνδύματα. Ἄλλ' ἴσως δὲν ἐνόει καὶ ὁ κόμης, ὅτι τὸ πρόσω-
πον αὐτῆς ἔπρεπε νὰ ἦνε κεκαλυμμένον, καὶ ὀνομάζει τὸν

πέπλον ἀπλῶς μέρος τῆς ἀμφιέσεως αὐτῆς. Ἐν ἔχῃ οὕτω τὸ πρῶγμα (αἱ λέξεις αὐτοῦ δὲν ἐπιδέχονται βεβαίως τοιαύτην ἐρμηνείαν: *Hélène couverte d' un voile blanc*) γεννᾶται παρ' ἐμοὶ ἑτέρα ἔκκληξις: συνιστᾷ τῷ καλλιτέχνῃ τόσον ἐπιμελῶς τὴν ἐπὶ τῶν προσώπων τῶν πρεσβυτῶν εἰκονιζομένην ἔκφρασιν· ἀλλ' οὐδὲ λέξιν δαπανᾷ περὶ τοῦ κάλλους τῆς μορφῆς τῆς Ἑλένης. Ἡ αἰδήμων αὕτη καλλονή, ἣς οἱ ὀφθαλμοὶ πλέουσιν ἐν τῇ ὑγρᾷ λάμπει τῶν δακρῶν τῆς μετανοίας, μετὰ δειλίας πλησιάζουσα — Πῶς; Εἶνε τὸ ὑψιστον κάλλος τοῖς τεχνίταις ἡμῶν τόσον εὐχερές, ὥστε δὲν ἔχουσιν ἀνάγκην νὰ ὑπομνήσῃ τις αὐτοῖς τοῦτο; Ἡ μήπως εἶνέ τι ἀνώτερον τοῦ κάλλους; Καὶ εἴμεθα ἤδη συνειθισμένοι καὶ ἐν ταῖς εἰκόσιν, ὡς καὶ ἐπὶ τῆς σκηνῆς, νὰ ἐκλαμβάνωμεν τὴν δυσειδεστάτην ὑποκρίτριαν ὡς θελκτικὴν πριγκήπισσαν, ἂν μόνον ὁ πριγκηψ αὐτῆς ἐκφράζῃ πρὸς αὐτὴν θερμοτάτην ἀγάπην;

Τῇ ἀληθείᾳ· ἡ εἰκὼν τοῦ Caylus θὰ ἦτο πρὸς τὴν εἰκόνα τοῦ Ζεῦξιδος, ὡς παντομίμος πρὸς τὴν ὑψίστην ποίησιν.

Ἄναντιρρήτως ὁ Ὅμηρος ἀνεγινώσκετο ἄλλοτε ἐπιμελέστερον, ἢ νῦν. Ἐν τούτοις δὲν εὐρίσκει τις ἀναφερομένης τόσον πολλὰς εἰκόνας, ἅς οἱ ἀρχαῖοι τεχνίται ἠρῶσθησαν ἐξ αὐτοῦ.¹⁵⁵ Μόνον τὴν ἔνδειξιν τοῦ ποιητοῦ πρὸς ἰδιαίτερα τινὰ σωματικὰ κάλλη φαίνονται οὗτοι ὅτι ἐπωφελήθησαν ἐπιμελῶς· ταῦτα ἐξωγράφουν, καὶ περὶ τὰ ἀντικείμενα ταῦτα, μόνον, ἠσθάνοντο καλῶς, ἦτο αὐτοῖς συγκεχωρημένον νὰ συναμιλληθῶσι πρὸς τὸν ποιητὴν. Πλὴν τῆς Ἑλένης ὁ Ζεῦξις ἐξωγράφησε καὶ τὴν Πηνελόπην· καὶ ἡ Ἄρτεμις τοῦ Ἀπελλοῦ ἦτο ἢ τοῦ Ὀμήρου συνοδευομένη ὑπὸ τῶν Νυμφῶν αὐτῆς. Ἐπὶ τῇ εὐκαιρίᾳ ταύτῃ ὑπομιμνήσκω, ὅτι τὸ χωρίον τοῦ Πλινίου, ἐν ᾧ ὁμιλεῖ περὶ τῶν τελευταίων, δεῖται διορθώσεως.¹⁵⁶ Ἀλλὰ τὸ ζωγραφεῖν ἐκ τοῦ Ὀμήρου πράξεις, ἀπλῶς διότι παρέχουσι πλουσίαν σύνθε-

σιν, ἐξόχους ἀντιθέσεις, τεχνικούς φωτισμούς, φαίνεται ὅτι δὲν συνεβιβάζετο πρὸς τὴν καλαισθησίαν τῶν ἀρχαίων τεχνιτῶν· καὶ δὲν ἠδύνατο νὰ πράξωσιν αὐτό, ἐφ' ὅσον ἀκόμη ἢ τέχνη περιοριζέτο εἰς τὰ στενώτερα ὄρια τοῦ ὑψίστου αὐτῆς προορισμοῦ. Ἄλλ' ἀντὶ τούτου ἐτρέφοντο διὰ τοῦ πνεύματος τοῦ ποιητοῦ· ἐπλήρουν τὴν ἑαυτῶν φαντασίαν διὰ τῶν ὑψίστων αὐτοῦ χαρακτήρων. Τὸ πῦρ τοῦ ἐνθουσιασμοῦ αὐτοῦ ἐξέκαιε τὸν ἴδιον ἑαυτῶν· ἔβλεπον καὶ ἠσθάνοντο ὡς αὐτός· καὶ οὕτω ἀπέβαινον τὰ ἔργα αὐτῶν ἀπεικάζματα τῶν Ὀμηρικῶν, οὐχὶ ἐν τῇ σχέσει εἰκόνας πρὸς τὸ πρότυπον αὐτῆς, ἀλλ' ἐν τῇ σχέσει υἱοῦ πρὸς τὸν πατέρα αὐτοῦ· ὅμοια, ἀλλὰ διάφορα. Ἡ ὁμοιότης κεῖται πολλάκις ἐν ἐνὶ μόνῳ χαρακτῆρι· πάντες οἱ λοιποὶ οὐδὲν ἔχουσι πρὸς ἀλλήλους ὅμοιον, ἢ ὅτι συμφωνοῦσι μετὰ τοῦ ἐν τῷ ἐνὶ ἢ τῷ ἑτέρῳ ὁμοίου χαρακτῆρος.

Ἄλλ' ἐπειδὴ τὰ ὁμηρικὰ ἀριστουργήματα τῆς ποιήσεως ἦσαν ἀρχαιότερα οἰουδήποτε τῆς τέχνης ἀριστουργήματος· ἐπειδὴ ὁ Ὅμηρος παρετήρησε τὴν φύσιν διὰ γραφικοῦ ὀφθαλμοῦ πρότερον, ἢ ὁ Φειδίας καὶ ὁ Ἀπελλῆς· διὰ τοῦτο δὲν πρέπει τις νὰ ξενίζηται, ὅτι οἱ τεχνῖται, πρὶν ἢ ἀντλήσωσιν ἐξ αὐτῆς τῆς φύσεως διαφόρους παρατηρήσεις, λίαν χρησίμους αὐτοῖς, εὗρον ἤδη ἐτοίμους παρ' Ὀμήρῳ, ἐξ οὗ παρέλαβον αὐτὰς ἀπλήστως, ἵνα διὰ τοῦ Ὀμήρου μιμηθῶσι τὴν φύσιν. Ὁ Φειδίας ὠμολόγησεν ὅτι οἱ στίχοι : ¹⁵⁷

*Ἥ, καὶ κτανέησιν ἐπ' ὀφρύσι νεῦσε Κρονίων·
ἀμβρόσια δ' ἄρα χαῖται ἐπερρώσαντο ἄνακτος,
κρατὸς ἀπ' ἀθανάτιο· μέγαν δ' ἐλέλιξεν Ὀλυμπον.*

ἐχρησίμευσαν αὐτῷ ὡς πρότυπον τοῦ Ὀλυμπίου αὐτοῦ Διός, καὶ ὅτι μόνον τῇ βοήθειᾳ αὐτῶν κατώρθωσε νὰ πλάσῃ θεῖον πρόσωπον, *propemodum ex ipso coelo petitum* (οὕτως εἰ-

πεῖν ἐξ αὐτοῦ τοῦ οὐρανοῦ ληφθέν.) Ἐκεῖνος, ὅστις οὐδὲν πλέον νοεῖ ἐνταῦθα, ἢ ὅτι ἡ φαντασία τοῦ τεχνίτου ἐξηφθῆ διὰ τῆς ὑψηλῆς εἰκόνας τοῦ ποιητοῦ καὶ ἐγένετο ἰκανὴ ἐπίσης πρὸς τόσον ὑψηλὰς ἐννοίας, παραμελεῖ, μοὶ φαίνεται, τὸ οὐσιωδέστατον, καὶ ἀρκεῖται εἰς τι ὅλως γενικόν, ἐνῶ εἶνε ἀπειρώς ἰκανοποιητικώτερον νὰ ἴδῃ τι ἐνταῦθα πολὺ εἰδικόν. Κατ' ἐμὴν γνώμην ὁ Φειδίας ὠμολόγησε συγχρόνως, ὅτι ἐν τῷ χωρίῳ τούτῳ πρῶτον παρετήρησε πόση ἔκφρασις κεῖται ἐν ταῖς ὀφρῦσι, *quanta pars animi* ¹⁵⁸ (πόση ψυχὴ) ἐμφαίνεται ἐν αὐταῖς. Ἴσως παρεκίνησεν αὐτὸν τοῦτο νὰ ἐπιμεληθῆ πλειότερον καὶ τῆς κόμης, ἵνα πως ἐκφράσῃ τὸ ὑπὸ τοῦ Ὀμήρου ὀνομαζόμενον « ἀμβρόσιαι χαῖται. » Διότι εἶνε βέβαιον, ὅτι οἱ πρὸ τοῦ Φειδίου ἀρχαῖοι τεχνῖται ὀλίγον ἐνόησαν τὴν σπουδαιότητα τῆς ἐκφράσεως τῆς φυσιογνωμίας, καὶ ἰδίως παρημέλησαν πολὺ τὴν κόμην. Καὶ ὁ Μύρων ἔτι ἦτο κατ' ἀμφοτέρω ἀξιόμεμπτος, ὡς παρατηρεῖ ὁ Πλίνιος, ¹⁵⁹ καὶ κατ' αὐτὸν Πυθαγόρας ὁ Λεοντίνος ἦτο ὁ πρῶτος, ὅστις ἀνεδείχθη φιλοτεχνήσας κομψὴν κόμην. ¹⁶⁰ Ὅτι ὁ Φειδίας ἐδιδάχθη περὶ τοῦ Ὀμήρου, ἐδιδάχθησαν οἱ λοιποὶ τεχνῖται ἐκ τῶν ἔργων τοῦ Φειδίου.

Θὰ ἀναφέρω ἐν ἔτι παράδειγμα τοῦ αὐτοῦ εἶδους, ὅπερ πάντοτε λίαν μ' εὐχαρίστησεν. Ἄς ἐνθυμηθῆ τις ὅσα ὁ Hogarth ¹⁶¹ παρατηρεῖ περὶ τοῦ Ἀπόλλωνος τοῦ Βελβεδέρε : « Ὁ Ἀπόλλων οὗτος, » λέγει, « καὶ ὁ Ἀντίνοος ἴστανται ἀμφοτέροι ἐν τῷ αὐτῷ παλατίῳ ἐν Ῥώμῃ. Καὶ ὁ μὲν Ἀντίνοος πληροῖ τὸν θεατὴν θάμβους, ὁ δὲ Ἀπόλλων καταπλήσσει αὐτόν, καὶ δὴ, κατὰ τὴν ἔκφρασιν τῶν Περιηγητῶν, ἕνεκα ὑπερανθρώπου θεάματος, ὅπερ γενικῶς οὐδὲν δύνανται νὰ περιγράψωσι. Καὶ ἡ ἐντύπωσις αὕτη, λέγουσιν, εἶνε κατὰ τοσοῦτον πλέον ἀξιοθαύμαστος, καθ' ὅσον ἐξετάζων τις αὐτό, εὐρίσκει ὅτι τὸ ἐν αὐτῷ ἀσύμμετρον εἶνε δῆλον καὶ κοινῶ ὀφθαλμῶ. Εἰς τῶν ἀρίστων Ἀγγλων ἀγαλ-

ματοποιῶν, ὅστις ἐταξείδευσεν ἐσχάτως εἰς Ἰταλίαν, ἵνα ἴδῃ τούτους, μοὶ ἐπεκύρωσε τὸ ἤδη λεχθέν, ὅτι οἱ πόδες καὶ οἱ μηροὶ ἐν σχέσει πρὸς τὰ ἀνώτερα μέλη, εἶνε λίαν μακροὶ καὶ λίαν πλατεῖς. Καὶ ὁ Ἀνδρέας Sacchi, εἷς τῶν μεγίστων Ἰταλῶν ζωγράφων, τὴν αὐτὴν φαίνεται ἔχων γνώμην, διότι δυσκόλως (ἐν τινι περιφήμῳ εἰκόνι, ἐν Ἀγγλίᾳ νῦν εὐρισκομένη) ἤθελε ζωγραφήσει τὸν Ἀπόλλωνα αὐτοῦ, στεφανοῦντα τὸν μουσικὸν Πασκιλίην, μεθ' ὅλων τῶν ἀναλογιῶν τοῦ Ἀντιόου, ἐνῶ ἄλλως φαίνεται ὅτι εἶνε ἀντίγραφον τοῦ Ἀπόλλωνος. Ἄν καὶ πολλάκις ἐν πολὺ μεγάλοις ἔργοις βλέπωμεν, ὅτι παρημελήθη ἀσημαντότερόν τι μέρος, δὲν δύναται ὅμως νὰ συμβαίη τοῦτο ἐνταῦθα, διότι μία τῶν οὐσιωδῶν καλλονῶν ὠραίου ἀνδριάντος εἶνε ἡ τελεία συμμετρία. Ὅθεν δυνάμεθα νὰ συμπεράνωμεν, ὅτι τὰ μέλη ταῦτα ἐμηκύνθησαν σκοπίμως, ἀφοῦ μάλιστα εὐκόλως ἠδύνατό τις ν' ἀποφύγῃ αὐτό. Ἐρευνῶντες λοιπὸν ἐπακριβῶς τὰς καλλοὰς τῆς εἰκόνας ταύτης, δυνάμεθα εὐλόγως ν' ἀποφανθῶμεν, ὅτι ἐκεῖνο, ὅπερ μέχρι τοῦδε ἐθεωρήθη ἐν τῷ συνόλῳ τῆς θεᾶς τῶν ἀνδριάντων ὡς ἀπεριγρόπτως ἑξαίσιον, ἐπήγασεν ἐκ τούτου, ὅπερ ἐφάνη ὅτι εἶνε ἐλάττωμα μέρους τινὸς αὐτῶν.—Ταῦτα εἶνε λίαν ἐναργῆ· καὶ ὁ Ὅμηρος ἤδη, προσθέτω ἐγώ, ἠσθάνθη καὶ ὑπέδειξεν, ὅτι ὑπάρχει μεγαλεῖον, πηγάζον ἀπλῶς ἐκ τῆς μεγεθυντικῆς ταύτης προσθήκης εἰς τὰς ἀναλογίας τῶν ποδῶν καὶ τῶν μηρῶν. Διότι ὅταν ὁ Ἀντήνωρ θέλῃ νὰ συγκρίνῃ τὸ ἀνάστημα τοῦ Ὀδυσσεῶς μετὰ τοῦ ἀναστήματος τοῦ Μενελάου, ποιεῖ αὐτὸν λέγοντα : ¹⁶²

*Στάντων μὲν, Μενέλαος ὑπείρεχεν εὐρέας ὄμους,
ἄμφω δ' ἐξομένω, γεραρότερος ἦεν Ὀδυσσεύς.*

Ἐπειδὴ λοιπὸν ὁ Ὀδυσσεὺς καθήμενος ἦτο γεραρότερος τοῦ Μενελάου καθημένου, εἶνε εὐκόλον νὰ ὀρισθῇ ἡ ἀνα-

λογία, ἣν εἶχεν ὁ κορμὸς ἀμφοτέρων πρὸς τοὺς πόδας καὶ τοὺς μηρούς. Ὁ Ὀδυσσεὺς εἶχε μεγεθυντικὴν προσθήκην εἰς τὰς ἀναλογίας τοῦ πρώτου, ὁ Μενέλαος εἰς τὰς ἀναλογίας τῶν τελευταίων.

ΚΓ΄.

Ἐν μόνον δυσάρμοστον μέρος δύναται νὰ ταράξῃ τὴν ἄρμονικὴν ἐνέργειαν πολλῶν πρὸς κάλλος. Ἀλλὰ τὸ ἀντικείμενον δὲν γίνεται ἀκόμη ἔνεκα τούτου δυσειδές. Καὶ ἡ δυσμορφία ἀπαιτεῖ πλείονα δυσάρμοστα μέρη, ἅτινα πρέπει ἐπίσης νὰ δυνάμεθα νὰ συμπεριλάβωμεν δι' ἑνὸς βλέμματος, ἐὰν θέλωμεν νὰ αἰσθανθῶμεν ἐν τούτῳ τὸ ἐναντίον ἐκείνου, ὅπερ αἰσθανόμεθα ἐκ τοῦ κάλλους.

Κατὰ ταῦτα οὔτε ἡ δυσμορφία, ὡς ἐκ τῆς φύσεως αὐτῆς θὰ ἠδύνατο νὰ ᾔνε ἀντικείμενον τῆς ποιήσεως· καὶ ὁμως ὁ Ὅμηρος ἐξεικόνισεν ἐν τῷ Θεοσίτῃ τὴν ἐσχάτην δυσμορφίαν, καὶ ἐξεικόνισεν αὐτὴν κατὰ τὰ παράλληλα μέρη αὐτῆς. Διατὶ ἦτο αὐτῷ ἐπιτετραμμένον ἐν τῇ δυσμορφίᾳ, ὅτι αὐτὸς σοφώτατα ἀπηγόρευεν ἑαυτῷ ἐν τῷ κάλλει; Ἡ ἐνέργεια τῆς δυσμορφίας διὰ τῆς διαδοχικῆς ἀπαριθμήσεως τῶν στοιχείων αὐτῆς δὲν κωλύεται ἐπίσης, ὡς ματαιοῦται ἡ ἐνέργεια τοῦ κάλλους διὰ τῆς ὁμοίας ἀπαριθμήσεως τῶν στοιχείων αὐτῆς;

Βεβαίως· ἀλλ' ἐν τούτῳ κεῖται καὶ ἡ δικαιολογία τοῦ Ὀμήρου. Ἀκριβῶς διότι ἡ δυσμορφία ἐν τῇ περιγραφῇ τοῦ ποιητοῦ ἀποβαίνει ἥττον ἀπεχθὲς θέαμα σωματικῶν ἀτελειῶν, καὶ οἶονεῖ, ἐν σχέσει πρὸς τὴν ἐνέργειαν αὐτῆς, παύει οὔσα δυσμορφία, γίνεται εὐχρηστος τῷ ποιητῇ· καὶ ὅτι δὲν δύναται νὰ μεταχειρισθῇ καθ' ἑαυτό, μεταχειρίζεται αὐτὸ ὡς μέσον, ἵνα παραγάγῃ καὶ ἐπιρρώσῃ μικτὰ τινα συναισθη-

ματα, δι' ὧν, ἐν ἐλλείψει καθαρῶς εὐαρέστων συναισθημάτων, ὀφείλει νὰ ψυχαγωγήσῃ ἡμᾶς.

Τὰ μικτὰ ταῦτα συναισθήματα εἶνε τὸ Γελοῖον καὶ τὸ Φοβερόν.

Ὁ Ὅμηρος εἰκονίζει τὸν Θερσίτην δύσμορφον, ἵνα ποιήσῃ αὐτὸν γελοῖον. Ἀλλὰ δὲν γίνεται γελοῖος διὰ μόνης τῆς δυσμορφίας αὐτοῦ· διότι δυσμορφία εἶνε ἀτέλεια, καὶ πρὸς τὸ Γελοῖον ἀπαιτεῖται ἀντίθεσις τελειοτήτων καὶ ἀτελειῶν.¹⁶³ Αὕτη εἶνε ἡ ἐρμηνεία τοῦ φίλου μου πρὸς ἣν ἐπεθύμουν νὰ προσθέσω, ὅτι ἡ ἀντίθεσις αὕτη δὲν πρέπει νὰ ᾔνε ἄγαν ὀξεῖα καὶ ἀπότομος, ὅτι τὰ Ἀντίθετα (opposita) ἵνα ἐξακολουθήσω ἐν τῇ γλώσσει τῶν ζωγράφων, δέον νὰ ᾔνε τοιαύτης φύσεως, ὥστε νὰ δύνανται νὰ συγχωνευθῶσιν εἰς ἄλληλα. Ὁ σοφὸς καὶ χρηστὸς Αἴσωπος δὲν γίνεται γελοῖος, διότι ἀπέδωκεν αὐτῷ τὴν δυσμορφίαν τοῦ Θερσίτου. Ἦτο μωρὰ καλογηρικὴ ἐπίνοια, ἣτις τὸ Γελοῖον τῶν διδακτικῶν αὐτοῦ μύθων, διὰ μέσου τῆς δυσμορφίας, μετήνεγκεν εἰς τὸ πρόσωπον αὐτοῦ. Διότι δύσμορφον σῶμα καὶ ὠραία ψυχὴ εἶνε ὡς ἔλαιον καὶ ὄξος, ἅτινα ὅσον καὶ ἂν συναναμιχθῶσι, μένουσι πάντοτε κεχωρισμένα εἰς τὴν γεῦσιν. Οὐδὲν παρέχουσι τρίτον· τὸ σῶμα διεγείρει δυσαρέσκειαν, ἡ ψυχὴ εὐχαρίστησιν· ἕκαστον ἀνεξαρτήτως τοῦ ἄλλου. Μόνον ἂν τὸ δύσμορφον σῶμα ᾔνε συγχρόνως ἀνάπηρον καὶ ἀσθενικόν, ἐὰν κωλύῃ τὴν ψυχὴν εἰς τὰς ἐνεργείας αὐτῆς, ἐὰν ἀποβαίῃ πηγὴ ἐπιβλαβῶν αὐτῷ προλήψεων· τότε συγγέονται πρὸς ἀλλήλας δυσαρέσκεια καὶ εὐχαρίστησις· ἀλλὰ τὸ νέον ἐντεῦθεν προκύπτον φαινόμενον δὲν εἶνε γέλωσ, ἀλλ' οἶκτος, τὸ δὲ ἀντικείμενον, ὅπερ ἄνευ τούτου θὰ ἐτιμῶμεν μόνον, γίνεται συμπαθές. Ὁ δύσμορφος, ἀνάπηρος Πορπὴ θὰ ᾔτο τοῖς φίλοις αὐτοῦ ἀπείρως συμπαθέστερος, ἢ ὁ ὠραῖος καὶ ὑγιὴς Wicherley¹⁶⁴ τοῖς ἑαυτοῦ. — Ἀλλ' ὅσον ὀλίγον ὁ Θερσίτης διὰ μόνης τῆς δυσμορ-

φίας γίνεται γελοῖος, ἐπίσης τόσον ὀλίγον θὰ ἐγίνετο ἄνευ ταύτης. Ἡ δυσμορφία, ἡ συμφωνία τῆς δυσμορφίας ταύτης μετὰ τοῦ χαρακτήρος αὐτοῦ· ἡ ἀντίθεσις ἀμφοτέρων πρὸς τὴν ιδέαν, ἣν ἔχει περὶ τῆς ἰδίας σπουδαιότητος· ἡ αὐτὸν μόνον ἐξευτελίζουσα ἐπίδρασις τῆς κακεντρεχοῦς φλυαρίας αὐτοῦ : πάντα πρέπει νὰ συμβάλλωσι πρὸς τὸν σκοπὸν τοῦτον. Ἡ τελευταία κατηγορία εἶνε τὸ Οὐ φθαρτικόν, ὅπερ ὁ Ἄριστοτέλης¹⁵⁵ θεωρεῖ ἀπαραίτητον πρὸς τὸ γελοῖον, ὡς ὁ φίλος μου νομίζει ἀναγκαῖον ὄρον, ὅτι ἡ ἀντίθεσις ἐκείνη δὲν πρέπει νὰ ἦνε πολὺ σημαντικὴ, οὔτε πολὺ νὰ ἐνδιαφέρῃ ἡμᾶς. Διότι, ἂν παραδεχθῶμεν ὅτι ὁ Θεοσίτης μοχθηρῶς ὑποτιμῶν τὸν Ἀγαμέμνονα ἤθελε τιμωρηθῆ δι' αὐτὸ βαρύτερον, ὅτι θ' ἀπέτιε τὴν μοχθηρίαν αὐτοῦ ὄχι λαμβάνων ὀλίγους αἵματηροὺς μῶλωπας, ἀλλὰ διὰ τῆς ζωῆς αὐτοῦ, θὰ ἐπαύομεν γελῶντες. Διότι τὸ κάθαρμα τοῦτο εἶνε ἄνθρωπος, οὔτινος ὁ ὄλεθρος φαίνεται ἡμῖν πάντοτε μεγαλειότερον δεινόν, ἢ πάντα τὰ ἐλαττώματα αὐτοῦ καὶ αἱ κακίαι. Ἴνα λάβῃ τις πείραν τούτου, ἄς ἀναγνώσῃ τὸ τέλος αὐτοῦ παρὰ τῷ Κοίντῳ Καλαβρινῷ¹⁶⁶ Ὁ Ἀχιλλεὺς λυπεῖται διότι ἐφόνευσε τὴν Πενθεσίλειαν· ἡ καλλονὴ αὕτη, πλέουσα ἐν τῷ αἵματι αὐτῆς, τὸ τόσον γενναίως χυθὲν, προκαλεῖ τὸ σέβας καὶ τὸν οἴκτον τοῦ ἥρωος· σέβας δὲ καὶ οἴκτος ἀποβαίνουσιν ἔρος, Ἄλλ' ὁ λοιδωρὸς Θεοσίτης ψέγει αὐτὸν διὰ τὸν ἔρωτα τοῦτον ὡς ἀμάρτημα. Καταφέρεται κατὰ τῆς Φιληδονίας, ἥτις καὶ τὸν συνετώτατον ἄνδρα παραφέρει εἰς πράξεις ἀφροσύνης.

— — ἦτ' ἄφρονα φῶτα τίθησι
καὶ πινυτόν περ ἑόντα. — — — —

Ὁ Ἀχιλλεὺς ὀργίζεται, καὶ χωρὶς νὰ προφέρῃ λέξιν, πλήττει αὐτὸν τόσον σφοδρῶς μετὰ τὴν γνάθου καὶ ὠτός, ὥστε ὀδόντες, αἷμα καὶ ψυχὴ ἐξώρμησαν διὰ μᾶς ἐκ τοῦ στόματος αὐτοῦ. Ἀπανθρωπότατον! Ὁ ὀξύθυμος, ὁ φονικὸς

Ἄχιλλεὺς γίνεται μοι μισητότερος, ἢ ὁ μοχθηρός, μεμφίμοιρος Θερσίτης. Ἡ χαρμόσυνος κραυγὴ τῶν Ἀχαιῶν διὰ τὴν προᾶξιν ταύτην μὲ λυπεῖ· τάσσομαι μετὰ τοῦ Διομήδους, ὅστις ἤδη ἀνασπᾷ τὸ ξίφος, ἵνα ἐκδικήσῃ τὸν συγγενῆ αὐτοῦ κατὰ τοῦ φονέως. Διότι αἰσθάνομαι ὅτι ὁ Θερσίτης εἶνε καὶ ἐμὸς συγγενής, εἶνε ἄνθρωπος.

Ἄλλὰ δεδόςθω, ὅτι αἱ παρορμήσεις τοῦ Θερσίτου ἤθελον προκαλέσει στάσιν, ὅτι τὸ στασιάσαν στρατεύμα θὰ ἐπεβιβάζετο ἐν τοῖς πλοίοις, ἐγκαταλιπὸν προδοτικῶς τοὺς ἀρχηγούς αὐτοῦ, ὅτι οἱ μὲν ἀρχηγοὶ περιέπιπτον εἰς χεῖρας φιλεκδίκων ἐχθρῶν, στόλον δὲ καὶ στρατὸν ἐπάτασεν ἡ θεία δίκη διὰ τελείας καταστροφῆς. Πῶς θὰ ἐφαίνετο ἡμῖν τότε ἡ δυσμορφία τοῦ Θερσίτου; Ἐὰν ἀβλαβῆς δυσμορφία δύναται νὰ γίνῃ γελοία, ἡ ἐπιβλαβῆς ὅμως εἶνε πάντοτε φοβερὰ. Δὲν δύναμαι νὰ ἐρμηνεύσω τοῦτο καλλίτερον, ἢ παραθέτων ἕξοχά τινα χωρία τοῦ Σαιξπήρου. Ἐδμόνδος, ὁ νόθος τοῦ κόμητος Γλόστερ, ἐν τῷ βασιλεῖ Λήρ, δὲν εἶνε κατώτερος κακοῦργος τοῦ Ῥιχάρδου, τοῦ δουκὸς Γλόστερ, ὅστις δι' ἀποτροπαίων κακουργημάτων, ἤνοιξεν εἰς ἑαυτὸν τὴν πρὸς τὸν θρόνον ἄγουσαν, εἰς ὃν ἀνῆλθεν ὡς Ῥιχάρδος Τρίτος. Ἄλλὰ διατὶ ἐκεῖνος πολὺ ἀπέχει τοῦ νὰ διεγείρῃ ἡμῖν τόσον τρόμον καὶ φρίκην, ὅσην οὗτος; Ἀκούω τὸν νόθον λέγοντα : ¹⁶⁷

*Σὺ, φύσις, εἶσαι ἡ θεά μου, εἰς τοὺς νόμους σου
καὶ μόνον ὑπακούω. Διατὶ ν' ἀνέχωμαι
τὴν βάσανον τῆς σννηθείας, καὶ νὰ συγχωρῶ,
ὥστε ἡ ἰδιοτροπία τῶν λαῶν
νὰ μὲ ἀποκληροῖ, διότι ἤλθα εἰς τὴν γῆν
μῆνιάς τινος βραδύτερον τοῦ ἀδελφοῦ;
Διατὶ νόθος; ἀγενής; ἀφοῦ τὰ μέλη μου
εἶνε τοσοῦτον εὐπαγῆ καὶ σύμμετρα,*

ὁ νοῦς γενναῖος, εὐγενής ὁ τύπος μου,
ὡς ὁ καρπὸς ἀξιοτίμων δεσποινῶν;

ἀκούω μὲν διάβολον, ἀλλὰ βλέπω αὐτὸν ἐν τῇ μορφῇ ἀγγέλου τοῦ φωτὸς. Ἀκούων τοῦναντίον τὸν κόμητα Γλόσσετερ λέγοντα: ¹⁶⁸

Ἄλλὰ ἐγώ, ποῦ δὲν ἐπλάσθην διὰ παίγνια,
οὔτε νὰ καμαρόνωμαι εἰς κάτοπτρα,
ἐγώ, χονδροκομμένος, καὶ χωρὶς ἐρωτικὴν
μεγαλειότητα, διὰ νὰ γανριῶ
ἐμπρὸς εἰς Νύμφην κούφην κ' ἐρωτότροπον,
ἐγώ, ὁ τὴν ὠραίαν συμμετρίαν στερηθεὶς,
ὁ ἐμπαιχθεὶς ἀπὸ τὴν φύσιν εἰς τὸ σχῆμά μου,
ὁ δύσμορφος, ὁ ἀτελής, ποῦ μ' ἔστειλαν
πρόωρα εἰς τὸν κόσμον τοῦτον τῆς ζωῆς,
σχεδὸν μισόν, καὶ τοῦτο τόσον κωμικῶς,
ὥστε οἱ σκύλλοι νὰ γανγίζουν, ὅταν πρὸ αὐτῶν
διέρχωμαι χωλαίνων· εἰς αὐτοὺς ἐγὼ
τοὺς χρόνους τῆς εἰρήνης τοὺς ἀπράγμονας
ἄλλην δὲν ἔχω διασκεδάσιν, παρὰ
κατασκοπεύων τὴν σκιάν μου εἰς τὸν ἥλιον
νὰ σχολιάζω τὴν ἰδίαν ἀσχημίαν μου.
Ὡστε ἀδυνατῶν ὡς ἐρωτύλος νὰ διέρχωμαι
αὐτοὺς τοὺς χρόνους τῶν κομπῶν καὶ ὠραίων φράσεων,
κακοῦργος νὰ γενῶ ἔχω ἀπόφασιν.

ἀκούω καὶ βλέπω διάβολον ἐν μορφῇ, ἣν μόνον ὁ διάβολος
ἠδύνατο νὰ ἔχη.

ΚΔ.

Οὕτω χρησιμοποιεῖ ὁ ποιητὴς τὴν σωματικὴν δυσμορφίαν: ποίαν χρῆσιν ἐπιτρέπεται νὰ κάμη ταύτης ὁ ζωγράφος;

Ἡ ζωγραφικὴ, ὡς μιμητικὴ δεξιότης δύναται νὰ ἐκφράσῃ τὴν δυσμορφίαν: ἡ ζωγραφικὴ, ὡς ὠραία τέχνη, δὲν θέλει νὰ τὴν ἐκφράσῃ. Εἰς μὲν τὴν πρώτην περίπτωσιν ἀνήκουσιν εἰς αὐτὴν πάντα τὰ ὄρατὰ ἀντικείμενα· εἰς δὲ τὴν δευτέραν περιορίζεται εἰς ἐκεῖνα μόνον τὰ ὄρατὰ ἀντικείμενα, ἅτινα διεγείρουσιν εὐάρεστα συναισθήματα.

Ἄλλὰ δὲν ἀρέσκουσι καὶ τὰ δυσάρεστα συναισθήματα ἐν τῇ μιμήσει; Οὐχὶ ὅλα. Ὁξύνους τεχνοκρίτης ¹⁶⁹ παρετήρησεν ἤδη τοῦτο ὡς πρὸς τὴν ἀηδίαν. « Αἱ παραστάσεις τοῦ φόβου » λέγει, τῆς « θλίψεως, τοῦ τρόμου, τοῦ οἴκτου κ. τ. λ. δύναται νὰ διεγείρωσι δυσαρέσκειαν μόνον, ἐφ' ὅσον ἐκλαμβάνομεν τὸ κακὸν ὡς πραγματικόν. Δύνανται λοιπὸν αὗται, διὰ τῆς ἀναμνήσεως, ὅτι πρόκειται περὶ ἀπάτης καλλιτεχνικῆς, νὰ καταλήξωσιν εἰς εὐάρεστον συναισθημα. Ἄλλὰ τὸ ἀπεχθὲς συναισθημα τῆς ἀηδίας γεννᾶται, δυνάμει τοῦ νόμου τῆς φαντασίας, ἐκ τῆς ἀπλῆς ἐν τῇ ψυχῇ ἀναπαραστάσεως, ἀδιάφορον ἂν τὸ ἀντικείμενον ἐκλαμβάνηται ὡς πραγματικόν, ἢ ὄχι. Τί λοιπὸν ὠφελεῖ τὴν δυσαρέστως διατεθεῖσαν ψυχὴν, ἂν ἡ τύχη τῆς μιμήσεως ἦνε μᾶλλον ἢ ἤττον τελεία; Ἡ ὑμετέρα ἀπαρέσκεια δὲν ἐπήγασεν ἐκ τῆς προϋποθέσεως, ὅτι τὸ κακὸν εἶνε πραγματικόν, ἀλλ' ἀπλῶς ἐκ τῆς παραστάσεως αὐτοῦ· αὕτη δὲ ὑπάρχει πραγματικῶς ἐνώπιον ἡμῶν. Ὡστε τὰ συναισθήματα τῆς ἀηδίας εἶνε πάντοτε φύσις, ὄχι μίμησις. »

Αὐτὸ τοῦτο ἰσχύει καὶ ὡς πρὸς τὴν σωματικὴν δυσμορφίαν. Ἡ δυσμορφία δυσαρεστεῖ τὴν ὄρασιν ἡμῶν, προσκρούει εἰς τὴν περὶ τάξεως καὶ ἁρμονίας καλαισθησίαν ἡμῶν

καὶ ἐγείρει ἀποστροφὴν, ἄνευ ὑπολογισμοῦ περὶ τῆς πραγματικῆς ὑποστάσεως τοῦ ἀντικειμένου, ἐν ᾧ παρατηροῦμεν ταύτην. Δὲν ἀνεχόμεθα νὰ ἴδωμεν τὸν Θεοσίτην οὔτε ἐν τῇ φύσει, οὔτε ἐν τῇ εἰκόνι· καὶ ἂν ἡ εἰκὼν αὐτοῦ δυσαρρυστῆ ὀλιγώτερον, δὲν συμβαίνει τοῦτο, διότι ἡ δυσμορφία αὐτοῦ ἐν τῇ μιμήσει παύει οὔσα δυσμορφία, ἀλλὰ διότι κατέχομεν τὴν δύναμιν νὰ ἀποχωρίσωμεν τὴν δυσμορφίαν ταύτην καὶ νὰ ἐντρυφήσωμεν μόνον ἐν τῇ τέχνῃ τοῦ ζωγράφου. Ἄλλὰ καὶ ἡ τέρψις αὕτη διακόπτεται ἀνὰ πᾶσαν στιγμὴν ὑπὸ τῆς σκέψεως, ὅτι τόσον κακῶς ἐφηρομόσθη ἡ τέχνη, καὶ ἡ σκέψις αὕτη ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον συνεπάγεται τὴν ὑποτίμησιν τοῦ τεχνίτου.

Ὁ Ἀριστοτέλης¹⁷⁰ ἐξηγεῖ ἄλλως τὴν αἰτίαν, δι' ἣν ἀντικείμενα, ἃ μετ' ἀποστροφῆς βλέπομεν ἐν τῇ φύσει, τέρπουσι καὶ ἐν αὐτῇ τῇ πιστοτάτῃ ἀπεικονίσει: διὰ τῆς γενικῆς ὁρμῆς τοῦ εἰδέναί. Χαίρομεν, ἐὰν δυνάμεθα, εἴτε νὰ μάθωμεν ἐκ τῆς εἰκόνος « τί ἕκαστον, » εἴτε νὰ συμπεράνωμεν ἐξ αὐτῆς « ὅτι οὗτος ἐκεῖνος. » Ἄλλὰ καὶ ἐκ τούτου οὐδὲν προκύπτει ὑπὲρ τῆς ἐν τῇ μιμήσει δυσμορφίας. Ἡ τέρψις, ἣτις ἐκ τῆς ἱκανοποιήσεως τῆς φιλομαθείας ἡμῶν πηγάζει, εἶνε στιγμιαία, ὡς πρὸς δὲ τὸ ἀντικείμενον, ὅπερ τὴν ἱκανοποιεῖ, μόνον τυχαία· ἡ δυσαρρυσκεία τοῦναντίον, ἡ ἐπακολουθοῦσα τὴν θῆαν τῆς δυσμορφίας, μόνιμος· καὶ ὡς πρὸς τὸ ἀντικείμενον, τὸ διεγειρόν αὐτήν, οὐσιώδης. Πῶς δύναται λοιπὸν ἐκείνη νὰ ἀντισταθμίσῃ ταύτην; Ἔτι ὀλιγώτερον δύναται ἡ παροδικὴ εὐχάριστος ἀσχολία, ἣν παρέχει ἡμῖν ἡ παρατήρησις τῆς ὁμοιότητος, νὰ ὑπερνικήσῃ τὴν ἐκ τῆς δυσμορφίας δυσάρεστον ἐντύπωσιν. Ὅσον ἀκριβέστερον παραβάλλω τὸ δύσμορφον ἀπεικασμα πρὸς τὸ δύσμορφον ἀρχέτυπον, τόσον περισσότερον ἐκτίθεμαι εἰς τὴν ἐντύπωσιν ταύτην, οὔτως ὥστε ἡ τέρψις τῆς συγκρίσεως ταχέως ἐξαφανίζεται, καὶ οὐδὲν μοι ὑπολείπεται, ἢ

ἡ ἀπεχθῆς ἐντύπωσις τῆς διπλῆς δυσμορφίας. Φαίνεται δέ, ὅτι ὁ Ἀριστοτέλης, ἂν κρίνῃ τις ἐκ τῶν παραδειγμάτων, ἃ ἀναφέρει, δὲν ἠθέλην οὔτε αὐτὴν τὴν δυσμορφίαν τῶν τύπων νὰ συγκαταριθμῆσιν εἰς τὰ δυσάρεστα ἀντικείμενα, τὰ δυνάμενα νὰ ἀρέσκωσιν ἐν τῇ μιμῆσει. Τὰ παραδείγματα ταῦτα εἶνε ἄγρια θηρία καὶ πτώματα. Ἐργα θηρία προξενοῦσι τρόμον, καὶ ἂν δὲν ἦνε δύσμορφα, καὶ ὁ τρόμος οὗτος, οὐχὶ ἡ δυσμορφία αὐτῶν, εἶνε ἐκεῖνο ὅπερ διὰ τῆς μιμῆσεως καταλήγει εἰς εὐάρεστον συναίσθημα. Οὕτω συμβαίνει καὶ ὡς πρὸς τὰ πτώματα· τὸ βαθὺ συναίσθημα τοῦ οἴκτου, ἡ φοβερὰ ἐνθύμησις τῆς ἰδίας ἡμῶν ἐκμηδενίσεως εἶνε ἐκεῖνο, ὅπερ καθιστᾷ ἡμῖν πτώμα τι ἐν τῇ φύσει ἀπεχθὲς ἀντικείμενον· ἀλλ' ἐν τῇ μιμῆσει ὁ οἴκτος ἐκεῖνος, ἕνεκα τῆς πεποιθήσεως ὅτι πρόκειται περὶ ἀπάτης, ἀποβάλλει τὴν ὀξύτητα αὐτοῦ· ὅσον δ' ἀφορᾷ τὴν τοῦ θανάτου ἐκείνην ἀνάμνησιν, συνδρομὴ τις εὐαρέστων περιστάσεων δύναται ἢ νὰ ἀπομακρύνῃ ἡμᾶς ἐντελῶς αὐτῆς, ἢ νὰ συνδέσῃ ἡμᾶς τόσον ἀδιασπᾶστος μετ' αὐτῆς, ὥστε νὰ νομίζωμεν ὅτι βλέπομεν ἐν αὐτῇ εὐκτόν τι μᾶλλον, ἢ φοβερόν.

Ἐπειδὴ λοιπὸν ἡ δυσμορφία τῶν τύπων παράγει δυσάρεστον συναίσθημα καὶ ὄχι κἂν τῆς φύσεως ἐκείνης δυσάρεστων συναισθημάτων, ἅτινα διὰ τῆς μιμῆσεως τρέπονται εἰς εὐάρεστα, καὶ ἐπομένως δὲν δύναται καθ' ἑαυτὴν νὰ χρησιμεύσῃ ὡς ὑπόθεσις εἰς τὴν ζωγραφικὴν, ὡς ὠραίαν τέχνην, θὰ ὑπελείπετο νὰ ἐξετάσωμεν ἔτι, ἂν ἡ δυσμορφία δὲν δύναται νὰ ἦν' ἐπίσης χρήσιμος εἰς τὴν ζωγραφικὴν, ὡς εἶνε εἰς τὴν ποίησιν, ὡς μέσον, ἵνα ἐπιρρώσῃ ἕτερα συναισθήματα.

Δύναται ἡ ζωγραφικὴ, πρὸς ἐπίτευξιν τοῦ γελοίου καὶ φοβεροῦ, νὰ μεταχειρισθῇ δυσμόρφους τύπους;

Δὲν θὰ τολμήσω ν' ἀποκριθῶ εἰς τοῦτο ἀντικρὺς ἀρνητικῶς. Εἶνε ἀναμφισβήτητον, ὅτι ἀβλαβῆς δυσμορφία δύναται νὰ ἀποβῇ γελοία καὶ ἐν τῇ ζωγραφικῇ· ἰδίως δέ,

ἂν συνδέηται μετ' αὐτῆς ἐπιτήδευσις τις πρὸς χάριν καὶ σοβαρότητα. Ἐπίσης εἶνε ἀδιαφιλονεικητον, ὅτι ἐπιβλαβῆς δυσμορφία, ὡς ἐν τῇ φύσει, οὕτω καὶ ἐν τῇ εἰκόνι διεγείρει τρόμον· καὶ ὅτι τὸ γελοῖον ἐκεῖνο καὶ τὸ φοβερόν τοῦτο, ὄντα ἤδη καθ' ἑαυτὰ μικτὰ συναισθήματα, ἀποκτῶσι διὰ τῆς μιμήσεως νέον βαθμὸν ἐπαγωγότητος καὶ τερπνότητος.

Ἄλλ' ὀφείλω νὰ ὑπομνήσω ἐνταῦθα, ὅτι ἡ περίπτωσις αὕτη δὲν ἐφαρμόζεται εἰς τὴν ζωγραφικὴν καθ' ὀλοκληρίαν, ὡς εἰς τὴν ποιήσιν. Ἐν τῇ ποιήσῃ ὡς παρετήρησα, ἡ δυσμορφία τῶν τύπων διὰ τῆς τροπῆς τῶν παραλλήλων μερῶν αὐτῆς εἰς ἀλλεπάλληλα ἀποβάλλει τὴν ἀπεχθῆ αὐτῆς ἐντύπωσιν σχεδὸν ἐντελῶς· ὑπὸ τὴν ἔποψιν ταύτην οἴονεὶ παύει οὔσα δυσμορφία, καὶ δύναται ἐπομένως εἶτε στενότερον νὰ συνδεθῇ μετ' ἄλλων παραστάσεων, ἵνα παραγάγῃ νέαν ἰδιαιτέραν ἐντύπωσιν. Ἐν τῇ ζωγραφικῇ τούναντίον ἡ δυσμορφία παρίσταται μεθ' ὅλων ὁμοῦ τῶν δυνάμεων αὐτῆς καὶ ἐνεργεῖ οὐχὶ πολὺ ἀσθενέστερον, ἢ ἐν αὐτῇ τῇ φύσει. Ὡστε ἀβλαβῆς δυσμορφία δὲν δύναται βεβαίως νὰ παραμείνῃ ἐπὶ πολὺ γελοία· τὸ δυσάρεστον συναισθημα ὑπερισχύει, καὶ ὅτι κατὰ τὰς πρώτας στιγμὰς ἦτο ἀστεῖον, ἀποβαίνει ἀκολούθως ἀπλῶς ἀπεχθές. Δὲν συμβαίνει ἄλλως ὡς πρὸς τὴν ἐπιβλαβῆ δυσμορφίαν· τὸ φοβερόν ἐξαλείφεται βαθμηδόν, καὶ ἐναπομένει μόνον καὶ ἀμετάβλητον τὸ δύσμορφον.

Τούτου ἀνασκοπηθέντος, εἶχε πλήρες δίκαιον ὁ κόμης Caylus, παραλιπὼν ἐκ τῆς σειρᾶς τῶν ὀμηρικῶν αὐτοῦ εἰκόνων τὸ ἐπεισόδιον τοῦ Θεοσίτου. Ἄλλ' ἔχει τις διὰ τοῦτο δίκαιον ἀπευχόμενος αὐτὸ καὶ εἰς τὸν Ὅμηρον; Λυπουῖμαι πολὺ, διότι λόγιος ¹⁷¹ ἔχων τόσον ὀρθὴν καὶ λεπτὴν αἴσθησιν ἀσπάζεται τὴν γνώμην ταύτην. Ἐπιφυλάσσομαι νὰ ἐξηγηθῶ περὶ τούτου ἐκτενέστερον ἐν ἄλλῳ τόπῳ.

ΚΕ΄.

Καὶ ἡ δευτέρα διαφορὰ, ἣν ὁ μνημονευθεὶς τεχνοκρίτης εὐρίσκει μεταξὺ τῆς ἀηδίας καὶ ἄλλων δυσαρέστων συναισθημάτων, τῆς ψυχῆς, ἐκφαίνεται ἐν τῇ ἀποστροφῇ, ἣν ἐξεγείρει ἐν ἡμῖν ἡ δυσμορφία τῶν τύπων.

« Ἔτερα δυσάρεστα συναισθήματα, » λέγει, ¹⁷² « δύνανται καὶ ἐκτὸς τῆς μιμήσεως, ἐν αὐτῇ τῇ φύσει νὰ ᾔνε πολλὰκις εὐάρεστα εἰς τὴν ψυχὴν, ὡς μὴ διεγείροντα οὐδέποτε καθαρὰν ἀποστροφὴν, ἀλλ' ἀναμειγνύοντα πάντοτε τὴν πικρότητα αὐτῶν μεθ' ἡδονῆς. Ὁ φόβος ἡμῶν εἶνε σπανίως ἀμιγῆς ἐλπίδος· ὁ τρόμος ἡμῶν ζωογονεῖ πάσας ἡμῶν τὰς δυνάμεις πρὸς ἀποφυγὴν τοῦ κινδύνου· ἡ ὀργὴ συνδέεται μετὰ τῆς ἐπιθυμίας τῆς ἐκδικήσεως, ἡ θλίψις μετὰ τῆς εὐαρέστου ἀναπαραστάσεως τῆς πρόην εὐδαιμονίας, καὶ ὁ οἶκτος εἶνε ἀδιάσπαστος ἀπὸ τῶν τρυφερῶν συναισθημάτων τῆς ἀγάπης καὶ συμπαθείας. Ἡ ψυχὴ εἶνε ἐλευθέρα νὰ ἐνδιατριβῇ ὅτε μὲν εἰς τὸ εὐάρεστον, ὅτε δὲ εἰς τὸ δυσάρεστον μέρος συναισθημάτων τινος, καὶ νὰ δημιουργῇ ἑαυτῇ κρᾶμά τι χαρᾶς καὶ λύπης, ὅπερ εἶνε θελκτικώτερον τῆς ἀμιγροστάτης τέρψεως. Ὀλίγον μόνον ἂν προσέξῃ τις εἰς ἑαυτόν, θὰ παρατηρήσῃ πολλαχῶς αὐτό· διότι πόθεν ἄλλως προέρχεται, ὅτι εἶνε εἰς τὸν ὀργισμένον ἢ ὀργὴ αὐτοῦ, εἰς τὸν τεθλιμμένον ἢ ἀθυμία αὐτοῦ προτιμότερα πασῶν τῶν φαιδρῶν εἰκόνων, δι' ὧν προτίθεται τις νὰ καθησυχάσῃ αὐτόν; Ἄλλ' ἐντελῶς διάφορον εἶνε τὸ πρᾶγμα ὡς πρὸς τὴν ἀηδίαν καὶ τῶν συγγενῶν αὐτῇ συναισθημάτων. Ἡ ψυχὴ δὲν ἀνευρίσκει ἐν ταύτῃ αἰσθητόν τι κρᾶμα τέρψεως. Τὸ δυσάρεστον ὑπερισχύει, καὶ διὰ τοῦτο δὲν εἶνε δυνατὸν οὔτε ἐν τῇ φύσει, οὔτε ἐν τῇ μιμήσει νὰ ἐπινοηθῇ κατάστασις, καθ' ἣν ἡ ψυχὴ δὲν ἤθελεν ὀπισθοχωρήσει πρὸ τῶν εἰκόνων τούτων μετ' ἀποστροφῆς. »

Ὁρθότατα· ἀλλ' ἐπειδὴ καὶ αὐτὸς ὁ τεχνοκρίτης ἀναγνωρίζει καὶ ἕτερα συγγενῆ τῇ ἀηδία συναισθήματα, ἅτινα ἐπίσης οὐδὲν ἕτερον προκαλοῦσιν, ἢ ἀπέχθειαν, τί δύναται νὰ ἦνε αὐτῇ συγγενέστερον, ἢ τὸ συναίσθημα τῆς δυσμορφίας τῶν τύπων; Καὶ αὕτη ἐπίσης ὑπάρχει ἐν τῇ φύσει ἄνευ τοῦ ἐλαχίστου κράματος τέρψεως· καὶ ἐπειδὴ δὲν εἶνε ἐπιδεκτικὴ τούτου οὔτε ἐν τῇ μιμήσει, δὲν εἶνε δυνατὸν νὰ ἐπινοήσῃ τις κατάστασιν, καθ' ἣν ἡ ψυχὴ δὲν ἤθελεν ὀπισθοχωρήσει πρὸς τῆς εἰκόνας αὐτῆς μετ' ἀποστροφῆς.

Ἡ ἀποστροφή αὕτη μάλιστα, ἂν ἄλλως ἠρεύνῃσα ἐπισταμένως τὸ συναίσθημά μου, μετέχει ἐντελῶς τῆς φύσεως τῆς ἀηδίας. Τὸ συναίσθημα τὸ παρακολουθοῦν τὴν δυσμορφίαν τῶν τύπων εἶνε ἀηδία, ἀλλὰ κατωτέρου βαθμοῦ. Καὶ ἀντιφάσκει μὲν τοῦτο πρὸς ἄλλην τινὰ τοῦ τεχνοκρίτου παρατήρησιν, καθ' ἣν νομίζει ὑποκειμένας εἰς τὴν ἀηδίαν μόνον τὰς ἀμβλυτέρας πασῶν αἰσθήσεις, τὴν γεῦσιν, τὴν ὄσφρησιν, τὴν ἀκοήν. «Αἱ μὲν δύο πρῶται, λέγει, ἔνεκα ὑπερβολικῆς γλυκύτητος, ἡ δὲ τρίτη ἔνεκα μεγίστης μαλακότητος τῶν σωμάτων, ἅτινα δὲν ἀνθίστανται ἀρκούντως εἰς τὰς ψηλαφώσας ἴνας. Τὰ ἀντικείμενα ταῦτα ἀποβαίνουν οὔτω καὶ εἰς τὴν ὄψιν ἀφόρητα, ἀλλὰ μόνον διὰ τῆς ἀλληλουχίας τῶν ἐννοιῶν, καθόσον ἀναπολοῦμεν τὴν ἀπέχθειαν, ἣν ἐπροξένησαν ταῦτα εἰς τὴν γεῦσιν, εἰς τὴν ὄσφρησιν, ἢ εἰς τὴν ἀφήν. Διότι, κυρίως εἶπεῖν, δὲν ὑπάρχουσιν ἀντικείμενα προκαλοῦντα τὴν ἀηδίαν εἰς τὴν ὄρασιν.» Ἀλλὰ φαίνεται μοι, ὅτι βεβαίως δύναται τις νὰ ἀπαριθμῆσῃ τοιαῦτα. Τὰ ἀγγειώματα τοῦ προσώπου, ἡ λαγωχειλία, ἡ σιμὴ ῥίς μετὰ προεξεχόντων ῥωθίωνων, ἡ ἐντελής ἔλλειψις τῶν βλεφαρίδων εἶνε δυσμορφίαι, αἵτινες δὲν δύναται νὰ ἦνε ἀπεχθεῖς οὔτε εἰς τὴν γεῦσιν, οὔτε εἰς τὴν ὄσφρησιν, οὔτε εἰς τὴν ἀφήν. Οὐχ ἦττον εἶνε βέβαιον, ὅτι τὸ ἐκ τούτων συναίσθημα εἶνε μᾶλλον παρεμφερὲς πρὸς τὴν ἀη-

διάν, ἢ τὸ προκαλούμενον ἐξ ἄλλων δυσμορφιῶν τοῦ σώματος, κυλλοποδίας, κυφότητος· ὅσον ἀσθενεστέραν ἔχομεν τὴν κρασιν, τόσον μᾶλλον θέλομεν αἰσθανθῆ ἔν τῷ σώματι τὰς κινήσεις ἐκείνας αἴτινες προηγούνται τοῦ ἐμέτου. Ἄλλ' αἱ κινήσεις αὗται ἐξαφανιζόμεναι πάλιν ἀμέσως δυσκόλως δύνανται νὰ καταλήξωσιν εἰς πραγματικὸν ἔμετον· τὴν αἰτίαν πρέπει τις βεβαίως νὰ ἀναζητήσῃ ἔν τούτῳ, ὅτι ὑπάρχουσιν ἀντικείμενα ὑποπίπτοντα εἰς τὴν ὄρασιν, ἧτις ἔν αὐτοῖς καὶ μετ' αὐτῶν συγχρόνως διαβλέπει πληθὸς ὑποστάσεων, αἴτινες διὰ τῶν εὐαρέστων αὐτῶν εἰκόνων ἐξασθενούσι καὶ συσκοτιζοῦσι τόσον τὴν δυσάρεστον ἐκείνην, ὥστε οὐδεμίαν αἰσθητὴν ἐπίδρασιν δύνανται νὰ ἔχη αὕτη ἐπὶ τοῦ σώματος. Τὸναντίον αἱ ἀμβλεῖαι αἰσθήσεις, ἢ γεῦσις, ἢ ὄσφρησις, ἢ ἀφή, δὲν δύνανται προστιγόμεναι ἐξ ἀπεχθοῦς τινος ἀντικειμένου νὰ λάβωσι συγχρόνως αἰσθησιν τοιούτων ὑποστάσεων· ἐπομένως τὸ ἀπεχθὲς ἐνεργεῖ μόνον καὶ ἔν ὅλῃ αὐτοῦ τῇ σφοδρότητι, καὶ ἀναγκαίως συνοδεύεται ὑπὸ πολὺ σφοδροτέρας διασεύσεως τοῦ σώματος.

Ἄλλως τε τὸ ἀηδὲς ἔχει ἐντελῶς τοιοῦτον λόγον πρὸς τὴν μίμησιν, οἷον τὸ δύσμορφον. Καὶ μάλιστα, ἐπειδὴ ἡ ἐνέργεια αὐτοῦ εἶνε ἰσχυροτέρα, διὰ τοῦτο ἔτι ὀλιγώτερον, ἢ τὸ δύσμορφον αὐτὸ καθ' ἑαυτό, δύνανται τὸ ἀηδὲς νὰ γείνη ἀντικείμενον τῆς ποιήσεως ἢ τῆς ζωγραφικῆς, Μόνον δὲ διότι καὶ αὐτὸ ἐπίσης μετριάζεται πολὺ διὰ τῆς λεκτικῆς ἐκφράσεως, ἐτόλμησα νὰ ἰσχυρισθῶ ὅτι ὁ ποιητὴς τοῦλάχιστον δύνανται ἀηδεῖς τινὰς χαρακτῆρας νὰ μεταχειρισθῆ ὡς μέσον πρὸς τὰ αὐτὰ μικτὰ συναισθήματα, ἅτινα ἐπιρροῦνται τόσον ἀποτελεσματικῶς διὰ τοῦ δυσειδοῦς.

Τὸ ἀηδὲς δύνανται νὰ ἐπιτείνῃ τὸ γελοῖον· ἦτοι, εἰκόνες παριστῶσαι τὴν ἀξιοπρέπειαν καὶ τὴν βαρύτητα τοῦ ἦθους, ἀντιτιθέμεναι πρὸς τὸ ἀηδὲς ἀποβαίνουναι γελοῖαι: Ἄπειρα τούτων παραδείγματα ἀπαντῶσι παρὰ τῷ Ἀριστοφάνει.

Ἐνθυμοῦμαι τὸν γαλεώτην ὅστις διέκοψε, τὰς ἀστρονομικὰς μελέτας τοῦ Σωκράτους. ¹⁷³

Μαθ. Πρώην δέ γε γνώμην μεγάλην ἀφηρέθη
ὑπ' ἀσκαλαβώτου.

Σιρ. Τίνα τρόπον; κάτειπέ μοι.

Μαθ. Ζητοῦντος αὐτοῦ τῆς σελήνης τὰς ὁδοὺς
καὶ τὰς περιφορὰς, εἶτ' ἄνω κεκρηγός,
ἀπὸ τῆς ὀροφῆς νόκτωρ γαλεώτης κατέχευεν.

Σιρ. Ἦσθην γαλεώτη καταχέσαντι Σωκράτους.

Ἄν ὑποθέσῃ τις ὅχι ἀηδὲς τὸ πίπτον εἰς τὸ χαῖνον στόμα τοῦ Σωκράτους, τὸ γελοῖον ἐξαφανίζεται. Τοὺς ἀστειοτάτους χαρακτῆρας τοῦ εἴδους τούτου περιέχει ἡ Ὀπτεντοτική διήγησις *Tquassouw* καὶ *Knonmquaiha*, ἐν τῷ «Γνώστη» φαιδροτάτῳ ἀγγλικῷ ἐβδομαδιαίῳ φύλλῳ, ἣν ἀποδίδουσιν εἰς τὸν λόρδον *Chesterfield* ¹⁷⁴. Εἶνε γνωστόν, πόσον εἶνε ὕπαροί οἱ Ὀπτεντόττοι, καὶ πόσα διεγείροντα τὴν ἀηδίαν καὶ ἀποστροφὴν ἡμῶν θεωροῦσιν ὠραία καὶ κομψὰ καὶ ἱερά. Ρίς, ὡσεὶ χόνδρος συμπεπιεσμένος, μαστοὶ χαλαρῶς κρεμάμενοι, σῶμα ἐπικεχρισμένον ὑπὸ τὸν ἥλιον διὰ ψιμυθίου ἐκ λίπους αἰγὸς καὶ ἀσβόλης, πλόκαμοι ἀποστάζοντες μυρέλαιον, πόδες καὶ βραχίονες ναποῖς ἐντέροις περιελιγμένοι: οὕτω ἄς φαντασθῆ τις ἀντικείμενον φλογεροῦ, εὐλαβοῦς, τρυφεροῦ ἔρωτος· τοῦτο ἄς ἀκούσῃ τις ἐκφραζόμενον εἰς τὴν εὐγενῆ γλῶσσαν τῆς εἰλικρινείας καὶ τοῦ θαυμασμοῦ καὶ ἄς καταστείλῃ τὸν γέλωτα. ¹⁷⁵

Μετὰ τοῦ φοβεροῦ πληρέστερον ἔτι φαίνεται ὅτι δύναται νὰ συγκερασθῆ τὸ ἀηδές. Ὅτι καλοῦμεν βδελυρόν, δὲν εἶνε ἄλλο ἢ τὸ ἀηδῶς φοβερόν. Τῷ Λογγίνῳ ¹⁷⁶ ἀπαρρέσκει μὲν τὸ ἐν τῇ εἰκόνι τῆς θλίψεως παρ' Ἡσιόδῳ: ¹⁷⁷

«Τῆς ἐκ μὲν ῥινῶν μύξαι ῥέον.» ἀλλὰ νομίζω ὄχι τόσον, διότι τοῦτο εἶνε ἀηδῆς χαρακτήρ, ὅσον διότι εἶνε ἀπλῶς ἀηδῆς χαρακτήρ, οὐδὲ ὅλως συμβαλλόμενος πρὸς τὸ φοβερόν. Διότι φαίνεται ὅτι δὲν θέλει νὰ μεμφθῇ τοὺς μακροὺς ὄνυχας, τοὺς προεξέχοντας τῶν δακτύλων (μακροὶ δ' ὄνυχες χεῖρεσσιν ὑπῆσαν), ἄν καὶ μακροὶ ὄνυχες δὲν εἶνε ὀλιγώτερον ἀηδεῖς ῥινὸς σταζούσης. Ἄλλ' οἱ μακροὶ ὄνυχες εἶνε συγχρόνως καὶ φοβεροί· διότι σπαράττουσι τὰς παρειάς, ὥστ' ἐξ αὐτῶν τὸ αἷμα ῥέει εἰς τὴν γῆν:

— — — — ἐκ δὲ παρειῶν
αἷμ' ἀπελείβει' ἔραζε — — —

Τοῦναντίον στάζουσα ῥίς οὐδὲν ἄλλο εἶνε, ἢ στάζουσα ῥίς· καὶ συμβουλεύω τὴν θλιψὴν νὰ κλείσῃ τὸ στόμα. Ἄς ἀναγνώσῃ τις παρὰ Σοφοκλεῖ τὴν περιγραφὴν τοῦ ἐρήμου σπηλαίου τοῦ δυσδαίμονος Φιλοκλήτου. Οὐδὲν ὑπάρχει ἐνταῦθα πρὸς ζωάρκειαν, οὐδὲν πρὸς ἄνεσιν, ἐκτὸς συμπεπατημένης ἐκ ξηρῶν φύλλων στρωμνῆς, ἀμόρφου ξυλίνου ἐκπώματος καὶ πυρείων! Ἄπας ὁ πλοῦτος τοῦ ἀσθενοῦς, ἐγκαταλειμμένου ἀνδρός! Πῶς συμπληροῖ ὁ ποιητὴς τὴν θλιβερὰν φρικτὴν εἰκόνα; Διὰ προσθήκης, προκαλούσης ἀηδίαν. «ὦ!» ἀναφωνεῖ αἴφνης ὁ Νεοπτόλεμος φρίσσων, «ἐνταῦθα θάλλονται ῥάκη, πλήρη αἵματος καὶ πύου!»¹⁷⁸.

- Νε. Ὅρῳ κενὴν οἴκησιν, ἀνθρώπων δίχα.
Ὅδ. Οὐδ' ἔνδον οἰκοποιὸς ἔστί τις τροφή (ἀν. τροφή Welcker).
Νε. Στειπτή γε φυλλὰς ὡς ἐναυλίζοντί τω.
Ὅδ. Τὰ δ' ἄλλ' ἔρημα, κούδεν ἔσθ' ὑπόστεγον;
Νε. Αὐτόξυλόν γ' ἔκπωμα, φαλουργοῦ τινος
τεχνήματ' ἀνδρός, καὶ πυρεῖ' ὁμοῦ τάδε.
Ὅδ. Κεῖνον τὸ θησαύρισμα σημαίνει τόδε.

Νε. Ἰού, ἰού· καὶ ταῦτα γ' ἄλλα θάλλεται
 ῥάκη, βαρείας νοσηλείας πλέα.

Οὕτω καὶ παρ' Ὀμήρω ὁ εἰς τὸ ἔδαφος συρθεὶς Ἐκτωρ
 ἔνεκα τοῦ αἵματι καὶ κονιορτῶ παραμεμορφωμένου προσώ-
 που καὶ τῆς συγκεκολλημένης κόμης,

*Squallentem barbam et concretos sanguine crines, **

(ὡς ἐκφράζει τοῦτο ὁ Βιργίλιος ¹⁷⁹) ἀποβαίνει ἀηδὲς ἀντι-
 κείμενον, ἀλλ' ἀκριβῶς δι' αὐτὸ ἔτι φοβερώτερον καὶ συγ-
 κλητικώτερον. Τίς δύναται ν' ἀναπολήσῃ τὴν παρ' Ὀβιδίω
 τιμωρίαν τοῦ Μαρσύου ἄνευ συναισθήματος ἀηδίας; ¹⁸⁰

*Clamanti cutis est summos direpta per artus :
 Nec quidquam, nisi vulnus erat : cruor undique manat :
 Delectique patent nervi : trepidaeque sine ulla
 Pelle micant venae : salientia viscera possis,
 Et perlucentes numerare in pectore fibras. * **

Ἄλλὰ τίς δὲν αἰσθάνεται ἐπίσης, ὅτι τὸ ἀηδὲς ἐνταῦθα κεῖ-
 ται κατὰ χώραν; Δι' αὐτοῦ τὸ φοβερὸν γίνεται εἰδεχθὲς,
 καὶ τὸ εἰδεχθὲς ἐν αὐτῇ τῇ φύσει, ὅταν προκαλῆ τὸν οἴ-
 κτον ἡμῶν, δὲν εἶνε ὅλως δυσάρεστον· πόσον ὀλιγώτερον
 ἐν τῇ μιμήσει; Δὲν θέλω νὰ ἐπισωρεύσω παραδείγματα.
 Ἄλλὰ τὸ ἐξῆς ὀφείλω ἔτι νὰ σημειώσω, ὅτι ὑπάρχει φο-

* Ἦτον ὁ πάγων αὐτοῦ ἀχμηρὸς καὶ ἡ κόμη του λύθρω
 συμπεπηγνῦα.

** Ἐκ τῶν μελῶν του, βοῶντος, τελείως τὸ δέρμ' ἀπεσπίασθη·
 ἦτον ἐν τραῦμα τὸ σῶμά του· πάντοθεν ῥέει τὸ αἷμα·
 κείνται τὰ νεῦρα γυμνά, ἄνευ δέρματος σφύζον αἱ φλέβες,
 διαφανόμενα δὲ θὰ ἠρῶμεν τὰ ἔνδον τοῦ στήθους
 ἀναπαλλόμενα σπλάγχνα καὶ ἴνας.

βερὸν τι, εὐπρόσιτον εἰς τὸν ποιητὴν σχεδὸν μόνον διὰ τοῦ ἀηδοῦς. Τὸ φοβερὸν τῆς πείνης. Ἐν αὐτῷ τῷ κοινῷ βίῳ δὲν ἐκφράζομεν τὸν ἔσχατον λιμὸν ἄλλως, ἢ ἀπαριθμοῦντες πάντα τὰ ἀκατάλληλα πρὸς θρέψιν, τὰ ἀνθυγιεινά, καὶ πρὸ πάντων ἀηδῆ ἀντικείμενα, δι' ὧν ὁ στόμαχος ἀναγκάζεται νὰ ἰκανοποιηθῇ. Ἐπειδὴ δὲ ἡ μίμησις οὐδὲν δύναται νὰ διεγείρῃ ἐν ἡμῖν τὸ συναίσθημα τῆς πείνης, καταφεύγει εἰς ἕτερον δυσάρεστον συναίσθημα, ὅπερ ἀναγνωρίζομεν ὡς τὸ μικρότερον κακόν, ἐν συγκρίσει πρὸς τὴν ἀλγεινοτάτην πείναν. Τοῦτο ἐπιδιώκει νὰ διεγείρῃ ἡ μίμησις, ἵνα ἐκ τοῦ ἀηδοῦς συναισθήματος τούτου, ἀγάγῃ ἡμᾶς νὰ συμπεράνωμεν τὸ μέγεθος τῆς ἀηδίας ἐκείνης, ἧς ἕνεκα προθύμως λησμονοῦμεν τὴν ἡμετέραν. Ὁ Ὀβίδιος λέγει περὶ τῆς Ὀρειάδος, ἣν ἡ Δήμητρα ἐξαπέστειλε πρὸς τὴν Πείναν : ¹⁸¹

*Hanc (famem) procul ut vidit — —
— refert mandata deae ; paulumque morata,
quamquam aberat longe, quamquam modo venerat illuc,
visa tamen sensisse famem **

Ἵπερβολὴ παρὰ φύσιν! Ἡ θεὰ πεινῶντος, καὶ ἂν ἤθελεν εἶσθαι αὐτούσιος ἢ πείνα, δὲν ἔχει τὴν μεταδοτικὴν αὐτὴν δύναμιν· οἶκτον καὶ βδελυγμίαν καὶ ἀηδίαν δύναται αὐτὴ νὰ προξενήσῃ, ἀλλ' ὄχι πείναν. Τὴν βδελυγμίαν ταύτην δὲν παρέλειψεν ὁ Ὀβίδιος ἐν τῇ εἰκόνι τῆς πείνης, ἐν δὲ τῇ πείνῃ τοῦ Ἐρυσίχθονος, παρ' αὐτῷ τε καὶ τῷ Καλλιμάχῳ, ¹⁸² οἱ ἀηδεῖς χαρακτῆρες εἶνε οἱ δραστικώτατοι. Ὁ Ἐρυσίχθων, καταβροχθίσας πάντα, καὶ μὴ φεισθεῖς οὐδ' αὐτῆς τῆς ἰε-

* Πόρρω δ' ὡς εἶδεν αὐτὴν (τὴν πείναν)
τὴν προσταγὴν τῆς θεᾶς ἀναγγέλλει μικρὸν δὲ σταθεῖσα,
ἂν καὶ ἀπέχουσ' αὐτῆς, ἂν καὶ μόλις ἐκεῖ ἀφικθείσα,
ἤδη ἐνόμιζεν, ὅτι ἠσθάνετο πείναν.

ρᾶς δαμάλεως, ἦν ἡ μήτηρ ἔτρεφε τῇ Ἑστία, ἐπιπίπτει, κατὰ τὸν Καλλίμαχον, καθ' ἵππων καὶ αἰλούρων, καὶ ἐπαιτεῖ ἀνὰ τὰς τριόδους τὰ ψυχία καὶ τὰ ὑπολείμματα ξένων τραπεζῶν:

*Καὶ τὰν βῶν ἔφαγε, τὰν Ἑστία ἔτρεφε μήτηρ,
'Καὶ τὸν ἀεθλοφόρον καὶ τὸν πολεμῆϊον ἵππον,
Καὶ τὰν αἴλουρον, τὰν ἔτρεμε θηρία μικρά —
Καὶ τόθ' ὁ τῷ βασιλῆος ἐνὶ τριόδοισι καθῆστο
Αἰτίζων ἀκόλως τε καὶ ἔκβολα λύματα δαιτός —*

Ὁ δὲ Ὀβίδιος εἰκονίζει αὐτὸν βυθίζοντα τέλος τοὺς ὀδόντας εἰς τὰς ἰδίας αὐτοῦ σάρκας, ἵνα θρέψῃ τὸ ἴδιον σῶμα διὰ τοῦ ἰδίου σώματος αὐτοῦ [VIII 875].

*Vis tamen illa mali postquam consumpserat omnem
Materiam — — — — —
Ipse suos artus lacero divellere morsu
Coepit; et infelix minuendo corpus alebat.**

Αἱ δυσειδεῖς Ἄρπυιαι δὲν εἰκονίζοντο τόσον δυσώδεις, τόσον ὀυπαραί, εἰ μὴ μόνον, ἵνα ἡ πείνα, ἦν προεκάλουν, ἀρπάζουσαι τὰς τροφάς, ἀποβῆ ἔτι φοβερωτέρα. Ἀκούσατε τὰ δεινολογήματα τοῦ Φινέως παρὰ τῷ Ἀπολλωνίῳ:¹⁸³

*Τυτθὸν δ' ἦν ἄρα δὴ ποτ' ἐδητύος ἄμμι λίπωσι,
πνεῖ τόδε μυδαλέον τε καὶ οὐ τλητὸν μένος ὀδυμῆς.
Οὐδέ τις οὐδὲ μίνυθα βροτῶν ἄνσχοιτο πελάσσας.
Οὐδ' εἴ οἱ ἀδάμαντος ἐληλάμενον κέαρος εἴη.*

* Ἀφοῦ δ' ἠγάωσε πᾶσαν τροφήν, πιεσθεὶς ἐκ τῆς πείνης, ἤρchiσε δάκνων ἀγρίως νὰ σχίξῃ τὰ ἴδια μέλη, καὶ ἀναλίσκων νὰ τρέφῃ ὁ τάλας τὸ ἴδιον σῶμα.

Ἄλλά με πικρὴ δῆτά κε δαιτὸς ἐπίσχει [ἀν. καὶ ἄατος
ἔσχει] ἀνάγκη
μίμνεν, καὶ μίμνοντα κακῇ ἐν γαστέρι θέσθαι.

Ὑπὸ τὴν ἔποψιν δὲ ταύτην προθύμως ἠθέλον συγχωρήσει τῷ Βιργιλίῳ τὴν ἀηδῆ παράστασιν τῶν Ἀρπυιῶν· ἀλλ' ἢ πείνα, ἣν προξενούσι, δὲν εἶνε πραγματική, παρούσα πείνα, ἀλλ' ἀπλῶς ἐπικειμένη, ὡς αὐταὶ προφητεύουσιν· ἀλλ' ἔτι πρὸς, ἢ προφητεία καταλήγει τέλος εἰς λογοπαίγνιον. Καὶ ὁ Δάντης ἐπίσης δὲν προετοιμάζει μόνον ἡμᾶς εἰς τὴν διήγησιν τῆς πείνης τοῦ Οὐγολίνου διὰ τῆς ἀηδεστάτης, φρικωδεστάτης καταστάσεως, εἰς ἣν παριστᾷ αὐτὸν καὶ τὸν ἄλλοτε διώκτην αὐτοῦ ἐν τῇ κολάσει, ἀλλὰ καὶ εἰς αὐτὴν τὴν πείναν προσθέτει χαρακτηρᾶς προκαλοῦντας τὴν ἀηδίαν, ἣτις κυριεύει ἡμᾶς λίαν αἰσθητῶς ἰδίως ἐκεῖ, ὅπου οἱ υἱοὶ προσφέρονται εἰς τὸν πατέρα πρὸς βρῶσιν. Ἐν τῇ ὑποσημειώσει θὰ ἀναφέρω ἔτι ἕκ τινος δράματος τοῦ Beaumont καὶ Fletcher ¹⁵⁴ ἐν χωρίον, ὅπερ θὰ ἠδύνατο νὰ ἀντικαταστήσῃ πάντα τὰ λοιπὰ παραδείγματα, ἃν δὲν ἐθεώρουν αὐτό, ὡς ὀλίγον ὑπερβολικόν. ¹⁵⁵

Ἔρχομαι ἤδη εἰς τὰ ἐν τῇ ζωγραφικῇ ἀηδῇ ἀντικείμενα. Ἄν καὶ ἦνε παντάπασιν ἀναμφισβήτητον, ὅτι δὲν ὑπάρχουσιν ἀηδῆ ἀντικείμενα εἰς τὴν ὄρασιν, ὧν ἐννοεῖται οἴκοθεν, ὅτι ἡ ζωγραφικὴ, ὡς ὠραία τέχνη, πρέπει νὰ ἀπέχη, ἐν τούτοις ἔπρεπεν αὕτη νὰ ἀποφεύγῃ τὰ ἀηδῆ ἀντικείμενα ἐν γένει, διότι ὁ συνδυασμὸς τῶν ἐννοιῶν καθιστᾷ ταῦτα καὶ εἰς τὴν ὄρασιν ἀηδῆ. Ὁ Pardenone, ¹⁵⁶ ἐν τινι εἰκόνι τοῦ ἐνταφιασμοῦ τοῦ Χριστοῦ, παριστᾷ τινὰ τῶν παρόντων φράσσοντα τὴν ρῖνα αὐτοῦ. Ὁ Richardson ¹⁵⁷ ἀποδοκιμάζει τοῦτο, διότι ὁ Χριστὸς δὲν ἦτο νεκρὸς πρὸ τόσο χρόνου, ὥστε τὸ σῶμα αὐτοῦ νὰ εἶχεν ἤδη ἀποσυντεθῆ. Τούναντίον εἰς τὴν ἔγερσιν τοῦ Λαζάρου, νομίζει,

ὅτι συγχωρεῖται τῷ ζωγράφῳ νὰ εἰκονίσῃ οὕτω τινὰς τῶν περιῦσταμένων, διότι ἡ ἱστορία ῥητῶς λέγει, ὅτι τὸ σῶμα αὐτοῦ ἤδη ὄδωδεν. Ἄλλὰ καὶ ἐνταῦθα φαίνεται μοι ἀφόρητος ἡ παράστασις αὕτη· διότι οὐ μόνον ἡ πραγματικὴ δυσοσμία, ἀλλὰ καὶ ἡ ἰδέα τῆς δυσοσμίας προκαλεῖ ἀηδίαν. Ἀποφεύγομεν τὰ δύσοσμα μέρη, καὶ ἂν ἔτι πάσχωμεν κατάρρουν. Ἄλλ' ἡ ζωγραφικὴ ἐπιδιώκει τὸ ἀηδές, ὄχι χάριν τοῦ ἀηδοῦς· ἐπιδιώκει αὐτὸ ὡς ἡ ποίησις, ἵνα ἐπιρρώσῃ δι' αὐτοῦ τὸ γελοῖον καὶ τὸν φοβερόν. Πρὸς ἴδιον ἑαυτῆς κίνδυνον! Ἄλλ' ὅ,τι ἐν τῇ περιπτώσει ταύτῃ περὶ τοῦ δυσειδοῦς παρετήρησα, ἰσχύει πολὺ μᾶλλον, προκειμένου περὶ τοῦ ἀηδοῦς. Ἀποβάλλει τοῦτο ἐν τῇ μιμήσει ἐκ τῆς ἐνεργείας αὐτοῦ ἀπείρως ὀλιγότερον ὀρώμενον, ἢ ἀκουόμενον. Ὡστε δύναται μετὰ τῶν στοιχείων τοῦ γελοίου καὶ τοῦ φοβεροῦ νὰ συγκερασθῇ ὀλιγότερον τελείως ἐν τῇ ζωγραφικῇ, ἢ ἐν τῇ ποιήσει· εὐθύς ὡς παρέλθῃ ἡ ἔκπληξις, εὐθύς ὡς κορεσθῇ τὸ πρῶτον, ἄπληστον βλέμμα, τὸ ἀηδές ἀποχωρίζεται πάλιν ἐντελῶς καὶ κεῖται ἐνώπιον ἡμῶν ἐν ὄλῃ αὐτοῦ τῇ ὡμῇ μορφῇ.

ΚΣ'.

Ἡ ἱστορία τῆς ἀρχαίας τέχνης τοῦ κυρίου Βίγκελμανν ἐδημοσιεύθη. Δὲν τολμῶ νὰ προχωρήσω, πρὶν ἢ ἀναγνώσω τὸ ἔργον τοῦτο. Τὸ νὰ λεπτολογῇ τις περὶ τῆς τέχνης ὀρώμενος ἀπλῶς ἐκ γενικῶν ἐννοιῶν δύναται νὰ παραπλανήσῃ εἰς παραδοξολογίας, ἃς θᾶπτον ἢ βράδιον αἰσχύνεται βλέπων ἐλεγχομένας ὑπὸ τῶν ἔργων τῆς τέχνης. Καὶ οἱ ἀρχαῖοι ἐγίνωσκον τοὺς δεσμούς, τοὺς συνάπτοντας πρὸς ἀλλήλας τὴν ζωγραφικὴν καὶ τὴν ποίησιν καὶ δὲν συνέσφιγγαν αὐτοὺς στενότερον, ἢ ὅσον εἶνε πρόσφορον εἰς ἀμφοτέρας. Ὅ,τι ἔπραξαν οἱ τεχνῖται αὐτῶν, θέλει μὲ διδάξει

τί πρέπει νὰ πράττωσιν οἱ τεχνῖται ἐν γένει. Καὶ ὅταν τοιοῦτος ἀνὴρ προπορεύηται φέρων τὴν δᾶδα τῆς ἱστορίας, ἡ θεωρία δύναται θαρραλέα νὰ ἀκολουθήσῃ αὐτόν.

Συνειθίζομεν νὰ φυλλομετρῶμεν σπουδαῖόν τι ἔργον, πρὶν ἢ ἐπιληφθῶμεν σοβαρῶς τῆς ἀναγνώσεως αὐτοῦ. Ἡμῖν περιέργος νὰ γνωρίσω πρὸ παντὸς τὴν γνώμην τοῦ συγγραφέως περὶ τοῦ Λαοκόοντος· οὐχὶ τόσον περὶ τῆς τέχνης τοῦ ἔργου, ἢν ἀλλαχοῦ ἤδη ἐξεδήλωσεν, ὅσον περὶ τῆς ἡλικίας αὐτοῦ. Μετὰ τίνων συντάσσεται ἐν τῷ ζητήματι τούτῳ; Μετὰ τῶν φρονούντων, ὅτι ὁ Βιργίλιος εἶχε τὸ σύμπλεγμα ἐνώπιον αὐτοῦ; Ἡ μετὰ τῶν δοξαζόντων, ὅτι οἱ τεχνῖται ἀπεμιμήθησαν τὸν ποιητήν;

Ἀσπάζομαι πληρέστατα τὴν περὶ ἀμοιβαίας ἀπομιμήσεως ἐντελῆ σιωπὴν αὐτοῦ. Ποῦ εἶνε ἡ ἀπόλυτος ἀνάγκη ταύτης; Δὲν εἶνε ποσῶς ἀδύνατον αἱ μεταξὺ τῆς ποιητικῆς εἰκόνας καὶ τοῦ ἔργου τῆς τέχνης ἀνωτέρω ὑπ' ἐμοῦ ἀνασκοπηθεῖσαι ὁμοιότητες νὰ ᾔνε τυχαῖαι καὶ ὄχι σκόπιμοι· καὶ ὄχι μόνον νὰ μὴν ἐχρησίμευσεν ἡ μία εἰς τὴν ἄλλην ὡς ὑπόδειγμα, ἀλλ' οὐδὲ νὰ ἐχρειάσθησαν κἂν νὰ μιμηθῶσιν ἀμφοτέρω τὸ αὐτὸ ἀρχέτυπον. Ἄλλ' ἐὰν ἤθελεν ἀπατήσῃ καὶ τοῦτον ἐπίφασίς τις τῆς μιμήσεως ταύτης, τότε ἔπρεπε νὰ συνταχθῇ μετὰ τῶν πρώτων. Διότι παραδέχεται, ὅτι ὁ Λαοκόων εἶνε προῖδὸν τῶν χρόνων, καθ' οὓς παρ' Ἑλλησιν ἡ τέχνη ἴστατο εἰς τὸν κολοφῶνα τῆς ἐντελείας αὐτῆς· τῶν χρόνων τοῦ μεγάλου Ἀλεξάνδρου.

« Ἡ ἀγαθὴ μοῖρα, λέγει, ¹⁸⁸ ἥτις ἐπηγρύπνει ἐπὶ τῶν τεχνῶν καὶ κατ' αὐτὴν ἔτι τὴν καταστροφὴν αὐτῶν, διέσωσε πρὸς θαυμασμὸν τοῦ κόσμου ἐν ἔργον ἐκ τῶν χρόνων ἐκείνων, ἵνα πιστώσῃ τὴν ἱστορικὴν ἀλήθειαν περὶ τῆς λαμπρότητος τοσοῦτων ἐξαφανισθέντων ἀριστουργημάτων. Ὁ Λαοκόων μετὰ τῶν δύο υἱῶν αὐτοῦ, ὑπὸ Ἀγησάνδρου, Ἀπολλοδώρου ¹⁸⁹ καὶ Ἀθηνοδώρου, τῶν Ροδίων, ποιηθεῖς, κατά-

γεται κατὰ πᾶσαν πιθανότητα ἐκ τῶν χρόνων τούτων, ἂν καὶ δὲν δύνатаί τις νὰ ὀρίσῃ αὐτούς, οὐδὲ νὰ δηλώσῃ, ὡς τινες ἔπραξαν, τὴν Ὀλυμπιάδα, καθ' ἣν οἱ τεχνῖται οὗτοι ἤκμασαν».

Ἐν τινι σημειώσει προσεπιφέρει: « Ὁ Πλίνιος δὲν λέγει λέξιν περὶ τοῦ χρόνου, καθ' ὃν ὁ Ἀγήσανδρος καὶ οἱ συνεργάται αὐτοῦ ἔζησαν· ἀλλ' ὁ Maffei ἐν τῇ ἐρμηνείᾳ ἀρχαίων ἀγαλμάτων διατείνεται, ὅτι γνωρίζει, ὅτι οἱ ἐν λόγῳ τεχνῖται ἤκμασαν κατὰ τὴν ὀγδοηκοστὴν ὀγδόην Ὀλυμπιάδα, καὶ τὴν γνώμην αὐτοῦ πλὴν ἄλλων ἠσπάθη καὶ ὁ Richardson. Ἐκεῖνος, ὡς φρονῶ, Ἀθηνόδωρόν τινα ἐκ τῶν μαθητῶν τοῦ Πολυκλείτου ἐξέλαβεν ὡς τινα τῶν ἡμετέρων τεχνιτῶν· τοῦ δὲ Πολυκλείτου ἀκμάσαντος τὴν ὀγδοηκοστὴν ἐβδόμην Ὀλυμπιάδα, ἔταξεν ὁ Maffei τὸν ὑποτιθέμενον μαθητὴν αὐτῶν μίαν Ὀλυμπιάδα ὕστερον: ἄλλους λόγους δὲν δύναται νὰ ἔχη οὗτος».

Βεβαιότατα δὲν ἠδύνατο νὰ ἔχη ἄλλους. Ἀλλὰ διατί ὁ κύριος Βίγκελμαν ἀρνεῖται ν' ἀναφέρῃ ἀπλῶς τὸν ὑποτιθέμενον τοῦτον λόγον; Ἀναιρεῖται αὐτὸς ἀφ' ἑαυτοῦ; Οὐχὶ ἐντελῶς. Διότι, ἂν καὶ δὲν στηρίζεται εἰς ἄλλους λόγους, καὶ οὕτω ὅμως ἀποτελεῖ καθ' ἑαυτὸν μικράν τινα πιθανότητα, ἐφ' ὅσον ἄλλως τε δὲν δύναται ν' ἀποδειχθῇ, ὅτι Ἀθηνόδωρος, ὁ μαθητὴς τοῦ Πολυκλείτου, καὶ Ἀθηνόδωρος, ὁ συνεργάτης τοῦ Ἀγησάνδρου καὶ Πολυδώρου, δὲν ἠδύνατο νὰ ἦνε ἐν καὶ τὸ αὐτὸ πρόσωπον. Εὐτυχῶς ἀποδεικνύεται τοῦτο, καὶ δὴ ἐκ τῆς διαφορετικῆς αὐτῶν πατρίδος. Ὁ πρῶτος Ἀθηνόδωρος κατὰ τὴν ῥητὴν μαρτυρίαν τοῦ Πausανίου¹⁹⁰ ἦτον ἐκ Κλείτορος, τοῦ Ἀρκαδικοῦ, ὁ δὲ ἄλλος κατὰ τὴν μαρτυρίαν τοῦ Πλινίου ἐκ Ρόδου.

Ὁ κύριος Βίγκελμαν δὲν ἔπραξε βέβαια σκοπίμως τοῦτο, μὴ ἀναιρέσας ἀναντιλέκτως, διὰ τῆς προσθήκης τῆς περιπτώσεως ταύτης, τὸν ἀβάσιμον ἰσχυρισμὸν τοῦ Maffei. Μᾶλλον ἐθεώρησε τοὺς λόγους, οὓς ἐν τῇ ἀδιαφιλονεικίᾳ αὐτοῦ

σοφία ἐξάγει ἐκ τῆς τέχνης τοῦ ἔργου, τόσον σημαντικούς, ὥστε δὲν ἐφρόντισε περὶ τοῦ ἂν ἡ γνώμη τοῦ Maffei ἐνέχη τινὰ πιθανότητα, ἢ ὄχι. Ἀναγνωρίζει, ἀναμφιβόλως, ἐν τῷ Λαοκόοντι πολὺ τῆς περισσοτεχνίας ἐκείνης (argutiis), ¹⁹¹ ἣτις ἦτο ἰδία τῷ Λυσίππῳ, δι' ἧς πρῶτος αὐτὸς ἐπλούτισε τὴν τέχνην, ὥστε δὲν ἠδύνατο νὰ ἐκλάβῃ αὐτὸν ὡς ἔργον, ἀνήκον εἰς χρόνους προγενεστέρους τοῦ Λυσίππου.

Ἄλλ' ἐὰν ἦνε ἀποδεδειγμένον, ὅτι ὁ Λαοκόων δὲν εἶνε προγενέστερος τοῦ Λυσίππου; ἀποδεικνύεται διὰ τοῦτου ἐπίσης, ὅτι ἀνάγεται περίπου εἰς τοὺς χρόνους αὐτοῦ; ὅτι ἀδύνατον νὰ ἦνε πολὺ ὀψιαιότερον ἔργον; Καὶ ἵνα μὴ λάβω ὑπ' ὄψιν τοὺς χρόνους, καθ' οὓς ἡ ἑλληνικὴ τέχνη μέχρι τῶν ἀρχῶν τῆς ῥωμαϊκῆς μοναρχίας ἄλλοτε μὲν ἀνεξωογονεῖτο ἄλλοτε δὲ κατέπιπτε, διατί δὲν ἠδύνατο ὁ Λαοκόων νὰ ἦνε ὁ εὐτυχῆς καρπὸς τῆς ἀμίλλης, ἣν ἐξέκαυσεν ἐν τοῖς τεχνίταις ἡ χλιδὴ καὶ ἡ πολυτέλεια τῶν πρώτων αὐτοκρατόρων; Διατί ὁ Ἀγήσανδρος καὶ οἱ συνεργάται αὐτοῦ δὲν ἠδύνατο νὰ ἦνε σύγχρονοι τοῦ Στρογγυλίου, τοῦ Ἀρκεσιλάου, τοῦ Πασιτέλου, τοῦ Ποσειδωνίου, τοῦ Διογένης; Δὲν ἐκρίθησαν καὶ τούτων τὰ ἔργα ἰσάξια πρὸς ὅ,τι κάλλιστον παρήγαγέ ποτε ἡ τέχνη; Καὶ ἂν διεσώζοντο μὲν ἔτι ἔργα, ἀναμφισβητήτως εἰς αὐτοὺς ἀνήκοντα, ὁ χρόνος ὅμως τῶν τεχνιτῶν ἦτο ἄγνωστος, εἰκαζόμενος μόνον ἐκ τῆς τέχνης αὐτῶν, ποία θεία ἔμπνευσις ἔπρεπε νὰ διαφυλάξῃ τὸν τεχνοκρίτην, ὥστε νὰ μὴ νομίσῃ ὑποχρεωμένον ἑαυτὸν, νὰ τάξῃ καὶ ταῦτα εἰς τοὺς χρόνους ἐκείνους, οὓς ὁ κύριος Βίγκελμαν κρίνει μόνους ἀξίους τοῦ Λαοκόοντος;

Εἶνε ἀληθές, ὅτι ὁ Πλίνιος δὲν σημειοῖ ῥητῶς τὸν χρόνον καθ' ὃν οἱ τεχνῖται τοῦ Λαοκόοντος ἔζησαν. Ἄλλ' ἂν ἐκ τοῦ συνειρωμοῦ τοῦ ὅλου χωρίου ἠθελε δεήσει νὰ συμπεράνω, ἂν ὁ συγγραφεὺς ἐνόει νὰ συγκαταλέξῃ αὐτοὺς μεταξὺ τῶν παλαιῶν ἢ τῶν νεωτέρων καλλιτεχνῶν: ὁμο-

λογῶ, ὅτι ἀνευρίσκω ἐν αὐτῇ μεγαλειτέραν πιθανότητα ὑπὲρ τῶν τελευταίων. Ἄς κρίνη τις.

Ὁ Πλίνιος λαλήσας διεξοδικώτερον περὶ τῶν ἀρχαιοτάτων καὶ μεγίστων ἀγαματοποιῶν, τοῦ Φειδίου, τοῦ Πραξιτέλους, τοῦ Σκόπα, καὶ ὀνομάσας ἄνευ χρονολογικῆς τάξεως τοὺς λοιπούς, ἰδίως ἐκείνους, ὧν ἔργα τινὰ διεσώζοντο ἐν Ῥώμῃ, ἐξακολουθεῖ ὡς ἑξῆς: ¹⁹² « Περὶ πολλῶ πλειοτέρων δὲν γίνεται μνεία, διότι ὁ ἀριθμὸς τῶν τεχνιτῶν, οἵτινες συνειργάσθησαν εἰς ἕξοχόν τι ἔργον, γίνεται πρόσκομμα εἰς τὴν φήμην αὐτῶν, οὔτε τοῦ ἐνὸς μόνοι ἔχοντος τὸ δικαίωμα νὰ οἰκαιοποιηθῇ τὴν δόξαν, οὔτε πλειόνων δυναμένων ἐξίσου νὰ ὀνομασθῶσιν, ὡς ἐν τῷ Λαοκόοντι, τῷ ἐν τῷ παλατίῳ τοῦ αὐτοκράτορος Τίτου, ἔργῳ ὑπερβάλλοντι πάντα τὰ ἔργα τῆς ζωγραφικῆς καὶ γλυπτικῆς τέχνης. Τρεῖς ἕξοχοι τεχνῖται, ὁ Ἀγήσανδρος, ὁ Πολύδωρος καὶ ὁ Ἀθηνόδωρος, οἱ Ῥόδιοι, ἐποίησαν αὐτόν, τοὺς υἱοὺς αὐτοῦ καὶ τὰς θαυμαστάς σπεύρας τῶν ὄψεων ἐξ ἐνὸς λίθου, κατὰ τὸ ἀπὸ κοινοῦ ἐκπονηθὲν σχέδιον. Καθ' ὅμοιον τρόπον τὰ οἰκήματα τῶν αὐτοκρατόρων τὰ ἐπὶ τοῦ Παλατινοῦ λόφου ἐπλήρωσαν δοκιμωτάτων ἀγαλμάτων ὁ Κρατερός μετὰ τοῦ Πυθόδωρου, ὁ Πολυδέκτης μετὰ τοῦ Ἑρμολάου, ἕτερός τις Πυθόδωρος μετὰ τοῦ Ἀρτέμωνος, καὶ ἄνευ συνεργασίας, Ἀφροδίσιος ὁ ἐκ Τράλλεων. Τὸ Πάνθεον τοῦ Ἀγρίππα ἐκόσμησε Διογένης ὁ Ἀθηναῖος, αἱ δὲ Καρυάτιδες, αἱ ἐν τοῖς στύλοις τοῦ ναοῦ τούτου, ἐπαινοῦνται, ὡς ὀλίγα ἄλλα καλλιτεχνήματα ὁμοίως καὶ τὰ ἐπὶ τοῦ ἀετώματος ἀγάλματα, ἅτινα ὅμως, ἔνεκα τοῦ ὕψους τῆς θέσεως, ὀλιγώτερον ἐφημίσθησαν.»

Ἐξ ὅλων τῶν τεχνιτῶν τῶν ἐν τῷ χωρίῳ τούτῳ ἀναφερομένων, μόνον Διογένης τοῦ Ἀθηναίου ὁ αἰὼν εἶνε ἀναντιρρήτως ὠρισμένος. Ἐκόσμησε τὸ Πάνθεον τοῦ Ἀγρίππα: ἄρα ἔζησεν ἐπὶ Αὐγούστου. Ἄλλ' ἄς σταθμίση τις

ἀκριβέστερον τὰς λέξεις τοῦ Πλινίου, καὶ φρονῶ, ὅτι ἐπίσης ἀναντιρρήτως ὠρισμένην θὰ εὔρη τὴν ἐποχὴν τοῦ Κρατεροῦ καὶ Πολυδώρου, τοῦ Πολυδέκτου καὶ Ἐρμολάου, τοῦ δευτέρου Πυθοδώρου καὶ Ἀρτέμωνος, ὡς καὶ τοῦ Ἀφροδισίου τοῦ Τραλλιανοῦ. Περὶ τούτων λέγει ὁ Πλίνιος : « Ἐπλήρωσαν τὰ οἰκήματα τῶν αὐτοκρατόρων τὰ ἐπὶ τοῦ Παλατίνου λόφου διὰ δοκιμωτάτων ἀγαμάτων. » Ἐρωτῶ : δύναται τοῦτο νὰ σημάνη τόσον μόνον, ὅτι διὰ τῶν ἐξόχων ἔργων αὐτῶν ἐπληρώθησαν τὰ παλάτια τῶν αὐτοκρατόρων ; Ἐν τῇ ἐννοίᾳ δηλαδή, ὅτι οἱ αὐτοκράτορες ἀνεζήτησαν ταῦτα πανταχοῦ καὶ μεθίδρυσαν αὐτὰ εἰς τὰ ἐν Ῥώμῃ οἰκήματα αὐτῶν ; Βεβαίως ὄχι. Ἀλλὰ μᾶλλον σημαίνει, ὅτι ἐξεπόνησαν τὰ ἔργα αὐτῶν ὠρισμένως πρὸς τὰ παλάτια τῶν αὐτοκρατόρων, καὶ ὅτι ἐπομένως ἔζησαν ἐπὶ τῶν χρόνων τῶν αὐτοκρατόρων τούτων. Ὅτι ὑπῆρξαν ὀψιαιτέροι τεχνῖται, ἐργασθέντες μόνον ἐν Ἰταλίᾳ, συμπεραίνεται ἤδη ἐκ τοῦ ὅτι οὐδαμοῦ ἄλλοθι γίνεται μνεῖα περὶ αὐτῶν. Ἄν ἔδρων ἐν Ἑλλάδι ἐν προγενεστέροις χρόνοις, ὁ Πausanias θὰ ἔβλεπέ τινα τῶν ἔργων αὐτῶν καὶ θὰ διέσωζεν ἡμῖν τὴν μνήμην αὐτῶν. Ἀπαντᾷ μὲν παρ' αὐτῷ Πυθοδώρος τις, ¹⁹³ ἀλλ' οὐχὶ ὀρθῶς ὁ Ἀλδουῖνος ἐκλαμβάνει αὐτὸν ἀντὶ τοῦ παρὰ Πλινίῳ Πυθοδώρου. Διότι ὁ Pausanias ὀνομάζει τὸ ἀγαλμα τῆς Ἥρας, ἔργον τοῦ πρεσβυτέρου Πυθοδώρου ὅπερ εἶδεν ἐν Κορωνεῖᾳ τῆς Βοιωτίας « ἀρχαῖον ἀγαλμα » καὶ τὴν ἐπωνυμίαν ταύτην δίδει μόνον εἰς τὰ ἔργα τῶν τεχνιτῶν ἐκείνων, οἵτινες ἔζησαν κατὰ τοὺς ἀρχαιοτάτους, ἀγροικοτάτους αἰῶνας τῆς τέχνης, πολὺ πρὸ τοῦ Φειδίου καὶ τοῦ Πραξιτέλους. Δι' ἔργων δὲ τοιούτων οἱ αὐτοκράτορες δὲν ἐκόσμησαν βεβαίως τὰ παλάτια αὐτῶν. Ἐτι ὀλιγώτερον ἀξία προσοχῆς εἶνε ἡ εἰκασία τοῦ Ἀλδουῖνου, ὅτι ὁ Ἀρτέμων εἶνε ὁ ὁμώνυμος ἐκεῖνος ζωγράφος, ὃν ἀναφέρει ὁ Πλίνιος ἐν ἄλλῳ χωρίῳ. Ἡ ὁμο-

νυμία παρέχει μόνον ελαχίστην πιθανότητα, ἥς χάριν οὐδεμίαν ἐξουσίαν ἔχει τις νὰ παραβιάσῃ τὴν φυσικὴν ἐρημνείαν μὴ παρεφθαρμένου χωρίου.

Ἄλλ', ἐὰν κατὰ ταῦτα εἶνε ἀναμφίβολον, ὅτι ὁ Κρατερὸς καὶ ὁ Πυθόδωρος, ὅτι ὁ Πολυδέκτης καὶ ὁ Ἐρμόλαος καὶ οἱ λοιποὶ ἔζησαν ἐπὶ τῶν αὐτοκρατόρων, ὧν τὰ παλάτια ἐπλήρωσαν διὰ τῶν ἐξόχων ἔργων αὐτῶν, τότε μοι φαίνεται, ὅτι δύναται τις νὰ μὴ ἀναγάγῃ εἰς ἄλλον αἰῶνα τοὺς τεχνίτας ἐκείνους, ἐξ ὧν ὁ Πλίνιος μεταβαίνει εἰς τούτους διὰ τῆς λέξεως *Similiter*. Εἶνε δὲ οὗτοι οἱ τεχνίται τοῦ Λαοκόντος. Ἄς στοχασθῇ τις τοῦτο μόνον: ἂν ὁ Ἀγήσανδρος, ὁ Πολύδωρος καὶ ὁ Ἀθηνόδωρος ἦνε τόσον ἀρχαῖοι τεχνίται οἷους θεωρεῖ αὐτοὺς ὁ κύριος Βίγκελμανν· πόσον ἀδέξις θὰ ἦτο ὁ συγγραφεὺς, ὁ περὶ πολλοῦ ποιούμενος τὴν ἀκρίβειαν τῆς ἐκφράσεως, ὅστις, προκειμένου νὰ μεταπηδήσῃ διὰ μιᾶς ἐκ τῶν ἀρχαίων τεχνιτῶν εἰς τοὺς νεωτάτους, ἐκτελεῖ τὸ ἄλμα τοῦτο δι' ἐνὸς « Καθ' ὅμοιον τρόπον; »

Ἄλλὰ θὰ ἀντιλέξῃ τις, ὅτι τοῦτο τὸ *Similiter* δὲν ἀφορᾷ τὴν ὁμοιότητα ἐν σχέσει πρὸς τὴν ἐποχὴν, ἀλλ' ἄλλην τινὰ περίπτωσιν, ἣν ἠδύναντο νὰ ἔχωσι κοινήν πρὸς ἀλλήλους οἱ κατὰ χρόνον τόσον ἀφεστῶτες τεχνίται. Ὁ Πλίνιος δηλονότι ὁμιλεῖ περὶ τοιούτων τεχνιτῶν, οἵτινες εἰργάσθησαν ἀπὸ κοινοῦ, καὶ ἔνεκα τῆς συνεργασίας αὐτῆς ἔμειναν ἀσημότεροι, ἢ κατὰ τὴν ἀξίαν αὐτῶν. Διότι, οὐδενὸς δυναμένου νὰ οἰκειοποιηθῇ τὴν τιμὴν τοῦ κοινοῦ ἔργου ὑπὲρ ἑαυτοῦ λίαν δὲ διεξοδικοῦ ὄντος τοῦ ὀνομάζειν ἐκάστοτε πάντας τοὺς εἰς αὐτὸ συνεργασθέντας (*quoniam nec unus occupat gloriam, nec plures pariter nuncupari possunt*): διὰ τοῦτο τὰ ὀνόματα αὐτῶν συλλήβδην παρεδόθησαν εἰς λήθη. Τοῦτο συνέβη εἰς τοὺς τεχνίτας τοῦ Λαοκόντος, τοῦτο συνέβη καὶ εἰς ἄλλους τινὰς τεχνί-

τας, οὓς οἱ αὐτοκράτορες ἐπησχόλησαν εἰς τὴν διακόσμησιν τῶν παλατιῶν αὐτῶν.

Συμφωνῶ, Ἄλλὰ καὶ οὕτω εἶν' ἔτι πιθανώτατον, ὅτι ὁ Πλίνιος ἐννοεῖ μόνον νεωτέρους τεχνίτας, οἵτινες εἰργάσθησαν ἀπὸ κοινοῦ. Διότι, ἂν ἤθελε νὰ ὀμιλήσῃ καὶ περὶ ἀρχαιοτέρων, διατὶ ἀνέφερε μόνον τοὺς τεχνίτας τοῦ Λαοκόοντος; Διατὶ ὄχι καὶ ἄλλους; Τὸν Ὀνάταν καὶ Καλλιτέλη, τὸν Τιμοκλῆ καὶ Τιμαρχίδην, ἢ τοὺς υἱοὺς αὐτοῦ, οἵτινες συνειργάσθησαν εἰς ἄγαλμά τι τοῦ Διὸς εὐρισκόμενον ἐν Ῥώμῃ; ¹⁹⁴ Αὐτὸς ὁ κύριος Βίγκελμανν λέγει, ὅτι ἠδύνατό τις νὰ ἀπαριθμήσῃ πολλὰ τοιαῦτα ἀρχαιότερα ἔργα ἔχοντα πλείονας τοῦ ἐνὸς πατρός. ¹⁹⁵ Καὶ ἤθελεν ὁ Πλίνιος ἐνθυμηθῆ μόνον τὸν Ἀγήσανδρον, Πολύδωρον καὶ Ἀθηνόδωρον, ἐὰν δὲν ἤθελε ῥητῶς νὰ περιορισθῆ μόνον εἰς τοὺς νεωτάτους χρόνους;

Ἄλλως τε, ἂν εἰκασία τις ἀποβαίῃ τοσοῦτον μᾶλλον πιθανωτέρα, ὅσον πλείοτεραι καὶ μεγαλείτεραι ἀπορίαι σαφηνίζονται ἐκ ταύτης, τοιαύτη βεβαίως εἶνε κατ' ἐξοχὴν ἐκείνη, καθ' ἣν οἱ τεχνῖται τοῦ Λαοκόοντος ἤκμασαν ἐπὶ τῶν πρώτων αὐτοκρατόρων. Διότι, ἂν ἤκμαζον ἐν Ἑλλάδι, καθ' οὓς χρόνους φρονεῖ ὁ κύριος Βίγκελμανν, ἂν ὁ Λαοκόων ἴστατο ἄλλοτε ἐν Ἑλλάδι, τότε θὰ ἦτο εἰς ἄκρον παράδοξος ἢ σιωπῆ, ἣν ἐτήρησαν περὶ τοιοῦτου ἔργου οἱ Ἕλληνες (*opere omnibus et picturae et statuariae artis praeponendo*). Θὰ ἦτο εἰς ἄκρον παράδοξον, ἂν τόσον μεγάλοι τεχνῖται οὐδὲν ἤθελον ποιῆσαι ἕτερον, ἢ ἂν ὁ Πausanias δὲν ἤθελε δυνηθῆ νὰ ἴδῃ καθ' ἅπασαν τὴν Ἑλλάδα οὐδὲν ἐκ τῶν λοιπῶν ἔργων αὐτῶν, οὔτε τὸν Λαοκόοντα. Ἐν Ῥώμῃ τούναντίον ἠδύνατο τὸ μέγιστον ἀριστοτέχνημα ἐπὶ πολὺ νὰ μένῃ κεκρυμμένον· ἂν δὲ ὁ Λαοκόων συνετελέσθη ἤδη ἐπὶ Αὐγούστου, ἐν τούτοις οὐδόλως ἔπρεπε νὰ φανῆ παράδοξον, ὅτι πρῶτος ὁ Πλίνιος ποιεῖται μνειάν περὶ

αὐτοῦ, πρῶτον καὶ τελευταῖον περὶ αὐτοῦ. Διότι, ἄς ἐνθυμηθῆ τις μόνον, τί λέγει ¹⁹⁶ περὶ τινος Ἀφροδίτης τοῦ Σκόπα, ἰσταμένης ἐν τινι ἱερῷ τοῦ Ἄρεως ἐν Ῥώμῃ : « . . . ἦτις ἤθελε διαφημίσει οἰονδήποτε ἄλλον τόπον. Ἄλλ' ἐν Ῥώμῃ ἢ πληθὺς τῶν καλλιτεχνημάτων ἐπισκιάζει αὐτήν, καὶ ἢ πληθώρα τῶν καθηκόντων καὶ τῶν ὑποθέσεων ἀπάγει πάντας ἀπὸ τῆς θεωρίας τῶν τοιούτων, ἅτινα, ἵνα θαυμάση τις, ἀπαιτεῖται σχολὴ καὶ βαθεῖα τοῦ τόπου σιγή. »

Ἐκεῖνοι, οἵτινες ἐν τῷ συμπλέγματι τοῦ Λαοκόοντος ἀρέσκονται νὰ βλέπωσιν ἀπομίμησιν τοῦ Λαοκόοντος τοῦ Βιργιλίου, θέλουσιν ἀποδεχθῆ ἀσμένως ὅσα μέχρι τοῦδε εἶπον. Ἄλλ' ἐπέρχεται μοι ἔτι εἰκασία τις, ἣν ἐπίσης δὲν πρέπει ν' ἀποδοκιμάσωσιν. Ἴσως, ἠδύναντο νὰ σκεφθῶσιν, ἦτο ὁ Ἀσίγιος Πολλίων ὁ ἀναθέσας εἰς Ἑλληνας τεχνίτας τὴν ἐκτέλεσιν τοῦ Λαοκόοντος τοῦ Βιργιλίου. Ὁ Πολλίων ἦτο ἰδιαίτερος φίλος τοῦ ποιητοῦ, ὅστις ἐπέζησε μετὰ τὸν θάνατον αὐτοῦ, καὶ φαίνεται μάλιστα ὅτι ἔγραψεν ἰδίαν πραγματείαν περὶ τῆς Αἰνεάδος. Διότι ποῦ ἄλλοθι ἢ ἐν ἰδίῳ τινι ἔργῳ περὶ τοῦ ποιήματος τούτου, ἠδύναντο νὰ ἦνε τόσον πρόχειροι αἱ ἐπὶ μέρους σημειώσεις, ἄς ὁ Σέρβιος παραθέτει ἐξ αὐτοῦ ; ¹⁹⁷ Ἐκτὸς τούτου ὁ Πολλίων ἦτο ἐραστὴς καὶ γνώστης τῆς τέχνης, ἐκέκτητο πλουσίαν συλλογὴν τῶν ἀρίστων ἀρχαίων καλλιτεχνημάτων, παρήγγελλε τὴν ἐκτέλεσιν νέων εἰς τοὺς συγχρόνους τεχνίτας· ἔργον δὲ τόσον τολμηρόν, ὡς ὁ Λαοκόων, ἦτο κατὰ πάντα ἀνάλογον πρὸς τὴν καλαισθησίαν, ἣν ἐδείκνυε περὶ τὴν ἐκλογὴν αὐτοῦ : ¹⁹⁸ « Ὡν δὲ ὀξύς καὶ σφοδρός, τοιαῦτα ἤθελε νὰ φαίνωνται καὶ τὰ μνημεῖα τῆς συλλογῆς αὐτοῦ. » ut fuit acris vehementiae sic quoque spectari monumenta sua voluit. Ἄλλ' ἐπειδὴ τὸ Μουσεῖον τοῦ Πολλίωνος κατὰ τοὺς χρόνους τοῦ Πλινίου, ὅτε ὁ Λαοκόων ἵστατο ἐν τῷ παλατίῳ τοῦ Τίτου, ἦτο, φαίνεται, συνηθροισμένον ἐν ἰδιαίτερῳ τινι μέρει, ἢ εἰκασία αὕτη ἀποβάλλει τι

τῆς πιθανότητος αὐτῆς. Καὶ διατὶ δὲν ἠδύνατο νὰ πράξῃ ὁ Τίτος, ὅτι θέλομεν νὰ ἀποδώσωμεν εἰς τὸν Πολλίωνα;

KZ'.

Ἡ γνώμη μου, ὅτι οἱ τεχνῖται τοῦ Λαοκόοντος εἰργάσθησαν ἐπὶ τῶν πρώτων αὐτοκρατόρων, ἢ τοῦλάχιστον, ὅτι δὲν ἠδύνατο νὰ ἦνε τόσον ἀρχαῖοι, ὡς παραδέχεται περὶ αὐτῶν ὁ κύριος Βίγκελμανν, ἐνισχύεται ἐκ τινος μικρᾶς εἰδήσεως, ἣν πρῶτος αὐτὸς ἐποίησατο γνωστήν. Εἶνε δὲ αὕτη ἡ ἐξῆς: ¹⁹⁹

Εἰς Νεττοῦνον, πάλαι ποτὲ Ἄντιον, ὁ καρδινάλιος Ἀλέξανδρος Ἀλβάνης ἀνεκάλυψεν ἐν ἔτει 1717 ἐντὸς μεγάλου θόλου, κατακλυσθέντος ὑπὸ τῆς θαλάσσης, στυλοβάτην ἐκ μελανοῦ, ὑποφαίου μαρμάρου, ὅπερ νῦν καλοῦσι Bigio, ἐφ' οὗ τὸ ἄγαλμα ἦτο προσηροσμένον· ἐπὶ τοῦ στυλοβάτου ὑπάρχει ἡ ἐξῆς ἐπιγραφή:

ΑΘΑΝΟΔΩΡΟΣ ΑΓΗΣΑΝΔΡΟΥ

ΡΟΔΙΟΣ ΕΠΟΙΗΣΕ

Ἐκ τῆς ἐπιγραφῆς ταύτης μανθάνομεν, ὅτι πατὴρ καὶ υἱὸς εἰργάσθησαν ἐν τῷ συμπλέγματι τοῦ Λαοκόοντος, καὶ ὅτι ἴσως καὶ ὁ Ἀπολλόδωρος ἦτο υἱὸς τοῦ Ἀγησάνδρου: διότι ὁ Ἀθανόδωρος οὗτος δὲν δύναται νὰ ἦνε ἄλλος, ἢ ὁ ὑπὸ τοῦ Πλινίου ὀνομαζόμενος. Πρὸς τούτοις ἡ ἐπιγραφή αὕτη ἀποδεικνύει, ὅτι εὐρέθησαν ἔργα πλείονα τῶν τριῶν, ὡς ὁ Πλίνιος θέλει, ἐφ' ὧν οἱ τεχνῖται ἐχάρασσον τὴν λέξιν ἐποίησε, fecit, ἐν ἀορίστῳ χρόνῳ· ὁ αὐτὸς δ' ἀναφέρει ὅτι οἱ λοιποὶ τεχνῖται ἐκ μετριοφροσύνης ἐξεφράζοντο ἐν χρόνῳ παρατατικῷ, ἐποίει, faciebat.

Δὲν ἀντιλέγει τις εἰς τὸν κύριον Βίγκελμανν, ὅτι ὁ Ἄθα-

νόδωρος τῆς ἐπιγραφῆς ταύτης δὲν ἠδύνατο νὰ ἦνε ἄλλος, ἢ ὁ Ἀθηνόδωρος, ὃν ὁ Πλίνιος ἀναφέρει μεταξὺ τῶν τεχνιτῶν τοῦ Λαοκόοντος. Ἀθανόδωρος καὶ Ἀθηνόδωρος εἶνε ἐντελῶς τὸ αὐτὸ ὄνομα· διότι οἱ Ῥόδιοι ἐποιοῦντο χρῆσιν τῆς δωρικῆς διαλέκτου. Ἄλλ' ὡς πρὸς τὸ συμπέρασμα, ὅπερ ζητεῖ νὰ ἐξαγάγη ἐκ τούτου, πρέπει νὰ παρατηρήσω ὀλίγα τινά.

Ἄς παραδεχθῶμεν τὸ πρῶτον, ὅτι ὁ Ἀθηνόδωρος ἦτο υἱὸς τοῦ Ἀγησάνδρου. Εἶνε μὲν λίαν πιθανόν, ἀλλ' οὐχὶ καὶ ἀναμφισβήτητον. Διότι εἶνε γνωστόν, ὅτι ὑπῆρξαν ἀρχαῖοι τεχνῖται, οἵτινες προέκρινον νὰ φέρωσι τὸ ἐπίθετον τοῦ διδασκάλου μᾶλλον, ἢ τὸ τοῦ πατρός. Ὅτι ὁ Πλίνιος λέγει περὶ τῶν ἀδελφῶν Ἀπολλωνίου καὶ Ταυρίσκου, δὲν ἐπιδέχεται ἄλλην ἐξήγησιν ²⁰⁰.

Ἄλλὰ πῶς; Ἡ ἐπιγραφή αὕτη πρέπει συγχρόνως νὰ καταρρίψῃ τὸν ἰσχυρισμὸν τοῦ Πλινίου, ὅτι δὲν εὐρέθησαν πλείονα τῶν τριῶν καλλιτεχνημάτων, ἐφ' ὧν οἱ τεχνῖται ἐδήλωσαν ἑαυτοὺς ἐν ἀορίστῳ χρόνῳ (ἐποίησε, ἀντὶ ἐποίει); Ἡ ἐπιγραφή αὕτη; Διατὶ πρέπει νὰ μάθωμεν ἐκ τῆς ἐπιγραφῆς ταύτης πρῶτον, ὅτι πρὸ πολλοῦ ἠδυνάμεθα νὰ διδαχθῶμεν ἐκ πολλῶν ἄλλων; Δὲν εὐρέθη ἤδη ἐπὶ τοῦ ἀνδριάντος τοῦ Γερμανικοῦ: Κλεομένης — ἐποίησε; Ἐπὶ τῆς λεγομένης ἀποθεώσεως τοῦ Ὀμήρου: Ἀρχέλαος ἐποίησε; Ἐπὶ τοῦ γνωστοῦ ἀγγείου τοῦ ἐν Γαέτα: Σαλπίων ἐποίησε; καὶ οὕτω καθ' ἐξῆς.

Ὁ κύριος Βίγκελμανν δύναται νὰ εἴπῃ: «Τίς γνωρίζει τοῦτο καλλίτερον ἐμοῦ; Ἄλλὰ, θὰ προσθήσῃ, τόσον χειρότερον εἰς τὸν Πλίνιον. Οὕτω προσβάλλεται ὁ ἰσχυρισμὸς αὐτοῦ ἔτι συχνότερον, ἐλέγχεται ἔτι βεβαιότερον».

Ὅχι ἀκόμη. Διότι, ἂν ὁ κύριος Βίγκελμανν εἰσάγῃ τὸν Πλίνιον λέγοντα πλείονα, ἢ ὅσα ἠθελε πράγματι νὰ εἴπῃ; Ἄν οὕτω τὰ παρατεθέντα παραδείγματα δὲν ἐλέγχουσι τὸν

ισχυρισμὸν τοῦ Πλινίου, ἀλλὰ μόνον τὸ περιπλέον, ὅπερ ὁ κύριος Βίγκελμαν παρεισήγαγεν εἰς τὸν ισχυρισμὸν τοῦτον; Καὶ οὕτω ἔχει ἀληθῶς τὸ πρᾶγμα. Πρέπει νὰ παραθέσω ὀλόκληρον τὸ χωρίον. Ὁ Πλίνιος, ἐν τῇ ἀφιερῶσει αὐτοῦ πρὸς τὸν Τίτον, θέλει νὰ ὀμιλήσῃ περὶ τοῦ ἔργου αὐτοῦ μετὰ τῆς μετριοφροσύνης ἀνδρός, γινώσκοντος κάλλιστα πόσον αὐτὸ ἀπέχει ἀκόμη τῆς τελειότητος. Εὐρίσκει ἀξιωματικόν τι παράδειγμα τοιαύτης μετριοφροσύνης παρ' Ἑλλήσιν, ὧν τὰς πομπῶδεις, πολλὰ ἐπαγγελλομένας βιβλίων ἐπιγραφὰς (ἐπιγραφάς, αἵτινες ἠδύναντο νὰ διαψεύσθῳσι βραδύτερον) προηγουμένως ἔσκωψεν ὀλίγον, καὶ λέγει: ²⁰¹ «Καὶ ἵνα μὴ φανῶ ψέγων εἰς ὅλα τοὺς Ἑλληνας, ἐπεθύμουν νὰ κριθῶ κατ' ἐκείνους τῶν εἰκαστικῶν τεχνῶν τοὺς δημιουργούς, οὓς θὰ εὖρηθῃ ἐν τοῖς βιβλίοις τούτοις, οἵτινες εἰς τὰ συντελεσθέντα ἔργα αὐτῶν, καὶ εἰς ἐκεῖνα ἔτι, ἅτινα δὲν παύομεν θαυμάζοντες, ἔθεσαν ἀμφίβολον ἐπιγραφὴν: ὡς ΑΠΕΛΛΗΣ ΕΠΟΙΕΙ, ἢ ΠΟΛΥΚΛΕΙΤΟΣ· ὡς ἂν ταῦτα ἦσαν πάντοτε ἐν τῇ ἀρχῇ καὶ ἡμιτελῇ, ἵνα ἐναντίον τῶν διαφόρων κρίσεων ἐναπολειφθῇ εἰς τὸν τεχνίτην καταφυγὴ πρὸς ἀπολογία, ὅτι πᾶσαν παρατηρηθεῖσαν ἔλλειψιν ἤθελε διορθῶσει, ἂν δὲν ἤθελε διακοπῇ. Ὅθεν ἐκ μετριοφροσύνης μόνον ἐπέγραφον πάντα τὰ ἔργα αὐτῶν οὕτω, ὡς ἂν ἦσαν τὰ τελευταῖα, ὡς ἂν παρ' ἐκάστῳ ἐξ αὐτῶν κατελαμβάνοντο ὑπὸ τῆς εἰμαρμένης. Οὐχὶ πλείονα τῶν τριῶν, ὡς νομίζω, φέρονται μετὰ τῆς θετικῆς ἐπιγραφῆς ΕΠΟΙΗΣΕ, περὶ ὧν ἐν οἰκείῳ τόπῳ θὰ λαλήσω· ἐξ οὗ γίνεται δῆλον, ὅτι ὁ τεχνίτης ἦτο ἐντελῶς ἡσυχος περὶ τῆς τέχνης αὐτοῦ· ἀλλὰ διὰ τοῦτο πάντα ταῦτα ὑπῆρξαν ἀντικείμενον μεγάλου φθόνου». Παρακαλῶ, πρόσχετε τὸν νοῦν εἰς τὰς λέξεις τοῦ Πλινίου: *pingendi, figendique conditoribus*. Ὁ Πλίνιος δὲν λέγει, ὅτι ἡ συνήθεια, τοῦ νὰ ὀμολογῇ τις ἑαυτὸν τεχνίτην τοῦ ἔργου αὐτοῦ ἐν χρόνῳ παρατατικῶ ἦτο γενικὴ, τηρου-

μένη παρ' ὄλων τῶν τεχνιτῶν παντὸς χρόνου, ἀλλὰ διαρρή-
δην ἀναφέρει, ὅτι μόνον οἱ πρῶτοι ἀρχαῖοι τεχνῖται, ἐκεῖνοι
τῶν εἰκαστικῶν τεχνῶν οἱ δημιουργοί, pingendi, fingendi-
que conditores, ὁ Ἀπελλῆς, ὁ Πολύκλειτος καὶ οἱ σύγχρο-
νοι αὐτῶν, εἶχον τὴν σοφὴν ταύτην μετριοφροσύνην. Ὀνο-
μάζων δὲ αὐτοὺς μόνον, ὑπαινίσσεται σιωπηλῶς μὲν, ἀλλ'
ἀρκετὰ σαφῶς, ὅτι οἱ διάδοχοι αὐτῶν, ἰδίως ἐν μεταγενε-
στέροις χρόνοις, ἐξεδήλωσαν μείζονα αὐτοπεποίθησιν.

Ἄλλὰ τούτου ἀποδεκτοῦ γενομένου, ὡς ὀφείλει τις νὰ
ἀποδεχθῆ αὐτό, τότε δύναται ἢ ἀνακαλυφθεῖσα ἐπιγραφὴ νὰ
ἦνε ἐντελῶς ὀρθῆ ὡς πρὸς τὸν ἓνα ἐκ τῶν τριῶν τεχνιτῶν
τοῦ Λαοκόοντος, καὶ δύναται οὐχ ἦττον νὰ ἦνε ἀληθές, ὅτι,
ὡς ὁ Πλίνιος λέγει, μόνον τρία ἔργα ὑπῆρξαν, εἰς ὧν τὴν
ἐπιγραφὴν οἱ δημιουργοὶ αὐτῶν μετεχειρίσθησαν τὸν ἀό-
ριστον χρόνον. Ταῦτα δὲ ἀνήκουσιν εἰς τὰ ἀρχαιότερα ἐκ
τῶν χρόνων τοῦ Ἀπελλοῦ, τοῦ Πολυκλείτου, τοῦ Νικίου,
τοῦ Λυσίππου. Ἄλλ' ἐκ τούτου δὲν προκύπτει ἐπίσης,
ὅτι ὁ Ἀθηνόδωρος καὶ οἱ βοηθοὶ αὐτοῦ ἦσαν σύγχρονοι
τοῦ Ἀπελλοῦ καὶ τοῦ Λυσίππου, ὡς θέλει ὁ κύριος Βίγκελ-
μανν. Μᾶλλον δύναται τις νὰ συμπεράνη οὕτω : Ἄν ἦνε
ἀληθές, ὅτι μεταξὺ τῶν ἔργων τῶν ἀρχαιοτάτων τεχνιτῶν
τοῦ Ἀπελλοῦ, τοῦ Πολυκλείτου καὶ τῶν λοιπῶν τῆς τά-
ξεως ταύτης, ὑπῆρξαν τρία μόνον, εἰς ὧν τὴν ἐπιγραφὴν
ἔγεινε χρῆσις τοῦ ἀορίστου· ἂν ἦνε ἀληθές, ὅτι ὁ Πλίνιος
ὠνόμασε τὰ τρία ταῦτα ἔργα, ²⁰² τότε ὁ Ἀθηνόδωρος, εἰς
ὃν δὲν ἀνήκει οὐδὲν τῶν τριῶν τούτων ἔργων, καὶ ὅστις ἐν
τούτοις εἰς τὰ ἔργα αὐτοῦ μετεχειρίσθη τὸν ἀόριστον χρό-
νον, δὲν δύναται νὰ συγκαταλεχθῆ εἰς τοὺς ἀρχαίους ἐκεί-
νους τεχνίτας, δὲν δύναται νὰ ἦνε σύγχρονος τοῦ Ἀπελλοῦ
καὶ τοῦ Λυσίππου, ἀλλὰ πρέπει νὰ τεθῆ εἰς ὀψιαιτέρους
χρόνους.

Ἐν συντόμῳ φρονῶ, ὅτι δύναται νὰ θεωρηθῆ ὡς ἀσα-

λέστατον κριτήριον, ὅτι πάντες οἱ τεχνῖται οἱ μεταχειρισθέντες τὸ ἐποίησε, ἤκμησαν πολὺ μετὰ τοὺς χρόνους τοῦ μεγάλου Ἀλεξάνδρου, ὀλίγον πρὸ τῶν αὐτοκρατόρων, ἢ ἐπὶ αὐτῶν. Περὶ τοῦ Κλεομένους εἶνε ἀναμφισβήτητον· περὶ τοῦ Ἀρχελάου, εἶνε πιθανώτατον· περὶ δὲ τοῦ Σαλπίωνος δὲν δύναται τοῦλάχιστον νὰ ἀποδειχθῇ τὸ ἐναντίον. Τὸ αὐτὸ καὶ περὶ τῶν λοιπῶν, μὴ ἐξαιρουμένου καὶ τοῦ Ἀθηνοδῶρου.

Ἄς κρίνῃ περὶ τούτου αὐτὸς ὁ κύριος Βίγκελμανν! Ἄλλὰ διαμαρτύρομαι ἐκ τῶν προτέρων ἐναντίον τῆς ἀντιστρόφου προτάσεως. Ἄν πάντες οἱ τεχνῖται, οἱ μεταχειριζόμετοι τὸ ἐποίησε ἀνήκουσιν εἰς τοὺς νεωτέρους, δὲν ἔπεται ἐκ τούτου ὅτι καὶ πάντες οἱ ποιούμενοι χρῆσιν τοῦ ἐποίει ἀνήκουσιν εἰς τοὺς ἀρχαιοτέρους. Καὶ ἐκ τῶν μεταγενεστέρων τεχνιτῶν ἄλλοι μὲν ἐκέκτηντο ἴσως ἀληθῶς τὴν μετριοφροσύνην, ταύτην τὴν προσήκουσαν εἰς μέγαν ἄνδρα, ἄλλοι δὲ ὑπεκρίνοντο ἴσως, ὅτι ἐκέκτηντο αὐτήν.

ΚΗ'.

Μετὰ τὸν Λαοκόοντα οὐδὲν ἐκίνει ζωηρότερον τὴν περιεργειάν μου, ἢ τὸ νὰ μάθω, τί ὁ κύριος Βίγκελμανν ἔλεγε περὶ τοῦ Βοργησιανοῦ ἀθλητοῦ. Νομίζω, ὅτι περὶ τοῦ ἀγάλματος τούτου ἀνεκάλυψά τι, ἐφ' ᾧ ἐπαίρομαι, ὅσον δύναται τις νὰ ἐπαίρηται διὰ τοιαύτας ἀνακαλύψεις.

Ἄνησυχον ἤδη, μὴ ὁ κύριος Βίγκελμανν μὲ εἶχε προκατάλαβει ἐν τούτῳ. Ἄλλ' οὐδὲν τοιοῦτον εὔρον παρ' αὐτῷ· ὥστε, ἂν τι ἠδύνατο νὰ μὲ καταστήσῃ δύσπιστον περὶ τῆς ὀρθότητος τῆς ἀνακαλύψεώς μου, θὰ ἦτο ἀκριβῶς τοῦτο, ὅτι ἡ ἀνησυχία μου δὲν ἐπραγματώθη.

«Τινές», λέγει ὁ κύριος Βίγκελμανν, ²⁰³ ἐκλαμβάνουσι τὸ ἀγαλμα τοῦτο ὡς Δισκοβόλον, καὶ αὕτη ἦτο ἡ γνώμη

τοῦ περιφήμου κυρίου von Stoseh, ²⁰⁴ ἔν τινι πρὸς με ἐπιστολῇ αὐτοῦ, ἀλλ' ἄνευ ἐπαρκoῦς ὑπολογισμοῦ περὶ τῆς στάσεως, ἦν πρέπει νὰ ἔχη τοιαύτη τις εἰκὼν. Διότι ὁ θέλων νὰ ῥίψη τι, πρέπει νὰ κλίνει τὸ σῶμα πρὸς τὰ ὀπίσω, κατὰ δὲ τὴν στιγμὴν τῆς βολῆς, ἡ δύναμις πίπτει ἐπὶ τοῦ ἐγγυτάτου σκέλους, ἐνῶ ἡ ἀριστερὰ κνήμη ἀδρανεῖ: ἀλλ' ἐνταῦθα συμβαίνει τὸ ἐναντίον. Ἡ ὄλη εἰκὼν κλίνει πρὸς τὰ πρόσω, στηριζομένη ἐπὶ τοῦ ἀριστεροῦ μηροῦ, ἐνῶ ἡ δεξιὰ κνήμη εἶνε εἰς ἄκρον ἐκτεταμένη πρὸς τὰ ὀπισθεν. Ἐν τῇ χειρὶ τοῦ δεξιοῦ βραχίονος, ὅστις εἶνε προσθήκη νεωτέρας τέχνης, ἐνέθησαν τεμάχιον δόρατος· ἐπὶ δὲ τοῦ ἀριστεροῦ φαίνονται οἱ τελαμῶνες τῆς ἀσπίδος, ἦν ἐκράτει. Ἐν παρατηρήσει τις, ὅτι ἡ κεφαλὴ καὶ οἱ ὀφθαλμοὶ διευθύνονται πρὸς τὰ ἄνω, καὶ ὅτι ἡ εἰκὼν φαίνεται προφυλασσομένη διὰ τῆς ἀσπίδος ἐναντίον τινός, ἄνωθεν ἐπερχομένου, πιθανόν τις ὀρθότερον νὰ θεωρήσῃ τὸ ἄγαλμα τοῦτο ὡς ἀπεικόνισιν στρατιώτου, διακριθέντος ἰδιαίτερος κατὰ τινα κινδυνώδη περίστασιν: οἱ Ἕλληνες πιθανῶς οὐδέποτε ἐν τοῖς ἀγῶσιν ἐτίμων τοὺς μονομάχους δι' ἀνδριάντος· τὸ δ' ἔργον τοῦτο φαίνεται ἀρχαιότερον τῆς εἰσαγωγῆς τῶν μονομάχων παρ' Ἑλλησι».

Ὁρθότερον δὲν δύναται τις νὰ κρίνῃ. Τὸ ἄγαλμα τοῦτο δὲν εἶνε οὔτε μονομάχος, οὔτε δισκοβόλος· εἶνε πράγματι ἡ παράστασις πολεμιστοῦ, διακριθέντος ἐν τοιαύτῃ στάσει κατὰ τινα κινδυνώδη περίστασιν. Ἄλλ' ἀφοῦ ὁ κύριος Βίγκελμανν ἐμάντευσε αὐτὸ τόσον ἐπιτυχῶς, πῶς ἠδύνατο νὰ σταθῇ ἕως ἐδῶ; Πῶς δὲν ἐπῆλθεν αὐτῷ εἰς τὸν νοῦν ὁ πολεμιστής, ὅστις ἐντελῶς ἐν τῇ ἰδίᾳ ταύτῃ στάσει ἀπέτρεψε τὴν ὀλοσχερῇ ἐνός στρατεύματος ἦτταν, ἡ δὲ πατρις εὐγνωμονοῦσα ἀνήγειρεν αὐτῷ ἀνδριάντα ἐντελῶς ἐν τῇ αὐτῇ στάσει;

Ἐν μιᾷ λέξει : τὸ ἄγαλμα εἶνε ὁ Χαβρίας. *

Τοῦτο μαρτυρεῖ τὸ ἀκόλουθον χωρίον τοῦ Νέπωτος, ²⁰⁵ ἐν τῷ βίῳ τοῦ στρατηγοῦ τούτου : «Καὶ οὗτος ἐλογίσθη μεταξὺ τῶν μεγίστων στρατηγῶν καὶ πολλὰς ἐπετέλεσεν ἀξιωμαμονεύτους πράξεις. Ἄλλ' ἐν αὐταῖς διαλάμπει μάλιστα τὸ στρατήγημα ἐν τῇ μάχῃ τῇ παρὰ τὰς Θήβας, ὅτε ἦλθεν εἰς βοήθειαν τῶν Βοιωτῶν. Διότι ἐν ταύτῃ, τοῦ ἀρχιστρατήγου Ἀγησιλάου θεωροῦντος τὴν νίκην βεβαίαν καὶ τρέφαντος ἤδη τοὺς μισθοφόρους, ὁ Χαβρίας ἀπηγόρευσε εἰς τὴν λοιπὴν φάλαγγα νὰ ὑποχωρήσῃ· καὶ ἀντερίδων τὸ γόνυ πρὸς τὴν ἀσπίδα καὶ προτείνων τὸ δόρυ, ἐδίδαξεν αὐτὴν νὰ ὑπομείνῃ τὴν ἔφοδον τοῦ ἐχθροῦ. Ὁ Ἀγησίλαος, ἐκπλαγεὶς πρὸ τοῦ ἀήθους, δὲν ἐτόλμησε νὰ προχωρήσῃ, καὶ διὰ τῆς σάλπιγγος ἀνεκάλεσε τοὺς ἑαυτοῦ, ἤδη ἐφορμῶντας. Ἡ πράξις αὕτη, τόσον ἐξετιμήθη ἀνὰ πᾶσαν τὴν Ἑλλάδα, ὥστε ὁ Χαβρίας ἐπεθύμησε νὰ κατασκευάσωσιν αὐτῷ ἐν ἐκείνῃ τῇ στάσει ἀνδριάντα, ὃν ἴδρυσαν αὐτῷ οἱ Ἀθηναῖοι ἐν τῇ ἀγορᾷ. Ἐκτοτε ἀθληταὶ καὶ ἄλλοι τεχνῖται ἐποιοῦντο χρῆσιν εἰς τοὺς ἀνδριάντας αὐτῶν ἐκείνων τῶν στάσεων, ἐν αἷς ἤρροντο τὴν νίκην».

Δὲν ἄγνοῶ, ὅτι θὰ διστάσῃ τις μίαν ἔτι στιγμὴν, ἵνα μ' ἐπικροτήσῃ· ἀλλ' ἐλπίζω, μίαν μόνην στιγμὴν ἀληθῶς. Ἡ στάσις τοῦ Χαβρίου δὲν φαίνεται οὔσα καθ' ὅλα ὁμοία πρὸς ἐκείνην, ἐν ἣ βλέπομεν τὸ Βοργησιανὸν ἄγαλμα. Τὸ προτεταμένον δόρυ, *projecta hasta*, εἶνε κοινὸν ἀμφοτέροις, ἀλλὰ τὸ *obnixo genu scuto* ἐρμηνεύουσιν οἱ σχολιασταὶ διὰ τοῦ *obnixo in scutum, obfirmato gena ad scutum* : ὁ Χα-

* Σήμερον εἶνε γενικῶς παραδεδεγμένον, ὅτι τὸ ἄγαλμα τοῦτο εἰκονίζει πολεμιστὴν, ὅστις προτείνων διὰ τῆς ἀριστερᾶς τὴν ἀσπίδα ἐναντίον ὑψηλότερον εὗρισκομένου ἐχθροῦ, ἴσως ἱππέως, ζητεῖ νὰ καλυφθῇ, ἐνῶ ἐνταυτῷ προτίθεται, κρατῶν τὸ ξίφος εἰς τὴν δεξιάν, νὰ προσβάλλῃ αὐτόν. Τὴν πεπλανημένην αὐτοῦ περὶ Χαβρίου εἰκασίαν ἀνομολογεῖ καὶ ὁ Λέσσιγγ κατόπιν, ἐν τῇ 38 τῶν ἀρχαιολογικῶν αὐτοῦ Ἐπιστολῶν.

βρίας ἐδίδαξε τοὺς στρατιώτας αὐτοῦ, πῶς, ἀντερείδοντες τὸ γόνυ πρὸς τὴν ἀσπίδα, ν' ἀναμείνωσι τὸν ἐχθρὸν ὀπισθεν αὐτῆς· τὸ ἄγαλμα τούναντίον κρατεῖ τὴν ἀσπίδα ὑψηλά. Ἄλλ' ἂν οἱ ἐρμηνευταὶ ἐπλανήθησαν; Ἄν αἱ λέξεις *obnixo genu scuto* δὲν συνδέονται πρὸς ἀλλήλας, καὶ ἔπρεπέ τις ν' ἀναγνώσῃ *obnixo genu χωριστά*, καὶ *scuto χωριστά*, ἢ νὰ συνδέσῃ αὐτὸ πρὸς τὸ ἀμέσως ἐπόμενον *projecta hasta*; Ἄς προστεθῇ ἐν μόνον κόμμα, καὶ ἡ ὁμοιότης ἀποβαίνει κατὰ τὸ δυνατὸν τελεία. Τὸ ἄγαλμα εἶνε στρατιώτης, *qui obnixo genu, ²⁰⁶ scuto projectaque hasta impetum hostis excipit*. Δεικνύει τί ἔπραξεν ὁ Χαβρίας, καὶ εἶνε τὸ ἄγαλμα τοῦ Χαβρίου. Ὅτι τὸ κόμμα πραγματικῶς ἐξέπεσε, μαρτυρεῖ τὸ εἰς τὸ *projecta* προσηρημένον *que*, ὅπερ, ἐὰν *obnixo genu scuto* συνέιχοντο, ἤθελε παρέλκει, ὡς πράγματι ἐκδόσεις τινὲς διὰ τὸν λόγον τοῦτον παραλείπουσι αὐτό.

Πρὸς τὴν κατὰ ταῦτα τεκμαιρομένην ἀρχαιότητα τοῦ ἀγάλματος τούτου, συνάδει πληρέστατα ὁ χαρακτήρ τῶν γραμμάτων τῆς ἐπ' αὐτοῦ ἐπιγραφῆς τοῦ τεχνίτου· καὶ αὐτὸς ὁ κύριος Βίγκελμαν συνεπέρανεν ἐκ ταύτης, ὅτι εἶνε τὸ ἀρχαιότατον τῶν ἐν Ῥώμῃ εὑρισκομένων ἀγαλμάτων, ἐφ' ὧν ἐδήλωσεν ὁ καλλιτέχνης τὸ ὄνομα αὐτοῦ. Ἀφίνω εἰς τὸ ὄξυδερκὲς αὐτοῦ βλέμμα νὰ κρίνῃ, ἂν, σχετικῶς πρὸς τὴν τέχνην, παρατηρῇ τι ἐν τῷ ἀγάλματι ἀσύμφωνον μετὰ τῆς γνώμης μου. Ἄν ἤθελεν ἀξιώσει αὐτὴν τῆς ἐπιδοκίμασίας αὐτοῦ, θὰ ἐκαυχώμην, ὅτι παρέσχον καλλίτερον παράδειγμα, ἢ τὰ ὑπάρχοντα ἐν ὀλοκλήρῳ τῷ μεγαλοσχήμε βιβλίῳ τοῦ Spence περὶ τοῦ πόσον εὐδοκίμως δύνανται οἱ κλασικοὶ συγγραφεῖς νὰ ἐρμηνεύωνται διὰ τῶν ἀρχαίων τεχνουργημάτων, καὶ τάνάπαλιν ταῦτα δι' ἐκείνων.

ΚΘ΄.

Ἐκτὸς τῆς ἀπεράντου πολυμαθείας, ἐκτὸς τῶν εὐρυτάτων, λεπτοτάτων περὶ τέχνης γνώσεων, μεθ' ὧν ὁ κύριος Βίγκελμανν ἐπεχείρησε τὸ ἔργον αὐτοῦ, εἰργάσθη μετὰ τῆς εὐγενοῦς πεποιθήσεως τῶν ἀρχαίων καλλιτεχνῶν, οἵτινες, στρέφοντες πᾶσαν αὐτῶν τὴν ἐπιμέλειαν εἰς τὸ κύριον θέμα, ἢ ἐπραγματεύοντο τὰ ἐπουσιώδη μετὰ τινος οἰονεὶ σκοπίμου ὀλιγωρίας, ἢ παρεχώρουν ἐντελῶς εἰς τὴν πρώτην τυχοῦσαν χεῖρα.

Δὲν εἶνε μικρὸς ἔπαινος, ὅτι διέπραξε μόνον τοιαῦτα σφάλματα, οἷα πᾶς τις ἠδύνατο νὰ ἀποφύγῃ. Ταῦτα προσκρούουσι κατὰ τὴν πρώτην ἐπιτροχάδην ἀνάγνωσιν, καὶ ἂν θέλῃ τις νὰ σημειώσῃ αὐτά, πρέπει νὰ πράξῃ τοῦτο μετὰ τῆς προθέσεως, ἵνα ὑπομνήσῃ τινας, οἵτινες νομίζουσιν, ὅτι μόνοι αὐτοὶ ἔχουσιν ὀφθαλμούς, ὅτι δὲν εἶνε ἄξιον νὰ σημειωθῶσι.

Ἦδη ἐν ταῖς περὶ μιμήσεως τῶν ἑλληνικῶν καλλιτεχνημάτων πραγματείαις αὐτοῦ ὁ κύριος Βίγκελμανν παρεπλανήθη ἐνιαχοῦ ὑπὸ τοῦ Ἰουνίου. Ὁ Ἰούνιος εἶνε λίαν ἀπατηλὸς συγγραφεὺς· ὀλόκληρον τὸ ἔργον αὐτοῦ εἶνε κέντρων· καὶ ἀσμενίζων νὰ μεταχειρίζηται πάντοτε τὰς λέξεις τῶν ἀρχαίων ἐφαρμόζει πολλάκις εἰς τὴν ζωγραφικὴν χωρία ἐξ αὐτῶν, ἅτινα ἐν τῷ τόπῳ, ἐξ οὗ ἐλήφθησαν, περὶ παντὸς ἄλλου πραγματεύονται, ἢ περὶ ζωγραφικῆς. Ὅταν λ. χ. ὁ κύριος Βίγκελμανν θέλῃ νὰ διδάξῃ, ὅτι διὰ μόνης τῆς μιμήσεως τῆς φύσεως δὲν εἶνε ἐφικτὸν τὸ ὑψιστον οὔτε ἐν τῇ τέχνῃ, οὔτε ἐν τῇ ποιήσει· ὅτι οὐ μόνον ὁ ποιητής, ἀλλὰ καὶ ὁ τεχνίτης πρέπει νὰ ἐκλέγῃσι μᾶλλον τὸ ἀδύνατον, ὅπερ εἶνε πιθανόν, ἢ τὸ ἀπλῶς δυνατόν : προσεπάγεται : « Ἡ πιθανότης καὶ ἡ ἀλήθεια, ἣν ὁ Λογγίνος, ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὸ παρὰ τῷ ποιητῇ ἀπίστευτον, ἀπαιτεῖ παρὰ τοῦ ζωγρά-

φου, δύναται κάλλιστα νὰ συνυπάρξῃ μετ' αὐτοῦ. » Ἄλλ' ἡ προσθήκη αὕτη θὰ ἦτο καλλίτερον νὰ παρελείπετο, διότι δεικνύει τοὺς δύο μεγίστους τεχνοκρίτας εἰς ὄλως ἀδικαιολόγητον ἀντίφασιν. Εἶνε πλάνη, ὅτι ὁ Λογγίνος εἶπέ ποτε τοιοῦτόν τι. Παραπλήσιόν τι λέγει περὶ τῆς ῥητορικῆς καὶ τῆς ποιήσεως, ἀλλ' οὐδαμῶς περὶ τῆς ποιήσεως καὶ τῆς ζωγραφικῆς. « Ὡς δ' ἕτερόν τι ἡ ῥητορικὴ φαντασία βούλεται, καὶ ἕτερον ἢ παρὰ ποιηταῖς, οὐκ ἂν λάθοι σε, » γράφει πρὸς τὸν Τερεντιανὸν αὐτοῦ.²⁰⁷ « οὐδ' ὅτι τῆς μὲν ἐν ποιήσει τέλος ἐστὶν ἐκπληξις, τῆς δ' ἐν λόγοις ἐνάργεια. » * Καὶ πάλιν : « Οὐ μὴν ἀλλὰ τὰ μὲν παρὰ ποιηταῖς μυθικωτέραν ἔχει τὴν ὑπερέκπτωσιν, καὶ πάντη τὸ πιστὸν ὑπεραίρουσα· τῆς δὲ ῥητορικῆς φαντασίας, κάλλιστον αἰεὶ τὸ ἔμπρακτον καὶ ἐνάληθες. » Ἄλλ' ὁ Ἰούνιος ὑποκατέστησεν ἐνταῦθα τὴν ζωγραφικὴν εἰς τὴν ῥητορικὴν· παρ' αὐτῷ δέ, οὐχὶ παρὰ τῷ Λογγίνῳ ἀνέγνωσεν ὁ Βίγκελμανν :²⁰⁸ Praesertim cum poeticae phantasiae finis sit ἐνάργεια, Pictoriae vero ἐκπληξις. Καὶ τὰ μὲν παρὰ τοῖς ποιηταῖς, ut loquitur idem Longinus, κ. τ. λ. Λογγίνου λέξεις, ἀλλ' οὐχὶ καὶ Λογγίνου νοῦς !

Οὕτω φαίνεται συνέβη αὐτῷ καὶ ὡς πρὸς τὴν ἐξῆς σημείωσιν. « Πᾶσαι αἱ πράξεις », λέγει,²⁰⁹ « καὶ αἱ στάσεις τῶν ἐλληνικῶν παραστάσεων αἵτινες δὲν ἔφερον τὸν χαρακτῆρα τῆς σωφροσύνης, ἀλλ' ἦσαν ὑπὲρ τὸ δέον σφοδρὰ καὶ ἄγρια, περιέπιπτον εἰς σφάλμα, ὅπερ οἱ ἀρχαῖοι τεχνῖται παρὲνθυρσον ἐκάλουν ». Οἱ ἀρχαῖοι τεχνῖται; Τοῦτο ἠδύνατο ν' ἀποδειχθῇ μόνον ἐκ τοῦ ἔργου τοῦ Ἰουνίου· Διότι παρὲνθυρσος ἦτο τεχνικὸς ὄρος τῆς ῥητορικῆς γλώσσης, καὶ ἴσως, ὡς τὸ χωρίον τοῦ Λογγίνου φαίνεται ὑποδεικνύον, συνήθης μόνον εἰς τὸν Θεόδωρον.²¹⁰ « Τούτω πα-

* [ἀν. ἐνάργεια, τῆς δ' ἐν λόγοις ἐκπληξις].

ράκεται τρίτον τι κακίας εἶδος ἐν τοῖς παθητικοῖς, ὅπερ ὁ Θεόδωρος παρένθυρον ἐκάλει· ἔστι δὲ πάθος ἄκαιρον καὶ κενόν, ἔνθα μὴ δεῖ πάθους· ἢ ἄμετρον, ἔνθα μετρίου δεῖ». Ἀμφιβάλλω μάλιστα, ἂν ἡ λέξις αὕτη ἐν γένει δύναται νὰ ἐφαρμοσθῇ εἰς τὴν ζωγραφικὴν. Διότι εἰς τὴν ῥητορικὴν καὶ τὴν ποιήσιν ὑπάρχει πάθος, ὅπερ δύναται νὰ ἐξαρθῇ εἰς τὸν ὑπατον βαθμὸν τοῦ ὕψους, χωρὶς νὰ γείνη παρένθυρος. Ἄλλ' εἰς τὴν ζωγραφικὴν τὸ ὑψιστον πάθος ἤθελεν εἶσθαι πάντοτε παρένθυρος, καὶ ἂν ἔτι ἡδύνατο νὰ αἰτιολογηθῇ διὰ τῶν περιστάσεων τοῦ ἐκδηλοῦντος αὐτὸ πρόσωπου.

Ὡς φαίνεται λοιπόν, διάφοροι ἀνακρίβειαι ἐν τῇ ἱστορίᾳ τῆς τέχνης ἐπήγασαν ἀπλῶς ἐκ τούτου, ὅτι ὁ κύριος Βίγκελμανν ἐν τῇ σπουδῇ τῆς ἐργασίας δὲν ἠθέλησε νὰ συμβουλευθῇ τὰς πηγὰς αὐτάς, ἀλλὰ μόνον τὸν Ἰούνιον. Α. Χ. θέλων νὰ δείξῃ διὰ παραδειγμάτων, ὅτι παρὰ τοῖς Ἑλλησι πᾶν τὸ ἔξοχον ἐν παντοίᾳ τέχνῃ καὶ ἐργασίᾳ ἐτιμήθη διαφερόντως, καὶ ὅτι ὁ κάλλιστος ἐργάτης τοῦ εὐτελεστάτου πράγματος ἡδύνατο νὰ ἐπιτύχῃ τὴν ἀθανασίαν τοῦ ὀνόματος αὐτοῦ, ἀναφέρει μεταξὺ ἄλλων καὶ τοῦτο: ²¹¹ « Γινώσκομεν τὸ ὄνομα κατασκευαστοῦ τινος ἀκριβεστάτων ζυγῶν ἢ πλαστιγγῶν ἐκαλεῖτο Παρθένιος ». Τὰς λέξεις τοῦ Ἰουβενάλιου *lances Parthenio factas*, ἃς εἰς τὴν περίστασιν ταύτην ἐπικαλεῖται ὁ κύριος Βίγκελμανν, θὰ ἀνέγνωσε βεβαίως μόνον ἐν τῷ καταλόγῳ τοῦ Ἰουνίου. Διότι, ἂν ἤθελε συμβουλευθῇ τὸν Ἰουβενάλιον, δὲν θὰ παρεπλανᾶτο ὑπὸ τῆς διττῆς σημασίας τῆς λέξεως *lanx*, ἀλλ' εὐθὺς ἐκ τοῦ εἰρμού τοῦ λόγου θὰ ἐμάνθανεν, ὅτι ὁ ποιητὴς δὲν ἐννοεῖ ζυγούς ἢ πλάστιγγας, ἀλλὰ πινάκια καὶ λοπάδας. Ὁ Ἰουβενάλιος δηλονότι ἐπαινεῖ τὸν Κάτουλλον, ὅτι, κινδυνεύων ἐν τῇ θαλάσῃ ὑπὸ τρικυμίας, ἐμιμήθη τὸν κάστορα, ἀποκόπτοντα διὰ τῶν ὀδόντων τοὺς ἰδίους ὄρχεις, ἵνα σώσῃ τὴν ζωὴν αὐτοῦ, ῥίψας τὰ πο-

λυτιμότερα σκεύη αὐτοῦ εἰς τὰ κύματα, ἵνα μὴ καταποντισθῶσι μετὰ τοῦ πλοίου. Τὰ κειμήλια ταῦτα περιγράφων λέγει μεταξὺ ἄλλων: (ΧΠ. 43).

*Σκεῦή νά ῥίψη αὐτὸς ἀργυρᾶ δὲν διατάζει· λοπάδας,
ὡς ὁ τεχνίτης Παρθένιος εἶχε τορευσει, κρατῆρα
ὕπερμεγέθ', ἱκανὸν καὶ αὐτὸν νά κορέση τὸν Φόλον,
τὸν πολυδίψιον, ἧ τὴν γυναῖκα τοῦ Φούσκου, λεκάνας
καὶ τορευτὰ πολλὰ σκεύη τραπέζης, ἐξ ὧν τῆς Ὀλύνθου
ὁ ὠνητῆς ὁ πολύτροπος ἤθελε πίνει ἀσμένως.*

Lances, εὐρισκόμεναι μεταξὺ ποτηρίων καὶ λεκανῶν, τί ἄλλο δύνανται νὰ ᾔηνε, ἢ πινάκια καὶ λοπάδες; Καὶ τί ἄλλο θέλει νὰ εἴπη ὁ Ἰουβενάλιος, ἢ ὅτι ὁ Κάτουλλος πάντα τὰ ἐπιτραπέζια σκεύη, ἐν οἷς ἦσαν καὶ πινάκια τετορνευμένα ὑπὸ τοῦ Παρθενίου, ἔρριψεν εἰς τὴν θάλασσαν; Parthenius, λέγει ὁ σχολιαστής, coelatoris nomen. Ἄλλ' ἂν ὁ Γραγγαῖος ἐν ταῖς σημειώσεσιν αὐτοῦ προσθέτει εἰς τὸ ὄνομα τοῦτο: Sculptor, de quo Plinius, βεβαίως ἔγραψεν αὐτὸ ἀβασανίστως· διότι ὁ Πλίνιος δὲν ἀναφέρει ὁμώνυμόν τινα τεχνίτην.

«Καὶ μάλιστα, ἐξακολουθεῖ ὁ κύριος Βίγκελμανν, διεσώθη τὸ ὄνομα τοῦ σαγματοποιοῦ, ὡς θὰ ἐλέγομεν σήμερον, ὅστις ἐκ δέρματος κατεσκεύασε τὴν ἀσπίδα τοῦ Αἴαντος». Ἄλλὰ καὶ τοῦτο βεβαίως δὲν παρέλαβεν ἐκεῖθεν, ὅπου παραπέμπει τοὺς ἀναγνώστας αὐτοῦ: παρὰ τοῦ βίου τοῦ Ὀμήρου ὑπὸ τοῦ Ἡροδότου. Διότι ἐνταῦθα παρατίθενται μὲν οἱ στίχοι τῆς Ἰλιάδος, ἐν οἷς ὁ ποιητῆς τὸν σκυτεᾶ τοῦτον ὀνομάζει Τυχίον, ἀλλὰ διαρρηδὴν ἐπίσης λέγεται, ὅτι οὕτω ἐκαλεῖτο σκυτεὺς τις ἐκ τῶν γνωρίμων τοῦ Ὀμήρου, ὅστις θέλων νὰ δεῖξῃ αὐτῷ τὴν φιλίαν καὶ εὐγνωμοσύνην αὐτοῦ, ²¹² κατέζευξεν τὸ ὄνομα αὐτοῦ εἰς τοὺς στίχους τῆς Ἰλιάδος: Ἄνέδωκε δὲ χάριν καὶ Τυχίῳ τῷ σκυτεῖ, ὃς ἐδέ-

ξατο αὐτὸν ἐν τῷ Νέῳ τείχει, προσελθόντα πρὸς τὸ σκυτεῖον ἐν τοῖς ἔπεσι κατατεύξας ἐν τῇ Ἰλιάδι τοῖς δε (Ζ. 219).

*Αἴας δ' ἐγγύθεν ἦλθε, φέρων σάκος ἥτε πύργον,
χάλκεον, ἑπταβόειον, ὃ οἱ Τυχίος κάμε τεύχων
σκυτοτόμων ὄχ' ἄριστος, ὃ ὕλη ἔνι οἰκία ναίων.*

Εἶνε λοιπὸν ἀντικρὺς τὸ ἀντίθετον ἐκείνου, περὶ οὗ ὁ κύριος Βίγκελμανν θέλει νὰ βεβαιώσῃ ἡμᾶς· τὸ ὄνομα τοῦ σκυτέως, τοῦ κατασκευάσαντος τὴν ἀσπίδα τοῦ Αἴαντος, εἶχεν ἤδη κατὰ τοὺς χρόνους τοῦ Ὀμήρου λησμονηθῆ τόσον, ὥστε ὁ ποιητὴς εἶχε τὴν ἄδειαν νὰ ὑποκαταστήσῃ εἰς αὐτὸ ἐντελῶς ξένον ὄνομα.

Διάφορα ἄλλα μικρὰ σφάλματα εἶνε ἀπλῶς σφάλματα μνήμης, ἢ ἀφορῶσιν ἀντικείμενα, ἃ προσάγει μόνον ὡς ἐξηγήσεις ἐν παρέργῳ.

Λ. Χ. Δὲν ἦτο ὁ Βάκχος, ἀλλ' ὁ Ἡρακλῆς, περὶ οὗ ὁ Παρράσιος ἐκαυχᾶτο, ὅτι ἐνεφανίσθη αὐτῷ, ἐν ἣ μορφῇ τὸν εἶχε ζωγραφῆσει.²¹³

Ὁ Ταυρίσκος [δὲν κατήγετο ἐκ Ῥόδου, ἀλλ' ἐκ Τράλλεων τῆς Λυδίας.²¹⁴

Ἡ Ἀντιγόνη δὲν εἶνε ἡ πρώτη τραγωδία τοῦ Σοφοκλέους.²¹⁵

Ἄλλ' ἀπέχω τοῦ νὰ συσσωρεύσω τοιαύτας μικρολογίας. Καὶ δὲν ἠδύνατο μὲν νὰ θεωρηθῆ τοῦτο ὡς φιλόσογον, ὃ γινώσκων ὅμως τὴν ἔξοχόν μου ἐκτίμησιν πρὸς τὸν κύριον Βίγκελμανν, ἠθέλε τὸ ἐκλάβει ὡς κροκυλεγμόν.*

* Κροκυλεγμός, τὸ συλλέγειν κροκύδας, ἐπομένως τὸ μικρολογεῖν.

ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ

ΠΡΟΛΟΓΟΣ

1. Ὁ *Baumgarten* (1714—1762) πρῶτος μετεχειρίσθη τὴν λέξιν «Αἰσθητικὴ» καὶ θεωρεῖται ἐν Γερμανίᾳ ὡς θεμελιωτὴς τῆς ἐπιστήμης τοῦ Ὁραίου, γράφας τὴν *Αἰσθητικὴν*, ἣτις ἔμεινεν ἡμιτελής. Σ. τ. Μ.
2. Διάσημος οὐμανιστὴς καὶ ἀρχαιοδίφης (1691—1761). Σ. τ. Μ.
3. Ἴδε Κεφ. ΙΓ'.

Α'

4. *Von der N: chahmung der griechischen Werke in der Malerei und Bildhauerkunst*, s. 21. 22.
5. Ἴδε Κεφ. ζ'.
6. Ὅτε ὁ Αἰμίλιος Παῦλος, νικήσας τὸν Περσέα, ἐζήτησε παρὰ τῶν Ἀθηναίων σοφὸν διδάσκαλον τῶν τέκνων αὐτοῦ καὶ ἄριστον ζωγράφον πρὸς διακόσμησιν τοῦ ἰδίου οἴκου, οἱ Ἀθηναῖοι ἔπεμψαν αὐτῷ δι' ἀμφοτέρω τὸν Μητρόδωρον.
7. Ἰλιάδ. Ε. 343.
8. Ἰλιάδ. Ε. 859.
9. *Th. Bartholinus de causis contemptae a Danis adhuc gentilibus mortis*, Cap. 1.
10. Ἡρως Δανός, ὅστις φυγαδευθεὶς ἐκ τῆς πατρίδος αὐτοῦ, ἐκτίσεν ἐν ἔτει 968 εἰς τὰς ἀκτὰς τῆς Βαλτικῆς θαλάσσης τὴν πειραιτικὴν πόλιν Ἰομβοῦργον.
11. Ἰλιάδ. Η. 421.
12. Γαλλὸς φιλόλογος (1654—1720) φημισθεῖσα ἰδίως διὰ τὴν μετάφρασιν καὶ ἐρμηνείαν τοῦ Ὁμήρου.
13. Ὀδυσ. Δ. 195.
14. Ἰωάννης Βαπτιστὴς *Chateaubrun* (1686—1755).

B'

15. Ὁ Ἀντίοχος, ἐν Ἀνθολ. Παλατ. ια', 412: πῶς ἂν τις γράφαι, μηδ' ἐπιθεῖν ἐθέλων; Ὁ Ἀρδουίνος ἐν ταῖς περὶ Πλινίου σημειώσειςιν αὐτοῦ (*lib. 35, sect. 36, p. m. 698*) ἀποδίδει τὸ ἐπίγραμμα τοῦτο εἰς τινὰ Πείσωνα. Ἄλλ' ἐκ τῶν Ἑλλήνων ἐπιγραμματοποιῶν οὐδεὶς φέροι τὸ ὄνομα τοῦτο.

16. Ἐζήση τὸ δεύτερον ἡμισυ τοῦ πέμπτου αἰῶνος καὶ ἦτο σύγχρονος τοῦ Πολυγνώτου, ἀλλὰ νεώτερος αὐτοῦ. Σ. τ. Μ.

17. Διὰ τοῦτο ἀπαγορεύει ὁ Ἀριστοτέλης τὴν θῆαν τῶν εἰκόνων αὐτοῦ εἰς τοὺς νέους, ἵνα ἡ φαντασία αὐτῶν διατελῇ ἀγνή ἀπὸ πασῶν τῶν παραστάσεων τοῦ δυσειδοῦς (Πολιτ. βιβλ. Η. κεφ. 5, σελ. 526, ἐκδ. *Copring*). Ἄλλὰ κατὰ τὸν *Boden* ἀναγνωστέον ἐν τῷ χωρίῳ τούτῳ ἀντὶ Παύσων, Πανσανίας, διότι περὶ αὐτοῦ εἶνε γνωστόν, ὅτι ἔγραψεν ἀκολάστους εἰκόνας (*De umbra poetica Comment I. p. XIII*). Ὡς ἂν ἦτο ἀνάγκη νὰ διδαχθῇ τις πρῶτον παρὰ φιλοσόφου νομοθέτου, ὅτι πρέπει νὰ ἀπομακρύνῃ τὴν νεότητα ἀπὸ τοιούτων τῆς ἠδουπαθείας διεγερτικῶν θεαμάτων. Ἄν μόνον παρεβάλλε τὸ γνωστὸν χωρίον τῆς Ποιητικῆς (κεφ. Β.) δὲν ἤθελεν ἐξενέγκει τὴν εἰκασίαν ταύτην. Ὑπάρχουσι ὑπομνηματισταὶ (π. χ. ὁ *Kühn* ἐν τῇ *Αἰλ. Ποικίλῃ Ἱστορίᾳ*, Βιβλ. Δ. κεφ. 3), οἵτινες τὴν διάκρισιν, ἣν ὁ Ἀριστοτέλης ποιεῖ ἐνταῦθα μεταξὺ Πολυγνώτου, Διονυσίου καὶ Παύσωνος, ἐξηγοῦσιν οὕτω: ὅτι ὁ μὲν Πολύγνωτος ἔγραψε θεοὺς καὶ ἥρωας, ὁ δὲ Διονύσιος ἀνθρώπους, καὶ ὁ Παύσων ζῶα. Πάντες οὗτοι ἔγραφον ἀνθρώπους, καὶ ἂν ὁ Παύσων ἔγραψεν ἀπαξ ἕππον, δὲν ἀποδεικνύεται ἐκ τούτου, ὅτι ὁ Παύσων ἦτο ζωγράφος ζῶων, ὡς θεωρεῖ αὐτὸν ὁ *Boden*. Τὴν τάξιν αὐτῶν ὠρίζον οἱ βαθμοὶ τοῦ ὠραίου, ὅπερ εἰκόνιζον ἐν τοῖς ἀνθρωπίναις αὐτῶν παραστάσεσι. Ὁ μόνος δὲ λόγος, δι' ὃν ὁ Διονύσιος ἐζωγράφει μόνον ἀνθρώπους, καὶ δι' ὃν ὑπερ πάντας τοὺς ἄλλους ἐκαλεῖτο ἀνθρωπογράφος, ἦτο ὅτι ἐμμεῖτο δουλικῶς τὴν φύσιν καὶ δὲν ἠδύνατο νὰ ὑψωθῇ μέχρι τοῦ ιδεώδους, οὗ κάτω τὸ ζωγραφεῖν θεοὺς καὶ ἥρωας θὰ ἦτο ἐγκλημα κατὰ τῆς θρησκείας.

18. Ὡς ὁ Παύσων, οὕτω καὶ ὁ κατωτέρω μνημονευόμενος Πειραιϊκὸς ἦτο, ζωπογράφος, ζῆσας κατὰ πᾶσαν πιθανότητα ἐπὶ Ἀλε-

ξάνδρου τοῦ Μεγάλου, ἢ ὀλίγον μετ' αὐτόν. Ἐπιθι καὶ *Overbeck*, *Die Antiken Schriftquellen* 1963, 1964. Σ. τ. Μ.

19. *Plinius, lib. XXX, sect. 37. Edit. Mard.*

20. *De Pictura vet. lib. II, cap. IV, § 1.*

[Φραγκῖσκος Ἰούνιος, ἐξ Ἀϊδελβέργης, φιλόλογος, (1589—1677). Σ. τ. Μ.]

21. Ζωγράφος ἐκ Ῥώμης (1674—1755) διάσημος διὰ τὰς γελοιογραφίας του. Σ. τ. Μ.

22. *Plinius lib. XXXIV. sect. 9.*

23. Πλανῶνται οἱ νομιζοντες τὸν ὄφιν σύμβολον μόνον ἰατρικῆς θεότητος. Ἰουστῖνος ὁ Μάρτυς (Ἀπολογ. Β. σελ. 55, ἐκδ. *Sylburg*) ρητῶς λέγει: «παρὰ παντὶ τῶν νομιζομένων παρ' ἡμῶν θεῶν, ὄφιν σύμβολον μέγα καὶ μυστήριον ἀναγράφεται». Καὶ θὰ ἦτο εὐκόλον νὰ παραθέσωμεν σειρὰν μνημείων, ὅπου ὁ ὄφιν συνοδεύει θεότητας, οὐδὲν κοινὸν ἐχούσας μετὰ τῆς υἱείας.

24. Ἄν διεξέλθῃ τις τὰ ἔργα τῆς τέχνης, ὧν ποιοῦνται μνεῖαν ὁ Πλίνιος καὶ ὁ Πανσανίας καὶ ἄλλοι, ἂν ἐπιθεωρήσῃ τὰ ἔτι σωζόμενα ἀρχαῖα ἀγάλματα, ἀνάγλυφα καὶ εἰκόνας, οὐδαμοῦ θὰ εὕρῃ Ἐρινύν. Ἐξαιρῶ τὰς παραστάσεις ἐκείνας, αἵτινες τῇ εἰκονικῇ μᾶλλον γλώσσει ἢ τῇ τέχνῃ ἀνήκουσιν, οἷαι κυρίως ἐπὶ τῶν νομισμάτων ὑπάρχουσι. Διὸ ὁ *Spence*, ἐπιθυμῶν νὰ ἔχῃ Ἐρινύας, ὄφειλε νὰ δανεισθῇ αὐτὰς παρὰ τῶν νομισμάτων μᾶλλον (*Sequitur Numis. pag. 178. Spanhem. de Præest. Numism. Dissert. XIII, p. 639. Les Césars de Julien, par Spanheim, p. 48*). ἢ νὰ θέλῃ δι' εὐφροῦς ἐπινοίας, νὰ ὑποβάλλῃ αὐτὰς εἰς ἔργον, ἐνθα βεβαιότατα δὲν ὑπάρχουσι. Οὕτω λέγει εἰς τὸν *Πολύμητιν* αὐτοῦ (*Dial. XVI, p. 272*): «Ἄν καὶ αἱ Ἐρινύες εἰς τὰ ἔργα τῶν ἀρχαίων τεχνιτῶν εἰνέ τι πολὺ σπάνιον, ἐν τούτοις ὑπάρχει μῦθος τις, ἐν ᾧ γενικῶς ἀπεικονίζουσιν αὐτὰς. Ἐννοῶ τὸν θάνατον τοῦ *Μελεάγρου*: ἐν τῇ ἐπὶ ἀναγλύφων παραστάσει τούτου πολλάκις αὐταὶ προτρέπουσι καὶ παροτρύνουσι τὴν Ἀλθαίαν νὰ ῥήγῃ εἰς τὸ πῦρ τὸν μοιραῖον δαυλόν, ἐξ οὗ κρέμαται ἡ ζωὴ τοῦ μόνου αὐτῆς υἱοῦ. Διότι γυνὴ τις δὲν ἠθέλε προβῆ εἰς τοσοῦτον ἐκδικήσεως, ἄνευ τῆς συνεργείας τοῦ διαβόλου. Ἐν τινι τῶν ἀναγλύφων τούτων παρὰ *Bellori* (ἐν τοῖς «*A. mirandis*») φαίνονται δύο γυναῖκες ἰστάμεναι

παρὰ τῆ Ἀλθαία πρὸ τοῦ βωμοῦ, αἵτινες κατὰ πᾶσαν πιθανότητα εἶνε Ἐρινύες. Διότι τίς ἄλλος πλὴν τῶν Ἐρινύων θὰ ἐπεθύμει νὰ παρουσιασθῆ κατὰ τοιαύτην προᾶξιν; Ἄν αὐταί, ὡς τοιαῦται, δὲν εἶνε ἀρκούντως φοβεραί, τοῦτο ἀναμφιβόλως εἶνε σφάλμα τοῦ ἰχνογράφου. Ἀλλὰ τὸ μάλιστα ἀξιοσημείωτον ἐν τῷ ἔργῳ τούτῳ εἶνε ὁ δίσκος, κάτωθι πρὸς τὸ μέσον, ἐφ' οὗ δεῖκνται ὀφθαλμοφανῶς κεφαλὴ Ἐρινύος. Ἴσως ἦτο ἡ Ἐρινύς, ἢ ἡ Ἀλθαία ἐπεκαλεῖτο, ὁσάκις εἶχε κατὰ νοῦν κακὴν τινα προᾶξιν, καὶ ἦν ἰδίως τώρα εἶχε πᾶσαν αἰτίαν νὰ ἐπικαλεσθῆ κτλ.» — Οὕτω παρερμηνεύων, δύναται τις τὰ πάντα ἐκ πάντων νὰ παραγάγῃ. Τίς ἄλλος, ἐρωτᾷ ὁ Spence, πλὴν τῶν Ἐρινύων, θὰ ἐπεθύμει νὰ παρασταθῆ εἰς τοιαύτην προᾶξιν; Ἀποκρίνομαι: αἱ θεραπευαίνιδες τῆς Ἀλθαίας, αἵτινες ὄφειλον νὰ ἄψωσι καὶ νὰ συνδανλίζωσι τὸ πῦρ. Ὁ Ὀβίδιος λέγει: (*Metamorph. VIII, 460, 461*).

Protulit hunc (stipitem) genitrix, taedasque et fragmina poni Imperat, et positis inimicos admovet ignes.¹

Τοιαύτας *taedas*, μακρὰ πεύκινα τεμάχια, αἵτινα μετεχειρίζοντο οἱ ἀρχαῖοι ὡς δᾶδας, φέρουσιν ἀληθῶς εἰς χεῖρας ἀμφοτέρω τὰ πρόσωπα, ὧν τὸ ἕτερον ἔθραυσεν ἤδη ἐν τοιοῦτον, ὡς ἡ στάσις αὐτοῦ δεῖκνύει. Ἀλλ' οὐδ' ἐπὶ τοῦ δίσκου, τοῦ ἐν τῷ μέσῳ τοῦ ἔργου διακρίνω τὴν Ἐρινύν. Ἐἶνε μορφὴ ἐκφράζουσα σφοδρὸν ἄλγος. Ἀναμφιβόλως θὰ ἦνε ἡ κεφαλὴ τοῦ Μελέαγρον (*Metamorph. VIII, 515*):

Inscius atque absens flamma Meleagros ab illa
Uritur: et caecis torreri viscera sentit
Ignibus: et magnos superat virtute dolores.²

Ὁ τεχνίτης μετεχειρίσθη τὴν κεφαλὴν ταύτην οἶονεὶ ὡς μετάβασιν εἰς τὴν ἐπομένην σκηνήν, ἣτις, ἀμέσως παρακειμένη, δεῖκνύει ἡμῖν τὸν θνήσκοντα Μελέαγρον. Αἱ κατὰ τὸν Spence Ἐρινύες ἐκλαμβάνονται ὑπὸ τοῦ Montfaucon ὡς Μοῖραι (*Antiqu. expl. T. I, p. 162*),

¹ Τοῦτον (τὸν δαυλὸν) ἐξήγαγ' ἡ μήτηρ, καὶ σχίζας πευκίνας κελεύει νὰ συσσωρεύουσιν, κ' εἰς ταύτας τὸ πῦρ τὸ ἐχθρὸν προσεγγίζει.

² Ἀλλ' ἀγνοοῦντα (τὸν Μελέαγρον), ἀπόντα ἡ φλόξ κατακαίει ἐκεῖνη, καὶ μυστικὸν συναισθάνεται πῦρ νὰ τοῦ τρώγῃ τὰ σπλάγγνα, πλὴν μὲ τὸ σθένος νικᾷ τῆς ψυχῆς, τὰς φρικτὰς ἀλγηδόνας.

ἐκτός τῆς ἐπὶ τοῦ δίσκου κεφαλῆς, ἦν καὶ αὐτὸς θεωρεῖ ὡς Ἐρινύν. Οὐδ' αὐτὸς ὁ *Bellori* (*Admirand. Tab. 77*) ἀποφαίνεται ὀριστικῶς, ἂν αὐταὶ ἦνε Μοῖραι, ἢ Ἐρινύες. Τὸ ἢ τοῦτο ἐπαρκῶς δεικνύει, ὅτι αὐταὶ οὐδέτερον τούτων εἶνε. Ἀλλὰ καὶ τοῦ *Montfaucon* ἡ λοιπὴ ἐρμηνεῖα ἔπρεπε νὰ ἦνε ἀκριβεστέρα τὴν γυναικεῖαν μορφήν, ἥτις παρὰ τὴν κλίνην ἐπὶ τοῦ ἀγκῶνος στηρίζεται, ἔπρεπε νὰ ὀνομάσῃ Κλεοπάτραν καὶ ὄχι Ἀταλάντην. Ἡ Ἀταλάντη εἶνε ἐκείνη, ἣτις, ἔχουσα τὰ νῶτα πρὸς τὴν κλίνην ἐστραμμένα, κάθηται τεθλιμμένη. Ὁ τεχνίτης ἐφάνη λίαν συνετὸς ἀποχωρίσας αὐτὴν τῆς λοιπῆς οἰκογενείας, διότι ἦτο ἡ ἐρωμένη καὶ ὄχι ἡ σύζυγος τοῦ Μελεάγρου· ἡ δὲ θλίψις αὐτῆς ἐπὶ τῇ συμφορᾷ, ἦν αὐτῇ αὐτῇ ἐν ἀγνοίᾳ αὐτῆς προὑξένησεν, ἠθέλεν ἐξοργίσει τοὺς συγγενεῖς.¹

25. *Plinius lib. XXXV. sect. 36 § 73*². Ζωγραφίσας πάντας τεθλιμμένους, καὶ κυρίως τὸν θεῖον, καὶ πᾶσαν ἐξαντλήσας εἰκόνα τῆς θλίψεως, ἐκάλυψε τὸ πρόσωπον τοῦ πατρὸς, ὅπερ δὲν ἠδύνατο νὰ παραστήσῃ ἄξιον τοῦ πένθους αὐτοῦ.

᾿Ωμολόγησεν³, ὅτι δὲν ἠδύνατο νὰ ἐκφρασθῇ διὰ τῆς τέχνης ἡ δξύτης τοῦ ὑψίστου πένθους. *Valerius Maximus lib. VIII. Cap. 11.*

26. *Antiquit. expl. T. I. p. 50.* (Γάλλος ἀρχαιοδίφης (1655-1741), ἐκ τῶν πολλῶν ἔργων οὗτινος γνωστότατον εἶνε τὸ ἐνταῦθα καὶ ἀλλαχοῦ πολλάκις ὑπὸ τοῦ Λέσσιγγ ἀναφερόμενον: *L'antiquité expliquée et représentée en figures*). Σ. τ. Μ.

27. Τὸν ὑπὸ τοῦ Τιμάνθους δηλαδὴ πραγματικῶς ἐκφρασθέντα βαθμὸν τῆς θλίψεως διερμηνεύει οὕτω: Τὸν Κάλχαντα τεθλιμμένον,

¹ Πλὴν τοῦ ἐνταῦθα ἀναφερομένου ἀναγλύφου ὑπάρχουσιν ἔτι δύο Βορρησιανά, ἐν Καπιτωλιτικόν, ἐν ἑτερον Βορρησιανόν καὶ ἐν τεμάχιον ἐν τῷ Λατερανῷ, εἰκονίζοντα τὸν θάνατον τοῦ Μελεάγρου. Ἐκ τούτων ἐξάγεται, ὅτι ὁ *Spence* εἶχε δίκαιον χαρακτηρίσας ὡς Ἐρινύας τὰ περὶ τὴν Ἀλθαίαν γυναικεῖα πρόσωπα. Ὁ δὲ ἐν τῷ μέσῳ τῆς εἰκόνης δίσκος εἶνε ἡ ἄσπις τοῦ Μελεάγρου, φέρουσα ὡς ἔμβλημα κεφαλὴν. Τὸ ἔμβλημα τοῦτο ἐπὶ τῶν πλείστων μὲν ἀναγλύφων εἶνε κεφαλὴ Γοργόνος, ἐπὶ δὲ τῶν ὑπαρχόντων ἐν τῇ συλλογῇ τοῦ οἴκου Ἀλθάην ὁμοιάζει μᾶλλον πρὸς ἥλιον μετ' ἀκτινωτοῦ στεφάνου. Σ. τ. Μ.

² *Cum moestos pinxisset omnes, praecipue patrum, et tristitiae omnem imaginem consumpsisset, patris ipsius vultum velavit, quem digne non poterat ostendere.*

³ *Summi moeroris acerbitem arte exprimi non posse confessus est.*

πενθοῦντα τὸν Ὀδυσσεά, κραυγάζοντα τὸν Αἴαντα, θρηνοῦντα τὸν Μενέλαον.—Ὁ κραυγάζων Αἴας θὰ ἦτο δύσμορφός τις εἰκὼν, ἀλλ' ἐπειδὴ οὔτε ὁ Κικέρων (*Orat.* 22, 74), οὔτε ὁ Κιντιλιανὸς (*Inst. or.* II, 13, 12), περιγράφοντες τὴν εἰκόνα ταύτην, μνημονεύουσιν αὐτοῦ, ἔτι μᾶλλον ὡς ἐκ τούτου τολμῶ, νὰ θεωρήσω αὐτὸν ὡς προσθήκην, δι' ἧς ὁ Βαλέριος αὐτοβούλως ἠθέλησε νὰ πλουτίσῃ αὐτήν.

28. *Bellorii Admiranda. Tab. 11. 12.*

29. *Plinius lib. XXXIV. sect. 19.*

30. *Eundem (Μύρωνα) (Plin. libr. XXXIV. sect. 19) vicit et Pythagoras Leontinus qui fecit stadiodromon Astylon, qui Olympiae ostenditur: et Libyn puerum tenentem tabulam, eodem loco, et mala ferentem nudum. Syracusis autem claudicantem: cujus hulieris dolorem sentire etiam spectantes videntur.* (Τοῦτον ἐνίκησε καὶ Πυθαγόρας ὁ Λεοντῖνος, ὅστις ἐποίησε τὸν σταδιοδρόμον Ἄστυλον, δεκνυόμενον ἐν Ὀλυμπίᾳ: καὶ τὸν παῖδα Λίβυν, ἐν τῷ αὐτῷ τόπῳ, βασιάζοντα πίνακα, καὶ τινα γυμνὸν φέροντα μῆλα. Ἐν δὲ Συρακούσαις χωλὸν τινα· τούτου τὸ ἄλλος τὸ ἐκ τοῦ ἔλκους φαίνεται ὅτι καὶ οἱ θεαταὶ ἠσθάνοντο). Ἄς ἀνασκοπήσῃ τις τὰς τελευταίας λέξεις προσεκτικώτερον. Δὲν εἶνε ὁ λόγος ἐνταῦθα περὶ προσώπου γνωστοῦ ποῖς πᾶσιν ἔνεκα ὀδυνηρᾶς πληγῆς; *Cujus hulceris* κτλ. Καὶ ἔπρεπε τὸ *cujus* τοῦτο νὰ ἀναφερῆται εἰς μόνον τὸ *claudicantem*, καὶ τὸ *claudicantem* ἴσως εἰς τὸ ἔτι ἀπώτερον *puerum*; Οὐδεὶς ἔνεκα τοιούτου ἔλκους ἐδικαιοῦτο νὰ ἦνε γνωστότερος, ἢ ὁ Φιλοκτῆτης. Ἀναγινώσκω λοιπὸν ἀντὶ *claudicantem*, *Philoctetem*: ἢ τοῦλάχιστον φρονῶ, ὅτι ἡ δευτέρα ὑπὸ τῆς πρώτης ὁμοίχου λέξεως ἐξεβλήθη, καὶ ὅτι πρέπει τις ἀμφότερα ὁμοῦ *Philoctetem claudicantem* ν' ἀναγινώσκῃ. Ὁ Σοφοκλῆς ποιεῖ αὐτὸν «σίβον κατ' ἀνάγκην ἔρπειν», καὶ επομένως ἔπρεπε νὰ χωλαίῃ, ὡς μὴ δυνάμενος νὰ στηριχθῆ ἔγκαρδιώτερον ἐπὶ τοῦ πάσχοντος ποδός.

Γ'

31. Γνωστὸς γάλλος ὑλιστής, ζήσας μακρὸν χρόνον ἐν τῇ ἀδελφῇ Φρειδερίκου τοῦ Μεγάλου. 1709—1751. Σ. τ. Μ.

32. Φίλιππος (Ἀνθολ. βιβλ. Δ. κεφ. 9. ἐπίγρ. 10).

Ἄρ' αἰεὶ διψᾶς βρεφῶν φόνον; ἦ τις Ἰήσων
 δεύτερος, ἦ Γλαύκη τις πάλι πρόφασις;
 Ἔρρε καὶ ἐν κηρῷ παιδοκτόνε.

33. Βίος Ἀπολλ. βιβλ. Β. κεφ. 22.

Δ'

34. Συμπαθητική, διότι ἡ φλόξ ἢ βιβρώσκουσα τὸν Μελέαγρον, ἀπέ-
 τέφρον συγχρόνως καὶ τὸν δαυλόν.

35. Ἰωάννης Βαπτιστῆς *Chateaubrun*, ἐξ Ἀγγουλέμης (1686—
 1775).

36. Ὁ χορὸς ἐξετάζων ἐν σχέσει πρὸς ταῦτα τὴν δυστυχίαν τοῦ Φι-
 λοκίτητου φαίνεται συγκινούμενος ιδιαίτατα ἐκ τῆς παντελοῦς αὐτοῦ ἐρη-
 μίας. Ἐν ἐκάστη λέξει ἀκούομεν τὸν κοινωνικὸν Ἑλληνα. Ἐν τού-
 τοις ἔχω ἀμφιβολίαν ἰνὰ περὶ τινος τῶν χωρίων τούτων. Εἶνε δὲ τὸ
 ἐξῆς: (691—695):

Ἴν' αὐτὸς ἦν πρόσουρος, οὐκ ἔχων βάσιν,
 οὐδέ τιν' ἐγχώρων,
 κακογείτονα παρ' ᾧ στόνον ἀντίτυπον
 βαρυβρῶτ' ἀποκλαύ-
 σειεν αἵματηρόν. •

Ἡ κοινὴ μετάφρασις τοῦ *Winshem* ἀποδίδει τὸ χωρίον οὕτω:

Ventis expositus et pedibus captus
 nullum cohabitorem
 nec vicinum ullum saltem malum habens. apud quem
 [gemitum mutuum
 gravemque ac cruentum
 ederet.

Ταύτης διαφέρει ὡς πρὸς τὰς λέξεις μόνον ἢ μᾶλλον ἀνεπτυγμένη
 μετάφρασις τοῦ Θωμᾶ *Johnson*:

Ubi ipse ventis erat expositus, firmum gradum non habens,
 nec quenquam indigenarum,
 nec malum vicinum, apud quem ploraret

vehementer edacem
sanguineum morbum, mutuo gemitu.

Ἡθελέ τις νομίσει, ὅτι τὰς παρηλλαγμένας ταύτας λέξεις ἐδανείσθη ἐκ τῆς ἐμμέτρον μεταφράσεως τοῦ Θωμᾶ Ναογεωργίου, ὅστις (τὸ ἔργον του εἶνε πολὺ σπάνιον καὶ αὐτὸς δὲ ὁ Φαβρίκιος τὸ ἐγνώρισε μόνον ἐκ τοῦ βιβλιακοῦ καταλόγου τοῦ Ὀπορίνου) ἐκφράζεται οὕτω:

— ubi expositus fuit
ventis ipse, gradum firmum haud habens,
nec quenquam indigenam, nec vel malum
vicinum, ploraret apud quem
vehementer edacem, atque cruentum
morbum mutuo.

Ἐὰν αἱ μεταφράσεις αὗται ἦνε ὀρθαί, τότε ὁ χορὸς λέγει τὸ μέγιστον, ὅπερ ἐν γένει δύναται τις νὰ εἴπῃ πρὸς ἔπαινον τῆς ἀνθρωπίνης κοινωνίας: Ὁ τάλας οὐδένα ἀνθρώπον ἔχει πλησίον αὐτοῦ, οὐδένα εὐνοῦν γείτονα· θὰ ἦτο εὐδαίμων, ἂν εἶχε μόνον ἕστω καὶ ἓνα κακὸν γείτονα! Ὡστε ὁ Thomson θὰ εἶχεν ἴσως ὑπ' ὄψιν τὸ χωρίον τοῦτο, ποιῶν τὸν ἐπίσης εἰς ἔρημόν τινα νῆσον ὑπὸ κακούργων ἐγκαταλειφθέντα Μελίσανδρον λέγοντα:

Cast of the wildest of the Cyclad isles
where never human foot had marked the shore,
these ruffians left me—yet believe me, Arcas,
such is the rooted love we bear mankind
all ruffians as they where, I never heard
a sound so dismal as their parting oars.

(Εἰς τὴν ἐρημοτέραν νῆσον τῶν Κυκλάδων,
ποῦ βῆμ' ἀνθρώπινον οὐδέποτε ἠκούσθη,
μ' ἀφήκαν οἱ κακούργοι—πίστευσόν, Ἄρκᾳ μου,
τοσοῦτον φύσει στέργομεν τὴν κοινωνίαν,
ὥστε ποτέ, παρ' ὄλην των τὴν κακουργίαν,
ἦχον δὲν ἔχω θλιβερότερον ἀκούσει,
ἀπὸ τὸν δοῦπον τῶν κωπῶν αὐτῶν φευγόντων.

Καὶ εἰς αὐτὸν ἐπίσης ἡ συναναστροφὴ κακούργων θὰ ἦτο προτι-

μοτέρα, ἢ οὐδεμία. Μεγάλη, ἐξαιρέτος ἰδέα! Ἄλλ' εἶνε ἄρα βέβαιοι, ὅτι καὶ ὁ Σοφοκλῆς εἶπεν ἀληθῶς τοιοῦτόν τι; Ὅφειλω καὶ ἄκων νὰ ὁμολογήσω, ὅτι δὲν εὗρισκω παρ' αὐτῶ τοιαύτην ἔννοιαν, ἐκτὸς ἐὰν ἤθελον προτιμήσει νὰ ἴδω διὰ τῶν ὀφθαλμῶν τοῦ ἀρχαίου σχολιαστοῦ μᾶλλον, ἢ διὰ τῶν ἰδίων ἔμαντοῦ, ὅστις οὕτω ἐρμηνεύει τὰς λέξεις τοῦ ποιητοῦ: «Οὐ μόνον ὅπου καλὸν οὐκ εἶχε τινα τῶν ἐγγχωρίων γείτονα, ἀλλ' οὐδὲ κακόν, παρ' οὗ ἄμοιβαῖον λόγον στενάζων ἀκούσειε». Ὡς οἱ μνημονευθέντες μεταφρασταὶ ἠκολούθησαν τὴν ἐρμηνείαν ταύτην, οὕτω καὶ ὁ *Brumoy*, καὶ ὁ νεώτερος ἡμῶν γερμανὸς μεταφραστής. Ἐκεῖνος λέγει: *sans société, même importune* οὗτος δέ: *jeder Gesellschaft, auch der beschwerlichsten be-raubt*. Οἱ λόγοι, δι' οὓς διαφωνῶ πρὸς πάντας τούτους εἶνε οἱ ἐξῆς. Πρῶτον εἶνε φανερόν, ὅτι, ἐὰν ἔπρεπε νὰ χωρισθῇ τὸ «κακογείτονα» τοῦ «τιν' ἐγγχώρων», καὶ νὰ ἀποτελέσῃ ἰδιαίτερον μέλος, τότε τὸ μόριον «οὐδὲ» ἔπρεπεν ἀναγκάτως νὰ ἐπαναληφθῇ πρὸ τοῦ κακογείτονα. Ἄλλὰ τούτου μὴ ὄντος, εἶνε ἐπίσης φανερόν, ὅτι τὸ «κακογείτονα» συνδέεται πρὸς τὸ «τινά», καὶ ὅτι τὸ κόμμα μετὰ τὸ «ἐγγχώρων» πρέπει νὰ ἐκπέσῃ. Τὸ κόμμα τοῦτο παρεισέφρασεν ἐκ τῆς μεταφράσεως· οὕτω εὗρισκω πράγματι, ὅτι τοῦτο δὲν ὑπάρχει ἐν τισιν ἐντελῶς ἑλληνικαῖς ἐκδόσεσιν (π. χ. ἐν τῇ Βιτεμβεργείᾳ τοῦ 1585 εἰς 8., διαμεινιάσῃ ὅλως ἀγνώστῳ εἰς τὸν Φαβρίκιον), ὅπου τίθεται προσηκόντως μετὰ τὸ «κακογείτονα.» Δεύτερον δύναται τις νὰ ἐλπίζῃ παρὰ κακοῦ γείτονος, κατὰ τὸν σχολιαστήν, «στόνον ἀντίκτυπον, ἄμοιβαῖον;» Τὸ ἄμοιβαῖως μεθ' ἡμῶν στενάζειν εἶνε ἴδιον φίλου, ὄχι ἐχθροῦ. Ἐν συντόμῳ λοιπόν: παρενόησαν τὴν λέξιν «κακογείτονα», παραδεχθέντες αὐτὴν σύνθετον ἐκ τοῦ ἐπιθέτου κακός, ἐνῶ εἶνε σύνθετος ἐκ τοῦ οὐσιαστικοῦ «τὸ κακόν»· ἠρμήνευσαν αὐτὴν διὰ τοῦ «κακὸς γείτων», ἐνῶ ἔπρεπε νὰ τὴν ἐρμηνεύσωσι διὰ τοῦ «γείτων τοῦ κακοῦ». Οὕτω «κακόμαντις», οὐχὶ τὸν κακόν, δηλ. τὸν ψευδῆ μάντιν ἀλλὰ τὸν μάντιν τοῦ κακοῦ, «κακότεχνος», οὐχὶ τὸν κακόν, ἀδέξιον τεχνίτην, ἀλλὰ τὸν ἀσκοῦντα κακὰς τέχνας σημαίνουσι. «Κακογείτονα» γράφων ὁ ποιητής, ἐννοεῖ ἐκεῖνον, ὅστις ἢ ὑπὸ τῶν αὐτῶν καὶ ἡμεῖς δεινῶν συνέχεται, ἢ ἐκ φιλίας συμπάσχει μεθ' ἡμῶν διὰ τὰ δεινὰ ἡμῶν ὥστε αἱ λέξεις «οὐδ' ἔχων τιν' ἐγγχώρων κακογείτονα» πρέπει νὰ μεταφρα-

σθῶσιν ἀπλῶς διὰ τοῦ *neque quenquam indigenarum mali socium habens*. Ὁ νέος Ἄγγλος μεταφραστὴς τοῦ Σοφοκλέους Θωμᾶς Φραγκλῖνος δὲν δύναται νὰ μὴ συμφωνῇ μετ' ἐμοῦ, ἀφοῦ δὲν εὐρίσκει ἐν τῷ «κακογείτονα» τὸν κακὸν γείτονα, ἀλλὰ μεταφράζει αὐτὸ ἀπλῶς διὰ τοῦ «*fellow-mourner*» (κοινωνὸς τῆς δυστυχίας):

Ἵπὸ δυσχείμερον οὐρανόν,
ἀνευ ἐλπίδος τινὸς φαιδρᾶς,
δὲν ἔχει φίλον, συγκοινωνὸν
τῆς θλίψεώς του, τῆς συμφορᾶς.

37. *Mercure de France Avril 1755 p. 177.*

38. Φιλοκτήτης, στ. 732 καὶ ἐξῆς.

39. Ἀδὰμ Σμῖθ, διάσημος οἰκονομολόγος (1723—1790). Σ. τ. Μ.

40. *The Theory of Moral Sentiments, by Adam Smith. Part. I, sect. 2, chap. 1, p. 41 (London 1761).*

41. Πρᾶξις Β, σκηνὴ γ'. *De mes deguisements que penserait Sophie ?* λέγει ὁ υἱὸς τοῦ Ἀχιλλέως.

42. Ἐνθα ἀνωτέρω.

43. Τραχίν. 1088, 89, (1071. *Schneidewin*).

— — ὅστις ὥστε παρθένος
βέβρυχα κλαίων — —

44. Διάσημος Ἄγγλος ὑποκριτὴς (1716—1779), μέγας ἐν τε τῇ τραγικῇ καὶ τῇ κωμικῇ ὑποκρισει. Σ. τ. Μ.

Ε'

45. *Topographiae urbis Romae libr. IV, cap. 14.* «Ἄν καὶ οὗτος (ὁ Ἀγήσανδρος, ὁ Πολύδωρος καὶ ὁ Ἀθηνόδωρος) φαίνονται ποιήσαντες τὸ ἄγαλμα τοῦτο κατὰ τὴν περιγραφὴν τοῦ Βιργιλίου κτλ.» *Et quanquam hi (Agesander, et Polydorus et Athenodorus Rhodii) ex Virgilio descriptione statuam hanc formavisse videntur etc*

46. *Suppl. aux Ant. Expliq. T. I, p. 242.* «Φαίνεται, ὅτι ὁ Ἀγήσανδρος, ὁ Πολύδωρος καὶ ὁ Ἀθηνόδωρος, οἱ ποιήσαντες αὐτό,

ειργάσθησαν ἀμιλλώμενοι νὰ καταλίπωσι μνημείον, ἀνάλογον πρὸς τὴν ἀμίμητον περιγραφὴν τοῦ Λαοκόοντος ὑπὸ τοῦ Βιργιλίου κτλ.»

47. *Saturnal. libr. V, cap. 2.*¹ «*Νομίζεις, ὅτι θ' ἀναφέρω ὅσα ὁ Βιργίλιος παρέλαβε παρὰ τῶν Ἑλλήνων, πασίγνωστα ὄντα; Ὅτι ἐμμήθη τὰ βουκολικὰ τοῦ Θεοκρίτου καὶ τὰ γεωπονικὰ τοῦ Ἡοιδου; καὶ ὅτι μετήνεγκεν εἰς τὰ Γεωργικὰ αὐτοῦ τὰ προγνωστικὰ τῆς καταιγίδος καὶ τῆς γαλήνης ἐκ τῶν φαινομένων τοῦ Ἀράτου; ἢ ὅτι τὴν ἄλωσιν τῆς Τροίας μετὰ τοῦ Σίνωνος αὐτοῦ καὶ τοῦ ξυλίνου ἵππου καὶ τῶν λοιπῶν πάντων τῶν ἀπαρτιζόντων τὸ δεύτερον βιβλίον, ἀντέγραψε σχεδὸν κατὰ λέξιν ἐκ τοῦ Πεισάνδρου; ὅστις διακρίνεται ἐκ τῶν Ἑλλήνων ποιητῶν δι' ἔργον, ὅπερ, ἀρχόμενον ἀπὸ τῶν γάμων τοῦ Διὸς καὶ τῆς Ἥρας, περιέλαβεν ἐν συνεχεῖ σειρᾷ πάσας τὰς ἱστορίας, αἵτινες κατὰ τοὺς μεταξὺ αἰῶνας μέχρι τῶν χρόνων αὐτοῦ τοῦ Πεισάνδρου συνέβησαν, καὶ ἐποίησεν ἐν ὅλον ἐκ τῶν διαφόρων χασμάτων τῶν χρόνων; Ἐν ᾧ ἔργῳ μεταξὺ τῶν λοιπῶν ἱστοριῶν ἀναφέρεται κατὰ τὸν αὐτὸν τρόπον καὶ ἡ τῆς Τροίας. Ταύτην μεταφράζων πιστῶς ὁ Βιργίλιος, κατεσκεύασε τὴν καταστροφὴν τῆς Ἰλιακῆς πόλεως. Ἄλλὰ ταῦτα καὶ τὰ τοιαῦτα, ὡς ὄντα καὶ παισὶ γνωστά, παραλείπω.»*

48. Ὅμηρον παραλείπομενα, βιβλ. *AB. 398—408 καὶ 439—474.*

49. Ἡ μᾶλλον ὄφεις· διότι ὁ Λυκόφρων [*Ἀλεξάνδρα 347*] φαίνεται παραδεχόμενος ἓνα μόνον:

καὶ παιδοβρώτος πόρκεως νήσους διπλάς.

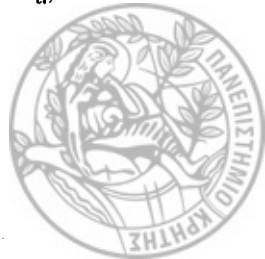
50. Δὲν λησμονῶ, ὅτι ἡδύνατό τις ἐνταῦθα νὰ μοῦ ἀντιτάξῃ τὴν εἰκόνα, ἣν ὁ Εὐμόλπος περιγράφει παρὰ Πιερωνίῳ. Αὕτη παρίστα τὴν

¹ Quae Virgilius traxit a Graecis, dicturumne me putatis quae vulgo nota sunt? quod Theocritum sibi fecerit pastoralis operis autorem, ruralis Hesiodum? et quod in ipsis Georgicis, tempestatis serenitatisque signa de Arati Phaenomenis traxerit? vel quod eversionem Trojae, cum Sinone suo, ete quo ligneo, caeterisque omnibus, quae librum secundum faciunt, a Pisandro pene ad verbum transcripserit? qui inter Graecos poetas eminet opere, quod a nuptiis Jovis et Junonis incipiens universas historias, quae mediis omnibus saeculis usque ad aetatem ipsius Pisandri contigerunt, in unam seriem coactas redigerit, et unam ex diversis hiatibus temporum corpus effecerit? in quo opere inter historias caeteras interitus quoque Trojae in hunc modum relatus est: Quae fideliter Mars interpretando, fabricatus est sibi Iliacae urbis ruinam. Sed et haec et talia ut pueris decan tata praetereo.

καταστροφήν τῆς Τροίας καὶ ἰδίως τὸ ἐπεισόδιον τοῦ Λαοκόοντος ἀπαρ-
ραλλάκτως, ὡς διηγεῖται ἀπὸ ὁ Βιργίλιος· καὶ ἐπειδὴ ἐν τῇ αὐτῇ πι-
νακοθήκῃ τῆς Νεαπόλεως, ὅπου αὕτη ἔκειτο, ὑπῆρχον καὶ ἄλλαι ἀρ-
χαῖαι εἰκόνας τοῦ Ζεύξιδος, τοῦ Πρωτογένους, τοῦ Ἀπελλοῦ, δύνатаί
τις νὰ εἰκάσῃ, ὅτι καὶ αὕτη ἐπίσης ἦτο ἀρχαία ἑλληνικὴ εἰκὼν. Ἄλλ'
ἄς μοι συγχωρηθῆ νὰ μὴ δύναμαι νὰ θεωρήσω ὡς ἱστορικὸν τὸν
μυθογράφον. Καὶ ἡ πινακοθήκη καὶ ἡ εἰκὼν καὶ ὁ Εὐμόλπος ὑπῆρ-
ξαν, καθ' ὅλα τὰ φαινόμενα, μόνον ἐν τῇ φαντασίᾳ τοῦ Πετρωνίου.
Οὐδὲν προδίδει τὸ ἐντελῶς πλαστὸν αὐτῆς ἐναργέστερον, ἢ τὰ φανερά
ἔχνη μιμήσεως, σχεδὸν μαθητικῆς, τῆς περιγραφῆς τοῦ Βιργιλίου. Ἡ
σύγκρισις, νομίζω, εἶνε διδακτικὴ. Οὕτω ὁ Βιργίλιος: (*Aeneid. lib.*
II, 199—224).

Τούτου δὲ μεῖζον δεινὸν καὶ πολὺ φρικωδέστερον ἄλλο
ἐπισυμβίαν, τὰς ψυχὰς τῶν δυστήνων ἐτάραξεν αἴφνης.
Ὁ Λαοκόων, λαχὼν ἱερεὺς Ποσειδῶνος ἐκ κλήρου,
ἐπὶ πανδήμου βωμοῦ πελώριον ἔθνε ταῦρον.
Ἄλλ' ἐκ τραχείας Τενέδου ἰδοὺ δι' εὐδίων ὑδάτων
δύο (ὦ φρίκ'!) ὑπερμέτρους καμπὰς διελίσσοντες ὄφεις,
πρὸς τὰς ἀκτὰς προχωροῦντες ὁμοῦ, διασχίζουσι τὸν πόντον,
ὄρθια αἴρουσι τὰ στήθ' εἰς τὸ ὕδωρ, καὶ ὑπερθεν τούτων
αἱ αἱματώδεις λοφώσεις προέχουσι· τὰ μέλη δὲ τ' ἄλλα
ἔλκοντ' ἐντὸς τῆς θαλάσσης· δεινὸν δὲ κυρτοῦνται τὰ νῶτα·
σίζον δ' ἀφρίζει τὸ σῶμα. Ὡς δ' ἔφθασαν ἤδ' εἰς τὴν χέρσον,
οἱ ὀφθαλμοὶ τῶν πυρίνης χροιάς κ' αἱματόβαπτοι ἦσαν,
καὶ τὰ συρίζοντα χεῖλη μ' εὐκάμπτους παρέλειπον γλώσσας.
Ἐντρομ' ἡμεῖς διεσπάρημεν. Τότ' ἀπ' εὐθείας ἐκείνοι
πρὸς Λαοκόοντα τρέχουσιν, καὶ πρῶτον ἐλίσσωσινται ἄμφω
περὶ τὰ σώματα ὅλως τῶν δύο τοῦ τέκνων, πλακέντες
καὶ ἐνδακόντες, αὐτῶν τὰ τρισάθλια τρώγουσι μέλη.
Εἶτα, δ' ἐκείνον, εἰς ἄμυναν σπεύδοντ', ἀνέχοντα δόρυ,
διὰ σπειρῶν συλλαβόντες μεγάλων, ὁμοῦ τὸν συνδέουσι·
δὶς τὰ νεφρά του καὶ δὶς τὸν αὐχένα του ζώσαντες πέριξ
διὰ τῶν νώτων των, ὑπερθ' ἔξαίρουσι τραχήλους καὶ κάρας.
Ἐνῶ δ' ἐκεῖνος ζητεῖ τοὺς δεσμοὺς μὲ τὰς χεῖρας νὰ λύσῃ,

σίαλος ἄμα καὶ μέλας ἰὸς τὰς ταινίας ἐσπίλου.

Πρὸς τοὺς ἀστέρας δ' ἐγείρει ὁ τάλας κραυγὰς φοικαλέας,
ἀπὸ βωμοῦ τετρωμένος ὡς φεύγων μυκᾶται ὁ ταῦρος,
πέλεκυν ὅταν σφαλέντ' ἀποσείση μακρὰν τοῦ αὐχένος ¹.

Καὶ οὕτω ὁ Εὐμόλπος: (περὶ οὗ ἠδύνατό τις γὰ εἶπη, ὅτι συνέβη εἰς αὐτόν, ὅ,τι καὶ εἰς πάντας τοὺς ἐξ αὐτοσχεδίου ποιητὰς· ἡ μνήμη αὐτῶν ἔχει πάντοτε τόσον μέρος εἰς τοὺς στίχους αὐτῶν, ὅσον καὶ ἡ φαντασία).

Ἔτερον θαῦμα ἰδοῦ. Ὅπου θραύετ' ἐπάνω τῶν βράχων,
τῶν ὑψηλῶν τῆς Τενέδου, τὸ κῦμα καὶ μέγα πυργοῦται,
πλὴν διχασθὲν, ταπεινότερον βαίνει φλοισβίζον ἠρέμα,
ὡς ἀντηγεῖ τῶν κωπῶν ἐν νυκτὶ γαληναίᾳ ὁ δοῦπος
κ' ὑπὸ τὸ βάρος τοῦ σκάφους μαρμάρινα στένονν πελάγη,
βλέπομεν ὄφεις διδύμους γοργῶς ἐλισσόμενοι ρίπτουν
κατὰ τῶν βράχων τὸ κῦμα, καὶ ὅμοια πλοίοις μεγάλοις
τὰ οἰδαλέα των στέρνα ἐν μέσῳ ἀφρῶν κυλινδοῦνται·
βρέμ' ἢ οὐρά· διασειόντ' ἐν λάμπει τοῦ κύματος ἄνω
αἱ λοφιαί· καταλάμπει τὸν πόντον κεραῦνιον σέλας·
τοῖς συριγμοῖς ὑποτρέμονν τὰ κύματα· φρικτὴ μᾶς ψῦχει.
Τοῦ Λαοκόοντος ἴσαντ' ἐκεῖ ἐστεμμένα τὰ τέκνα
πρὸ τοῦ βωμοῦ τοῦ Φρυγίου Ἀπόλλωνος· τούτους
συμπεριπλέκουν ὀρμήσαντες αἴφνης οἱ ὄφεις· ἐκεῖνοι
ἀνὰ τὰ πρόσωπα φέρουσι χεῖρας μικκύλας· ἀλλ' ὅμως
δι' ἑαυτοὺς δὲν φροντίζουσι, τρέμοντες χάριν ἀλλήλων,
καὶ δι' ἀλλήλους φοβούμενοι οὕτω οἱ δύσμοιροι θνήσκουν.
Τὸν ἀριθμὸν τῶν θυμάτων ἰδοῦ ὁ πατήρ ἐπαυξάνει,
ὁ βοηθὸς ὁ ἀνίσχυρος· ἤδη τὸν δάκνουσι οἱ ὄφεις,
ἔμπλεοι φόνου, καὶ σύρουν τὰ μέλη αὐτοῦ εἰς τὸ χῶμα.
Ὁ ἱερεὺς μεταξὺ τῶν βωμῶν ἤδη σφάγιον κείται ².

¹ Ἐκ τῆς μεταφράσεως Ἰακώβου Ρίζου Ραγκαβῆ.

² Ὁ Πετρώνιος ἔζησε κατὰ τὸν πρῶτον αἰῶνα μ. Χριστὸν καὶ ἔγραψε τὸ γνωστὸν ὑπὸ τὸ ὄνομα «Satirikon» ἔργον, ἐν ᾧ ἐν πεζῷ καὶ ποιητικῷ λόγῳ περιγράφονται τὰ ἤθη τῶν χρόνων τῶν αὐτοκρατόρων. Εἰς τὸ ἔργον τοῦτο ὁ Πετρώνιος εἰσάγει τὸν ποιητὴν Εὐμόλπον, περιγράφοντα ποιητικῶς διαφόρους εἰκόνας. Σημ. τ. Μ.

Τὰ κύρια χαρακτηριστικά εἶνε ἐν ἀμφοτέροις τοῖς χωρίοις τὰ αὐτά, διὰ τῶν αὐτῶν δὲ λέξεων ἐκφράζεται τι διάφορον. Ἐπὶ ταῦτα εἶνε λεπτομέρειαι εὐδιάκριτοι. Ἐπιτρέψουσι ἕτερα γνωρίσματα τῆς μιμήσεως, λεπτότερα μὲν, ἀλλ' οὐχ ἤτιον ἀσφαλῆ. Ὅταν ὁ μιμητὴς ἔχη τινα αὐτοπεποιθήσειν, σπανίως μιμεῖται, χωρὶς νὰ θέλῃ νὰ ἐξωραΐζῃ· καὶ ὅταν ὁ ἐξωραϊσμός οὗτος, κατὰ τὴν γνώμην αὐτοῦ, ἐπιτύχῃ, ἔχει ἀρκετὴν πονηρίαν, ὥστε νὰ μιμηθῇ τὴν ἀλώπεκα, ἣτις σαρόνει διὰ τῆς οὐρᾶς αὐτῆς τὰ ἔχρη, ἅτινα ἠδύναντο νὰ προδώσωσι τὴν ὁδόν, ἣν ἐβάδισεν. Ἐπὶ ἀκριβῶς αὐτὴ τοῦ ἐξωραΐζειν ἢ μανία, καὶ αὐτὴ ἢ πρόνοια τοῦ νὰ φανῇ πρωτότυπος, ἀποκαλύπτουσι αὐτόν. Διότι ὁ ἐξωραϊσμός αὐτοῦ δὲν εἶνε ἄλλο, ἢ ὑπερβολὴ καὶ περισσοτεχνία οὐχὶ κατὰ φύσιν. Ὁ Βιργίλιος λέγει: *sanguineae jubaes* ὁ Πετρώνιος: *liberae jubaes luminibus coruscunt*. Ὁ Βιργίλιος: *ardentes oculos suffecti sanguine et igni* Ὁ Πετρώνιος: *fulmineum jubar incendit aequor*. Ὁ Βιργίλιος: *fit sonitus sprumante salo* ὁ Πετρώνιος: *sibilis undae tremunt*. Οὕτω προβαίνει ὁ μιμητὴς πάντοτε ἐκ τοῦ μεγάλου εἰς τὸ τερατώδες, ἐκ τοῦ θαυμαστοῦ εἰς τὸ ἀδύνατον. Οἱ ὑπὸ τῶν ὄψεων περιζωσθέντες παῖδες εἶνε τῷ Βιργιλίῳ πάρεργον, ὅπερ ἐκφέρει δι' ὀλίγων σημαντικῶν γραμμῶν, ἐν αἷς οὐδὲν ἄλλο ἐνδείκνυται, ἢ ἀδυναμία καὶ τὸ ἄθλιον τέλος αὐτῶν. Ὁ Πετρώνιος ζωγραφίζει τὸ πάρεργον τοῦτο καὶ μεταπλάττει τοὺς παῖδας εἰς ζεῦγος ἡρωϊκῶν ψυχῶν

ἀλλ' ὁμως

δι' ἑαυτοὺς δὲν φροντίζουσι, τρέμοντες χάριν ἀλλήλων,
καὶ δι' ἀλλήλους φοβούμενοι, οὕτω οἱ δύσμοιροι θνήσκουσι.

Τὴν προσδοκᾶ παρ' ἀνθρώπων, παρὰ παιδίων, τὴν ἀνταπάγησιν ταύτην; Πόσον καλλίτερον ἐγνώριζε τὴν φύσιν ὁ Ἕλληνας (Κοῖντου Καλαβροῦ. Παραλ. βιβλ. IB. 459—461), καθ' ὃν καὶ αὐταὶ αἱ μητέρες, κατὰ τὴν ἐμφάνισιν τοῦ ὄψεως, ἐλησμόνησαν τὰ ἑαυτῶν τέκνα, πάντων μεριμνῶντων μόνον περὶ τῆς ἰδίας ἑαυτῶν σωτηρίας.

ἂν δὲ γυναῖκες

οἴμωζον, καὶ πού τις ἑὼν ἐπελήσατο τέκνων,
αὐτὴ ἀλευομένη στυγερόν μόνον. — —

Ὁ μιμητὴς ζητεῖ συνήθως νὰ κρυβῆ, φοβίζων ἄλλως τὰ ἀντικείμενα ἐκφαίνων μὲν τὰ σκιερά, συγκαλύπτων δὲ τὰ φωτεινὰ μέρη τοῦ πρωτοτύπου. Ὁ Βιοργίλιος προσπαθεῖ νὰ καταστήσῃ λίαν αἰσθητὸν τὸ μέγεθος τῶν ὄψεων, διότι ἐκ τοῦ μεγέθους τούτου ἐξαρχαῖται ἡ πιθανότης τῆς ἐπομένης εἰκόνας· ὁ θόρυβος, ὃν ἐγείρουσιν εἶνε μόνον ἐπουσιῶδές τι, προωρισμένον νὰ καταστήσῃ ἔτι ζωηρωτέραν τὴν ἰδέαν τοῦ μεγέθους. Ὁ Πετρόγιος τὸνναντίον τρέπει τὸ ἐπουσιῶδες εἰς κύριον, περιγράφει τὸν θόρυβον μετὰ τῆς δυνατῆς ἀσωτείας καὶ λησμονεῖ τὴν περιγραφὴν τοῦ μεγέθους τοσοῦτον, ὥστε πρέπει νὰ εἰκόσωμεν αὐτὸ σχεδὸν μόνον ἐκ τοῦ θορύβου. Εἶνε δύσκολον νὰ πιστεύσωμεν, ὅτι θὰ ἐξέπιπεν εἰς τόσῃ ἀτεχνίαν, ἂν περιέγραφε μόνον ἐκ τῆς ἰδίας αὐτοῦ φαντασίας, καὶ δὲν εἶχεν ἐνώπιον αὐτοῦ πρότυπον, ὅπερ ἤθελε μὲν νὰ ἀντιγράψῃ, ἀλλὰ χωρὶς νὰ προδοθῆ. Διὰ τοῦτο δύναται τις ἀσφαλῶς νὰ θεωρήσῃ ὡς ἀτυχῆ μίμησιν πᾶσαν ποιητικὴν εἰκόνα, περισσοτέχνον μὲν ἐν τοῖς μικροῖς, ἔλλιπῆ δὲ ἐν τοῖς μεγάλοις, ἀδιάφορον ἂν αὕτη ἔχη πολλὰς μικρὰς καλλονάς, ἢ ἂν δύναται νὰ ὑπομνήσῃ ἡμῖν τὸ πρωτότυπον ἢ οὐ.

51. *Suppl. aux Antiq. Expl. T. I. p. 243.* «Υπάρχει μικρὰ τις διαφορὰ μεταξὺ τῶν στίχων τοῦ Βιοργιλίου καὶ τῆς ἐν τῷ μαρμάρῳ παραστάσεως. Κατὰ μὲν τοὺς λόγους τοῦ ποιητοῦ φαίνεται, ὅτι οἱ ὄφεις παρήτησαν τοὺς παῖδας, ἵνα περιπλέξωσι τὸν πατέρα, ἐνῶ ἐν τῷ μαρμάρῳ περιελίσσονται συγχρόνως περὶ τὰ τέκνα καὶ τὸν πατέρα αὐτῶν».

52. *Donatus [Τιβέριος Κλαύδιος, ἀρχαῖος σχολιαστὴς τοῦ Βιοργιλίου] ad v. 227, libr. II. Aeneid.* «Οὐδὲν θαυμαστόν, ὅτι ἠδυνήθησαν νὰ κρυβῶσιν ὑπὸ τὸν ἀσπίδα καὶ τοὺς πόδας τῆς θεᾶς ἐκεῖνοι, περὶ ὧν ἀνωτέρω εἶπεν, ὅτι ἦσαν μακροὶ τε καὶ ἰσχυροί, ὥστε νὰ περιβάλωσι διὰ πολλαπλῶν ἐλιγμῶν τὸ σῶμα τοῦ Λαοκόοντος καὶ τῶν τέκνων αὐτοῦ, καὶ νὰ περισσεύσῃ ἔτι μέρος αὐτῶν»¹. Ἄλλὰ φαίνεται μοι, ὅτι ἐκ τῶν λέξεων τοῦ χωρίου *mirandum non est* ἢ πρέπει νὰ παραλειφθῆ τὸ *non*, ἢ ὅτι τέλος λείπει δλόκληρος ἡ ἀπόδοσις. Διότι ὄντων τῶν ὄψεων τόσον ἐκτάκτως μεγάλων, εἶνε βεβαίως ἄπορον, πῶς ἠδυν-

¹ *Mirandum non, est, clypeo et simulachri vestigiis tegi potuisse, quos supra et longos et validos dixit, et multiplici ambitu circumdeditis Laocoontis corpus ac liberorum, et fuisse superfluum partem.*

νήθησαν νὰ κρυβῶσιν ὑπὸ τὴν ἀσπίδα τῆς θεᾶς, ἂν ἡ ἀσπίς αὕτη δὲν ἦτο ὑπερμεγέθης, ἀνήκουσα εἰς κολοσσικόν τι ἄγαλμα. Τοῦτο ἔπρεπε νὰ ἐπιβεβαιωθῆ ἢ ἐλλείπουσα ἀπόδοσις· ἢ τὸ ποῖον δὲν ἔχει οὐδεμίαν ἔννοιαν.

53. Ἐν τῇ πολυτελεῖ ἀγγλικῇ ἐκδόσει τοῦ Βιοργιλίου ὑπὸ *Dryden* (*London 1697* εἰς μέγα φύλλον). Ἄλλὰ καὶ οὗτος διαγράφει τοὺς ἐλιγμούς τῶν ὄψεων ἀπλοῦς μόνον περὶ τὸ σῶμα, σχεδὸν δὲ οὐδένα περὶ τὸν τράχηλον. Ἄν ἄλλως οὕτω μέτριος τεχνίτης ἦνε ἄξιος συγγνώμης, ἠδύνατο νὰ τύχη ταύτης μόνης, ὅτι εἰκονογραφία ἐν τινι βιβλίῳ δύναται νὰ θεωρηθῶσιν ἀπλῶς ὡς ἐρμηνεῖαι, οὐχὶ ὁμως ὡς αὐθύπαρκα καλλιτεχνήματα. [*John Dryden*, ἄγγλος ποιητῆς (1631—1700). *Franz Cleyn*, δανὸς ζωγράφος ἱστορικῶν εἰκόνων (1590—1658).]

Σ. τ. Μ.

54. Οὕτω κρίνει καὶ ὁ *De Piles*¹ εἰς τὰς περὶ *Du Fresnoy*² σημειώσεις αὐτοῦ σελ. 210. «Παρατηρήσατε, ὅτι, τῶν ἀβρῶν καὶ ἐλαφρῶν ἱματισμῶν συγκεχωρημένων μόνον εἰς τὰς γυναῖκας, οἱ ἀρχαῖοι ἀγαλματοποιοὶ ἀπέφυγον κατὰ τὸ δυνατόν νὰ ἐνδύσωσι τὰ ἀγάλματα τῶν ἀνδρῶν, διότι ἐσκέφθησαν, ὡς εἴπομεν ἤδη, ὅτι ἡ γλυπτικὴ δὲν ἠδύνατο νὰ μιμηθῆ τὰ ὑφάσματα, καὶ ὅτι αἱ παχεῖαι πτυχαὶ θὰ ἦνε δυσάρεστοι εἰς τὴν ὄψιν. Ὑπάρχουσι σχεδὸν τόσα περὶ τῆς ἀληθείας ταύτης παραδείγματα, ὅσα παρὰ τοῖς ἀρχαίοις γυμνὰ ἀγάλματα ἀνδρῶν. Ἄναφέρω μόνον τὸ τοῦ Λαοκόοντος, ὅπερ κατὰ πᾶσαν πιθανότητα ἔπρεπε νὰ ἦνε ἐνδεδυμένον. Καὶ ὄντως, πῶς δικαιολογεῖται, ὅτι υἱὸς βασιλέως, ἱερεὺς τοῦ Ἀπόλλωνος ἦτο γυμνὸς κατὰ τὴν τέλεσιν τῆς θυσίας; διότι οἱ ὄφεις ἐπεραιώθησαν ἐκ τῆς Τενέδου εἰς τὰ παράλια τῆς Τρωάδος καὶ κατέλαβον τὸν Λαοκόοντα καὶ τοὺς υἱοὺς αὐτοῦ θύοντας τῷ Ποσειδῶνι παρὰ τὸν αἰγιαλόν, ὡς ἀναφέρει ὁ Βιοργίλιος ἐν τῷ δευτέρῳ βιβλίῳ τῆς Αἰνειάδος. Ἐν τούτοις οἱ καλλιτέχναι, οἱ ποιήσαντες τὸ ὠραῖον τοῦτο ἔργον, ἐνόησαν καλῶς, ὅτι, ἂν ἐνέδνον αὐτοὺς ὡς προσήκεν εἰς τὸ ἀξίωμα αὐτῶν, θὰ κατεσκευάζον λίθινον,

¹ Ρογήρος de Piles, γάλλος ζωγράφος καὶ τεχνογράφος (1635 - 1709). Μεταξὺ ἄλλων ἐσχόλασε τόν:

² Du Fresnoy, ὅστις ἦτο ζωγράφος καὶ ποιητῆς γεννηθεὶς ἐν Παρισίοις τῷ 1611 καὶ ἀποθανὼν τῷ 1665.

Σημ. τ. Μετ.

κρημνοειδή ὄγκον, ἀντὶ τῶν τριῶν ἐξόχων ἀγαλμάτων, ἃ ἐθαύμασαν καὶ πάντοτε θὰ θαυμάζωσιν οἱ αἰῶνες. Διὰ τοῦτο ἐκ τῶν δύο ἀτόπων ἔκρινον πολὺ χεῖρον τὸ τῆς ἀμφίσεως, ἢ τὸ τῆς παραβίασεως τῆς ἀληθείας.»

5'

55. 'Ο *Maffei*.¹ ὁ *Richardson*,² καὶ νεωστὶ ὁ κύριος *von Hagedorn*³ (*Betrachtungen über die Malerei* § 37. *Richardson*, *Traité de la peinture*. Tom. III, p. 513.) 'Ο *De Fontaines*⁴ δὲν εἶνε βεβαίως ἄξιος νὰ συναριθμηθῇ εἰς τοὺς ἄνδρας τούτους. Καὶ δοξάζει μὲν ἐπίσης ἐν ταῖς σημειώσεσι, δι' ὧν συνοδεύει τὴν ὑπ' αὐτοῦ ἐκπονηθεῖσαν μετάφρασιν τοῦ *Βιργίλιου*, ὅτι ὁ ποιητὴς εἶχε πρὸ ὀφθαλμῶν τὸ σύμπλεγμα, ἀλλ' εἶνε τόσον ἀμαθής, ὥστε λέγει αὐτὸ ἔργον τοῦ *Φειδίου*.

56. Δὲν δύναμαι πρὸς ἀπόδειξιν τούτου νὰ ἐπικαλεσθῶ ὀριστικώτερόν τι παράδειγμα, ἢ τὸ ποίημα τοῦ *Σαδολέτου*,⁵ ὅπερ εἶνε ἀντάξιον ἀρχαίου ποιητοῦ· δυνάμενον δὲ νὰ χρησιμεύσῃ ἀντὶ χαλκογραφίας, παραθέτω ἐνταῦθα δλόκληρον αὐτό.

ΤΟ ΑΓΑΛΜΑ ΤΟΥ ΛΑΟΚΟΟΝΤΟΣ

ΩΔΗ

ΙΑΚΩΒΟΥ ΣΑΔΟΛΕΤΟΥ

Ἴδ' ἐκ βαθέος χωμάτων σωροῦ κ' ἐκ τῶν σπλάγχχνων ἐκ νέου,
 ὑπερφυῶν ἔρειπίων εἰς φῶς μετ' αἰῶνας ἐξήχθη
 ὁ Λαοκῶν, ὁ πάλαι στηθεὶς εἰς στοὰς βασιλείους,
 καὶ τὴν οἰκίαν τὴν σὴν ὁ κοσμήσας τὸ πάλαι, ὦ Τίτε.
 Οὐδ' ἦ σοφὴ ἀρχαιότης, ὦ θείας ἀπείκασμα τέχνης,
 εἶδ' εὐγενέστερον ἔργον ποτέ! λυτρωθὲν ἐκ τοῦ σκότους,

¹ Ὁ γνωστὸς ποιητὴς τῆς Μερόπης καὶ ἀρχαιολόγος (1675-1755).

² Ἀγγλος ζωγράφος καὶ τεχνογράφος (1665-1745).

³ Ἀδελφὸς τοῦ γνωστοῦ ποιητοῦ (1713-1780).

⁴ 1685-1745. Τὸ σύγγραμμα αὐτοῦ «*Oeuvres de Virgile*» ἐξεδόθη τῷ 1743 ἐν Παρισίοις.

⁵ Καρδινάλιος, ζηλωτὴς τῆς κλασικῆς ἀρχαιότητος (1477-1547). Σ. τ. Μ.

ἐπαναβλέπει τῆς Ρώμης τῆς νέας τ' ἀγέρωχα τείχη.
 Τί νὰ ὑμνήσω τὸ πρῶτον, τί δ' ὕστατον ; μὴ τὸν πατέρα
 τὸν δυστυχή, μὴ τοὺς δύο υἱούς του ; ἢ μὴ τῶν δρακόντων
 τοὺς ἔλιγμους, τοὺς φρικτοὺς εἰς τὴν ὄψιν ; τὰ δῆγματα μήπως
 τὰ λυσσαλέα, τὸ ἄλγος τὸ ζῶν εἰς τὸν θνήσκοντα λίθον ;
 Φοίττ' ἢ ψυχὴ μας πρὸς ταῦτα, καὶ οἶκτος καὶ τρόμος συγχρόνως
 πρὸ τῆς ἀφώνου εἰκόνος βαθὺς τὴν καρδίαν λαμβάνει.
 Πνέοντες πῦρ κ' ἔλισσόμενοι κύκλον εὐρὺν διαγράφουν,
 καὶ περιφέρουντ' οἱ δίδυμοι ὄφεις τοὺς κύκλους στενωῦντες,
 κ' εἰς πολυστρόφους πλοκάς περισφίγγουν τοὺς τρεῖς ταλαιπώρους.
 Τ' ὄμμα μας μόλις ἀντέχει πρὸ τόσον φρικώδους θανάτου,
 πρὸ εἰμαρμένης τοσοῦτον ἀγρίας· ὁ εἰς ἐπιπίπτει,
 τὸν Λαιοκόντ' αὐτὸν περιπλέκει καὶ ἄνω καὶ κάτω
 κ' εἰς τὴν πλευράν του ταχὺ καὶ λυσοῶδες τὸ στόμα βυθίζει.
 Κλίνει ὀπίσω τὸ δέσμιον σῶμα, τὰ μέλη συστρέφει,
 πρὸ τῶν δηγμάτων συσπᾶ τὴν κοιλίαν αὐτοῦ ἐπωδύνως.
 Οὗτος ἀλγῶν καὶ σκληρῶς σπαρασσόμενος στένει μεγάλως
 καὶ τοὺς ὀδόντας μοχθῶν τοὺς ὀξεῖς τῆς πληγῆς ν' ἀποσπάσῃ,
 εἰς τὰ τοῦ ὄφεως νῶτα σπασμώδη τὴν χεῖρα στηριζέει.
 Μάτην τὰ νεῦρα ἐντείνονται· μάτην τοῦ σώματος ἅπαν,
 ἐν ὑπερτάτῳ ἀγῶνι, συνάγει τὸ σθένος ! ἢ λύσσα
 τὸν καταβάλλει κ' ἐκπέμπει ἀδύνατον θνήσκοντος στόνον.
 Πλὴν μὲ γοργὰς ὁ εὐόλισθος ὄφις στροφὰς ὑπεισδύει
 καὶ δακτυλίους ἀρρήκτους τοῦ γόνατος κάτω συστρέφει
 ὥστε τὰ σκέλη διίσταντ', αἰ κνήμαι θλιβεῖσαι οἰδοῦνται,
 καὶ τοῦ σφυγμοῦ συσχεθέντος, τὸ στήθος εἰς ὕψος ὀγκοῦται,
 κ' αἵματος μαύρου μεστὰι πελιδναὶ διαστέλλοντ' αἰ φλέβες.
 Πλὴν κ' ἐναντίον τῶν τέκνων οὐχ ἦττον ἐκμαίνοντ' οἱ ὄφεις,
 τὰ περισφίγγουν ταχεῖς καὶ σπαράττουσι τ' ἄθλια μέλη.
 Μ' αἵμοσταγὲς καὶ ἡμίβρωτον στήθος ὁ ἕτερος ἦδη
 ὑπὸ σφιγκτῆρας ἐκπνέει βαρεῖς τὸν γεννήτορα κραζών.
 Ἄθικτον ἔχων δηγμάτων ὁ ἄλλος ἀκόμη τὸ σῶμα,
 ἐκ τῆς οὐρᾶς ν' ἀπαλλάξῃ ζητεῖ ἀνασπᾶσας τὸ πέλαμα.
 Πλὴν τὸν πατέρ' ἀντικρύσας τὸν ἄθλιον, ψύχεται ἐκ φρίκης

καὶ ὑπὸ τρόμου διπλοῦ συγκρατεῖ ἀνερχόμενον ἦδη
τὸν ὄδυρμόν καὶ τὸ δάκρυ τὸ ῥέον.—Μεγάλοι τεχνῖται,
οὓς μ' αἰωνίαν κοσμεῖ τὸ λαμπρὸν καλλιτέχνημα αἴγλην,
ἂν καὶ δι' ἔργων πολὺ καλλιτέρων θηρεύετ' ἢ δόξα,
δαιωνίζεται δὲ εἰς τὴν γῆν ὑψηλότερον πνεῦμα,
πλὴν τὸ νὰ δράττεσαι πάσης στιγμῆς, ἥτις φέρει πρὸς δόξαν,
κ' εἰς κορυφὰς τὰς ὑψίστας νὰ σπεύδῃς, ἐξαισίον εἶνε.
Ῥόδος ἢ ἔνδοξος νῆσος σᾶς ἔχει γεννήσει τὸ πάλαι,
σᾶς, οἱ ὅποιοι ἐλάμπατε, δόντες μορφὴν εἰς τὸν λίθον
καὶ εἰς αὐτὸν ἐμφυσήσαντες πνεῦμα καὶ αἴσθησιν, ὥστε
βλέπομεν κίνησιν, μένος, ὀδύνην, ἀκούομεν στόνους.
Ἔσκεπε λήθη τὸ χάσμα τῆς τέχνης ἡμῶν πρὸ αἰώνων·
ἀλλὰ τὸ βλέπει ἐκ νέου ἡ Ρώμη, συχνὰ τὸ δοξάζει·
ἀναγεννᾶται ἰδοὺ παλαιοῦ τεχνουργήματος κλέος.
᾿Ωστ' εὐγενέστερον εἶνε τῷ πνεύματι, εἴτε τῷ μόχθῳ,
εἰς τὸν ἀνθρώπων τὴν μνήμην μακρότερον χρόνον νὰ ζήσῃς.
ἢ νὰ δουλεύῃς ματαιὰ χλιδῆ τε καὶ τύφω καὶ πλούτῳ.

(Bl. *Leodegarii a quercu Farrago Poematum T. II. p. 63*).
Καὶ ὁ Gruter εἰς τὴν γνωστὴν αὐτοῦ συλλογὴν (*Delic. Poet. Ita-
lorum Parte alt. p. 582*) περιλαμβάνει, ἐκτὸς ἄλλων ποιημάτων
τοῦ Σαδολέτου, τὴν ᾠδὴν ταύτην, ἀλλὰ βρῆθουσαν σφαλμάτων. Οὕτω
ἀντὶ *vinī* (14) ἀναγινώσκει *vinī*· ἀντὶ *errant* (15), *oram* κτλ.

57. *De la Peinture, Tome III. p. 516*. «Ἡ φρίκη, ἣν οἱ
Τρῶες ἠσθάνθησαν πρὸς τὸν Λαοκόοντα, ἦτο ἀναγκαία εἰς τὸν Βιργί-
λιον διὰ τὴν οἰκονομίαν τοῦ ποιήματος αὐτοῦ· τοῦτο φέρει αὐτὸν εἰς
τὴν παθητικὴν ἐκείνην περιγραφὴν τῆς καταστροφῆς τῆς πατρίδος τοῦ
ἥρωος αὐτοῦ. Ἐκτὸς τούτου ὁ Βιργίλιος δὲν ἐπεθύμει νὰ μερίσῃ τὴν
εἰς τὴν τελευταίαν νύκτα ἀπαιτουμένην προσοχὴν, προκειμένου περὶ δλο-
κλήρου μεγάλης πόλεως, ἐνδιατρίβων εἰς τὴν περιγραφὴν τῆς συμφο-
ρᾶς ἰδιώτου.

Z'

58. Ἡ πρώτη ἔκδοσις χρονολογεῖται ἀπὸ τοῦ 1747· ἡ δευτέρα ἀπὸ
τοῦ 1755, φέρουσα τὸν τίτλον: *Polymetis, or an Enquiry con-*

*cerning the Agreement between the Works of the Roman Poets, and the Remains of the ancient Artists, being an Attempt to illustrate them mutually from one another. In ten Books, by the Revd. Mr. Spence*¹. London, printed for Dodsley. fol. Ἡ δὲ ὑπὸ τοῦ N. Tindal ἐπιτομὴ τοῦ ἔργου τούτου, ἀνετυπώθη πολλάκις.

59. Val. Flaccus. lib. VI. v. 55 56. *Polymetis Dial. VI. p. 50.*

60. Ἄγγλος ποιητής, λόγιος καὶ πολιτικός (1672-1719). Ὁ Λέσσιγγ ἐνταῦθα παραπέμπει εἰς τὴν γερμανικὴν μετάφρασιν τῶν «Περιηγήσεων» αὐτοῦ.
Σ. τ. Μ.

61. Λέγω «πιθανόν». Ἀλλὰ θὰ ἐστοιχημάτιζον δέκα καθ' ἑνός, οὗ δὲν εἶνε. Ὁ Ἰουβενάλιος λαλεῖ περὶ τῶν πρώτων χρόνων τῆς δημοκρατίας, ὅτι ἡ πολυτέλεια καὶ ἡ χλιδὴ ἠγροοῦντο, τὸν δὲ λαφυραγωγὴθέντα χρυσὸν καὶ ἄργυρον ὁ στρατιώτης ἐχρησιμοποιοῦε μόνον πρὸς τὴν ἵπποσκευὴν καὶ τὰ ἄπλα αὐτοῦ. (*Sat. XV [XI] v. 100-107*). Τότε ὁ τραχὺς στρατιώτης ἡμῶν, μὴ γνωρίζων τὴν χάριν τῆς Ἑλληνίδος τῆς τέχνης, τὰς πόλεις πορθῶν καὶ ληΐζων, ἔθραυ' ἐκπώματα. ἔργα κλεινῶν τεχνιτῶν, καὶ ἐκ τούτων φάλαρα, χάσμα τοῦ ἵππου, ἐποίει κ' ἐκόσμηε τὸ κράνος μὲν τορευτὰ δμοιώματα: νῦν μὲν τὴν λύκαιναν, ἣτις ἐτιθασεύθη, διότι τὰ θέσφατα Ῥώμης κελεύουν, νῦν τὸν Ῥωμύλον καὶ Ῥῶμον εἰς σπήλαιον, εἴτε τὸν Ἄρην, ὅστις γυμνός, τὴν ἀσπίδα κρατῶν καὶ τὸ δόρυ του πάλλων, τῷ ὑποκύπτουσι νεύει ἐχθρῶ ἐκ τοῦ ὕψους τοῦ κράνου,

Ὁ στρατιώτης ἔθραυε τὰ πολυτιμότερα ποιήρια, τὰ ἀριστοτεχνήματα μεγάλων τεχνιτῶν, ἵνα κατασκευάσῃ ἐξ αὐτῶν λύκαιναν καὶ μικρόν τινα Ῥωμύλον καὶ Ῥῶμον, κόσμον τοῦ κράνου αὐτοῦ, Οἱ στίχοι εἶνε εὐληπτοὶ πλὴν τῶν δύο τελευταίων, ἐν οἷς ὁ ποιητὴς περιγράφει ἐν ἔπι τοιοῦτον ἐπὶ τοῦ κράνου τῶν ἀρχαίων ὀπλιτῶν τορευτὸν ἀπείκασμα.

¹ Ἄγγλος τεχνολόγος καὶ αἰσθητικός (1698-1768), γνωστὸς διὰ τοῦ ἐν διαλογικῷ εἶδη γεγραμμένου ἔργου αὐτοῦ «Πολύμητις, ἥτοι ἔρευνα, ἀφορῶσα τὴν συμφωνίαν ἣτις ὑπάρχει μεταξὺ τῶν ἔργων τῶν Ῥωμαίων ποιητῶν καὶ τῶν μνημείων τῶν ἀρχαίων τεχνιτῶν κτλ.»
Σ. τ. Μ.

Καὶ εἶνε μὲν βέβαιον, ὅτι ἡ εἰκὼν αὐτῆ εἶνε ὁ θεὸς Ἄρης· ἀλλὰ τί δηλοῖ τὸ ἐπίθετον *pendentis*, ὅπερ ἀποδίδει αὐτῷ; Ὁ Ρυγάτιος εὗρεν ἀρχαίαν τινὰ γλῶσσαν, ἣτις ἐρμηνεύει αὐτὸ διὰ τοῦ: *quasi ad iotum se inclinantis* (κλίνοντος, ὡς ἴνα βάλῃ). Ὁ Λουβῖνος φρονεῖ, ὅτι ἡ εἰκὼν ἦτο ἐπὶ τῆς ἀσπίδος, καὶ τῆς ἀσπίδος κρεμαμένης ἀπὸ τοῦ βραχίονος, ὁ ποιητὴς ἠδύνατο καὶ τὴν εἰκόνα νὰ ὀνομάσῃ κρεμαμένην. Ἀλλὰ τοῦτο εἶνε ἐναντίον τῆς συντάξεως· διότι ὑποκείμενον τοῦ *ostenderet* δὲν εἶνε *miles*, ἀλλὰ *cassis*. Ὁ Βρεταννικὸς Ἰσχυρίζεται, ὅτι, ὡς πᾶν ὅ,τι εἶνε ὑψηλὰ εἰς τὸν ἀέρα δύναται νὰ ὀνομασθῇ κρεμάμενον, οὕτω καὶ τὸ ὑπὲρ τὸ κράνος ἢ ἐπ' αὐτοῦ ὁμοίωμα. Ἄλλοι πάλιν ἀναγινώσκουσιν ἀντ' αὐτοῦ *pendentis* (κτεινοντος, ἀνδροφόνου), ὡς ἀντίθεσιν πρὸς τὸ ἐπόμενον *perituro* (θνήσκοντι)· ἀλλὰ τοῦτο μόνον αὐτοὶ δύνανται νὰ νομίζωσιν ὠραῖον. Τί λέγει λοιπὸν ὁ Addison¹ ἐν τοιαύτῃ ἀβεβαιότητι; Οἱ ἐρμηνευταί, λέγει, πλανῶνται πάντες, ἡ δὲ ἀληθὴς ἔννοια εἶνε ἡ ἐξῆς. («Περὶ γῆσεις», σελ. 249 τῆς γερμανικῆς μεταφράσεως). «Ἐπειδὴ οἱ ῥωμαῖοι στρατιῶται ἐμεγαλοφρόνουν ἐπὶ τῷ ἰδρυτῇ καὶ τῷ πολεμικῷ πνεύματι τῆς δημοκρατίας αὐτῶν, συνείδηζον νὰ φέρωσιν ἐπὶ τοῦ κράνους αὐτῶν τὴν πρώτην ἱστορίαν τοῦ Ῥωμύλου, πῶς ἐτεκνώθη ὑπὸ θεοῦ καὶ ὑπὸ λυκαίνης ἐδηλάσθη. Ἡ εἰκὼν παρῖστα τὸν θεὸν καταβαίνοντα πρὸς τὴν ἰέρειαν Ἰλίαν, ἢ, ὡς ἄλλως ὀνομάζουσιν αὐτήν, Ῥέαν Σιλβίαν, καὶ ἐν τῇ καθόδῳ ταύτῃ ἐφαίνετο αἰωρούμενος ἐν τῷ ἀέρι ὑπὲρ τὴν παρθένον· τοῦτο δ' ἐκφράζεται λίαν κυριολεκτικῶς καὶ ποιητικῶς διὰ τοῦ *pendentis*. Ἐκτὸς δὲ τοῦ παρὰ *Bellori* ἀρχαίου ἀναγλύφου, ὅπερ κατὰ πρόπτον μὲ ἤγαγεν εἰς τὴν ἐρμηνείαν ταύτην, εὔρον κατόπιν τὴν αὐτὴν εἰκόνα ἐπὶ νομίσματος, κοπέντος ἐπὶ τῶν χρόνων Ἀντωνίου τοῦ Εὐσεβοῦς.» Ἐπειδὴ ὁ Spence τὴν ἀνακάλυψιν ταύτην τοῦ Addison τόσον ἐξόχως εὐτυχῇ θεωρεῖ, ὥστε φέρει ὡς ὑπόδειγμα εἰς τὸ εἶδος αὐτῆς καὶ ὡς ἀναμφισβήτητον παράδειγμα, περὶ τοῦ πόσον τελεσφόρος τὰ ἔργα τῶν ἀρχαίων καλλιτεχνῶν δύνανται νὰ χρησιμοποιηθῶσι πρὸς ἐξήγησιν τῶν ῥωμαίων κλασικῶν ποιητῶν, δὲν δύναμαι ν' ἀντι-

¹ Ἰωσήφ Addison, ἄγγλος ποιητὴς, λόγιος καὶ πολιτικός (1672-1719). γνωστὸς ἐκ τῶν ἐν τῷ ἐβδομαδιαίῳ περιοδικῷ «Ὁ Θεατὴς» διατριβῶν αὐτοῦ καὶ τῆς τραγωδίας «Κάτων»

σταθῶ εἰς τὴν ἐπιθυμίαν τοῦ νὰ ἐξετάσω αὐτὴν ἀκριβέστερον. (*Polymetis Dial. VII. p. 77*).—Ἐν πρώτοις πρέπει νὰ παρατηρήσω, ὅτι τὸ ἀνάγλυφον μόνον καὶ τὸ νόμισμα δυσκόλως ἤθελον φέροι εἰς τὴν μνήμην τοῦ Addison τὸ χωρίον τοῦ Ἰουβενάλιου, ἂν δὲν ἤθελε συγχρόνως ἐνθυμηθῆ, ὅτι παρὰ τῷ ἀρχαίῳ σχολιαστῇ, ὅστις εἰς τὸν προτελευταῖον στίχον ἀντὶ *fulgentis* ἀνέγνωσε *venientis*, εὔρε τὴν γλῶσσαν: *Martis ad Iliam venientis ut concumberet* (τοῦ Ἄρεως ἐρχομένου, ἵνα συννευρεθῆ μετὰ τῆς Ἰλίας).

Ἦδη ἄς μὴ παραδεχθῆ τις τὴν γραφὴν ταύτην τοῦ Σχολιαστοῦ, ἀλλ' ἐκείνην ἣν αὐτὸς ὁ Addison παραδέχεται, καὶ ἄς εἴπη, ἂν εὐρίσκη τὸ ἐλάχιστον ἴχνος, ὅτι ὁ ποιητὴς εἶχε κατὰ νοῦν τὴν Ῥέαν. Ἄς εἴπη ἂν δὲν θὰ ἦτο ἀληθὲς πρῶτον ἵνα ἀναφέρῃ πρῶτον τὴν Λύκαιαν καὶ τοὺς παῖδας, καὶ εἶτα τὸ συμβάν, εἰς ὃ ὀφείλουσι τὴν ὑπαρξίν αὐτῶν. Ἡ Ῥέα δὲν εἶνε ἀκόμη μήτηρ, καὶ τὰ παιδιά κείνται ὑπὸ τὸν βράχον. Ἄς εἴπη τις, ἂν ἐρωτικῆ σκηρὴ θὰ ἦτο κατάλληλον ἔμβλημα ἐπὶ τοῦ κράνους ῥωμαίου στρατιώτου. Ὁ στρατιώτης ἦτο ὑπερήφανος ἐπὶ τῇ θείᾳ καταγωγῇ τοῦ γενάρχου αὐτοῦ· τοῦτο δὲ ἀρκούντως ἐνέφαινον ἡ Λύκαινα καὶ τὰ παιδιά· ἀλλ' ἔπρεπε προσέτι νὰ δείξῃ τὸν Ἄρην, σκοποῦντα πρᾶξιν, ἐν ᾗ οὗτος πᾶν ἄλλο ἦτο, ἢ ὁ φοβερὸς Ἄρης; Καὶ ἂν ἡ ἐπίσκεψις αὐτοῦ εἰς τὴν Ῥέαν δύναται νὰ ὑπάρχη ἐπὶ πολλῶν ἀρχαίων μαρμάρων καὶ νομισμάτων, ἀρμόζει αὕτη διὰ τοῦτο εἰς πανοπλίαν; Καὶ ποῖα εἶνε λοιπὸν τὰ μάρμαρα καὶ τὰ νομίσματα, ἐφ' ὧν ὁ Addison εὔρε τὴν σκηρὴν ταύτην, καὶ ἐφ' ὧν εἶδε τὸν Ἄρην ἐν τῇ ἱπταμένη ταύτῃ θέσει; Τὸ ἀρχαῖον ἀνάγλυφον, ὅπερ ἐπικαλεῖται, εὐρίσκεται φαίνεται παρὰ *Bellori*. Ἀλλὰ μάτην ἤθελέ τις ἀναδιψήσει πρὸς ἀναζήτησιν αὐτοῦ τὰ «*Admiranda*», συλλογὴν περιλαμβάνουσαν τὰ κάλλιστα τῶν ἀρχαίων ἀναγλύφων. Ἐγὼ δὲν εὔρον αὐτό, ἀλλ' οὐδ' ὁ *Spence* φαίνεται εὐρῶν αὐτὸ οὔτε ἐν τῇ συλλογῇ ταύτῃ, οὔτε ἀλλαχοῦ, ἀφοῦ παρέρχεται τοῦτο ἐν παντελεῖ σιγῇ. Τὸ πᾶν ἐξαρτᾶται λοιπὸν ἐκ τοῦ νομίσματος. Ἄς παρατηρήσωμεν αὐτὸ παρὰ τῷ Addison. Βλέπω Ῥέαν κατακεκλιμένην καὶ ἐπειδὴ ὁ χῶρος δὲν ἐπέτρεπεν εἰς τὸν σφραγιστοχαρακτὴν νὰ θέσῃ τὴν εἰκόνα τοῦ Ἄρεως ἐπὶ τοῦ αὐτοῦ ἐπιπέδου, παρέστησεν αὐτὸν ὀλίγον ὑψηλότερον. Οὐδὲν πλέον· οὐδὲν ἴχνος αἰωρήσεως. Εἶνε ἀληθές, ὅτι ἐν τῇ παρὰ τῷ *Spence*

ἀπεικονίσει τοῦ νομίσματος τούτου, ἢ αἰώρησις εἶνε ἐντονώτερον ἐκπεφρασμένη. Τὸ ἄνω μέρος τοῦ σώματος τῆς εἰκόνος κλίνει πολὺ πρὸς τὰ πρόσω καὶ βλέπει μὲν τις σαφῶς, ὅτι δὲν εἶνε σῶμα ἰστάμενον, ἀλλ' ὅτι, ἂν δὲν ἦνε σῶμα πίπτον, ἀναγκαίως πρέπει νὰ ἦνε σῶμα μετέωρον. Ὁ Spence λέγει, ὅτι κατέχει τὸ νόμισμα τοῦτο. Εἶνε σκληρόν, ἔστω καὶ ἐν ἀσημάντοις, νὰ θέσῃ τις ἐν ἀμφιβόλῳ τῆν εἰλικρίνειαν ἀνδρός. Ἄλλ' ἢ πρόληψις δύναται νὰ ἐπιδράσῃ καὶ ἐπὶ τῶν ὀφθαλμῶν ἡμῶν πιθανόν δὲ ὁ Spence νὰ ἐνόμισεν, ὅτι χάριν τῶν ἀναγνωστῶν αὐτοῦ ἐπιτρέπετο αὐτῷ νὰ ἐντείνῃ κατὰ τοσοῦτον διὰ τοῦ τεχνίτου αὐτοῦ τὴν ἔκφρασιν, ἢν ἐνόμιζεν ὅτι βλέπει, ὥστε νὰ ἀμφιβάλλωμεν περὶ αὐτῆς τόσον ὀλίγον, ὅσον καὶ αὐτός. Τὸ βέβαιον εἶνε ὅτι καὶ ὁ Spence καὶ ὁ Addison περὶ τοῦ αὐτοῦ νομίσματος γράφουσι, καὶ ὅτι ἐπομένως αὐτὸ ἢ παρὰ τούτῳ εἶνε λίαν παραμεμορφωμένον, ἢ παρ' ἑκείνῳ λίαν ἐξωραϊσμένον. Ἄλλ' ὡς πρὸς τὴν ὑποτιθεμένην ταύτην αἰώρησιν τοῦ Ἄρεως, ἔχω καὶ ἄλλην τινὰ παρατήρησιν, ταύτην : ὅτι σῶμα αἰωρούμενον, ἄνευ φανεράς αἰτίας, ἦτις κωλύει τὴν ἐνέργειαν τῆς βαρύντητος αὐτοῦ, εἶνε ἄτοπον, οὗ παράδειγμα δὲν ὑπάρχει παρὰ τοῖς ἀρχαίοις καλλιτεχνήμασιν. Ἄλλ' οὐδ' ἢ νεωτέρα ζωγραφικὴ τολμᾷ τοῦτο· ἀλλ', ἐὰν σῶμά τι ἦνε ἀνάγκη νὰ αἰωρῆται, τότε πρέπει νὰ στηρίζεται ἐπὶ περὺγωνῇ νὰ φαίνεται ἀναπαύομενον ἔστω καὶ ἐπὶ νεφέλης. Καὶ περιγράφει μὲν ὁ Ὅμηρος τὴν Θέτιν περὶ ἢ ἀναβαίνουσαν ἀπὸ τῆς παραλίας εἰς τὸν Ὀλυμπον (τὴν μὲν ἄρ' Οὐλύμπόνδε πόδες φέρον Ἰλιάσ. Σ. 148), ἀλλ' ὁ κόμης Caylus ἐννοεῖ κάλλιστα τὰς ἀνάγκας τῆς τέχνης, ὥστε δὲν συμβουλεύει τὸν τεχνίτην νὰ παραστήσῃ τὴν θεὰν οὕτω ἐλευθέρως διὰ τοῦ ἀέρος βαίνουσαν, ἀλλ' ὅτε μὲν ἐπὶ νεφέλης (*Tableaux tirés de l'Iliade, p. 91*), ὅτε δὲ καθημένην ἐπὶ ἄρματος (*p. 131*), ἂν καὶ ὁ ποιητὴς λέγῃ περὶ αὐτῆς τὸ ἐναντίον. Ἀλλά, πῶς δύναται νὰ γείνη ἄλλως; Ἄν καὶ ὁ ποιητὴς ἐπίσης ποιῇ ἡμᾶς νὰ φαντασθῶμεν τὴν θεὰν μετ' ἀνθρωπίνης μορφῆς, ἐν τούτοις ἀπεμάκρυνεν αὐτῆς πᾶσαν ἐννοίαν βαναύσου καὶ βαρείας ὕλης, καὶ ἐξωογόησε τὸ ἀνθρωποειδὲς αὐτῆς σῶμα διὰ δυνάμεως, ἦτις ἐξαιρεῖ αὐτὴν ὑπὲρ τοὺς νόμους τῆς κινήσεως ἡμῶν. Διότι πῶς θὰ ἡδύνατο ἢ ζωγραφικὴ νὰ παραστήσῃ τὴν σωματικὴν μορφήν θεότητος τοσοῦτον εὐδιάκριτον ἀπὸ τῆς σωματικῆς μορφῆς ἀνθρώπου, ὥστε ὁ ὀφθαλμὸς ἡμῶν νὰ μὴ

προσκρούση, βλέπων τηρουμένους παρὰ τῆ μιᾶ ὅλως διαφορετικὸς νόμους τῆς κινήσεως, τῆς βαρύτητος, τῆς ἰσορροπίας, ἢ παρὰ τῆ ἄλλῃ; Πῶς ἄλλως, ἢ διὰ σημείων συνθηματικῶν; Καὶ ὄντως ἐν ζεύγος περὺγων, μία νεφέλη οὐδὲν ἄλλο εἶνε, ἢ τοιαῦτα σημεία. Ἄλλὰ περὶ τούτου πλείονα ἐν ἄλλῳ τόπῳ. Ἐνταῦθα ἀρκεῖ νὰ ζητήσω παρὰ τῶν ὑπερμάχων τῆς γνώμης τοῦ Addison, νὰ μοι δείξωσιν ἐπὶ ἀρχαίων μνημείων ἄλλην τιὰ τοιαύτην εἰκόνα, ἣτις οὕτω ἀστηρικτος κρέμεται εἰς τὸν ἀέρα. Εἶνε ἄρα γε ὁ Ἄρης οὗτος ἡ μοναδικὴ τοιαύτη εἰκὼν; Καὶ διὰ τί; Μῆπως γνωρίζωμεν ἐκ παραδόσεως ἰδιαιτέραν τιὰ περίπτωσιν, ἣτις ἐνταῦθα καθιστᾷ ἀναγκαίαν τοιαύτην τιὰ αἰώρησιν; Παρ' Ὀβιδίῳ (*Fast. lib. I.*) [μάλλον *lib. III. 11*], δὲν ὑπάρχει τὸ ἐλάχιστον ἔγχος τούτου. Μᾶλλον δύναται τις νὰ ἀποδείξῃ, ὅτι δὲν εἶνε δυνατὸν νὰ ὑπῆρχε τοιαύτη τις περίπτωσις. Διότι ὑπάρχουσιν ἕτερα τῆς ἀρχαίας τέχνης ἔργα εἰκονίζοντα τὴν αὐτὴν ἱστορίαν, ὅπου ὁ Ἄρης προφανῶς δὲν ἴππεται, ἀλλὰ βαδίζει. Ἄς παρατηρήσῃ τις τὸ παρὰ Montfaucon (*Suppl. T. I. p. 183*) ἀνάγλυφον, ὅπερ, ἂν μὴ ἀπατῶμαι, εὐρίσκεται ἐν τῷ ἐν Ρώμῃ παλατίῳ Mellini. Ἡ κοιμωμένη Πέρα κεῖται ὑπὸ δένδρον, ὁ δὲ Ἄρης πλησιάζει λάθρα βαίνων· καὶ ἐκτείνων ἐμφαντικῶς τὴν δεξιὰν πρὸς τὰ ὀπίσω, ὡς συνηθίζομεν νὰ ἐπιτάσσωμεν τοῖς ἐξόπισθεν ἡμῶν ἢ νὰ μείνωσιν ὀπίσω, ἢ νὰ ἀκολουθήσωσι σιγά. Εἶνε ἐπιτελῶς ἡ αὐτὴ στάσις ἐν ἣ οὗτος ἐμφαίνεται ἐπὶ τοῦ νομίσματος, πλὴν ὅτι ἐδῶ μὲν φέρει τὸ δόρυ εἰς τὴν δεξιάν, ἐκεῖ δὲ εἰς τὴν ἀριστεράν. Συγχρόμερον, ἢ ὥστε νὰ μὴ ἠδύνατο τὰ συμβῆναι καὶ ἐνταῦθα, βλέπομεν ἐπὶ ἀρχαίων νομισμάτων ἀναπαραστάσεις περιφύμων ἀγαλμάτων καὶ ἀναγλύφων, ὅπου ἴσως ὁ σφραγιδοχαράκτης δὲν κατενόησε τὴν ἔκφρασιν τῆς πρὸς τὰ ὀπίσω τεταμένης δεξιᾶς χειρός, καὶ ἐπομένως ἐνόμισε καλλίτερον νὰ εἰκονίσῃ αὐτὴν δορυφοροῦσαν. — Πάντων τούτων ὁμοῦ λαμβανομένων, πόση πιθανότης ὑπολείπεται ἀκόμη εἰς τὸν Addison; Μόλις μεγαλειτέρα ἐκείνης, ἢν ἔχει τὸ ἀπλῶς δυνατὸν. Ἄλλὰ πόθεν ἔδραυσθῆ τις καλλιτέραν ἐξήγησιν, ἂν αὕτη οὐδὲν ὠφελῆ; Πιθανὸν νὰ ὑπάρχῃ τοιαύτη τις μεταξὺ τῶν ὑπὸ τοῦ Addison ἀποδοκιμασθεῖσων. Ἄλλ' οὐδεμιᾶς τύπαρχούσης, τί ποιητέον; τὸ χωρίον τοῦ ποιητοῦ εἶνε ἐφθαρμένον ἄς μείνῃ οὕτω. Καὶ θὰ μείνῃ, καὶ ἂν ἐτι ἤθελέ τις νὰ ἐπιδείξῃ εἰκοσι

νέας εικασίας. Τοιαύτη τις π. χ. ἡδύνατο νὰ ἦνε ἡ ἐξῆς: οὐ *pendentis* πρέπει νὰ ἐκληφθῆ εἰς τὴν εἰκονικὴν αὐτοῦ σημασίαν, τοῦτέστιν ἀβέβαιος, ἀμφίβολος, ἀναποφάσιτος. Οὕτω *Mars pendens* θὰ ἦτο ἴσον τῷ *Mars incertus* ἢ *Mars communis*. « *Diī communes sunt*, λέγει ὁ Σέρβιος (*ad. v. 118. lib. XII. Aeneīd.*) *Mars Bellona, Victoria, quia hi in bello utrique parti favore possunt.* » (Θεοὶ κοινοὶ εἶνε ὁ Ἄρης, ἡ Ἐννώ, ἡ Νίκη, ὡς δυνάμενοι ἐν τῷ πολέμῳ νὰ εὐνοῶσιν ἀμφοτέρω τὰ μέρη). Ὡστε ὁ ὅλος στίχος,

Pendentisque Dei (effigiem) perituro ostenderet hosti
θὰ εἶχε ταύτην τὴν ἔννοιαν, ὅτι τὴν εἰκόνα τοῦ κοινοῦ θεοῦ ὁ ἀρχαῖος ῥωμαῖος στρατιώτης συνείδιζε νὰ φέρῃ ὑπὸ τὰς ὄψεις τοῦ ἐχθροῦ, καίπερ ἤδη ὑποκύπτοντος. Δειπτότατον χαρακτηριστικόν, ἀναδεικνύον τὰς νίκας τῶν ἀρχαίων ῥωμαίων ὡς ἔργων μᾶλλον τῆς ἰδίας αὐτῶν ἀνδρίας, ἢ ὡς προῖον τῆς μεροληπτικῆς συμπεράξεως τοῦ γενάρχου αὐτῶν. Ἐν τούτοις: *non liquet*.

61^a. « Πρὶν ἢ γνωρίσω », λέγει ὁ *Spence*, (*Polymetis Dialogue XIII. p. 208*) « τὰς Αὔρας ταύτας, τὰς ἀερίους Νύμφας, οὐδὲν ἡδυνάμην νὰ ἐννοήσω ἐκ τῆς παρ' Ὀβιδίῳ ἱστορίας τοῦ Κεφάλου καὶ τῆς Πρόκριος. Μοὶ ἦτο παντάπασιν ἀκατάληπτον, πῶς ὁ Κεφάλος διὰ τῆς ἐπικλήσεως αὐτοῦ « Αὔρα, πρόσελθε » ὅσον καὶ ἂν ἦτο ἡ ἐπικλήσις αὕτη τροφερὰ καὶ περιπαθῆς, ἡδύνατο νὰ ἐμβάλῃ ἐνὶ τὴν ὑποψίαν, ὅτι ἦτο ἄπιστος εἰς τὴν Πρόκριον αὐτοῦ. Συνειδυμένος νὰ ὑπονοῶ ἐν τῷ ὀνόματι Αὔρα οὐδὲν ἄλλο, ἢ τὴν αὔραν ἐν γένει, ἢ ἡδύ τι πνεῦμα ἀνέμου ἰδίᾳ, ἐθεώρουν τὴν ζηλοτυπίαν τῆς Πρόκριος πολὺ πλέον ἀδικαιολόγητον, ἢ ὅσον συνήθως εἶνε ἡ παραλογωτάτη ζηλοτυπία. Ἄλλ' ἀφοῦ ἄπαξ ἔμαθον, ὅτι ἡ Αὔρα ἡδύνατο νὰ σημαίνῃ οὐ μόνον τὴν αὔραν, ἀλλὰ καὶ ὠραῖον κοράσιον, τὸ πρᾶγμα μετέβαλεν ἐντελῶς ὄψιν, καὶ ἡ ἱστορία μοὶ ἐφάνη λαμβάνουσα πολὺ λογικὴν τροπὴν. » Δὲν θέλω νὰ ἀνακαλέσω ἐν τῇ ὑποσημειώσει τὴν ἐπιδοκιμασίαν, ἣν ἐν τῷ κειμένῳ ἀπένειμον εἰς τὴν ἀνακάλυψιν ταύτην, ἐφ' ἣ τσοῦτον ὁ *Spence* κανχᾶται. Ἄλλὰ δὲν δύναμαι ἐν τούτοις νὰ μὴ παρατηρήσω, ὅτι καὶ ἄνευ αὐτῆς τὸ χωρίον τοῦ ποιητοῦ καὶ φυσικὸν καὶ εὐληπτον εἶνε. Ἀρκεῖ δηλαδὴ νὰ γνωρίζῃ τις

μόνον, ὅτι Αὔρα παρὰ τοῖς ἀρχαίοις ἦτο συνηθέστατον ὄνομα γυναικῶν. Οὕτω λ. χ. καλεῖται παρὰ Νόνω (Διονυσ. βιβλ. XLXIII. v. 349) ἡ ἐκ τῶν ἀκολούθων τῆς Ἀρτέμιδος Νύμφη, ἣτις, καυχηθεῖσα ἐπὶ κάλλει ἀρρενωποτέρῳ καὶ τοῦ τῆς θεᾶς αὐτῆς, ἐτιμωρήθη διὰ τὴν ἀνθάδειαν αὐτῆς, παραδοθεῖσα, ἐνῶ ἔκοιμᾶτο, εἰς τὰς περιπτώξεις τοῦ Βάκχου.

62. *Juvenalis Satyr. VIII. 52-55.*

Ἄλλο δὲν εἶσαι,
ἢ Κεκροπίδης, τὰ μάλα πρὸς στήλην Ἐρμουῦ δμοιάζων·
ἄλλο οὐδὲν πλεονέκτημα ἔχων, ἢ ὅτι ἐκείνου
ἡ κεφαλή μαρμαρίνη, σὺ ὅμως ζῶν εἶδωλον εἶσαι.

Ἐὰν ὁ Spence ἤθελε συμπεριλάβει εἰς τὸ σχέδιον αὐτοῦ καὶ τοὺς Ἕλληνας συγγραφεῖς, ἴσως ἤθελεν ἐνθυμηθῆ, ἀλλ' ἴσως καὶ ὄχι, ἀρχαῖον τινα αἰσώπειον μῦθον, ὅστις ἐκ τῆς κατασκευῆς τοιαύτης τινὸς Ἐρμουῦ στήλης λαμβάνει πολὺ ὠραιότερον, καὶ πρὸς κατανόησιν αὐτοῦ πολὺ πλέον ἀπαραίτητον φῶς, ἢ τὸ χωρίον τοῦτο τοῦ Ἰουβενάλιον. «Ἐρμῆς» διηγεῖται ὁ Αἰσωπος, «γνῶναι βουλόμενος ἐν τίνι τιμῇ παρ' ἀνθρώποις ἐστίν, ἦκεν εἰς ἀγαματοποιουῦ, ἑαυτὸν εἰκάσας ἀνθρώπῳ, καὶ θεασάμενος ἄγαλμα τοῦ Διός, ἠρώτα πόσον τις αὐτὸ πρίασθαι δύναται. Τοῦ δὲ εἰπόντος, δραχμῆς, γελᾶσας, πόσον τὸ τῆς Ἥρας, ἔφη. Εἰπόντος δὲ πλείονος, ἰδὼν καὶ τὸ ἑαυτοῦ ἄγαλμα, καὶ νομίσας, ὡς ἐπειδὴ ἄγγελός ἐστι θεῶν καὶ κερδῶος, πολὺν αὐτοῦ παρὰ τοῖς ἀνθρώποις εἶνε τὸν λόγον, ἤρρετο περὶ αὐτοῦ. Ὁ δ' ἀγαματοποιὸς ἔφη· ἐὰν τούτους ὠνήσῃ, καὶ τοῦτον προσθήκῃ σοι δίδωμι.» Ὁ Ἐρμῆς ἔφυγε κατησχυμένος. Ἄλλ' ὁ γλύπτης δὲν τὸν ἐγνώριζεν, ὥστε δὲν ἠδύνατο νὰ ἔχῃ τὴν πρόθεσιν νὰ προσβάλλῃ τὴν φιλαντίαν αὐτοῦ· ἀλλ' ἡ αἰτία, δι' ἣν ὑπέτιμα τόσον τὴν στήλην τοῦ θεοῦ, ὥστε προώριζεν αὐτὴν ὡς ἐπίμετρον, ἐπήγαγε βεβαίως ἐξ αὐτῆς τῆς φύσεως τῶν ἀγαλμάτων. Ἡ μικροτέρα ἀξία τοῦ θεοῦ, ὃν ἀπεικόνιζε τὸ ἄγαλμα, δὲν εἶχεν ἐνταῦθα σημασίαν, διότι ὁ τεχνίτης ἐκτιμᾷ τὰ ἔργα αὐτοῦ κατὰ τὴν δεξιότητα, τὴν ἐπιμέλειαν καὶ τὴν ἐργασίαν, ἣν ἀπαιτοῦσι, καὶ ὄχι κατὰ τὴν τάξιν καὶ ἀξίαν τῶν ὑπ' αὐτοῦ παριστανομένων ὄντων. Τὸ ἄγαλμα τοῦ Ἐρμουῦ, τιμώμενον ὀλι-

γώτερον, ἢ τὸ τοῦ Διὸς καὶ τῆς Ἥρας, ἀπήτει καὶ ὀλιγωτέραν δεξιότητα καὶ ὀλιγωτέραν ἐπιμέλειαν καὶ ἐργασίαν. Καὶ ὄντως οὕτως εἶχεν ἐδῶ τὸ πρᾶγμα. Τὰ ἀγάλματα τοῦ Διὸς καὶ τῆς Ἥρας ἐδείκνυον ὀλόκληρον τὸ σῶμα τῶν θεῶν τούτων· τὸ ἄγαλμα τοῦ Ἑρμοῦ τοῦναντίον ἦτο κακότεχνος, τετράγωνος στήλη, φέρουσα μόνον τὴν προτομὴν αὐτοῦ. Οὐδὲν θαῦμα λοιπόν, ἂν αὕτη προώριστο ὡς ἐπίμετρον. Ὁ Ἑρμοῦς παρῆιδε τὴν περιπτωσιν ταύτην, διότι εἶχε πρὸ ὀφθαλμῶν μόνον τὴν ὑποτιθεμένην ὑπερβάλλουσαν ἑαυτοῦ ἄξίαν, καὶ οὕτω ἢ ταπεινώσεις αὐτοῦ ἦτο καὶ φυσικὴ καὶ δικαία. Ματαίως θ' ἀναζητήσῃ τις παρὰ τοῖς σχολιασταῖς καὶ μεταφρασταῖς καὶ μιμηταῖς τῶν Αἰσωπειῶν μύθων τὸ ἐλάχιστον ἴχνος τῆς ἐρμηνείας ταύτης. Θὰ ἡδυνάμην ὁμως, ἂν ἦτο ἄξιον τοῦ κόπου, νὰ ἀναφέρω πολλοὺς τούτων, οἵτινες ἐνόησαν τὸν μῦθον πολλὴ ἀπλῶς, τοῦτέστι δὲν ἐνόησαν αὐτὸν παντελῶς. Ἡ δὲν ἡσθάνθησαν, ἢ ἐμεγαλοποίησαν τὸ ἄτοπον, τοῦ νὰ παραδεχθῆναι ὅλα τὰ ἀγάλματα ὡς ἔργα ἰσῆς ἐκτελέσεως. Ὅτι ἄλλως τε ἐν τῷ μύθῳ τούτῳ ἡδύνατο νὰ ξενίσῃ, εἶνε ἢ τιμὴ, ἢν ὁ τεχνίτης ὀρίζει τῷ Διὶ αὐτοῦ. Ἀντὶ δραχμῆς δὲν δύναται βεβαίως οὐδὲ ὁ κεραμεὺς νὰ κατασκευάσῃ πλαγγόνα. Ἡ δραχμὴ λοιπὸν θὰ ἐτέθη ἐνταῦθα, ἵνα ἐν γένει σημάτῃ τι πολλὴ εὐτελής. (*Fab. Mesop. 90. Edit. Haupr. p. 70*).

63. *Tibullus Eleg. 4, lib. III [v. 31]. Polymetis Dial. VIII, p. 84.*

64. *Statius lib. I. Sylv. 5 v. 8. Polymetis Dial. VIII, p. 81.*

65. *Lucretius de R. N. lib. V. v. 736—747 [735—745 Bernays].*

Σὺν Ἀφροδίτῃ τὸ ἔαρ χωρεῖ, καὶ προάγγελος τούτου ὁ πτερωτὸς προπορεύεται Ζέφυρος. Χλωρὸς δ' ἡ μήτηρ, προθυμουμένη τὰ βήματ' αὐτοῦ ὑποστρώνει μὲ ἄνθη, μετ' ἑξαισιῶν χρωμάτων καὶ μύρων πληροῦσα τὴν φύσιν. Τὸ αὐχηρὸν εἶτα θέρος ὁμοῦ κ' ἢ κονίπους Δημήτηρ, κ' οἱ ἐτησίαι· φθινόπωρον εἶτα τὸν Εὐϊον φέρον· τὸ διαδέχεται ἡ ὥρα κατόπιν ἀνέμων βιαίων, Νότος ἐγκύμων δεινῶν κεραυνῶν καὶ ὑψίβρομος Εὐρος.

Ἡ βραχυτάτη δ' ἡμέρα χιόνας ἐπάγουσα φθάνει,
τέλος χειμῶν φέρων νάρκην καὶ ὄϊγος κροτοῦν τοὺς ὀδόντας.

Ἐο *Spence* ἀναγνωρίζει τὸ χωρίον τοῦτο ὡς ἐν τῶν καλλίστων ἐν τῷ ὄλῳ ποιήματι τοῦ Λουκρητίου. Τοῦλάχιστον εἶνε ἐν ἐξ ἐκείνων, ἐφ' ὧν βασιίεται ἡ ποιητικὴ δόξα τοῦ Λουκρητίου. Λέγων τις ὁμῶς: Ἡ πᾶσα περιγραφὴ φαίνεται ἀπομίμησις ἀρχαίας θρησκευτικῆς πομπῆς τῶν ἀποθεωθεισῶν ὠρῶν τοῦ ἔτους μετὰ τῆς ἀκολουθίας αὐτῶν, εἶναι τῇ ἀληθείᾳ, ὡς νὰ θέλῃ τις νὰ μειώσῃ τὴν δόξαν αὐτοῦ ταύτην, καὶ νὰ στερήσῃ αὐτὸν ἐντελῶς ταύτης. Καὶ διὰ τί τοῦτο;

« Διότι » λέγει ὁ Ἄγγλος, « ἄλλοτε παρὰ τοῖς Ῥωμαίοις τοιαῦται πομπαὶ μετὰ τῶν θεῶν αὐτῶν ἐν γένει ἦσαν τόσον συνήθεις, ὡς ἔτι σήμερον ἐν τισὶ τόποις αἱ πομπαὶ, αἱ τελούμεναι πρὸς τιμὴν τῶν ἁγίων: καὶ διότι πρὸς τοῦτοις πᾶσαι αἱ ἐκφράσεις, ὡς ἐνταῦθα ὁ ποιητὴς μεταχειρίζεται, ἐντελῶς ἀρμόζουσιν εἰς θρησκευτικὴν πομπήν. » (*come in very aptly, if applied to a procession*). Ἐξαιρέτοι συλλογισμοί. Καὶ πόσα θὰ ἠδύνατό τις νὰ παρατηρήσῃ ἐναντίον τοῦ τελευταίου! Καὶ πρῶτον τὰ ἐπίθετα, δι' ὧν ὁ ποιητὴς κοσμεῖ τὰς προσωποποιημένας ἀφηρημένας ἐννοίας, *Calor aridus, Ceres pulverulenta, Voltumnus altitonans, fulmine pollens Auster, Al-gus dentibus crepitanis*, δεικνύουσιν ὅτι ἔχουσι τὴν φύσιν ἐκ τοῦ ποιητοῦ καὶ ὄχι ἐκ τοῦ τεχνίτου, ὅστις ἔπρεπε νὰ χαρακτηρίσῃ αὐτὰς παντάπασι ἄλλως. Ἄλλ' ὁ *Spence* φαίνεται ὅτι ἤχηθ' εἰς τὴν ἰδέαν τῆς πομπῆς ὑπὸ τοῦ Ἀβραάμ *Preigern*, ὅστις ἐν ταῖς σημειώσεσιν αὐτοῦ εἰς τὸ χωρίον τοῦ ποιητοῦ, λέγει: Ἡ τάξις εἶνε ὡς τινος πομπῆς, Ἐὰρ καὶ Ἀφροδίτη, Ζέφυρος καὶ Χλωρίς κτλ. (*Ordo est quasi Pompeae cujusdam, Ver et Venus, Zephyrus et Flora c. e. d.*). Ἄλλὰ καὶ ὁ *Spence* ἔπρεπε νὰ περιορισθῇ ἐν τούτῳ μόνῳ. Ὁ ποιητὴς παρεισάγει τὰς ὠρας τοῦ ἔτους ὡς ἐν πομπῇ· ἔχει καλῶς. Ἀλλ' ὅτι ἐδιδάχθη ἐκ τινος πομπῆς νὰ παραστήσῃ αὐτὰς οὕτω, οὐδένα ἔχει λόγον.

66. *Aeneid. lib. VIII. v. 725 [728]. Polymetis Dial. XIV p. 230.*

67. Ἐν διαφόροις χωρίοις τῶν Περιγήσεων αὐτοῦ καὶ ἐν τῇ περὶ τῶν ἀρχαίων νομισμάτων ὁμιλίᾳ αὐτοῦ.

Η'

68. *Polymetis Dial. IX. p. 129.*
 69. *Metamorph. lib. IV. v. 19. 20.*
 70. *Begeri thes. Brandenbt. Vol. III. p. 242.*
 71. *Polymetis Dial. VI. p. 63.*
 72. *Polymetis Dial. XX. p. 311.*
 73. *Polymetis Dial VII. p. 74.*
 74. *Argonaut. lib. II. v. 102-106.*
 75. *Thebaid. lib. V. v. 61-64 [69].*

Θ'

76. *Valerius Flaccus lib. II. Argonaut. v. 265-273.*

Στέψασ' αὐτὴ τὸν πατέρα, κοσμεῖ μὲ τὸν κόμην κ' ἔσθῃτα
 τοῦ νεαροῦ Διονύσου κ' ἐν μέσῳ τοῦ ἄρματος θέτει·
 πέριξ δὲ κείνται τὰ χάλκινα τύμπανα, πέριξ τὰ λίκνα
 τὰ μυστικά· περὶ δὲ τὴν ἔσθῃτα αὐτῆς καὶ τὰ μέλη
 τὸν ἱερὸν περιπλέκει κισσόν, ἀνασειεί τὸν θύρσον,
 βλέπουσα, ἄν ὁ πατήρ της κρατῇ τὰς πρασίνοὺς ἡνίας,
 τῆς χιονώδους ἄν μίτρας τὰ κέρατα κάτω προέχουν,
 τὸν ἱερὸν σκύφον δ' αἴρων, εἰς ὁμοιάζῃ τὸν Βάκχον.

Ἡ λέξις *tuteant* ἐν τῷ προτελευταίῳ στίχῳ φαίνεται ἄλλως τε
 δεικνύουσα, ὅτι δὲν ἐπαιεῖ τις τὰ κέρατα τοῦ Βάκχου τόσον μικρά,
 ὅσον ὁ *Sprence* φαντάζεται.

77. Ὁ λεγόμενος Βάκχος ἐν τῷ ἐν Ῥώμῃ Μεδικαίῳ κήπῳ (παρὰ
Montfaucon, Suppl. aux Ant. T. I. p. 254) δὲν φέρεται ἐκ τοῦ
 μειώπου ἐκφυόμενα κέρατα· ἀλλ' ὑπάρχουσι γινώσται, οἵτινες δι' αὐτὸ
 τοῦτο ἐκλαμβάνουσαν αὐτὸν μᾶλλον ὡς Φαῦνον. Ὅπως τοιαῦτα φυ-
 αικὰ κέρατα εἶνε ὕβρις εἰς τὴν ἀνθρωπίνην μορφήν, καὶ δύνανται
 νὰ ἀρμόζωσι μόνον εἰς ὄντα, οἷς ἀπονέμεται μέση τις μορφή μεταξὺ
 ἀνθρώπου καὶ ζώου. Ἀλλὰ καὶ ἡ στάσις καὶ τὸ λαίμαργον βλέμμα
 πρὸς τὴν ὑπεράνω αὐτοῦ κρεμαμένην σταφυλὴν ἀρμόζουσιν εἰς ἀκό-
 λουθον τοῦ Βάκχου μᾶλλον, ἢ εἰς αὐτὸν τὸν θεόν. Ἐνθυμούμαι ἐν-
 ταῦθα τί λέγει Κλήμης ὁ Ἀλεξανδρεὺς περὶ Ἀλεξάνδρου τοῦ Με-

γάλου (Προτροπεπ. [Δ. 54] σ. 48, εκδ. Pott.): « Ἐβούλετο δὲ καὶ Ἀλέξανδρος Ἀμμωνος υἱὸς εἶνε δοκεῖν καὶ κερασφόρος ἀναπλάττεσθαι πρὸς τῶν ἀγαλματοποιῶν, τὸ καλὸν ἀνθρώπου ὑβρίσας σπεύδων κέρατι. » Ἦτο ἡ ῥητὴ θέλησις τοῦ Ἀλεξάνδρου, ὁ ἀγαλματοποιὸς νὰ παραστήσῃ αὐτὸν κερασφόρον. Ἀσμένως ἔστειργε νὰ ὑβρισθῇ ἐν τῷ προσώπῳ αὐτοῦ διὰ κεράτων τὸ ἀνθρώπινον κάλλος, ἂν μόνον ἐπιστεύετο, ὅτι ἦτο θείας καταγωγῆς.

78. Ἰσχυριζόμενος ἀνωτέρω, ὅτι οὐδέποτε οἱ ἀρχαῖοι τεχνῖται εἰκόνισαν Ἐρινύν, δὲν ἐλησμόνησα, ὅτι αἱ Ἐρινύες εἶχον πολλοὺς ναοὺς, οἵτινες βεβαίως ἐκοσμοῦντο διὰ τῶν ἀγαλμάτων αὐτῶν. Ἐν τῷ ἐν Κερυνείᾳ ναῷ, εὔρεν ὁ Πανσανίας τοιαῦτα ἐκ ξύλου, αἷνα οὔτε μεγάλα ἦσαν, οὔτε καὶ ἄξια λόγου φαίνεται δὲ ὅτι ἡ τέχνη, ἥτις δὲν ἠδύνατο νὰ δειχθῇ ἐν αὐτοῖς, ἤθελε ν' ἀποζημιωθῇ διὰ τῶν ἀγαλμάτων τῶν ἱερείων αὐτῶν, αἷνα ἰσάμενα ἐν τῇ στοᾷ τοῦ ναοῦ, ἦσαν ἐκ λίθου καὶ καλλίστης τέχνης. (Πανσ. Ἀχαϊκ. κεφ. XXV. σελ. 587. Ἔκδ. Κυρη). [Ἔκδ. στεφ. Τόμ. Β'. βιβλ. VII. Κεφ. XXV. 4.] Ἐπίσης δὲν ἐλησμόνησα, ὅτι τινὲς φρονοῦσιν, ὅτι εἶδον κεφαλὰς Ἐρινύων ἐπὶ τινος Ἀβραξᾶ, ὃν ὁ Chiffletius ἐποίησε γνωστὸν, καὶ ἐπὶ τινος λυχνίας παρὰ τῷ Licetus. (Dissertat. sur les Furies par Bannier, Mémoires de l'Académie des Inscript. T. V. p. 48). Ἄλλ' οὐδ' ἀγνοῶ τὴν τυρρηνηκῆς τέχνης λάρακα παρὰ Γορίῳ (Tabl. 151 Musei Etruscæ) ἐφ' ἧς φαίνονται ὁ Ὀρέστης καὶ Πυλάδης, διωκόμενοι ὑπὸ δύο Ἐρινύων φερουσῶν δᾶδας. Ἄλλ' ὠμίλησα περὶ καλλιτεχνημάτων, ἐξ ὧν ἐνόμιζον ὅτι δύναμαι νὰ ἀποκλείσω πάντα ταῦτα τὰ ἔργα. Ἀλλὰ καὶ ἂν δὲν ἠθέλον εἰσθαι ἀποκλειστέα τούτων οὔτε τὸ τελευταῖον, οὔτε τὰ λοιπὰ, ἐν τούτοις χρησιμεύουσιν εἰς τὸ νὰ ἐπιρρώσωσι μᾶλλον ἢ νὰ ἀναιρέσωσι τὴν γνώμην μου. Διότι ὅσον ὀλίγον καὶ ἂν εἰργάσθησαν οἱ τυρρηνοὶ τεχνῖται ἀποβλέποντες πρὸς τὸ ὥραϊον, φαίνονται ὁμως ὅτι παρῆσαν τὰς Ἐρινύας ὄχι τόσον διὰ φοβερῶν χαρακτήρων, ὅσον διὰ τοῦ ἱματισμοῦ καὶ τῶν συμβόλων αὐτῶν. Αὐταὶ κραδαίνουσιν ὑπὸ τὰς ὄψεις τοῦ Ὀρέστου καὶ Πυλάδου τὰς δᾶδας αὐτῶν τόσον ἠρέμφω προσώπῳ, ὥστε φαίνονται σχεδόν, ὅτι θέλουσι παίζουσαι μόνον νὰ ποήσωσιν αὐτούς. Πόσον φοβεραὶ φαίνονται εἰς τὸν Ὀρέστην καὶ Πυλάδην, δύναται τις νὰ συμπεράνῃ μόνον ἐκ τοῦ φόβου αὐτῶν, ἀλλ' ὄχι ἐκ τῆς

ἀναπαραστάσεως αὐτῶν τῶν Ἐρινύων. Ὡστε εἶνε καὶ δὲν εἶνε Ἐρινύες. Ἐκτελοῦσι τὸ ἔργον τῶν Ἐρινύων, ἀλλ' ὄχι ἐν τῇ παραστάσει τῆς ὁργῆς καὶ τῆς μανίας, ἃς συνειθίζομεν νὰ συνδέωμεν μετὰ τοῦ ὀνόματος αὐτῶν ὄχι μετὰ μετώπου «ἐκφράζοντος τὴν ἐκ τοῦ στήθους πνεύσαν ὁργήν» ὡς λέγει ὁ Κάτουλλος [*Carmin.* 64. 194.]—Πρὸ μικροῦ ἔτι ὁ Βίγκελμανν ἐνόμισεν ὅτι εὔρεν ἐπὶ τινος σαροδίου λίθου ἐν τῷ Μουσείῳ τοῦ *Stoss* Ἐρινὺν τρέχουσαν, μετ' ἐσθῆτος καὶ κόμης κυμαιζούσης, μετὰ φασγάνου ἐν τῇ χειρὶ (*Bibliothek der sch. Wiss. V. Band. S. 30*). Ἐπὶ τούτῳ ὁ κύριος *von Hagedorn* συνεβούλευσεν ἤδη τοὺς τεχνίτας νὰ ἐπωφεληθῶσι τὴν ἔνδειξιν ταύτην, ἐξεικονίζοντες τὰς Ἐρινύας κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον. (*Betrachtungen über die Malerei S. 222*). Ἀλλὰ καὶ αὐτὸς ὁ κύριος Βίγκελμανν κατόπιν ἔθεσε πάλιν τὴν ἀνακάλυψιν αὐτοῦ ταύτην ἐν ἀμφιβόλῳ, διότι δὲν εὔρεν, ὅτι οἱ ἀρχαῖοι παρίστων τὰς Ἐρινύας φερούσας ἐγχειρίδια, ἀντὶ δάδων. (*Descript. des pierres gravées. p. 84*). Ἀναμφιβόλως λοιπὸν τὰς ἐπὶ τῶν νομισμάτων τῶν πόλεων Ἀθήνης καὶ Μασσαύρας ἀπεικονίσεις, ἃς ὁ *Spranheim* ἐκλαμβάνει ὡς Ἐρινύας, δὲν ἀναγνωρίζει ὡς τοιαύτας, ἀλλ' ὡς Ἐκάτην τρίμορφον διότι ἄλλως θὰ εὐρίσκετο βεβαίως ἐνταῦθα Ἐρινὺς φέρουσα ἐν ἐκάστη χειρὶ ἐγχειρίδιον· καὶ εἶνε παράδοξον, ὅτι καὶ αὐτὴ εὐρίσκεται ἔχουσα τὴν κόμην ἀσκεπῆ λελυμένην, ἐνῶ παρὰ τοῖς ἄλλοις καλύπτεται διὰ πέπλου. Ἀλλὰ καὶ ἂν δεχθῶμεν, ὅτι οὕτω ἀληθῶς ἔχει τὸ πρᾶγμα, ὡς ἐφάνη κατὰ πρῶτον εἰς τὸν κύριον Βίγκελμανν, τὸ ζήτημα τοῦ δακτυλιολίθου τούτου θὰ ἦτο τὸ αὐτὸ καὶ τὸ τῆς τυρρηνικῆς λάρακος, ἐκτὸς ἐὰν ἕνεκα τῆς σμικρότητος τῆς ἐργασίας οἱ χαρακτῆρες τῆς μορφῆς δὲν ἠδύνατο νὰ ἀναγνωρισθῶσι. Πρὸς δὲ καὶ οἱ δακτυλιολίθοι ἕνεκα τῆς χρήσεως αὐτῶν ὡς σφραγίδων, ἀνήκουσιν ἐν γένει εἰς τὴν εἰκονικὴν γλῶσσαν, καὶ αἱ παραστάσεις αὐτῶν δύνανται συγχρότερον νὰ ἦνε ἰδιότροπα σύμβολα τῶν κατόχων, ἢ αὐτόβουλα ἔργα τῶν τεχνιτῶν.

79. *Polymetis Dial.* VII. p. 81.

80. *Fast. lib.* VI. v. 295-298.

Εἶδωλα ὅτι ὑπῆρχον Ἑστίας μωρὸς τὸ ἐφρόνου

πάλα· νῦν ἔμαθον ὅτι τοιαῦτα δὲν κρύπτουν οἱ θόλοι.

Ἐν τῷ ναῷ πλὴν ἐκείνῳ τὸ ἄσβεστον πῦρ μόνον καίει·
ἀλλ' ἢ Ἑστία δὲν ἔχει, δὲν ἔχει τὸ πῦρ εἰδωλὸν τι.

Esse diu stultus Vestae simulacra putavi:
mox didici curvo nulla subesse tholo.

Ignis inextinctus templo celatur in illo.

Effigiem nullam Vesta, nec ignis, habet.

Ὁ Οβίδιος λαλεῖ μόνον περὶ τῆς ἐν Ῥώμῃ λατρείας τῆς Ἑστίας, μόνον περὶ τοῦ ἰδρωθέντος αὐτόθι πρὸς τιμὴν αὐτῆς ὑπὸ τοῦ Νουμᾶ, περὶ οὗ ὀλίγον ἀνωτέρω (σ. 259-260) λέγει:

Εἰρηνικὸς βασιλεὺς τὸν ἀνήγειρεν, οὗ ἢ Σαβίνη
εὐλαβεστέραν καρδίαν οὐδέποτε ἔχει γεννήσει.

Regis opus placidi, quo non metuentius ullum
numinis ingenium terra Sabina tulit.

81. *Fast. libr. III. v. 45, 46.*

Γίνεται ἢ Σύλβια μήτηρ τ' ἀγάλματα δὲ τῆς Ἑστίας
μὲ τὰς παρθένους τῶν χεῖρας ἐκάλυψαν, λέγουν, τὰς ὄψεις.

Sylvia fit mater: Vestae simulacra feruntur
virgineas oculis opposuisse manus.

Οὕτως ὄφειλεν ὁ Spence νὰ συγκρίνη τὸν Ὀβίδιον πρὸς ἑαυτὸν.
Ὁ ποιητὴς ὁμιλεῖ περὶ διαφόρων ἐποχῶν. Ἐνταῦθα μὲν περὶ τῶν
πρὸ τοῦ Νουμᾶ, ἐκεῖ δὲ περὶ τῶν μετ' αὐτόν. Κατ' ἐκείνους ἐλατρεύθη
ἐν εἰκόσι προσωπικαῖς ἐν Ἰταλίᾳ, ὡς ἐλατρεύετο ἐν Τροίᾳ, ὅπόθεν ὁ
Αἰνείας ἐκόμισε τὴν λατρείαν αὐτῆς.

Ἐκ τῶν ἀδύτων τὸ ἄγαλμ' αὐτὸς τῆς Ἑστίας κομίζει
τῆς κραταιᾶς, καὶ τὸ ἄσβεστον πῦρ καὶ τὰ στέμματα ταύτης.

— — Manibus vittas, Vestamque potentem,
aeternumque adytis effert penetralibus ignem.

λέγει ὁ Βιργίλιος περὶ τῆς σκιᾶς τοῦ Ἑκτορος (*Aen II. 296*), ἀφοῦ
συνεβούλευσε τὸν Αἰνείαν νὰ φύγη. Ἐνταῦθα ἡρώως διακρίνεται τὸ
αἰώνιον πῦρ ἀπὸ τῆς Ἑστίας αὐτῆς, ἢ ἀπὸ τοῦ ἀγάλματος αὐτῆς. Ὁ
Spence φαίνεται ὅτι δὲν ἀνέγνωσεν ἔτι μετ' ἀρκοῦσης προσοχῆς τοὺς
ἑωμαίους ποιητὰς πρὸς ἴδιον ὄφελος ἀφοῦ διέλαθεν αὐτὸν τὸ χωρίον
τοῦτο.

82. *Lipsius de Vesta et Vestalibus cap. 13.*

83. Πανσαν. Κορινθ. κεφ. XXXV. σ. 198. *Εκδ. Kuhn. [Βιβλ. Β'. 35, 2. σ. 194 K.]

84. Αιτόδι, Ἀττικά, κεφ. XVIII. σ. 41 [βιβλ. Α. 18, 3].

85. Πολυβ. Ἱστορ. Βιβλ. XVI. § 11. *Εργα. Τόμ. II. σ. 443. *Εκδ. Ernest.

86. *Plinius lib. XXXVI. sect. 4 [§ 25] p. 727. Edit. Hard. Scopas fecit—Vestam sedentem laudatam in Servilianis hortis.* Τὸ χωρίον τοῦτο θὰ εἶχε κατὰ νοῦν ὁ Λίπιος, γράφων (*de Vesta cap. 3*): *Plinius Vestam sedentem effingit solitam ostendit, a stabilitate.* Ἄλλ' ὅτι ὁ Πλίνιος λέγει περὶ ἐνὸς μόνου ἀγάλματος τοῦ Σκόπια, δὲν ἔπρεπε νὰ θεωρήσῃ ὡς γενικῶς παραδεδεγμένον χαρακτηρᾶ, ἀφοῦ καὶ ὁ ἴδιος παρατηρεῖ ὅτι ἐπὶ τῶν νομισμάτων ἡ Ἑστία φαίνεται ὅτι μὲν καθημένη, ὅτι δὲ ἰσταμένη. Διὰ τούτου ὁμοῦ διορθώνει οὐχὶ τὸν Πλίνιον, ἀλλὰ τὴν ἰδίαν ἑαυτοῦ πλάνην.

86. Γεώργιος Κωδινός, Παραεκβολαὶ ἐκ τῆς βίβλου περὶ τῶν πατρῶν τῆς Κωνσταντινουπόλεως (*Edit. Venet. p. 12*):

«Τὴν γῆν λέγουσιν Ἑστίαν καὶ πλάττουσιν αὐτὴν γυναικα, τύμπανον βαστάζουσαν, ἐπειδὴ τοὺς ἀνέμους ἡ γῆ ὑφ' ἑαυτὴν συγκλείει». Καὶ ὁ Σουΐδας, ἀντιῶν ἐξ αὐτοῦ, ἢ ἀμφοτέρου ἐκ τινος ἀρχαιοτέρου, λέγει ἀκριβῶς τὸ αὐτό. Ὁ λόγος εἶναι πως ἀλλόκοτος. Θὰ ἦτο πιθανώτερον, ἂν ἔλεγεν, ὅτι ἡ γῆ παρίστατο φέρουσα τύμπανον, διότι οἱ ἀρχαῖοι ἐν μέρει ἐπίστευον, ὅτι τὸ σχῆμά της, ὁμοιάζει τούτῳ: «σχῆμα αὐτῆς τυμπανοειδὲς εἶναι.» (Πλουτάρχου Περὶ τῶν ἀρεσκόντων φιλοσόφου φυσικῶν δογμάτων Βιβλ. III, 10 καὶ περὶ τοῦ ἐμφαινομένου προσώπου τῶ κύκλῳ τῆς Σελήνης.) Ἐκτὸς ἐὰν ὁ Κωδινός ἐπιφανήθῃ ὡς πρὸς τὸ σχῆμα, ἢ τὸ ὄνομα, ἢ ὡς πρὸς ἀμφοτέρα. Ἴσως τὸ ὑπὸ τῆς Ἑστίας βασταζόμενον δὲν ἤξευρε νὰ ὀνομάσῃ καλλιτερον, ἢ τύμπανον. Ἡ ἀκούσας αὐτὸ ὀνομαζόμενον τύμπανον, δὲν ἠδύνατο νὰ φαντασθῇ τι ἄλλο, ἢ τὸ ὄργανον, ὅπερ οὕτω καλοῦμεν. Ἀλλὰ τύμπανα ἦσαν ἐπίσης εἶδος τροχῶν.

¹ Κνήμας τροχῶν, πρὸς δὲ τύμπαν' ἀμάξης ἐκ τούτου λειαινουν οἱ γεωργοί —

Hinc radios trivere rotis, hinc tympana plaustris Agricolaе —

(*Virgilius Georgic. lib. II. v. 444*). Καὶ πρὸς τοιοῦτόν τινα τροχὸν νομίζω ὅτι πολὺ δμοιάζει ἐκεῖνο, ὅπερ φαίνεται παρὰ τὴν Ἑστίαν τοῦ *Fabretti (ad Tabulam Iliadis p. 334)*, ὅστις ἐκλαμβάνει αὐτὸ ὡς χειρόμυλον.

I'.

87. *Polymetis Dial. VIII. p. 91.*

88. *Staluis Theb. VIII. v. 551.*

89. *Polym. Vial. X. p. v. 137.*

90. *Δύναται τις ἐν τῇ εἰκόνι τῆς Ἀνάγκης, ἣν ὁ Ὁράτιος περιέγραψε, καὶ ἦτις ἴσως παρὰ πᾶσι τοῖς ἀρχαίοις ποιηταῖς εἶνε ἡ πλουσιωτάτη πασῶν εἰς σύμβολα (Lib. I. Od. 35.) [v. 17].*

Ἄεί σοι προπορεύετ' ἢ σκληρὰ Ἀνάγκη
τῇ σιδηρᾷ χειρὶ κρατοῦσα βαρεῖς ἦλους
καὶ σφῆνας· οὐδὲ λείπ' ἢ φοβερὰ ἀρπάγη
καὶ ὁ ῥευστὸς ὁ μόλυβδος

Te semper anteit soeva Necessitas:
clavos trabales et cuneos manu
gestans ahenea; nec severus
uncus abest liquidumque plumbum—

δύναται τις, λέγω, ἐν τῇ εἰκόνι ταύτῃ νὰ ἐκλάβῃ τοὺς ἦλους, τοὺς σφῆνας, τὸν ῥευστὸν μόλυβδον, ὡς μέσα τῆς συνοχῆς, ἢ ὡς ὄργανα κολαστήρια· πάντως ὁμοῦς ἀνήκουσι ταῦτα εἰς τὰ ποιητικὰ μᾶλλον, ἢ εἰς τὰ ἀλληγορικὰ σύμβολα. Ἀλλὰ καὶ ὡς τοιαῦτα εἶνε λίαν συσσωρευμένα, καὶ τὸ χωρίον εἶνε ἐκ τῶν ψυχροτάτων τοῦ Ὁρατίου. Ὁ Σαναδὸν¹ λέγει: «Τολμῶ νὰ εἶπω ὅτι ἡ εἰκὼν αὕτη ἐν ταῖς λεπτομερείαις αὐτῆς θὰ ἦτο ὠραιότερα ἐπὶ ὀδόνῃς, ἢ ἐν φῶδῃ ἡρωϊκῇ. Ἀποστρέφομαι τὸν ὀρμαθὸν τούτων τῶν κολαστηρίων ὀργάνων, τῶν ἦλων, τῶν σφηνῶν, τῶν ἀρπαγῶν καὶ τοῦ ῥευστοῦ μολύβδου. Ἐνόμισα καθήκον νὰ ἀπαλλάξω τούτων τὴν μετάφρασιν, ὑποκαθιστῶν τὰς γενικὰς ἰδέας εἰς τὰς ἐπὶ μέρος. Κρίμα, ὅτι ὁ ποιητῆς εἶχεν ἀνάγκην τῆς διορθώσεως ταύτης.» Ὁ Σαναδὸν ἐκρίνειν

¹ Σαναδὸν, λόγιος Ἰησουΐτης (1676-1733), ὅστις ἐξέδωκε τὸν Ὁράτιον.

ὀρθῶς καὶ μετὰ λεπτότητος, ἀλλ' ὁ λόγος, δι' οὗ θέλει νὰ καταδείξῃ τοῦτο, δὲν εἶνε ὁ ὀρθός. "Οχι, διότι τὰ σύμβολα, ὧν ἐγένετο χρῆσις, εἶνε «ὄρμαθὸς κολαστηρίων ὀργάνων»· ἦτο δὰ κύριος νὰ ἀποδεχθῆ τὴν ἐτέραν ἐρμηνείαν καὶ νὰ μετατρέψῃ τὰ κολαστήρια ὄργανα εἰς τὰ στερεότατα συνδετικὰ μέσα τῆς ἀρχιτεκτονικῆς· ἀλλὰ διότι πάντα τὰ σύμβολα ἐγένοντο ἰδίως πρὸς τὸν ὀφθαλμὸν καὶ ὄχι πρὸς τὴν ἀκοήν, καὶ πᾶσαι αἱ ἔννοιαι, ἃς ἔπρεπε νὰ δεχθῶμεν διὰ τῶν ὀφθαλμῶν, ἐπιβαλλόμεναι διὰ τῆς ἀκοῆς, ἀπαιτοῦσι μείζονα ἔντασιν καὶ εἶνε ἐπιδεκτικαὶ ὀλιγωτέρας σαφηνείας.— Ἡ συνέχεια τῆς παρατεθείσης στροφῆς τοῦ Ὁρατίου μοὶ ἐνθουμίζει πρὸς τούτοις δύο παροράματα τοῦ Spence, ἅτινα δὲν παρέχουσι ποσῶς εὐνοϊκὴν ιδέαν περὶ τῆς ἀκριβείας, μεθ' ἧς φρονεῖ, ὅτι ἐστάθμησε τὰ παρὰ τῶν ἀρχαίων ποιητῶν ἐπαχθέντα χωρία. Λαλεῖ περὶ τῆς εἰκόνας, δι' ἧς οἱ Ῥωμαῖοι ποιηταὶ ἀναπαρίστων τὴν Πίστιν ἢ τὴν Χρησιμότητα (*Dial. X. p. 145*). «Οἱ Ῥωμαῖοι,» λέγει «ὀνόμαζον αὐτὴν *Fides*· ὀνομάζοντες δὲ αὐτὴν *Sola fides*, φαίνεται ὅτι ἐνόουν τὸν μέγαν βαθμὸν τῆς ιδιότητος ταύτης, ὃν ἡμεῖς ἐκφράζομεν διὰ τοῦ ἄκρα χρησιμότητος (ἀγγλιστὶ *downright honesty*). Εἰκονίζεται δ' αὕτη μετ' ἀνυποκρίτου καὶ εἰλικρινοῦς μορφῆς ἐκφράσεως καὶ μετὰ τόσον λεπτοῦ ἐνδύματος, ὥστε δύναται νὰ ἐκληφθῆ ὡς διαφανές. Διὸ ὁ Ὁράτιος ἀποκαλεῖ αὐτὴν ἐν τινι τῶν ῥηθῶν αὐτοῦ *Λεπτοχίτωνα*, καὶ ἐν ἐτέρῳ *Διαφανῆ*.» Ἐν τῷ μικρῷ τούτῳ χωρίῳ ἀπαντῶσι τρία ὄλα ἀρκούντως χονδρὰ σφάλματα. Πρῶτον εἶνε ἀνακριβές, ὅτι *Sola* εἶνε ἰδιαίτερον ἐπίθετον, ὅπερ οἱ Ῥωμαῖοι ἀπένεμον τῇ θεᾷ *Fides*. Εἰς τὰ δύο χωρία τοῦ *Λιβίου* (*Lib. I. c. 21* [*§ 3. et soli fidei sollemne instituit.*] *Lib. II. c. 3*) [*sola innocentia*], ἅτινα πρὸς ἀπόδειξιν τούτου προσάγει, οὐδὲν ἄλλο σημαίνει ἢ λέξις, ἢ ὅτι σημαίνει πανταχοῦ, τὴν ἀπόκλεισιν πάντων τῶν λοιπῶν. Ἐν τῷ ἐνὶ χωρίῳ μάλιστα τὸ *soli* φαίνεται εἰς τοὺς κριτικὸν ὑποπτον, παρεισφρησάν εἰς τὸ κείμενον ἐκ γραφικοῦ σφάλματος, προκύψαντος ἕνεκα τοῦ ἀμέσως ἐπομένου *sollemne*. Ἄλλ' ἐν τῷ ἐτέρῳ δὲν εἶνε ὁ λόγος περὶ τῆς Πίστεως, ἀλλὰ περὶ τῆς ἀθωότητος, τῆς ἀγνότητος, *Innocentia*. Δεύτερον: ὁ Ὁράτιος, λέγει ὁ Spence, ὀνομάζει τὴν Πίστιν λεπτο-

χίτωνα ἐν τινι ᾿Ωδῇ αὐτοῦ, ἐν τῇ ἀνωτέρω δηλαδή παρατεθείσῃ τρι-
ακοστῇ πέμπτῃ τοῦ πρώτου βιβλίου [σ. 21]:

¹ Σὲ περιέπ' ἢ Ἐλπίς κ' ἢ σπανία ἢ Πίστις ἐπίσης,
ἢ λευκοχίτων.

Εἶνε ἀληθές, ὅτι *rarus* σημαίνει ἐπίσης λεπτός· ἀλλ' ἐδῶ σημαίνει ἀπλῶς τὸ σπάνιον, τὸ ἀσύνηδες, καὶ εἶνε ἐπίθετον τῆς Πίστεως καὶ ὄχι τοῦ ἱματισμοῦ αὐτῆς. Ὁ *Spence* θὰ εἶχε δίκαιον, ἂν ὁ ποιητὴς ἔλεγε: *Fides raro velata panno*. Τρίτον: Ἐν ἄλλῳ χωρίῳ ὁ Ὅρατιος ὀνομάζει, κατὰ τὸν *Spence*, τὴν Πίστιν ἢ Χρησιότητα διαφανῆ, ἵνα σημάνη δι' αὐτοῦ ὅτι λέγομεν ἡμεῖς εἰς τὰς συνήθειας περὶ φιλίας διαβεβαιώσεις ἡμῶν: ἐπεθύμουν νὰ εἰμποροῦσες νὰ ἔβλεπες τὴν καρδιάν μου. Καὶ τὸ χωρίον τοῦτο εἶνε ὁ ἐξῆς στίχος τῆς δεκάτης ὀγδόης ᾿Ωδῆς τοῦ πρώτου βιβλίου [σ. 16].

² Καὶ ἡ προδίδουσα πᾶσι τ' ἀπόρητα Πίστις, ὕαλον
διαναγεστέρα.

Ἄλλὰ πῶς δύναται τις οὕτω νὰ παραπλανηθῇ ἐξ ἀπλῆς τινος λέξεως; Λέγεται λοιπὸν *Fides arcani prodiga* ἢ Πίστις; Ἡ πολὺ μᾶλλον ἢ Ἀπιστία; Ταύτην καὶ ὄχι τὴν Πίστιν ὀνομάζει ὁ Ὅρατιος διαφανῆ ὡς ὕαλον, ὡς ἐκθέτουσαν εἰς τὰ βλέμματα πάντων τὰ εἰς αὐτὴν ἐμπιστευθέντα μυστικά.

ΙΑ'.

91. Ὁ Ἀπόλλων τὸ λουστὸν καὶ ἀμβροσίᾳ χρυσθὲν σῶμα τοῦ Σαρπηδόνοσ παραδίδει τῷ Ὑπνῷ καὶ τῷ Θανάτῳ, ἵνα φέρουσιν αὐτὸ εἰς τὴν πατρίδα αὐτοῦ (Ἰλιάδ. XVI. σ. 681—682).

Πέμπε δέ μιν πομποῖσιν ἄμα κραιπνοῖσι φέρεσθαι,
ὕπνῳ καὶ Θανάτῳ διδυμάοσιν.

Ὁ *Caecilus* συνιστῶν τὴν ἐπίνοιαν ταύτην τῷ ζωγράφῳ προσεπιλέγει:
« Εἶνε λυπηρόν, ὅτι ὁ Ὅμηρος δὲν ἀναφέρει πον περὶ τῶν συμβόλων,
ἅτινα ἐπὶ τῶν ἡμερῶν αὐτοῦ ἀπένεμον τῷ Ὑπνῷ· πρὸς χαρακτηρι-

¹ Te spes, et albo rara fides colit
velata panno.

² Arcanique fides prodiga, pellucidior vitro

σμὸν τοῦ Θεοῦ τούτου οὐδὲν ἕτερον γνωρίζομεν, ἢ τὴν ἐνέργειαν αὐτοῦ, καὶ στέφομεν αὐτὸν διὰ μηκώνων. Αἱ ἰδέαι αὗται εἶνε νεωτερικαί· ἡ πρώτη ὑπηρετεῖ μετρίως ἡμᾶς, ἀλλὰ δὲν δύναται νὰ χρησιμοποιηθῇ ἐν τῇ παρουσίᾳ περιπτώσει, καθ' ἣν καὶ αὐτὰ τὰ ἄνθη μοι φαίνονται ἀνάμυστα, μάλιστα ἐν προσώπῳ συνδυναζομένῳ πρὸς τὸν θάνατον.» (*Tableaux tirés de l'Iliade, de l'Odyssee d'Homère et de l'Énéide de Virgile, avec des observations générales sur le Costume à Paris 1751 8.*) Εἶνε ὡς ν' ἀπαιτῆ τις παρὰ τοῦ Ὀμήρου ἐν τῶν μικρῶν κοσμημάτων, ἅτινα ἀντίκεινται εἰς τὴν μεγαλογραφικὴν αὐτοῦ μέθοδον. Ἀλλὰ καὶ τὰ ἐκφραστικώτερα τῶν συμβόλων, ἅτινα ἠδύνατο νὰ ἀπονεύμῃ τῷ Ὑπνῳ, δὲν ἠθέλον χαρακτηρίσει αὐτὸν — πολλοῦ γε καὶ δεῖ — τόσον τελείως, δὲν ἠθέλον ἐγείρει ἐν ἡμῖν τόσον ζωηρὰν τὴν εἰκόνα αὐτοῦ, ὅσον ὁ εἷς καὶ μόνος χαρακτήρ, δι' οὗ ὀνομάζει αὐτὸν δίδυμον τοῦ Θανάτου. Τὸν χαρακτήρα τοῦτον ὡς προσπαθήσῃ νὰ ἐκφράσῃ ὁ τεχνίτης καὶ δὲν ἔχει χρεῖαν ἄλλων συμβόλων. Καὶ ἀληθῶς οἱ ἀρχαῖοι τεχνῖται παρέστησαν τὸν θάνατον καὶ τὸν Ὑπνον μετὰ τῆς πρὸς ἀλλήλους ὁμοιότητος, ἣν εὐρίσκομεν τόσον φρουκτῆν μεταξὺ διδύμων. Ἐπί τινος ἐκ κέδρου λάρακος ἐν τῷ ἐν Ἡλιδι ἱερῷ τῆς Ἥρας, ἀνεπαύοντο οὗτοι ὡς παιδία ἐν ταῖς ἀγκάλαις τῆς Νυκτός. Ἀλλ' ὁ μὲν ἦτο λευκός, ὁ δὲ μέλας. Ἐκεῖνος ἐκοιμάτο, οὗτος ἐφάνετο κοιμώμενος· ἀμφότεροι ἔχοντες διεστραμμένους τοὺς πόδας (*mit übereinander geschlagenen Füßsen*). Διότι οὕτω προετίμησα νὰ μεταφράσω τὰς λέξεις τοῦ Πανσανίου (Ἡλιακά, κεφ. ΧΙ'ΙΙΙ. σ. 422. ἐκδ. Κυκλῆ): «ἀμφοτέρους διεστραμμένους τοὺς πόδας», ἢ «ἔχοντες κεκαμμένους τοὺς πόδας» (*mit Krümmen Füßsen*), ἢ ὡς ἀπέδωκεν αὐτοὺς εἰς τὴν γλῶσσαν αὐτοῦ ὁ Gedoïn: *les pieds contrefaits* (ἔχοντες διαστρόφους τοὺς πόδας). Διότι τί θὰ ἐξέφραζον ἐδῶ οἱ κεκαμμένοι πόδες; Οἱ διεστραμμένοι πόδες τούναντιόν εἶναι ἡ συνήθης θέσις τῶν κοιμωμένων, ὁ δὲ Ὑπνος παρὰ Maffei (*Raccol pl. 151*) δὲν ἔχει ἄλλην θέσιν. Οἱ νεώτεροι καλλιτέχναι ἀπεμακρύνθησαν ἐντελῶς τῆς ὁμοιότητος ταύτης, ἣν παρὰ τοῖς ἀρχαίοις εἶχον πρὸς ἀλλήλους ὁ Θάνατος καὶ ὁ Ὑπνος, καὶ ἐγενεκέυθη ἡ συνήθεια νὰ εἰκονίζηται ὁ Θάνατος ὡς σκελετός, ἢ τὸ πολὺ ὡς σκελετός κεκαλυμμένος μετὰ δέρματος. Πρὸ παντός λοιπὸν ἐπρε-

πεν ὁ *Caylus* νὰ συμβουλευσῆ τὸν τεχνίτην ἐνταῦθα, ἂν ὄφειλε ν' ἀκολουθήσῃ τὴν παλαιὰν ἢ τὴν νέαν συνήθειαν κατὰ τὴν ἐξεικόνισιν τοῦ Θανάτου. Φαίνεται ὁμως ὅτι κηρύσσεται ὑπὲρ τῆς νεωτέρας, ἀφοῦ θεωρεῖ τὸν Θάνατον ὡς μορφὴν, μεθ' ἧς δὲν δύναται νὰ συναποτελέσῃ σύμπλεγμα ἑτέρα τις ἀνθεσιν ἐστεφανωμένη. Ἄλλ' ἐσκέφθη συγχρόνως πόσον ἀνάμοστος θὰ ἦτο ἐν ὁμηρικῇ τινι εἰκόνι ἢ νεωτερικῇ αὐτῇ ἰδέα; Καὶ πῶς ἠδύνατο νὰ μὴ προσκρούσῃ εἰς τὸ ἀηδὲς αὐτῆς; Ἄν δύναμαι νὰ πεισθῶ, ὅτι ἢ ἐν τῇ δουρικῇ Πινακοθήκῃ τῆς Φλωρεντίας μικρὰ μεταλλίνη εἰκὼν, ἢ παριστώσα σκελετὸν ἀναπαυόμενον στηρίζοντα τὸν ἕτερον τῶν βραχιόνων αὐτοῦ ἐπὶ τεφροδόχῃ εἶναι πράγματι ἀρχαία. (*Spence's Polymetis Tab. XLI*) Τοῦλάχιστον δὲν θὰ εἰκονίζῃ τὸν Θάνατον ἐν γένει, διότι ἄλλως εἰκονίζον αὐτὸν οἱ ἀρχαῖοι. Οὐδ' αὐτοὶ οἱ ποιηταὶ αὐτῶν ἐφρατιάσθησάν ποτε αὐτὸν ἐν τοιαύτῃ ἀπεχθεῖ μορφῇ.

93. *Betrachtungen über die Malerei. S. 159 u. f.*

94. *Ad Pisones, v. 128—130.*

95. *Lib. XXXV. scet. 36. [β. 106] pag. 700. Edit. flassd.*

96. Ὁ *Richardson* ἀναφέρει τὸ ἔργον τοῦτο, θέλων νὰ σαφηνίσῃ τὸν κανόνα, ὅτι ἐν τινι εἰκόνι δὲν πρέπει νὰ ἀποσπασθῇ ἀπὸ τοῦ κυρίου προσώπου ἢ προσοχὴ τοῦ παρατηρητοῦ δι' οὐδενὸς ἀντικειμένου, ὅσον ἔξοχον καὶ ἂν ἦνε τοῦτο. «Ὁ Πρωτογένης» λέγει, «ἐν τῇ περιωνύμῳ εἰκόνι τοῦ Ἰαλύσου ἐξωγράφησε πέρδικα μετὰ τοσαύτης ἐντελείας, ὥστε ἐφαίνετο ζῶσα καὶ ἐθανμάζετο ἀνὰ πᾶσαν Ἑλλάδα· ἐπειδὴ ὁμως, πρὸς ζημίαν τοῦ κυρίου ἔργου, ἐπέσυρεν ὑπὲρ τὸ δέον τὰ βλέμματα πάντων, ἐξήλειπεν αὐτὴν ἐντελῶς» (*Traité de la Peinture. T. I. p. 46*). *

Ἄλλ' ὁ *Richardson* ἐπλανήθη. Ἡ πέρδιξ αὕτη δὲν ἦτο ἐν τῇ

* [Αἱ τοῦ Πρωτογένους γραφαί, ὅ,τε Ἰάλυσος καὶ ὁ Σάτυρος παρεστῶς στύλῳ, ἐπὶ δὲ τῷ στύλῳ πέρδιξ ἐφραστῆκει, πρὸς ὃν οὕτως ἐκεχῆνεσαν, ὡς ἔοικεν, οἱ ἄνθρωποι νεωστὶ ἀνακειμένου τοῦ πίνακος, ὡστ' ἐκείνον ἐθαύμαζον, ὁ δὲ Σάτυρος παρεωρᾶτο, καίτοι σφόδρα κατωρθωμένος· ἐξέπληττον δ' ἔτι μᾶλλον οἱ περδικοτρόφοι, κομίζοντες τοὺς τιθασσοὺς καὶ τιθέντες καταντικρῶ· ἐφθέγγοντο γὰρ πρὸς τὴν γραφὴν οἱ πέρδικες καὶ ὠχλαγῶγουν. Ὅρων δὲ ὁ Πρωτογένης τὸ ἔργον πάρεργον γεγονός, ἐδείθη τῶν τοῦ τεμένους προεστώτων ἐπιτρέψαι παρελθόντα ἐξαλείφαι τὸν ὄρνιν, καὶ ἰποίησε. Στράβ. Γεωγρ. XIV, 652.

εἰκόνι τοῦ Ἰάλυσου, ἀλλ' ἐν τινι ἄλλῃ τοῦ Πρωτογένους ὀνομαζομένη: Σάτυρος ἀναπανόμενος. Δὲν ἤθελον σημειώσῃ τὸ λάθος τοῦτο, τὸ πηγᾶσαν ἐκ τινος παρεξηγηθέντος χωρίου τοῦ Πλινίου, ἂν μὴ εὑρισκον αὐτὸ καὶ παρὰ τῷ Meursius (*Rhodi lib. t. cap. 14 § 38*): *In eadem, tabula sc., in qua Ialysus, Satyrus erat, quem dicebant Anapauomenon, tibias tenens.* Ὁμοίως καὶ παρ' αὐτῷ τῷ κ. Βίγκελμανν (*von der Nachahmung der Gr. W. in der Mal. und Bild. s. 56*) Στράβων εἶνε ὁ κυρίως μάρτυς τῆς μικρᾶς ταύτης ἱστορίας τῆς πέριδος, καὶ διακρίνει ἑκ τῶν τὸν Ἰάλυσον, καὶ τὸν πρὸς τινα κίονα ἐρειδόμενον Σάτυρον, ἐφ' οὗ ἡ πέριδιξ ἐκάθητο (*Bil. XIV. σ. 750.* *Ἐκδ. Ἐυλ.). Τὸ χωρίον τοῦ Πλινίου (*Lib. XXXV. scet. 36 [§ 104]*) p. 699) παρεξήγησαν καὶ ὁ Meursius καὶ ὁ Richardson καὶ ὁ Βίγκελμανν, διότι δὲν προσέσχον ὅτι αὐτόθι πρόκειται περὶ δύο διαφόρων εἰκόνων, ἐξ ὧν ἡ μὲν εἶνε ἐκείνη ἧς ἔνεκα ὁ Δημήτριος δὲν ἤλωσε τὴν πόλιν, μὴ θέλων νὰ προσβάλῃ τὸν τόπον, ὅπου αὕτη ἴστατο ἡ δέ, ἐκείνη ἦν ὁ Πρωτογένης ἐξωγράφει, διαρκούσης τῆς πολιορκίας. Ἐκείνη ἦτο ὁ Ἰάλυσος· αὕτη ὁ Σάτυρος.

IB'.

97, Ἰλιάδ. Φ. σ. 385.

98. Τὸν ἀόρατον τοῦτον ἀγῶνα τῶν θεῶν ἐμμύθη ἐν τῷ δωδεκάτῳ αὐτοῦ βιβλίῳ (στ. 158-185) [157-188] ὁ Κόϊντος Καλαβρός, μετὰ τῆς φανερᾶς προθέσεως νὰ διορθώσῃ τὸ πρότυπον αὐτοῦ. Ὁ Γραμματικὸς δηλαδὴ φαίνεται νομίσας ἀπρεπές, ὅτι διὰ βολῆς λίθου καταβάλλεται θεός. Καὶ εἰκονίζει μὲν ἐπίσης τοὺς θεούς, ἐκσφενδονίζοντας κατ' ἀλλήλων λίθους ἀδρομερεῖς, οὓς ἀποσπῶσιν ἐκ τῆς Ἰδης· ἀλλ' οἱ λίθοι οὗτοι συνετρίβοντο ἐπὶ τῶν ἀθανάτων μελῶν τῶν θεῶν καὶ διεσκορπίζοντο περὶ αὐτούς, ὡς ἄμμος [στ. 185].

— — — Οἱ δὲ κολώννας

χερσὶν ἀπορρήξαντες ἀπ' οὔδεος [ἀν. οὔρεος] Ἰδαίῳ
βάλλον ἐπ' ἀλλήλους· αἱ δὲ ψαμάθοισιν ὁμοίαι
ῥεῖα διεσκίδναντο· θεῶν περὶ δ' ἄσχετα γυῖα
ῥηγνύμεναι διὰ τυτθὰ — — —

Περισσοτεχνία, ἥτις καταστρέφει τὴν οὐσίαν, ἐξογκοῦσα τὴν περὶ τῶν σωμάτων τῶν θεῶν ἔννοιαν ἡμῶν καὶ καθιστῶσα γελοῖα τὰ ὄπλα, ἅτινα κατ' ἀλλήλων μεταχειρίζονται. Ἐὰν οἱ θεοὶ ὀπίσσω κατ' ἀλλήλων λίθους τότε πρέπει οἱ λίθοι οὗτοι νὰ δύνανται καὶ νὰ βλάψωσι τοὺς θεούς, διότι ἄλλως νομίζομεν ὅτι βλέπομεν ἰταμὰ μειράκια βάλλοντα ἐναντίον ἀλλήλων βώλους γῆς. Οὕτω ὁ γέρον Ὀμηρος διαμένει πάντοτε ὁ σοφώτερος, πᾶς δὲ νόγος, ὃν ἐπιρρίπτει αὐτῷ ὁ ψυχρὸς τεχνοκράτης, πᾶσα ἄμλλα, εἰς ἣν ἀποδύονται πρὸς αὐτὸν ὑποδεέστερα πνεύματα, εἰς οὐδὲν ἄλλο συντείνουσιν ἢ νὰ ἀναδείξωσι τὴν σοφίαν αὐτοῦ ἔτι λαμπριότεραν. Ἐν τούτοις δὲν δύναμαι νὰ ἀρνηθῶ, ὅτι ἐν τῇ μιμῆσει τοῦ Κοῖντου ὑπάρχουσιν ἐξαιρετοὶ χαρακτήρες, εἰς αὐτὸν ἀνήκοντες. Ἄλλ' εἶνε τοιοῦτοι, οἳ δὲν ἀρμόζουσι τόσον εἰς τὸ ἀπέριπτον μεγαλεῖον τοῦ Ὀμήρου, ὅσον τιμῶσι τὸν φλογερὸν ζῆλον νεωτέρου ποιητοῦ. Ὅτι ἡ κραυγὴ τῶν θεῶν, ἡ μέχρι οὐρανοῦ καὶ μέχρι τῆς ἀβύσσου ἀντηχοῦσα, ἡ διασειούσα τὸ ὄρος καὶ τὴν πόλιν καὶ τὰ πλοῖα, δὲν ἀκούεται παρὰ τῶν ἀνθρώπων, φαίνεται μοι ἀξιολογώτατη ἐπίνοια. Ἡ κραυγὴ ἦτο μεγαλειότερα, ἢ ὥστε τὰ μικρὰ ὄργανα τῆς ἀνθρωπίνης ἀκοῆς νὰ δύνανται νὰ συλλάβωσιν αὐτήν.

99. Ὅσον ἀφορᾷ τὴν δρόμην καὶ τὴν ταχύτητα, οὐδεὶς, ὅστις καὶ μόνον ἄπαξ ἐπιτροχάδην διῆλθε τὸν Ὀμηρον, θέλει ἀρνηθῆ τὴν βεβαίωσιν ταύτην. Ἀλλὰ δὲν θὰ ἠδύνατο ἴσως νὰ ἐνθυμηθῆ ἀμέσως τὰ παραδείγματα, ἐξ ὧν καταφαίνεται, ὅτι ὁ ποιητὴς ἀπένειμε τοῖς θεοῖς αὐτοῦ καὶ σημαντικὸν μέγεθος, ὑπερβαῖνον κατὰ πολὺ πᾶν φυσικὸν μέτρον. Παραπέμπομεν λοιπόν, αὐτὸν ἐκτὸς τοῦ παρατεθέντος χωρίου, ὅπου ὁ Ἄρης, πεσὼν εἰς τὴν γῆν, κατέλαβεν ἐπὶ πλέθρα, εἰς τὴν περικεφαλαίαν τῆς Ἀθηνᾶς (κυνέην ἑκατὸν πόλεων προύλεσσε ἀραρυῖαν. Ἰλιάδ. Ε. στ. 744), ὑφ' ἣν ἠδύνατο νὰ κρηβῶσι τοσοῦτοι πολεμισταί, ὅσους ἑκατὸν πόλεις ἠδύνατο νὰ παρατάξωσιν εἰς τὰ βήματα τοῦ Ποσειδῶνος (Ἰλιάδ. Ν. 20), ἰδίως ὅμως εἰς τοὺς ἐκ τῆς περιγραφῆς τῆς ἀσπίδος στίχους, ὅπου ὁ Ἄρης καὶ ἡ Ἀθηνᾶ ὄδηγοῦσι τοὺς στρατοὺς τῆς πολιορκουμένης πόλεως (Ἰλιάδ. Σ. στ. 516-519).

— — Ἦρχε δ' ἄρα σφιν Ἄρης καὶ Παλλὰς Ἀθήνη
 ἄμφω χρυσεῖω, χρύσεια δ' εἴματα ἔσθην
 καλῶ καὶ μεγάλω σὺν τείχεσιν, ὥς τε θεῶ περ,

ἀμφὶς ἀριζήλων· λαοὶ δ' ὑπ' ὀλίζονες ἦσαν.

Ἄλλὰ καὶ ἐρμηνευταὶ τοῦ Ὀμήρου, ἀρχαῖοι καὶ νεώτεροι, φαίνονται οὐκ ἄν πάντοτε ἀρκούντως ἐνθυμούμενοι τὸ ὑπερφυῆς αὐτὸ σωματικὸν μέγεθος τῶν θεῶν αὐτοῦ· τοῦτο δ' ἐξάγεται ἐκ τῶν κολαστικῶν σχολίων, ἅτινα νομίζουσι ὅτι πρέπει νὰ ἐξενέγκωσι περὶ τῆς μεγάλης περικεφαλαίας τῆς Ἀθηνᾶς. (Ἴδε τὴν ὁμηρικὴν ἐκδοσιν τοῦ Κλάρκ καὶ Ἐρνέστου ἐν τῷ παρατεθέντι χωρίῳ). Ἄλλ' ὑπὸ τὴν ἔποψιν τοῦ Ὑψους ἐκπίπτουσι ἀπειρῶς ἐνώπιον ἡμῶν οἱ ὁμηρικοὶ θεοί, ἂν φανταζώμεθα αὐτοὺς ἔχοντας τὸ κοινὸν μέγεθος, ἐν ᾧ κακῶς συνειθίζομεν νὰ βλέπωμεν αὐτοὺς ἐπὶ τῆς ὀδύνης πλησίον τῶν θνητῶν. Ἄλλ' ἂν δὲν ἦνε συγκεχωρημένον τῇ ζωγραφικῇ νὰ εἰκονίσῃ αὐτοὺς κατὰ τὰς ὑπερφυεῖς ταύτας διαστάσεις, ἐν τούτοις δύναται πως νὰ πράξῃ τοῦτο ἢ γλυπτικῇ. Εἶμαι δὲ πεπεισμένος, ὅτι οἱ ἀρχαῖοι τεχνῖται ἐδάνεισθησαν παρὰ τοῦ Ὀμήρου καὶ τὴν παράστασιν τῶν θεῶν καθόλου καὶ τὸ κολοσσιαῖον, ὅπερ πολλάκις ἀπονέμουσι εἰς τὰ ἀγάλματα αὐτῶν. (Ἡροδ. Βιβλ. Β. σ. 130. Ἐκδ. Wessel). Διαφόρους παρατηρήσεις περὶ τοῦ κολοσσιαίου τούτου ἰδίως, καὶ τοὺς λόγους δι' οὓς αὐτὸ ἐν μὲν τῇ γλυπτικῇ ἐμποιεῖ τόσον μεγάλην ἐντύπωσιν, ἐν δὲ τῇ ζωγραφικῇ οὐδεμίαν, θέλω ἐκθέσει ἐν ἄλλῳ τόπῳ.

100. Ἰλιάδ. Γ. στ. 381.

101. Ἰλιάδ. Ε. στ. 23.

102. Ἰλιάδ. Υ. στ. 444.

103. Ἀντ. στ. 446.

104. Ἀντ. στ. 321.

105. Εἰκονίζει μὲν ὁ Ὀμηρὸς ἐνίοτε καὶ θεότητος κεκαλυμμένας ἐν νεφέλῃ, ἀλλὰ μόνον ὅταν αὐταὶ δὲν θέλωσι νὰ ὁραθῶσι παρ' ἄλλων θεῶν. Π. χ. Ἐν τῷ Ε. τῆς Ἰλιάδος. στ. 282, ἐνθα ἡ Ἥρα καὶ ὁ Ὑπνος «ἤερα ἔσοαμένω» μεταφέρονται εἰς Ἴθην, τὸ ὕψιστον μέλημα τῆς πονηρᾶς θεᾶς ἦτο, νὰ μὴ ἀνακαλυφθῇ ὑπὸ τῆς Ἀφροδίτης, ἥτις ἐδάνεισεν αὐτῇ τὸν κροσσὸν αὐτῆς, μόνον ἐπὶ τῇ προφάσει ἐντελῶς ἄλλης ἀποδημίας. Ἐν τῷ αὐτῷ βιβλίῳ (στ. 344) ἐδέησε χρυσῆ νεφέλη νὰ περιβάλλῃ τὸν ἠδονῆ μεθύοντα Δία μετὰ τῆς συζύγου αὐτοῦ, ἵνα πάσῃ τὴν αἰδήμονα αὐτῆς ἀρῇσιν.

Πῶς κ' ἔοι, εἴ τις νῶϊ θεῶν αἰγιγενετάων
εὕδοντ' ἀθρήσειε; — — — (στ. 333).

Δὲν φοβεῖται, μὴ ἴδωσιν αὐτοὺς οἱ ἄνθρωποι, ἀλλ' οἱ θεοί. Καὶ ὅταν
ὁ Ὅμηρος ποιῇ τὸν Δία ὀλίγον κατωτέρω λέγοντα (στ. 342):

Ἦρη, μήτε θεῶν τόγε δείδιθι, μήτε τιν' ἀνδρῶν
ᾔψεσθαι· τοῖόν τοι ἐγὼ νέφος ἀμφικαλύψω
χρύσειον·

δὲν ἔπεται ἐκ τούτου, ὅτι τὸ νέφος τοῦτο ἤθελεν ἀποκρύψει αὐτὴν
νῦν πρῶτον ἀπὸ τῶν ὀφθαλμῶν τῶν ἀνθρώπων· ἀλλὰ σημαίνει μό-
νον, ὅτι ἐν τῷ νέφει τούτῳ ἤθελε γίνεαι αὐτὴ ἐπίσης ἀόρατος εἰς τοὺς
θεοὺς, ὡς εἶνε πάντοτε εἰς τοὺς ἀνθρώπους. Ὡσαύτως ὅταν ἡ Ἀθηναῖα
καλύπτεται διὰ τῆς κυνέης τοῦ Πλούτωνος (Ἰλιάδ. Ε. στ. 845), ἣτις
εἶχε τὴν αὐτὴν ἐνέργειαν καὶ τὸ διὰ νέφους συγκαλύπτεσθαι, δὲν πράτ-
τει τοῦτο, ἵνα μὴ ἴδωσιν αὐτὴν οἱ Τρῶες, οἵτινες ἢ παντάπασιν, ἢ ἐν
τῇ μορφῇ τοῦ Σθενέλου βλέπουσιν αὐτήν, ἀλλ' ἀπλῶς, ἵνα μὴ δύνα-
ται νὰ τὴν ἀναγνωρίσῃ ὁ Ἄρης.

ΙΓ'.

106. Ἰλιάδ. Α. στ. 44—53. *Tableaux tirés de l' Iliade.*
p. 30.

107. Ἰλιάδ. Δ. στ. 1—4. *Tableaux tirés de l' Iliade* p. 30.

ΙΔ'.

108. *Tableaux tirés de l' Iliade*, p. v. «Εἶνε παραδεδεγμένον,
ὅτι ὅσον πλείονας εἰκόνας καὶ πράξεις παρέχει ποιήματι, τόσον μᾶλ-
λον ὑπερέχει ὡς πρὸς τὴν ποίησιν. Τοῦτο μὲ ἤγαγε νὰ σκεφθῶ, ὅτι
ὁ ὑπολογισμὸς τῶν διαφόρων εἰκόνων, τῶν ἐν τοῖς ποιήμασιν, ἠδύ-
νατο νὰ χρησιμεύσῃ, ἵνα καθορισθῇ ἡ ἀξία τῶν ποιημάτων καὶ τῶν
ποιητῶν. Ὁ ἀριθμὸς καὶ τὸ εἶδος τῶν εἰκόνων, ὡς παρέχουσι τὰ με-
γάλα ταῦτα ἔργα, ἤθελον εἶσθαι οἷονεὶ λυθία λίθος, ἢ μᾶλλον ἀσφα-
λῆς τις πλάστιγξ τῆς ἀξίας τῶν ποιημάτων τούτων καὶ τοῦ ταλάντου
τῶν ποιησάντων αὐτῶν».

108 α. Ὅ,τι καλοῦμεν ἡμεῖς ποιητικὰς εἰκόνας, ὠνόμαζον οἱ ἀρχαῖοι

φαντασίας, ὡς βλέπει τις παρὰ Λογγίνω [περὶ Ὑψους, 15, 1]. Καὶ ὅ,τι ὀνομάζομεν ἡμεῖς ἀπάτην (*illusion*) τῶν εἰκόνων τούτων, ἐλέγγο παρ' ἐκείνοις ἐνάργεια. Διό, κατὰ Πλούταρχον (Ἐρωτ. Τ. ἐκδ. Ἐρρ. Στεφ σ. 1351), εἶπέ τις: «Ποιητικαὶ φαντασίαι διὰ τὴν ἐνάργειαν ἐργηροτότων ἐνύπνια εἰσι.» Θὰ ἠύχομην νὰ μεταχειρίζονταν τὰ νεώτερα ἐγχειρίδια τῆς Ποιητικῆς τὸ ὄνομα τοῦτο, καὶ ν' ἀπέχων ἐντελῶς τῆς λέξεως εἰκόν. Θ' ἀπήλλασσον ἡμᾶς πολλῶν ἀμφιβόλου ἀληθείας κανόνων, ὧν κυριωτάτη βάσις εἶνε ἡ συνήγησις ἐνὸς ἀνθαιρέτου ὀνόματος. Ποιητικὰς φαντασίας οὐδεὶς ἤθελε περιστείλη τὸσον εὐκόλως ἐντὸς τῶν ὁρίων ὑλικῆς εἰκόνοσ· ἀλλ' ὀνομάζων τις τὰς φαντασίας ποιητικὰς εἰκόνας, θέτει τὰς βάσεις τῆς πλάνης.

ΙΕ΄.

109. Ἰλιάδ. Δ. στ. 105.

Αὐτίκ' ἐσύλα τόξον ἐθήξον — — — —
καὶ τὸ μὲν εὖ κατέθηκε τανυσσάμενος, ποτὶ γαίῃ
ἀγκλίνας — — — — —
αὐτὰρ ὁ σύλα πῶμα φαρέτρης· ἐκ δ' ἔλετ' ἰὼν
ἀβλήτα, πτερόεντα, μελαινέων ἔρμ' ὀδυνάων,
αἶψα δ' ἐπὶ νευρῇ κατεκόσμεε πικρὸν οἶστον — —
ἔλκε δ' ὁμοῦ γλυφίδας τε λαβῶν, καὶ νεῦρα βόεια.
Νευρὴν μὲν μαζῶ πέλασεν, τόξω δὲ σίδηρον.
Αὐτὰρ ἐπεὶ δὴ κυκλοτερὲς μέγα τόξον ἔτεινε,
λίγξε βίος, νευρὴ δὲ μέγ' ἴαχεν, ἄλτο δ' οἶστοσ
ὄξυβελῆσ, καθ' ὄμιλον ἐπιπτέσθαι μενεαίνων.

ΙΓ΄.

110. Ἰλιάδ. Ε. στ. 722 — 31.
111. Ἰλιάδ. Β. στ. 43 — 47.
112. Ἰλιάδ. Β. στ. 101 — 108.
113. Ἰλιάδ. Α. στ. 234 — 239.
114. Ἰλιάδ. Δ. στ. 105 — 111.

IZ'.

115. *S. des Herrn v. Hallers Alpen.*

116. *Breitinger, Kritische Dichtkunst, Teil II. S. 807.*

[ὁ *J. Breitinger* ἐκ Ζυρίχης (1701—1776) ἐθεωροεῖτο ὡς τὸ κριτικὸν μαντεῖον τῶν Ἑλβετῶν].

Σημ. τ. Μετ.

118. *Georg. lib. III. v. 51 καὶ 79.*

119. *De A. P. v. 16.*

120. *Prologue to the Satires v. 340.*

That not in Fancy's maze he wander'd long
But stoop'd to Truth, and moraliz'd his song. *

Ἀυτόθι, στ. 148.

— — — — who could take offence,

while pure Description held the place of Sense?

Ἡ σημείωσις τοῦ *Warburton* περὶ τοῦ τελευταίου τούτου χωρίου, δύναται νὰ θεωρηθῇ ὡς ἀθροιστικὴ ἐρμηνεία αὐτοῦ τούτου τοῦ ποιητοῦ. «Μεταχειρίζεται *Pure* ἐν διαφορομένη ἐννοίᾳ, ἵνα σημάνῃ «ἀγνήν» ἢ «ξηράν»· καὶ ὁ στίχος οὗτος ἐκφράζει τὴν γνώμην αὐτοῦ περὶ τοῦ χαρακτήρος τῆς λεγομένης περιγραφικῆς ποιήσεως, ἧς καὶ αὐτόν, εἶνε εἶδος τόσον ἀνόητον, ὡς συμπίσειον ἐξ ἐμβραμμάτων μόνον. Τὸ ἔργον τῆς γραφικῆς φαντασίας εἶνε νὰ λαμπρύνῃ καὶ νὰ κοσμήσῃ τὴν ἐννοίαν· περιοριζομένη δὲ μόνον εἰς περιγραφὴν, ὁμοιάζει πρὸς τὰ παιδία, τὰ τερπόμενα εἰς τὰς ζωηρὰς λάμπρεις τῶν χρωμάτων πρίσματος, ἐνῶ ταῦτα, φειδωλῶς χρησιμοποιούμενα καὶ μετὰ τέχνης διατιθέμενα, θὰ ἠδύνατο νὰ παραστήσωσι καὶ νὰ καλλύνωσι τὰ εὐγενέστερα τῆς φύσεως ἀντικείμενα.» Ποιητὴς καὶ σχολιαστὴς φαίνονται ἐξετάσαντες τὸ πρᾶγμα ὑπὸ τὴν ἠθικὴν μᾶλλον, ἢ τὴν καλλιτεχνικὴν αὐτοῦ ἔποιν. Ἄλλὰ τόσον τὸ καλλίτερον, διὰ τοῦτο καὶ ὑπὸ τὴν μίαν ὄψιν καὶ ὑπὸ τὴν ἄλλην φαίνεται ἐξίσου μηδαμινόν.

(Ἀλέξανδρος *Pope* (1688—1744) ὁ γνωστὸς Ἄγγλος ποιητὴς, οὗ τὰ κάλλιστα ἔργα εἶνε τὸ κωμικὸν ἔπος «Ἡ ἀρπαγὴ τοῦ πλοκάμου»

* Κατέστειλε τὴν ἄσκοπον τῆς φαντασίας πτῆσιν, τρέψας πρὸς τὴν Ἀλήθειαν καὶ Ἠθικὴν τὸ ἄσμα.
Ἄλλὰ τίς θὰ ἠδύνατο νὰ προσβληθῇ διότι ἀντικατέστησε ξηρὰ περιγραφὴν τὸ πνεῦμα;

(*The Rape of the dock*), και τὸ διδακτικὸν ποίημα « Δοκίμιον περὶ τοῦ ἀνθρώπου »
Σ. τ. Μ.

121. Τὸ κύριον ἔργον τοῦ *Kleist* (1715—1759) ἦτο « Τὸ ἔαρ ». Ἡ μεταβολὴ τῆς γνώμης αὐτοῦ ὡς πρὸς τὸ περιγραφικὸν τοῦτο ποίημα συμπύπτει πιθανώτατα μετὰ τοῦ χρόνου τῆς ἐν Λειψία διαμονῆς αὐτοῦ (1757—1758), ὅπου ἀνεστρέφεται μετὰ τοῦ ἐκεῖ παρόντος Λέσσιγγ.

Σ. τ. Μ.

122. *Poétique Française T. II. p. 501.* Ἐγραφον τὰς σκέψεις ταύτας πρὶν ἢ τὰ δοκίμια τῶν γερμανῶν ἐν τῷ εἶδει τούτῳ τῆς ποιήσεως (τὸ Εἰδύλλιον) γίνωσι παρ' ἡμῖν γνωστά. Ἐξετέλεσα, ὅ,τι διενοούμην· καὶ ἂν κατορθώσωσι νὰ ἐξάρωσι τὸ ἠθικὸν ὑπὲρ τὰς λεπτομερείας τῶν φυσικῶν περιγραφῶν, θὰ διαπρέψωσιν ἐν τῷ εἶδει τούτῳ, τῷ πλουσιωτέρῳ, εὐρύτερῳ, γονιμοτέρῳ καὶ ἀπείρως φυσικωτέρῳ καὶ ἠθικωτέρῳ, ἢ τὸ τῆς ποιμενικῆς ἐρωτολογίας.

[Ὁ Μαρμοντιέλ, (1723—1799) ὡς γνωστόν, ἔγραψε καὶ τραγωδίας καὶ τὰ « Ἠθικὰ δηγήματα ». Ἄλλ' ὁ Λέσσιγγ ἀναφέρει αὐτὰ ἐν ταῦθα ἐξ ἀφορμῆς τοῦ αἰσθητικοῦ αὐτοῦ ἔργου « *Poétique Française* »].

Σ. τ. Μ.

ΙΗ'.

[Τὰ σημεῖα, ὧν χρῆται ἡ ζωγραφικὴ καὶ γλυπτικὴ (σχήματα, χροῖματα, μάσματα κτλ.) ὀνομάζει ὁ Λέσσιγγ φυσικά· τὰ δὲ σημεῖα, ὧν χρῆται ἡ ποίησις, (τὰ γράμματα οἱ ἑναρῆροι φθόγγοι), ὀνομάζει αὐθαίρετα, ἴσως μόνον πρὸς δίσκωσιν τούτων ἐξ ἐκείνων. Ἐν ταῦθα [ὅμως λέγονται αὐθαίρετα, διότι δύναται τὰ παραλλήλως κείμενα σώματός τινος μέρη, αὐθαίρετως νὰ περιγράψωσι διαδοχικῶς] Σ. τ. Μ.

123. Φρ. *Mazzucchi* (1503—1540) ζωγράφος καὶ χαλκογράφος, διάσημος μιμητῆς τοῦ Κορρεγιού.
Σ. τ. Μ.

124. « Σκέψεις περὶ τοῦ κάλλους καὶ περὶ τῆς ἐν τῇ ζωγραφικῇ καλαισθησίας ». Σελ. 69. (ὁ *Raphael Mengs*, γεννηθεὶς ἐν Βοημία τὸ 1728 καὶ ἀποθανὼν ἐν Ρώμῃ τὸ 1779, ἦτο διάσημος ζωγράφος καὶ τεχνογράφος, καὶ ὀμιλεῖ ἐν τῷ μνημονευθέντι ἔργῳ αὐτοῦ περὶ τοῦ μεγαλοφυοῦς τρόπου, ὃν μεταχειρίζεται ὁ μέγας ζωγράφος *Raphael* περὶ τὴν διάταξιν τῶν ἐνδυμάτων ἐν ταῖς εἰκόσιν αὐτοῦ. Σ. τ. Μ.

125. Ἰλιάδ. Ε. στ. 722.

126. Ἰλιάδ. Μ. στ. 296. [294].

127. Διον. Ἀλικαρνασσ. Ὀμήρου βίος, παρὰ Ο. Gale ἐν *Opusc. Mythol.* σ. 401.

128. Προφανῶς ὁ Σέρβιος δικαιολογεῖ τὸν Βιργίλιον κατ' ἄλλον τρόπον. Διότι ὁ Σέρβιος παρετήρησε τὴν μεταξὺ τῶν δύο ἀσπίδων διαφορὰν. «Τρόντι διαφέρουσιν ἀλλήλων ἡ ἀσπίς αὕτη καὶ ἡ τοῦ Ὀμήρου» ἐκεῖ ἱστοροῦνται τὰ καθέκαστα, ἐνῶ γίνονται ἐδῶ γνώσκονται, τοῦ ἔργου ἤδη συντελεσθέντος· διότι καὶ ἐδῶ ὁ Αἰνείας δέχεται τὰ ὄπλα, πρὶν ἐξετάσῃ αὐτά· ἐκεῖ παραδίδονται τῷ Ἀχιλλεῖ ὑπὸ τῆς Θέτιδος, ἀφοῦ πάντα ἤδη ἐξιστορήθησαν (*ad. v. 625 lib. VIII, Aeneid*). Καὶ διατὶ τοῦτο; Διότι, φρονεῖ ὁ Σέρβιος, ἐπὶ τῆς ἀσπίδος τοῦ Αἰνείου δὲν ἦσαν μόνον ἀπεικονισμένα τὰ ὀλίγα γεγονότα, ἅτινα ἀναφέρει ὁ ποιητής, ἀλλά,

*

ἅπαν τὸ γένος τὸ μέλλον

τοῦ Ἀσκανίου, πρὸς δὲ ἡ σειρὰ τῶν μελλόντων πολέμων

(VIII. 628)

Πῶς ἠδύνατο λοιπὸν ὁ ποιητής μετὰ τῆς αὐτῆς ταχύτητος, μεθ' ἧς ὁ Ἡφαιστος ἔπρεπε νὰ ἐπεξεργασθῇ τὴν Ἀσπίδα, νὰ ὀνομάσῃ τὴν ὄλην μακρὰν σειρὰν τῶν ἀπογόνων καὶ νὰ ἀναφέρῃ πάντα τοὺς ὑπ' αὐτῶν κατὰ τάξιν διεξαχθέντας πολέμους; Αὕτη εἶνε ἡ ἔννοια τῶν σκοτεινῶν πως λέξεων τοῦ Σερβίου: «Καλῶς λοιπὸν ἔπραξεν ὁ Βιργίλιος, διότι δὲν ἐφαίνετο ὅτι ἦτο δυνατόν συγχρόνως μεθ' ὅσης γοργότητος ἐκτυλίσσειται ἡ διήγησις, μετὰ τῆς αὐτῆς νὰ συντελῆται καὶ τὸ ἔργον, ὥστε νὰ συμβαδίξῃ μετὰ τοῦ λόγου». Ἐπειδὴ ὁ Βιργίλιος ὀλίγα μόνον ἠδύνατο νὰ ἀναφέρῃ ἐκ τοῦ *non enarrabile textu clipeis* δὲν ἠδύνατο νὰ πράξῃ αὐτό, διαρκούσης τῆς ἐργασίας τοῦ Ἡφαιστού, ἀλλ' ἔπρεπε νὰ ἀναβάλῃ αὐτὸ ἕως οὔ συντελεσθῇ τὸ ὄλον. Ἦθελον εὐχρηθῇ χάριν τοῦ Βιργιλίου, νὰ ἦνε ὁ συλλογισμὸς οὗτος τοῦ Σερβίου ὄλως ἀβάσιμος ἢ αἰτιολογία μου θὰ ἦτο αὐτῷ πολὺ πλέον τιμητικὴ. Διότι τίς τὸν ἠνάγκασε νὰ εἰκονίσῃ ἐπὶ ἀσπίδος ὀλόκληρον τὴν ῥωμαϊκὴν ἱστορίαν; Δι' ὀλίγων εἰκόνων κατέστησεν ὁ Ὀμηρος τὴν

*

— — — — — genus omne futurae
stirpis ab Ascanio, pugnataque in ordine bella.

ἀσπίδα αὐτοῦ κεφάλαιον παντός ὅ,τι συμβαίνει ἐν τῷ κόσμῳ. Δὲν φαίνεται, ὡς ἂν ὁ Βιργίλιος, μὴ δυνάμενος νὰ ὑπερβῇ τὸν Ἑλληνα κατὰ τὴν σύλληψιν τῶν θεμάτων καὶ τὴν ἐκτέλεσιν τῶν εἰκόνων, ἠθέλησε νὰ ὑπερακοντίσῃ αὐτὸν τοῦλάχιστον κατὰ τὸν ἀριθμὸν αὐτῶν; Καὶ τί θὰ ἦτο μᾶλλον παιδαριῶδες τούτου;

129. *Aeneid. lib. VIII. v. 447-454.*

ΙΘ΄.

130. Ἰούλιος Καῖσαρ Σκάλιγερ, ὁ ἐπικαλούμενος πρεσβύτερος πρὸς διάκρισιν ἀπὸ τοῦ υἱοῦ αὐτοῦ, τοῦ διακεκριμένου φιλολόγου, γεννηθεὶς ἐν Παδούῃ τὸ 1484, καὶ ἀποθανὼν ἐν Γαλλίᾳ τὸ 1558, συνέγραψε Ποιητικὴν εἰς 7 βιβλία. — Κάρολος Περωόλι (1628 — 1703) γάλλος ποιητὴς καὶ αισθητικὸς, ὑπερασπιστὴς τῆς καλαισθησίας τῶν συγχρόνων αὐτοῦ ἐναντίον τῶν ἀρχαίων (*Parallèle des anciens et des modernes. Paris 1688—92.*) — Ἰ. Τερρασσὼν (1670—1750), γάλλος ἀρχαιοδίφης, γράφας κριτικὰς πραγματείας περὶ τῆς Ὀμήρου Ἰλιάδος. — J. Βοϊνὶν (1663—1726), ὑπερασπιστὴς τοῦ Ὀμήρου (*Apologie d'Homère et du bouclier d'Achille.*)

Σ. τ. Μ.

130a. *Sed in scuto ejus Amazonum proelium coelavit intumescente ambitu parmae; ejusdem concava parte Deorum et Gigantum diminutionem.* (Ἄλλ' ἐπὶ μὲν τῆς κυρτῆς ἐπιφανείας τῆς ἀσπίδος αὐτοῦ ἐτόρευσε τὴν μάχην τῶν Ἀμαζόνων, εἰς δὲ τὰ κοίλα μέρη τὴν πάλην τῶν Θεῶν καὶ τῶν Γιγάντων). *Plinius. XXXVI. Sect. 4. p. 726. Edit. Hard.*

131. Ἰλιάδ. στ. 497 508.

132. Στ. 509—540.

133. Ἡ πρώτη ἀρχεῖται ἀπὸ τοῦ στίχου 483 καὶ καταλήγει εἰς τὸν στίχον 489 ἢ δευτέρα ἀπὸ τοῦ 490—509 ἢ τρίτη ἀπὸ τοῦ 510—540 ἢ τετάρτη ἀπὸ τοῦ 541—549 ἢ πέμπτη ἀπὸ τοῦ 550—560 ἢ ἕκτη ἀπὸ τοῦ 561—572 ἢ ἑβδόμη ἀπὸ τοῦ 573—586 ἢ ὄγδοη ἀπὸ τοῦ 587—589 ἢ ἐνάτη ἀπὸ τοῦ 590—605 καὶ ἡ δεκάτη ἀπὸ τοῦ 606 608. Μόνον ἡ τρίτη εἰκὼν δὲν προοιμιάζεται διὰ τῶν μνημονευθειῶν λέξεων· ἀλλ' ἐκ τῶν τῆς δευτέρας ἐν δὲ δύο ποίησε πό-

λεις», και ἐξ αὐτῆς τῆς φύσεως τοῦ πράγματος ἀρκούντως γίνεται δῆλον, ὅτι αὐτὴ πρέπει νὰ ἦνε ἰδιαίτερα τις εἰκόν.

134. Φωκικά. κεφ. XXV—XXXI.

135. Ἴνα δείξω, ὅτι δὲν εἶπον ὑπερβολὴν περὶ τοῦ Pope, παραθέτω ἐν τῇ ἀρχικῇ αὐτῆς γλώσσει τὴν ἀρχὴν τοῦ ἐπομένου ἐξ αὐτοῦ ληφθέντος χωρίου (*Iliad. Vol. V. Obs. p. 61*). *That he was so stranger to aerial Perspective, appears in his expressly marking the distance of object from object: he tells us etc.* Λέγω, ὅτι ὁ Pope μετεχειρίσθη ἐνταῦθα παντάπασιν σφαλερῶς τὴν ἔκφρασιν *aerial Perspective* (*Perspective aérienne*, ἡ διὰ τοῦ ἀέρος ἄποψις), διότι αὐτὴ οὐδὲν κοινὸν ἔχει πρὸς τὰ κατὰ τὸ μέτρον τῆς ἀποστάσεως μειούμενα μεγέθη, ἀλλὰ σημαίνει ἀπλῶς τὴν ἐξασθένεισιν καὶ ἀλλοίωσιν τῶν χρωμάτων ἀναλόγως τῆς φύσεως τοῦ ἀέρος, ἢ τοῦ περιβάλλοντος, δι' οὗ βλέπομεν αὐτά. Μόνον εἰς τὸν παντελῶς ἀγνοοῦντα τὸ πρᾶγμα, ἦτο συγκεχωρημένον νὰ διαπράξῃ τὸ σφάλμα τοῦτο.

136. *Betrachtungen über die Malerei* S. 185.

137. Ἐγγραφή ἐν ἔτει 1763.

K'

138. Κωνσταντῖνος ὁ Μανασῆς, ζήσας περὶ τὰ μέσα τῆς δωδεκάτης ἑκατονταετηρίδος, συνέγραψε «Σύνοψιν Ἱστορικὴν» εἰς 7000 περίπου στίχους, πρὸς δὲ καὶ ἐρωτικὸν τι ποίημα «Τὰ κατ' Ἀρίστονδρον καὶ Καλλιθέαν», ἐξ οὗ ὀλίγοι μόνον στίχοι περιεσώθησαν.

Σημ. τ. Μετ.

139. Σύνοψις ἱστορικὴ, στ. 1157. Ἡ κυρία *Dacier* ἔστειξε λίαν τὴν εἰκόνα ταύτην τοῦ Μανασῆ, πλὴν τῶν ταυτολογιῶν: *De Helenae pulchritudine omnium optime Constantinus Manasses, nisi in eo tautologiam reprehendas. (Ad Dictyn Cretensem lib. 1. cap. 3. 5.)* Αναφέρει δ' ὡσαύτως, κατὰ τὸν Μεξερνίκ (*Comment. sur les Epitres d'Ovide T. II p. 361*) τὰς περιγραφὰς τοῦ κάλλους τῆς Ἑλένης ὑπὸ τοῦ Φρυγίου Δάρητος καὶ τοῦ Κεδρηνοῦ. Ἐν τῇ πρώτῃ εὐρίσκειται χαρακτηριστὸν ὄλιγον παράδοξος. Ὁ Δάρης δηλαδὴ λέγει περὶ τῆς Ἑλένης (*cap. 12. p. 14, 15 Meister*),

ἔτι εἶχε κηλῖδα μεταξὺ τῶν ὀφρῶν: *notam inter duo supercilia habentem*. Ἄλλ' αὐτὸ δὲν ἦτο βεβαίως ὠραῖον. Ἐπεθύμουν νὰ ἐξέφραζεν ἡ Γαλάτις τὴν περὶ τούτου γνώμην αὐτῆς. Τὸ κατ' ἐμὲ θεωρῶ τὴν λέξιν *notam* ὡς παρεφθαρμένην, καὶ φρονῶ, ὅτι ὁ Δάριος ἤθελε νὰ εἴπῃ περὶ τοῦ καλουμένου παρὰ μὲν τοῖς Ἑλλήσι « μεσοφρύου », παρὰ δὲ τοῖς Λατίνοις *glabella*. Ὁ Μανασσῆς ἐννοεῖ, ὅτι αἱ ὀφρῦς τῆς Ἑλένης δὲν ἦσαν συνηγμένα, ἀλλ' ἐχωρίζοντο διὰ τινος ἐν τῷ μεταξὺ μικροῦ χώρου. Ἡ καλαισθησία τῶν ἀρχαίων ἐν τῷ σημεῖῳ τούτῳ ἐποικίλλεν. Οἱ μὲν ἔστεργον τὸ μεσόφρυον, οἱ δὲ ὄχι. (*Junius de Pictura, Vet. lib. III. cap. 9, pag. 245*). Ὁ Ἀνακρέων ἐτήρησε τὴν μέσην ὁδόν: αἱ ὀφρῦς τῆς ἀγαπητῆς αὐτοῦ δὲν ἦσαν οὔτε ἐπαισθητῶς κεχωρισμένα, οὔτε ἐντελῶς συνηγόμενα, συνέτρεχον λεληθότως εἰς ἓν μόνον σημεῖον. Οὕτω λέγει τῷ τεχνίτῃ, ὅστις ἔμελλε νὰ ζωγραφῆσῃ αὐτὴν (*Ῥδὴ 28):

Τὸ μεσόφρυον δὲ μὴ μοι
διάκοπτε, μήτε μίσηγε,
ἔχέτω δ' ὅπως ἐκείνη,
τὸ λεληθότως σύνοφρυον
βλεφάρων ἴτυν κελαινὴν.

Οὕτως ἀναγινώσκει τὸ χωρίον ὁ Ραυῶ, ἂν καὶ ἄνευ τῆς γραφῆς ταύτης ὁ νοῦς ἦνε ὁ αὐτός, καὶ δὲν ἠστόχησεν αὐτοῦ ὁ Ἑρρῶκος Στέφανος:

*Supercilii nigrantes
discrimina nec arcus,
confundito nec illos:
sed junge sic ut anceps
divortium relinquoas
quale esse cernis ipsi.*

Ἄλλ' ἂν ἐπέτυχον τὸν νοῦν τοῦ Δάριος, τί ἔπρεπε τότε ν' ἀναγνώσῃ τις ἀντὶ τῆς λέξεως *notam*; Μή τοι *moram*; Διότι εἶνε βέβαιον, ὅτι *mora* δὲν σημαίνει μόνον τὸ πρὸ τινος συμβησομένου χρονικὸν διάστημα, ἀλλὰ καὶ τὸν μεταξὺ δύο ἀντικειμένων χώρον.

* Μέσφ τῶν ἀνησύχων ἤθελα πετρῶν
νὰ ἐρριπτόμην κώλυμα,

εὔχεται ὁ μανόμενος Ἡρακλῆς παρὰ Σενέκα (στ. 1215), ὅπερ χωρίον ὁ Γρονόβιος εὐστόχως ἐρμηνεύει: *Optat se medium jacere inter duas Symplegades, illarum velut moram impedimentum, obicem; qui eas moretur, vetet aut satis arcte coniungi aut rursus distrahi.* (ἐπιθυμῆ νὰ ῥιφθῆ μεταξὺ τῶν δύο συμπληγάδων, οἷονεὶ κώλυμα ἐκείνων· ὥστε νὰ ἐπιβραδύνη, νὰ κωλύσῃ αὐτὰς ἢ στενῶς νὰ συζευχθῶσιν, ἢ πάλιν νὰ διασπασθῶσιν). Ἐπίσης παρὰ τῷ αὐτῷ ποιητῇ *lacertorum morae* σημαίνει *juncturae* (Sch. oederus ad. v. 762 Thyest).

148. *Orlando furioso*, Canto VII. St. 11 — 15. «Ἡ διάπλασις τοῦ σώματος αὐτῆς ἦτο τόσον θελκτικῆ, οἷαν μόνον σοφοὶ ζωγράφοι ἠδύναντο νὰ φαντασθῶσιν. Ἐνώπιον τῆς ξανθῆς, μακρᾶς καὶ βοστρυχώδους κόμης αὐτῆς ὠχρία καὶ ὁ λαμπρότερος χρυσός. Ἐπὶ τῶν τρυφερῶν παρειῶν ἐπήνθει τὸ ἀναμεμυγμένον χρῶμα τῶν ῥόδων καὶ τῶν κρίνων. Τὸ φαιδρὸν μέτωπον, τὸ σύμμετρον, ἦτο ἐκ λείων ἐλέφαντος. Κάτωθεν δύο μελανῶν, λεπτοτάτων τόξων, ἔλαμπον δύο μαῦροι ὀφθαλμοί, ἢ μᾶλλον δύο λάμποντιες ἥλιοι, οὔτινες περιέβλεπον ἐρασμίως καὶ βραδέως περιεστρέφοντο. Περὶ αὐτὴν ἐφαίνετο ὁ ἔρωσ παίζων καὶ περρυγίζων· ἐκ τούτων ἐφαίνετο ἐκκενῶν ὀλόκληρον τὴν φαρέτραν αὐτοῦ καὶ κλέπτων φανερὰ τὰς καρδίας. Κάθετος διὰ μέσου τοῦ προσώπου καταβαίνει ἡ ῥίς, εἰς ἣν οὐδ' ὁ φθόνος θὰ εὕρισκέ τι ἐπίφογον. Ὑπ' αὐτὴν κεῖται, ὡς μεταξὺ δύο μικρῶν κοιλάδων τὸ στόμα, κεκαλυμμένον ὑπὸ τοῦ ἰδιάζοντος αὐτῷ κινναβάρεως, μετὰ δύο σειρῶν ἐκλεκτῶν μαργαριτῶν, οὓς ὠραῖον, γλυκὺ χεῖλος κρύπτει καὶ φανερώνει. Ἐντεῦθεν ἐξέρχονται οἱ θελκτικοὶ λόγοι, οἱ κατανύγοντες πᾶσαν σκληρὰν καὶ αἰσχυρὰν καρδίαν. Ἐδῶ μορφοῦται τὸ ἐράσμιον ἐκεῖνο μειδίαμα, τὸ ἀνοῖγον τὸν παράδεισον εἰς τὴν γῆν. Λευκὴ χιῶν ὁ ὠραῖος λαιμός, καὶ γάλα τὸ στήθος, ὁ λαιμὸς στρογγύλος, τὸ στήθος σφριγῶν καὶ ἐδρῦ. Δύο τρυφερὰ ἐκ καθαροῦ ἐλεφαντόδοντος μήλα ἀνασείονται ἠρέμα, ὡς τὰ κύματα εἰς τὴν ἀκροτάτην ζώνην τῆς ἀκτῆς, ὅταν παιγνιώδης αὔρα θωπεύῃ τὴν θάλασσαν. Τὰ λοιπὰ μέλη

* Ego inquieta montium jaceam mora

οὔτε ὁ Ἄργος θὰ ἠδύνατο νὰ ἴδῃ. Ἄλλ' ἦτο εὐκολον νὰ κρίνῃ τις, ὅτι, ὅτι ἐφαίνετο ἦτο ἐν ἁρμονίᾳ πρὸς ὅ,τι ἐκρύπτετο. Οἱ βραχιόνες δεικνύονται ἐν ὄλῃ αὐτῶν τῇ συμμετρίᾳ, ἡ λευκὴ χεὶρ ἐπιμήκης πως καὶ στενὴ ἐν τῷ πλάτει αὐτῆς, ἐξ ἧς οὔτε ἄρμος, οὔτε φλέψ ἐξέχει.

140. Τὸ πανδαιμόνιον εἶνε τὸ παλάτιον τοῦ Σατανᾶ ἐν τῷ Ἀπολεσθέντι Παραδείσῳ τοῦ Μίλτωνος). Σημ. τ. Μετ.

141. *Dialogo della Pittura, intitolato l' Aretino, Firenze 1735. p. 175.* « Ἄν οἱ ζωγράφοι θέλωσι νὰ εὐρωσι τέλειον πρότυπον ὠραίας γυναικός, ἅς ἀναγνώσωσι τὰς στροφὰς ταύτας τοῦ Ἀριόστου, ὅπου περιγράφει μετὰ θαυμασίας τέχνης τὰ κάλλη τῆς γοήσεως Ἀλκίνης· θὰ ἴδωσιν ἐπίσης, ὅτι οἱ καλοὶ ποιηταὶ εἶνε καὶ ζωγράφοι ». (Ὁ *Dolce* ἦτο ἰταλὸς λόγιος καὶ ποιητὴς (1508 — 1566). Τὸν περὶ ζωγραφικῆς διάλογόν του ὠνόμασεν Ἀρετῖνον, ἐκ τοῦ ἐν αὐτῷ διαλεγομένου ὁμωνύμου συγγραφέως). Σημ. τ. Μετ.

142. Αὐτόθι: « Ἴδὸν ὅτι, ὅσον ἀφορᾷ τὴν συμμετρίαν, ὁ εὐφύστατος Ἀριόστος ὑποδεικνύει τὴν καλλιτέραν, ἣν ἤθελον δυνηθῆ νὰ πλάσωσιν αἱ χεῖρες τῶν ἐξοχωτέρων ζωγράφων μεταχειρισθεῖς τὴν λέξιν ταύτην *industria*, ἵνα δηλώσῃ τὴν μελέτην, τὴν ἀρμόζουσαν εἰς τὸν καλὸν τεχνίτην ».

143. (Αὐτόθι σ. 182) « Εἰδῶ ὁ Ἀριόστος χρωματίζει, καὶ εἰς τὸν χρωματισμὸν τοῦτον δέκνυνται ἐφάμιλλος τοῦ Τιτσιανοῦ ».

144 (Αὐτόθι σ. 180) « Ἡδύνατο ὁ Ἀριόστος ὡς εἶπε ξανθὴ κόμη, νὰ εἴπῃ χρυσοῦ κόμη· ἀλλὰ τῷ ἐφάνη ἴσως ὅτι ἡ ἔκφρασις ἐνεῖχε πολὺ τὸ ποιητικόν. Ἐξ οὗ συμπεραίνεται, ὅτι ὁ ζωγράφος δύναται νὰ μιμηθῆ τὸν χρυσόν, καὶ ὄχι νὰ τὸν θέσῃ (ὡς πράττουσιν οἱ μικρογράφοι) εἰς τὰς εἰκόνας αὐτοῦ· εἰς τρόπον ὥστε δύναται τις νὰ εἴπῃ ὅτι ἡ κόμη δὲν εἶνε χρυσοῦ, ἀλλ' ὅτι φαίνεται λάμπουσα ὡς χρυσός ». Ὅ,τι ὁ *Dolce* ἐν τοῖς ἐπομένοις παραθέτει ἐκ τοῦ Ἀθηναίου εἶναι ἀξιοσημείωτον, μετὰ μόνῃς τῆς διαφορᾶς, ὅτι τοῦτο δὲν εὐρίσκεται αὐτόθι ἐντελῶς οὕτω. Ἀλλὰ περὶ τούτου ἐν ἄλλῳ τόπῳ.

145. (Αὐτόθι σ. 183). « Ἡ ὄξις ἡ εὐθύγραμμος εἶχε κατὰ τὸ φαινόμενον ἀναλογίαν τινὰ πρὸς τοὺς τύπους ἐκείνους τῆς ἑνός, οὗς βλέπομεν ἐν ταῖς εἰκόσι τῶν ὠραίων ὀρωμαίων γυναικῶν τῆς ἀρχαϊότητος. »

146. *Aeneid* IV. v. 136.

147. Τοῦτο εἶπεν ὁ Ζεῦξίς πρὸς τινὰ τῶν μαθητῶν αὐτοῦ, ὅστις ἐξωγράφησεν Ἑλένην πολλῶν χρυσοῦ κεκοσμημένην, ἣτις ὠνομάσθη διὰ τοῦτο « πολύχρυσος ». (Κλήμ. Ἀλεξ. προτρεπτ. II. 1).

Σημ. τ. Μετ.

148. Ὀδῆ 28. στ. 33. καὶ 29 στ. 27 καὶ 43.

149. *Eikones* § 3. T. B. σ. 461. ἐκδ. *Reits*.

ΚΑ'

150. Ἰλιάδ. Γ. στ. 121.

151. Αὐτ. στ. 319 [μᾶλλον 329].

152. Αὐτ. στ. 156—158.

153. Μᾶλλον « Κόρινθα », διότι Λεσβία ἐκαλεῖτο ἡ ἐρωμένη τοῦ Κατούλλον.

Σημ. τ. Μετ.

ΚΒ'

154. *Val. Maximus lib. III. Cap. 7. Dionysius Alicarناسεύς. Τέχνη Ρητορική, κεφ. 12 περὶ λόγων ἐξετάσεως.*

155. *Fabricii Biblioth. Graec. Lib II cap b. p. 345.*

156. Ὁ Πλίνιος λέγει περὶ τοῦ Ἀπελλοῦ (*Lib. XXXV. sect. 36. p. 698. Edit. Hard.*): *Fecit et Dianam sacrificantium virginum choro mixtam: quibus vicisse Homeri versus videtur id ipsam describentis.* (Ἐποίησε καὶ Ἀρτεμιν ἀναμειγμένην εἰς τὸν χορὸν θνουσῶν παρθένων· καὶ φαίνεται ὑπερερέχσας ἐν τούτοις τοὺς στίχους τοῦ Ὀμήρου περιγράφαντος αὐτὸ τοῦτο τὸ ἀνικείμενον). Οὐδὲν τοῦ ἐπαίνου τούτου ἀληθέστερον. Ὁραῖα Νύμφαι περὶ θεὰν ὠραίαν, ἣς τὸ ἡγεμονικὸν μέτωπον ὑπερέχει αὐτῶν, εἶνε βεβαίως θέμα ἀρμοδιώτερον πρὸς τὴν ζωγραφικὴν, ἢ πρὸς τὴν ποίησιν. Ἀλλὰ τὸ *sacrificantium* μοι φαίνεται λίαν ὑποπτον. Τί ζητεῖ ἡ θεὰ μεταξὺ τῶν θνουσῶν παρθένων; Καὶ εἶνε αὕτη ἡ ἀσχολία, ἣν ἀπονέμει ὁ Ὀμηρος εἰς τὰς συμπαικτρίας τῆς Ἀρτέμιδος; Οὐδαμῶς· αὗται διαπορεύονται μετ' αὐτῆς ὄρη καὶ δάση, θηρεύουσι, παίζουσι, ὀρχοῦνται (Ὀδυσσ. Ζ. στ. 102—106):

Οἷη δ' Ἄρτεμις εἶσι κατ' οὖρεος ἰοχέαιρα,
 ἢ κατὰ Ταύγετον περιμήκετον, ἢ Ἐρύμανθον,
 τερπομένη κάπροισι καὶ ὠκείης ἐλάφοισιν·
 τῇ δὲ θ' ἅμα Νύμφαι, κοῦραι Διὸς αἰγιόχοιο,
 ἄγρονόμοι παῖζουσι·

ὁ Πλίνιος λοιπὸν δὲν θὰ ἔγραφε *sacrificantium*, ἀλλὰ *venantium* (θηρευουσῶν), ἢ τι ὅμοιον, ἴσως *sylvis vagantium* (πλανωμένων εἰς τοὺς δρυμούς), ἥτις διόρθωσις θὰ εἶχε περίπου τὸν ἀριθμὸν τῶν μεταλλαγέντων στοιχείων. Ἀλλὰ πρὸς τὸ δημοικὸν «παῖζουσι» θὰ ἤρμοζε τὰ μάλιστα ἢ λέξις *saltantium*· καὶ ὁ Βιργίλιος δὲ ἀπομυμόμενος τὸ χωρίον τοῦτο ποιεῖ τὴν Ἄρτεμιν χορεύουσαν μετὰ τῶν Νυμφῶν αὐτῆς. (*Aeneid.* v. 497. 498 [μᾶλλον 498. 499.]):

* Εἰς τοῦ Εὐρώτα τὰς ὄχθας ἢ Ἄρτεμις, ἢ εἰς τοῦ Κύνθου τὰς κορυφὰς τοὺς χοροὺς οὕτως ἄγει.

Παράδοξον ἰδέαν ἐκφέρει περὶ τούτου ὁ Spence (*Polymetis Dial.* VIII. p. 102). *This Diana λέγει, both in the picture and in the descriptions, was the Diana Venatrix, tho' she was not represented either by Virgil, or Apelles, or Homer, as hunting with her Nymphs; but as employed with them in that sort of dances which of old were regarded as very solemn acts of devotion.* (Ἡ Ἄρτεμις αὕτη ἔν τε τῇ ζωγραφικῇ καὶ ταῖς ποιητικαῖς περιγραφαῖς ἦτο Ἄρτεμις ἢ Ἀγροτέρα, ἃν καὶ οὔτε ὁ Βιργίλιος, οὔτε ὁ Ἀπελλῆς, οὔτε ὁ Ὀμηρος παρέστησαν αὐτὴν θηρεύουσαν μετὰ τῶν Νυμφῶν αὐτῆς, ἀλλ' ἀσχολουμένην μετ' αὐτῶν εἰς τὸ εἶδος ἐκεῖνο τῶν χορῶν, οὓς ἐθεώρουν πάλαι ὡς ἀποτελοῦντας μέρος τῆς λατρείας). Ἐν τῷ δὲ ὑποσημειώσει προσεπιφέρει: *The expression of παῖζειν, used by Homer on this occasion, is scarce proper for hunting; as that of, Choros exercere, in Virgil, should be understood of the religious dances of old, because dancing, in the old Roman idea of it, was indecent even for men, in public; unless it were the*

Qualis in Eurotae ripis, aut per junga Cynthi.
 exercet Diana choras — —

sort of dances used in Honour of Mars, or Bacchus, or some other of their gods. (Ἡ λέξις παίζειν, ἦν ὁ Ὀμηρος ἐνταῦθα μεταχειρίζεται, οὐδόλως ἀρμόζει τῷ θηρᾶν ἐπίσης τὸ *Choros exercere* τοῦ Βιργιλίου ἔπρεπε νὰ ἐννοῇ τοὺς θρησκευτικοὺς χοροὺς τῶν ἀρχαίων, διότι ὁ χορὸς κατὰ τὴν ἰδέαν ἦν εἶχον περὶ αὐτοῦ οἱ ἀρχαῖοι Ρωμαῖοι, ἦτο ἀπρεπὴς καὶ εἰς ἄνδρας ἀκόμη δημοσίᾳ τελούμενος, ἐκτὸς ἐὰν ἦτο ἐκ τῶν πρὸς τιμὴν τοῦ Ἄρεως, ἢ τοῦ Βάκχου, ἢ ἄλλον τινὸς θεοῦ). Ὁ Spence δηλαδὴ ἐννοεῖ τοὺς ἐπισήμους ἐκείνους, τοὺς συγκαταλεγμένους παρὰ τοῖς ἀρχαίοις εἰς τὰς ἱεροτελεστικὰς πράξεις. Ἐξ οὗ, φρονεῖ, καὶ ἡ ὑπὸ τοῦ Πλίνου χρῆσις τῆς λέξεως *sacrificare*: *It is in consequence of this that Pliny in speaking of Diana's Nymphs on this very occasion, uses the word. sacrificare. of them; which quite determines these dances of theirs to have been of the religious kind.* (Ἐνεκα τούτου ὁ Πλίνιος, ὁμιλῶν ἐπὶ τῇ εὐκαιρίᾳ ταύτῃ περὶ τῶν Νυμφῶν τῆς Ἀρτέμιδος, μεταχειρίζεται τὴν λέξιν *sacrificare*, ἣτις καθορίζει ἀκριβῶς τὸν θρησκευτικὸν χαρακτήρα τῶν χορῶν αὐτῶν.) Δησμονεῖ, ὅτι παρὰ Βιργιλίῳ καὶ ἡ Ἄρτεμις χορεύει: *exercet Diana choros.* Ἄν λοιπὸν ὁ χορὸς οὗτος ἦτο θρησκευτικὸς, πρὸς τιμὴν τίνος ἐχόρευεν αὐτὸν ἡ Ἄρτεμις; Πρὸς τιμὴν ἑαυτῆς ἢ ἄλλης τινὸς θεότητος; Ἀμφότερα εἶνε ἅποια. Καὶ διότι οἱ ἀρχαῖοι Ρωμαῖοι ἐθεώρουν τὸν χορὸν ἐν γένει ὡς οὐχὶ τόσοσ ἀρμόζοντα εἰς πρόσωπα σεμνά, ἔπρεπε διὰ τοῦτο οἱ ποιηταὶ αὐτῶν νὰ μεταφέρωσι τὴν σοβαρότητα τοῦ λαοῦ αὐτῶν εἰς τὰ τῶν θεῶν ἔθιμα, ἅτινα καθωρίσθησαν παντάπασιν ἄλλως ὑπὸ τῶν ἀρχαιοτέρων Ἑλλήνων ποιητῶν; Ὅταν ὁ Ὅράτιος λέγῃ περὶ τῆς Ἀφροδίτης (*Od. IV. lib. I [v. 5]*):

* Ἄγει χοροὺς ἡ Κυθέρεια ἢδ' εἰς τὸ φῶς τῆς σελήνης
 συμπεπλεγμένοι μὲ Νύμφας αἰδήμονες χάριτες, πλήσσουν
 μὲ ἀμοιβαῖον τὸ ἔδαφος πόδα,

ἦσαν οὗτοι ἐπίσης ἱεροὶ θρησκευτικοὶ χοροί; Ἄλλὰ δαπανῶ πολλὰς λέξεις περὶ τοιαύτης παραδοξολογίας.

* *Jam Cytheraea chorus ducit Venus, imminente luna:
 junctaque Nymphis Gratiae decentes
 alterno terram quatiant pede — —*

157. Ἰλιάδ. Α. στ. 528. *Valerius Maximus lib. III cap. 7.*

158. *Plinius lib. X. sect. 51. p. 616 ed Hard.*

159. Ὁ αὐτός, *lib. XXXIV. sect. 19. p. 651. Ipse tamen corporum tenuis curiosus, animi sensus non expressisse videtur, capillum quoque et pubem non emendatius fecisse, quam rudis antiquitas instituisset.*

(Ἄλλ' ὁ αὐτὸς ἐπιμελούμενος λίαν τῶν σωμάτων, φαίνεται ὅτι δὲν ἐξέφρασε τὰ ψυχικὰ συναισθήματα, οὐδὲ κατεσκεύασε τὴν κόμην καὶ τοὺς λούλους ἀμεμπτοτέρους τῆς ἀγροίκου ἀρχαιότητος).

160. Αὐτ. *Hic primus nervos et venas expressit, capillum = que diligentius.* (Οὗτος πρῶτος ἐξέφρασε τὰ νεῦρα καὶ τὰς φλέβας καὶ πλείότερον ἐπεμελήθη τῆς κόμης).

161. *Zergliederung der Schönheit* σ. 47. *Berl. Ausg.*

(Ὁ Οὐίλλιαμ Hogarth, (1697 – 1764), ὁ γνωστὸς ἄγγλος ζωγράφος καὶ χαλκογράφος, ἔγραψεν ἐν ἔτει 1753 τὸ ἀνωτέρω μνημονούμενον ἔργον.)

Σημ. τ. Μτ.

162. Ἰλιάδ. Γ. στ. 210. 211.

ΚΓ'

163. *Philos. Schriften des Hrn. Moses Mendelssohn. T. II. p. 23.* (ὁ Μένδελσων (1729 – 1786), φίλος τοῦ Λέσσιγγ, ἔγραψε πολλὰ φιλοσοφικὰ συγγράμματα· γνωστοτάτη δὲ εἶνε ἡ ὑπ' αὐτοῦ ἐκπονηθεῖσα διασκευὴ τοῦ Πλατωνικοῦ Διαλόγου «Φαίδωνος». Σημ. τ. Μετ.).

164. Ὁ Οὐίλλιαμ Wycherley (1640 – 1715), κατήγετο ἐκ πλουσίου, ἀρχαίου εὐγενοῦς οἴκου, καὶ ἦτο γνωστὸς ὡς κωμωδοποιός, καὶ ὡς ἄνθρωπος κοῦφος τὰ ἦθη καὶ τὸν χαρακτῆρα. Σημ. τ. Μετ.

165. Ποιητικὴ, κεφ. Ε'.

166. Ὁμήρου παραλειπόμενα, Α. στ. 720 – 778.

167. *King Lear. Act. I. Sc. VI.*

168. *The Life and Death of Richard III. Act. I. Sc. I.*

ΚΔ'

169. *Briefe die neueste Litteratur betreffend Th. V. S. 102.* (Οὗτος εἶνε ὁ ἄνω μνημονευθεὶς φίλος τοῦ Λέσσιγγ Μωϋσῆς Μένδελσων Σ. Μ.)

170. Ποιητική. Κεφ. Δ.

171. *Klotzii Epistolae Homericæ. p. 33 et seq.*

ΚΕ΄.

172. (Μένδελσον) *Briefe die neueste Litter. betr. Th. V. S. 103.*

173. Νεφέλαι, στ. 170—174.

174. Ἄγγλος πολιτικός καὶ συγγραφεὺς πλήρης πνεύματος καὶ εὐτραπέλειας. (1694—1773).

175. *The Connoisseur, Vol. 1. No. 21.* Οὕτω περιγράφεται τὸ κάλλος τῆς *Knontmuaiha*: *He was struck with the glossy hue of her complexion, which shone like the jetty down on the black hogs of Hessaqua; he was ravished with the prest gristle of her nose; and his ehes dwelt with admiration on the flaccid beauties of her breasts, which descended to her navel.*

(Ἐξεπλάγη πρὸ τῆς λάμψεως τῆς ἐπιδερμίδος αὐτῆς ὁμοίως πρὸς τὸ σιλπνὸν τρίχωμα τῶν μαύρων χοίρων τῆς *Hessaqua*: ἐγοητεύθη ὑπὸ τοῦ συμπεπιεσμένου χόνδρου τῆς ῥινὸς αὐτῆς καὶ οἱ ὀφθαλμοὶ αὐτοῦ προσηλοῦντο μετὰ θαυμασμοῦ εἰς τὰ πλαδαρὰ κάλλη τῶν μαστῶν αὐτῆς, κρεμαμένων μέχρις ὀμφαλοῦ.) Καὶ τί προσέθηκεν ἡ τέχνη, ἵνα ἀναδείξῃ ἔτι μᾶλλον τόσα θέλητρα;

She made a varnish of the fat of goats mixed with soot, with which she anointed her whole body, as she stood beneath the rays of the sun; her locks were clotted with molted grease, and powdered with the yellow dust of Buchu; her face, which shone like the polished ebony, was beautifully varied with spots of red earth, and appeared like the sable curtain of the night bespangled with stars; she sprinkled her limbs with wood—ashes, and perfumed them with the dung of Stinkbingsem. Her arms and legs were entwined with the shining entrails of an heifer: from her neck there hung a pouch composed of the stomach of a kid; the wings of an osrich overshadowed the fleshy

promontories behind; and before she wore an apron formed of the shaggy ears of a lion Ἐπισυνάπτω ἀκόμη τὴν τελετὴν τῆς συζεύξεως τοῦ ἐρωτευμένου ζεύγους. *The Surri of Chief Priest approached them, and in a deep voice chanted the nuptial rites to the melodious grumbling of the Gom-Gom; and at the same time (according to the manner of Caffraria) bedewed them plentifully with the urinary benediction. The bride and bridegroom rubbed in the precious stream with extasy; while the briny drops trickled from their bodies; like the oozy surge from the rocks of Chirigriqua.*

(Κατεσκεύασεν αὐτὴ ἐπίχρῖσμα ἐκ λίπους αἰγός, μεμιγμένον μετ' ἀσβόλης, δι' οὗ ἤλευρεν ἅπαν τὸ σῶμα αὐτῆς καὶ ἐστάθη ὑπὸ τὰς ἀκτῖνας τοῦ ἡλίου· συνεκόλλησε τοὺς βοστρυχοὺς αὐτῆς δι' ἀναλελυμένον λίπους, καὶ ἐπέπασεν αὐτοῖς τὴν κιστρίνην κόκκινον τοῦ *Buchu*; τὸ πρόσωπον αὐτῆς, λάμπον ὡς ἔβενος ἐστιλβωμένος, ἦτο περικαλλῶς πεποικιλμένον διὰ στιγμάτων γῆς ἐρυθρᾶς, καὶ ὁμοίαιζε τὸν σκοτεινὸν πέπλον τῆς νυκτός, τὸν ἐστιγμένον δι' ἀστέρων. Ἐπέπασεν εἰς τὰ μέλη αὐτῆς τέφραν καὶ τὰ ἐμόρρωσε διὰ κόπρον τοῦ *Stinkbingsem*. Περὶ τοὺς βραχίονας καὶ τὰς κνήμας αὐτῆς ἦσαν περιειλιγμένα τὰ στίλβοντα ἐντόσθια δαμάλεως. Ἀπὸ τοῦ τραχήλου αὐτῆς ἐκρέματο θυλάκιον ἐκ στομάχου ἐριφίου· αἱ πτέρυγες στρουθοκαμήλου ἐσκίαζον τὰ σαρκώδη ἀκρωτήρια τῶν ὀπισθίων αὐτῆς· ἐμπροσθεν δ' ἐφόρει περιζῶμα ἐξ ὀρθογώνων ὄτων λέοντος. Ὁ *Surri*, ἢ ὁ πρωθιερεὺς ἐπλησίασεν αὐτοὺς καὶ μετὰ φωνῆς βαθείας ἔψαλε τὴν γαμήλιον ἀκολουθίαν, συνοδευομένην ὑπὸ τοῦ μελωδικοῦ βόμβου τοῦ *Gom — Gom*, καὶ συγχρόνως, κατὰ τὰ ἔθιμα τῆς Καφροερίας ἐρράντισεν αὐτοὺς ἀφθόνως διὰ τοῦ οὐρικοῦ ἀγιάσματος. Οἱ νεόνυμφοι ἐτρίβοντο ἐν ἐκστάσει διὰ τοῦ πολυτίμου ὕγρου, ἐνῶ αἱ ἄλμυραι σταγόνες ἔρρεον ἀπὸ τῶν σωμάτων αὐτῶν, ὡς τὸ ἰλυῶδες κύμα ἀπὸ τοὺς βράχους τοῦ *Chirigriqua*.)

176. Περὶ ὕψους, τμήμα η', σ. 15 ἔκδ. *T. Fabri*.

177. Ἀσπίς Ἡρακλέους σι. 266.

178. Φιλοκτ. σι. 31—39.

179. *Aeneid lib. II. v. 277.*
 180. *Metamorph. VI. v. 397* [μᾶλλον 387].
 181. *Metamorph. VIII. v. 809.*
 182. Ὕμνος εἰς Δήμητραν. στ. 111 — 116.
 183. Ἀργοναυτ. βιβλ. Β'. στ. 228 — 233.
 184. *Beaumont (1586—1616)* καὶ *Fletcher (1576—1625)*
 σύγχρονος καὶ ἀντίζηλος τοῦ Σαιξπίου. Σ. τ. Μ.

185. *The Sea Voyage. Act. III. Sc. I.* Γάλλος πειρατῆς ἐξώκειλεν εἰς ἔρημόν τινα νῆσον. Πλεονεξία καὶ φθόνος φέρουσιν εἰς διάστασιν τὸ πλήρωμα αὐτοῦ καὶ παρέχουσι τὴν ἐνκαιρίαν εἰς δύο ἀθλίους, φρικωδῶς πρὸ πολλοῦ λιμώτιοντος ἐπὶ τῆς νήσου ταύτης, νὰ ἀναχθῶσι μετὰ τοῦ πλοίου εἰς τὸ πέλαγος. Οὕτω δὲ πάντων τῶν πρὸς ζωάρκειαν διὰ μᾶς στερηθέντες βλέπουσιν οἱ οὐτιδανοὶ ἐκείνοι ἐγγίζοντα τὸν φρικτότατον θάνατον, καὶ ἐκφράζουσι πρὸς ἀλλήλους τὴν πείναν καὶ ἀπελπισίαν αὐτῶν ὡς ἀκολούθως:

Lamure. ὦ, τί ἀντάρρα ἔχω στὸ στομάχι μου!
 πῶς γουργουρίζουν τ' ἀδειανά μου τ' ἄντερα!
 Μὲ καίουν ἢ πληγές μου· ἄμποτε ξανά
 νᾶτρεχαν αἷμα, γιὰ νὰ ἔχω κάτι τι
 τὴν δίψαν μου νὰ σβύσω.

Franville. Καλοπέρασι
 ποῦ στὸ νοικοκυριό μου εἶχαν οἱ σκύλοι μου!
 τί ἀποθήκη, ἀποθήκη ὀλόκληρη
 μὲ κόκκαλα καὶ κόρες, κόρες μπόλικες!
 ὦϊμέ, τί πείνα μὲ σπαρίζει φοβερή!—
 Λοιπὸν τί νέα;

Lamure. Βρῆκες κρέας πουθενά;

Morillar. Οὔτε μιὰ βοῦκα. Πέτρες ἄλλο τίποτε,
 μὰ νὰ ροκανισθοῦνε φοβερὰ σκληρές.
 Ἄν θέλῃς ἔχω λάσπη, ὅπου τρώγεται
 μὲ τὸ κουτάλι: λάσπη ἔκτακτη, πηκτὴ,
 μὰ βρῶμα τοῦ διαβόλου. Εἶνε καὶ κορμοὶ
 παλιοὶ καὶ σάπιοι δένδρων, ἀλλὰ στὸ νησί

- Lamure. ὄλο δὲν βρίσκεις οὔτε φύλλο, οὔτε λούλουδο.
 Morillar. Μ' αὐτὸ τί πρᾶμα εἶνε!
 Lamure. Καὶ τί βρωμερό!
 Franville. Μοῦ μοιάζει σὰν φαρμάκι.
 Morillar. Ἐδιάφορον,
 ναὶ τὸ καταβροχθίσω φθάνει νὰ μπορῶ·
 εἶν' τὸ φαρμάκι φαγητὸ βασιλικό.
 Franville. Δὲν ἔχεις παξιμάδια; οὔτε τρίμματα
 μέσα στὴν τσέπη; Πάρε τὸ σωκάρδι μου,
 καὶ τρία ψυχουλάκια δός μου μοναχά.
 Lamure. Οὔτε κι' ἂν τρία μοῦδινες βασιλεια!
 Morillar. Ἄχ! φίλ', ἓνα κομματί κᾶν νὰ εἴχαμεν
 ἀπὸ τὸν τράγο, ποῦ περιφρονούσαμεν.
 Lamure. Ἡ ἐποχὴ ἐκεῖν' ἦταν παράδεισος.
 Morillar. Τῶν ποτηριῶν τ' ἀπόπια κᾶν ἄς εἴχαμεν,
 ναὶ γλύφαμε μονάχα τὰ ποτήρια.
 ναὶ γλύφαμε μονάχα τὰ ποτήρια.

Ἄλλὰ ταῦτα εἶνε ὠχρὰ παραβαλλόμενα πρὸς τὴν ἐπομένην σκηνήν, ὅπου προσέρχεται ὁ χειρουργὸς τοῦ πλοίου.

- Franville. Νὰ κι' ὁ γιατρός μας. Λέγε, βρῆκες τίποτε;
 Μειδιάσε μας, δόσε μας παρηγοριά.
 Χειρουργός. Χάνομαι. Ἄς γελάση, ὅποιος εἰμπορεῖ.
 Τίποτε δὲν εὗρηκα. Κ' ἐδῶ τίποτε
 νὰ γίνῃ κρέας χωρὶς θαῦμα δὲν μπορεῖ.
 Ὄχι, καὶ νὰ εἶχα τὰ κουτιά μου, τὰ ξαντά,
 τὰ φάρμακα, τὰ φτείλια, κι' ὅλα τὰ γλυκὰ
 τῆς φύσεως ἐκεῖνα βοηθήματα,
 τί φαγητὸν ὠραῖον θᾶκανα μ' αὐτά.
 Morillar. Ἐχεις κανένα σαπουνάκι παλαιό;
 Χειρουργός. Ἄμποτε νὰ εἶχα.
 Lamure. Τὸ χαρτί τοῦλάχιστον

ποῦ τύλιγες ἐκεῖνα τ' ἀναληπτικά,
εἴτε τὰ χάπια.

Franville

Ἦ τῆ φύσκα τὴν καλὴν
μὲ τὸ δροισιτικὸ τὸ κλύσμα;

Morillar.

Ἔμεινε
κανένα μπλάστρι, ἢ παλῆδὸν κατάπλασμα;

Franville.

Καὶ δὲν μᾶς μέλει ποῦ τὸ ἐχρειάσθηρες.

Χειρουργός.

Παιδιά μου, δὲν ὑπάρχουν τέτοιες λιχουδιές.

Franville.

Τὸ λίπωμα, ποῦ τῶχεις κόψει ἀπ' τὸ κορμὶ
τοῦ ναύτη Οὔγου, πέ μας, τί τὸ ἔκαμες;
Βασιλικὸ τραπέζι θὰ εἴχαμε μ' αὐτό.

Χειρουργός.

Μωρὸς ποῦ ἤμουν, τῶρριξα στὴ θάλασσα.

Lamure.

Τί ἀπρονοησία δολοφονική!

186. Ἰταλὸς ζωγράφος (1484—1539) Σημ. τ. Μετ.

187. *Richardson de la Peinture T. I. p. 74.*

ΚΓ'

188. *Geschichte der Kunst, S. 347.*

189. Ὅχι Ἀπολλόδωρος, ἀλλὰ Πολύδωρος. Ὁ Πλίνιος εἶνε ὁ μόνος, ὅστις ὀνομάζει τοὺς τεχνίτας τούτους, καὶ δὲν ἐγνώριζον, ὅτι τὰ χειρόγραφα διαφέρουσιν ἀλλήλων ἐν τῷ ὀνόματι τούτῳ. Ἄλλως τε ὁ Ἀρδουίνος βεβαίως θὰ ἐσημείου τοῦτο. Ἀλλὰ αἱ παλαιότεραι ἐκδόσεις ἀναγινώσκουσι πᾶσαι Πολύδωρος. Ὁ δὲ κύριος Βίγκελμαν ἀνέγραψεν Ἀπολλόδωρος βεβαίως ἐκ παραδρομῆς.

190. «Ἀθηνόδωρος δὲ καὶ Δαρμίας -- οὔτοι δὲ Ἀρκάδες εἰσὶν ἐκ Κλείτορος», Φωκικ. κεφ. 9. σ. 819. Ἔκδ. Kuhn.

191. *Plinius lib XXXIV. sect. 19. p. 653. Edit. Hard.*

192. *Plinius XXXVI. sect. 4. p. 730.*

193. Βοιωτικὰ κεφ. XXXIV. σελ. 778. Ἔκδ. Kuhn.

194. *Plinius lib. XXXVI. sect 4. p. 730.*

195. *Geschichte der Kunst Th. II. S. 331.*

196. *Plinius l. c. p 727.*

197. *Ad. v. 7. lib II. Aeneid. καὶ ἰδίως ad v. 183 lib. XI.*

Ὡστε δὲν θὰ ἔσφαλλέ τις, ἂν ἤθελεν αὐξήσει διὰ τοιούτου ἔργου τὸν κατάλογον τῶν ἀπολεσθεισῶν γραφῶν τοῦ ἀνδρὸς τούτου.

198. *Plinius lib. XXXVI. sect. 4. p. 729.*

KZ'

199. *Geschichte der Kunst Th. II S. 347.*

200. *Plinius XXXVI. sect. 4. p. 730.*

201. *Libr. I P. 5. Edit. Hard.*

202. Τοῦλάχιστον ἐπιτιμῶς ὑπόσχεται νὰ πράξη τοῦτο: *quae suis locis reddam*. Ἄλλ' ἂν τὸ ἐλησμόνησεν ἐπιτελῶς, δύναται ὁμως νὰ τὸ ἐπραξεν ἐν παρόδῳ καὶ οὐχὶ οὕτω, ὡς προσδοκᾷ τις μετὰ τοιαύτην ὑπόσχεσιν. Γράφων π. χ. (*Lib. XXXV. sect. 39*): *Lysippus* (ἂν. *Elasippus*) *quoque Aeginae picturae suae inscripsit ἐνέκαυσεν* (ἂν. ἐνέκαεν): *quod profecto non fecisset, nisi encasticica inventa*, (καὶ ὁ Ἐλάσιππος ἐνέγραψεν εἰς τὴν ἑαυτοῦ ζωγραφίαν τῆς Αἰγίνης «ἐνέκαεν», ὅπερ βεβαίως δὲν θὰ ἐπραττεν, ἂν δὲν εἶχεν ἐφεύρει τὴν ἐγκαυστικήν), εἶνε φανερόν, ὅτι μεταχειρίζεται τὴν λέξιν ἐνέκαυσε πρὸς ἀπόδειξιν ὅλως διαφόρου πράγματος. Ἄν ὁμως, ὡς ὁ Ἀρδοῦνιος φρονεῖ, ὁ Πλίνιος ἤθελε συγχρόνως νὰ δηλώσῃ αὐτὸ, ὡς ἐν τῶν τριῶν ἔργων, ὧν ἡ ἐπιγραφή φέρεται εἰς ἀόριστον χρόνον, τότε θὰ ἦτο ἄξιον τοῦ κόπου, νὰ μνημονεύσῃ τοῦ πράγματος ἔστω καὶ διὰ βραχέων. Τὰ λοιπὰ δύο ἔργα τοῦ εἵδους τούτου εὐρίσκει ὁ Ἀρδοῦνιος ἐν τῷ ἐπομένῳ χωρίῳ. «Ὁ αὐτὸς (Αὐγουστος) παρήγγειλεν ἐπίσης νὰ ζωγραφήσῃσι δύο εἰκόνας εἰς τοὺς τοίχους τοῦ βουλευτηρίου, τοῦ καθιερωμένον εἰς τὴν ἐκκλησίαν τοῦ δήμου: Τὴν Νεμέαν καθήμενην ἐπὶ λέοντος, φέρουσαν φοῖνικα, καὶ παρ' αὐτὴν γέροντα μετὰ βάντρον, ὑπὲρ τὴν κεφαλὴν δὲ τούτου κρέματα εἰκῶν συνωροῖδος. Ὁ Νικίας γράφει, ὅτι αὐτὸς τὴν ἐνέκαυσε διότι τοιαύτη εἶναι ἡ λέξις, ἧς ποιεῖται χρῆσιν. Ἐν τῇ ἐτέρᾳ εἰκόνι εἶνε θαυμαστὴ ἡ ὁμοιότης νεανίου πρὸς τὸν γέροντα πατέρα, παρ' ὅλην τὴν τηρηθεῖσαν διαφορὰν τῆς ἡλικίας, ὑπερίπταται δὲ ἀετός, φέρων εἰς τοὺς ὄνυχας ὄφιν. Ὁ Φιλοχάρης μαρτυρεῖ ὅτι αὐτὸς ἐποίησε τὸ ἔργον».

Idem (Divus Augustus) in Curia quoque quam in comitio consecrabat, duas tabulas impressit parieti: Nemeam

sedentem supra leonem, palmigeram ipsam, adstante cum baculo sene, cujus supra caput tabula bigae dependet. Nicias scripsit se inussisse: tali enim usus est verbo. Alterius tabulae admiratio est, puberem filium seni patri similem esse, salva aetatis differentia, supervolante aquila draconem complexa. Philochares hoc suum opus esse testatus est. (Libr. XXXV. sect. 10).

Ἐνταῦθα περιγράφονται δύο διάφοροι εἰκόνες, ἃς ὁ Αὔγουστος διέταξε νὰ θέσωσιν εἰς τὸ νεόδμητον βουλευτήριον.

Τὴν δευτέραν ἐποίησεν ὁ Φιλοχάρης, τὴν πρώτην ὁ Νικίας. Ὅτι περὶ ἐκείνης ἐλέχθη, εἶναι καθαρὸν καὶ σαφές. Ἄλλ' ὡς πρὸς ταύτην ὑπάρχουσι δυσκολίαι. Αὕτη παρίστα τὴν Νεμέαν, καθημένην ἐπὶ λέοντος, φέρουσαν φοῖνικα, καὶ παρ' αὐτὴν γέροντα κρατοῦντα βάκιρον· *cujus supra caput tabula bigae dependet*. Τί δηλοῖ τοῦτο; « Ὑπὲρ τὴν κεφαλὴν δὲ τούτου ἐκρέματο πίναξ, ἐφ' οὗ ἦτο ἐξωγραφημένη ξυνωρίς; » Ἐἴνε ἡ μόνη ξυνοια τῶν λέξεων τούτων. Ἐκρέματο λοιπὸν ὑπὲρ τὴν κυρίαν εἰκόνα καὶ ἄλλη τις μικροτέρα; Καὶ ἦσαν ἀμφότεραι ἔργα τοῦ Νικίου; Ὅττω ἐκλαμβάνει αὐτὸ ὁ Ἀρδούνος. Διότι ποῦ ἄλλοῦ ἐνταῦθα ὑπῆρχον δύο εἰκόνες τοῦ Νικίου, ἀφοῦ ἡ ἄλλη ὀητῶς ἀποδίδεται εἰς τὸν Φιλοχάρην; *Inscripsit Nicias igitur geminae huic tabulae suum nomen in hunc modum: Ὁ ΝΙΚΙΑΣ ΕΝΕΚΑΥΣΕΝ· atque adeo e tribus operibus, quae absolute fuisse inscripta: ILLE FECIT, indicavit praefatio ad Titum duo haec sunt Niciae*. (Ἐνέγραψε λοιπὸν ὁ Νικίας ἐπὶ τῶν δύο τούτων εἰκόνων τὸ ὄνομα αὐτοῦ οὕτω: Ὁ ΝΙΚΙΑΣ ΕΝΕΚΑΥΣΕΝ· ὥστε ἐκ τῶν τριῶν ἔργων τὰ ὁποῖα ὁ Πλίνιος, ἐν τῷ πρὸς Τίτον προοιμίῳ αὐτοῦ, ἐνδεικνύει, ὡς φέροντα τὴν ἐπιγραφὴν ἐν ἀόριστῳ χρόνῳ: *ILLE FECIT*, τὰ δύο ταῦτα εἶναι τοῦ Νικίου.) Ἦθελον ἐρωτήσῃ τὸν Ἀρδούνον: εἰ ὁ Νικίας δὲν μετεχειρίζετο τὸν ἀόριστον, ἀλλὰ πράγματι τὸν παρατατικόν, ὁ δὲ Πλίνιος ἤθελε μόνον νὰ παρατηρήσῃ, ὅτι ὁ τεχνίτης ἀντὶ τοῦ « γράφειν » ἐποίησατο χρῆσιν τοῦ « ἐγκαίειν », δὲν ἔπρεπε καὶ ἐν τῇ περιπτώσει ταύτῃ ὁ Πλίνιος νὰ γράψῃ ἐν τῇ γλώσσῃ αὐτοῦ: *Nicias scripsit se inussisse?* Ἄλλὰ δὲν ἐπιμένω εἰς τοῦτο παραδέχομαι, ὅτι ὁ Πλίνιος ἀλη-

θῶς ἤθελε νὰ δηλώσῃ διὰ τούτου ἐν ἐκ τῶν περὶ ὧν ὁ λόγος ἔργων. Ἄλλὰ τίς θὰ πεισθῇ νὰ παραδεχθῇ τὴν ὑπαρξιν τῶν δύο εἰκόνων, ὧν ἡ μία ἐκρέματο ὑπὲρ τὴν ἄλλην; Ἐγὼ οὐδέποτε. Αἱ λέξεις λοιπὸν *cujus supra caput tabula bigae dependet*, εἶνε βεβαίως νενοθυμέναι. *Tabula bigae* πίναξ, ἐφ' οὗ ἦτο ἐξωγραφημένη συνωρίς, τοῦτο δὲν φαίνεται ὅτι εἶνε κατὰ Πλίνιον, ἂν καὶ οὗτος μεταχειρίζεται ἤδη τὸν ἐνικὸν τοῦ *bigae*, Καὶ ὁποία τις συνωρίς; Μήπως τοιαύτη, οἷας ἐγίνετο χρῆσις κατὰ τὰς ἀρματαδρομίας τῶν Νεμέων, ὥστε ἡ μικρότερα εἰκὼν αὕτη, ἐν σχέσει πρὸς τὸ ὑπ' αὐτῆς παριστάμενον, νὰ ἀνήκῃ εἰς τὴν κυρίαν εἰκόνα; Ἄδύνατον· διότι ἐν τοῖς Νεμέοις ἦσαν συνήθη τέθριππα καὶ ὄχι συνωρίδες (*Schmidius in Prol ad Nemeonicas*, p. 2). Μοὶ ἐπήλθῃ ποτε, ὅτι ὁ Πλίνιος ἀντὶ *bigae* ἔγραψεν ἴσως ἑλληνικὴν τινα λέξιν, ἣν οἱ ἀντιγραφεῖς δὲν ἐνόησαν, τὴν λέξιν « πτυχίον ». Γινώσκωμεν δηλαδὴ ἕκ τινος χωρίου Ἀντιγόμου τοῦ Καρυστίου παρὰ Ζηνοβίῳ (παράβαλε *Gronovius T. IX. Antiquit. Graec. Praef.* p. 7), ὅτι οἱ ἀρχαῖοι τεχνῖται δὲν ἔθετον τὸ ὄνομα αὐτῶν πάντοτε ἐπ' αὐτῶν τῶν ἔργων αὐτῶν, ἀλλὰ καὶ ἐπὶ ἰδιαιτέρων πινακιδίων, προσαρτωμένων εἰς τὰς εἰκόνας ἢ τὰ ἀγάλματα. Τοιοῦτο δὲ τι πινακίδιον ἐκαλεῖτο « πτυχίον ». Τῆς ἑλληνικῆς ταύτης λέξεως ἡ ἐρμηνεῖα διὰ τῆς γλώσσης *tabula*, *tabella* εὐρέθη ἴσως ἐν χειρογράφῳ τινί, καὶ τὸ *tabula* συμπεριελήφθη τέλος εἰς τὸ κείμενον.

Τὸ πτυχίον μετετράπη εἰς *bigae*, καὶ οὕτω προέκλυσε τὸ *tabula bigae*. Οὐδὲν ἀρμόζει κάλλιον πρὸς τὸ ἐπόμενον, ἢ τοῦτο τὸ πτυχίον. Διότι τὸ ἐπόμενον τοῦτο ἦτο γεγραμμένον ἐπὶ τοῦ πτυχίου. Ὡστε τὸ ὄλον χωρίον ἔπρεπε ν' ἀναγνωσθῇ οὕτω: *cujus supra caput πτυχίον dependet, quo Nicias scripsit se inussisse*. Ἄλλ' ἡ διόρθωσις αὕτη ὁμολογῶ εἶνε ὀλίγον τολμηρά. Καὶ μήπως δύναται τις καὶ νὰ διορθώσῃ, πᾶν ὅτι δύναται ν' ἀποδείξῃ νενοθυμένον; Ἀρκοῦμαι κατορθώσας ἐνταῦθα τὸ τελευταῖον, καὶ ἀφίνω τὸ πρῶτον εἰς δεξιωτέραν χεῖρα. Ἄλλ' ἐπανέρχομαι εἰς τὸ προκείμενον· ἐὰν λοιπὸν ὁ Πλίνιος ὁμιλῇ περὶ μιᾶς μόνον εἰκόνας τοῦ Νικίου, ἧς ἡ ἐπιγραφὴ ἦτο συντεταγμένη ἐν ἀορίστῳ, ἡ δὲ δευτέρα εἰκὼν τοῦ εἵδους τούτου εἶνε ἡ ἄνω μνημονευομένη τοῦ Λυσίππου (Ἐλασίππου) ποία εἶνε τότε ἡ τρίτη; Ἄν ἤδυνάμην νὰ εὔρω αὐτὴν παρ' ἄλλῳ τινί τῶν ἀρχαίων συγγραφέων, ἢ

παρὰ Πλινίῳ, δὲν θὰ ἤμην εἰς τόσῃν ἀμηχανίαν. Ἐν τούτοις πρέπει νὰ εὐρεθῇ αὕτη παρὰ Πλινίῳ, καὶ ἐπαναλαμβάνω: παρ' αὐτῷ δὲν δύναμαι νὰ εὐρω αὐτήν.

ΚΜ'

203. *Geschichte der Kunst Th. II. S. 394.*

204. Βαθὺς γνώστης τῶν ἀρχαίων μνημείων καὶ ἐπιμελὴς συλλέκτης αὐτῶν (1691—1757).

205. *Cap. I.*

206. Οὕτω λέγει ὁ Στάτιος (*Thebaid. lib. VI. v. 863*) *obnixa pectora.*

τ' ἀντρεϊδόμενα στήθη αὐτοὶ διασποῦν μανιώδεις

— — — — rumpunt obnixa furentes

pectora,

ὅπερ ὁ ἀρχαῖος σχολιαστὴς *des Barths* ἐξηγεῖ διὰ τοῦ *summa vi contra nitentia*. Οὕτω λέγει ὁ Ὀβίδιος (*Halieut. v. 11*) *obnixa fronte* περὶ τοῦ σκάρου ὅστις ὄχι διὰ τῆς κεφαλῆς, ἀλλὰ διὰ τῆς οὐρᾶς ἀγωνίζεται νὰ διασπάσῃ τὸν κύριον:

πρὸς τὰς τοῦ κύριου πλευρὰς δὲν τολμᾷ κρῆτερόν τῷ μετώπῳ
νὰ ἐπιδράμῃ.

Non audet radiis obnixa occurrere fronte.

ΚΘ'

207. Περὶ Ὑψους, τμῆμα ἰδ. Ἐκδ. *T. Fabri p. 36, 39.*

208. *De Pictura Vet. lib I. cap. 4. p. 33.*

209. *Von der Nachahmung der griech. Werke. S. 23.*

210. Τμῆμα β'. Θεόδωρος ὁ Γαδαρεύς, διδάξας τὴν δητορικὴν ἐν τῇ Σχολῇ τῆς Ῥόδου, ὡς χρηματίας διδάσκαλος τοῦ αὐτοκράτορος *Τιβερτίου* ἢ περὶ τούτου δὲ κρίσις αὐτοῦ ὃν ἠνόμασε «πῆλὸν αἵματι πεφυρμένον», κατέστη περίφημος. Σ. τ. Μ.

211 *Geschichte der Kunst Th. I. S. 136.*

212. Ψευδο-Ἡροδότου Βίος Ὀμήρου σελ. 756 ἔκδ. *Wessel.*

213. *Geschichte der Kunst Th. I S. 176 Plinius lib. XXXV. sect. 36.* Ἀθήναιος. Βιβλ. 12. σελ 543.

214. *Geschichte der Kunst Th. II. S. 353. Plinius, lib. XXXVI. sect. 4. p. 729. l. 17.*

215. *Geschichte d. Kunst Th. II. S. 328.* «Ἐδίδαξε τὴν Ἀντιγόνην τὴν πρώτην αὐτοῦ τραγωδίαν, τὸ τρίτον ἔτος τῆς ἑβδομηκοστῆς ἑβδόμης Ὀλυμπιάδος». Ὁ χρόνος εἶνε περίπου ὀρθός, ἀλλ' ὅτι ἡ πρώτη αὐτοῦ τραγωδία ἦτο ἡ Ἀντιγόνη, τοῦτο δὲν εἶναι παντάπασιν ὀρθόν. Ἄλλ' οὐδ' ὁ Σαμουήλ *Petit*, ὃν ὁ κ. Βίγκελμαν ἀναφέρει ἐν τῇ σημειώσει, εἶπε τοῦτο, ἀλλὰ ρητῶς ἔταξε τὴν Ἀντιγόνην εἰς τὸ τρίτον ἔτος τῆς ὀγδοηκοστῆς τετάρτης Ὀλυμπιάδος. Τὸ ἐπόμενον τούτου ἔτος ὁ Σοφοκλῆς ἔπλευσε μετὰ τοῦ Περικλέους εἰς Σάμον, καὶ τὸ ἔτος τῆς ἐκστρατείας ταύτης δύναται ἀσφαλῶς νὰ ὀρισθῇ. Ἐν τῷ ὑπ' ἐμοῦ γραφέντι βίῳ τοῦ Σοφοκλέους ἀποδεικνύω ἐκ τῆς παραβολῆς πρὸς τὴν χωρίον τοῦ νεωτέρου Πλινίου, ὅτι ἡ πρώτη τραγωδία τοῦ ποιητοῦ τούτου ἦτο κατὰ πᾶσαν πιθανότητα ὁ Τριπτόλεμος. Ὁ Πλίνιος δηλονότι ὁμλεῖ (*Libr. XVIII. sect. 12. p. 107. Edit. Hard.*) περὶ τῆς διαφόρου ποιότητος τοῦ σίτου τῆς εἰς διαφόρους χώρας, καὶ καταλήγει οὕτω: *Haec fuere sententiae, Alexandro magno regnante, cum clarissima fuit Graecia, atque in toto terrarum orbe potentissima; ita tamen ut ante mortem ejus annis fere CXLV Sophocles poeta in fabula Triptolemo frumentum Italicum ante cuncta laudaverit, ad verbum translata sententia:*

Et forfunatam Italiam frumento canere candido.

(Αὐταὶ ὑπῆρξαν αἱ γνώμαι ἐπὶ τῆς βασιλείας Ἀλεξάνδρου τοῦ μεγάλου, ὅτι ἡ Ἑλλὰς ἦτο ἐνδοξοτάτη, καὶ πανίσχυρος κατὰ τὴν οἰκουμένην ἀλλ', ἑκατὸν καὶ τεσσαράκοντα καὶ πέντε περίπου ἔτη πρὸ τοῦ θανάτου αὐτοῦ Σοφοκλῆς ὁ ποιητής, ἐν τῷ μύθῳ τοῦ Τριπτολέμου, ἐπήγγεσε πρὸ παντὸς τὸν Ἰταλικὸν σῖτον διὰ τῆς ἐξῆς κατὰ λέξιν μεταφερομένης ῥήσεως:

τὴν γῆν τῆς Ἰταλίας τὴν εὐδαίμονα
διὰ τὸν σῖτον τὸν λευκὸν τῆς ἔψαλλον.

Καὶ δὲν πρόκειται μὲν ἐνταῦθα ρητῶς περὶ τῆς πρώτης τραγωδίας τοῦ Σοφοκλέους, ἀλλ' ἡ ἐποχὴ αὐτῆς, ἣν ὁ Πλούταρχος καὶ ὁ

Σχολιαστής καὶ τὸ Πάριον χρονικὸν ἐμοφώνως εἰς τὴν 78 Ὀλυμπιάδα τάσσοι, συμφωνεῖ μετὰ τοῦ χρόνου, εἰς ὃν ὁ Πλίνιος ἀνάγει τὸν Τριπτόλεμον τόσον ἀκριβῶς, ὥστε ἀσφαλῶς δύναται τις νὰ ἀναγνωρίσῃ τὸν Τριπτόλεμον τοῦτον εἰς τὴν πρώτην τραγωδίαν τοῦ Σοφοκλέους. Ὁ ὑπολογισμὸς εἶνε εὐκόλος. Ὁ Ἀλέξανδρος ἀπέθανεν εἰς τὴν 114 Ὀλυμπιάδα 145 ἔτη ἰσοδυναμοῦσι πρὸς 36 Ὀλυμπιάδας καὶ ἐν ἔτος ὁ ἀριθμὸς οὗτος ἀφαιρούμενος ἀπὸ τοῦ πρώτου, ἀποφέρει τὸν ἀριθμὸν 77. Πίπτει λοιπὸν ὁ Τριπτόλεμος τοῦ Σοφοκλέους εἰς τὴν 77 Ὀλυμπιάδα, καὶ ἐπειδὴ εἰς τὴν Ὀλυμπιάδα ταύτην, καὶ δὴ, ὡς ἀποδεικνύω, εἰς τὸ τελευταῖον ἔτος ταύτης, συμπίπτει καὶ ἡ πρώτη αὐτοῦ τραγωδία, οὕτω τεκμαίρεται τις φυσικώτατα, ὅτι ἀμφότεραι αἱ τραγωδίαὶ εἶνε μία. Ἀποδεικνύω συγχρόνως ἐκεῖ, ὅτι ὁ *Petit* ἠδύνατο νὰ παραλείψῃ ὀλόκληρον τὸ ἥμισυ τοῦ κεφαλαίου τῶν *Miscellaneous XVIII. lib. III.* αὐτὸ τοῦτο, ὅπερ ὁ κ. Βίγκελμαν ἀναφέρει. Οὐδεμία δὲ ἀνάγκη ἐν τῷ χωρίῳ τοῦ Πλουτάρχου, ὅπερ ὁ *Petit* θέλει νὰ διορθώσῃ; τὸ « Ἄρχων Ἀφεψίων » νὰ μετατραπῇ εἰς « Δημοτίων » ἢ « ἀνεψιός ».

Ἄν ἐκ τοῦ τρίτου ἔτους τῆς 77 Ὀλυμπιάδος μετέβαινεν εἰς τὸ τέταρτον ἔτος ταύτης θὰ εὗρισκεν, ὅτι ὁ Ἄρχων τοῦ ἔτους τούτου ἐκαλεῖτο ὑπὸ τῶν ἀρχαίων συγγραφέων ἐπίσης συχνάκις, ἂν μὴ συχνότερον Ἀφεψίων, ἢ Φαίδων. Φαίδωνα ὀνομάζει αὐτὸν Διόδωρος ὁ Σικελιώτης (XI. 63), Διονύσιος ὁ Ἀλικαρνασσεύς (IX, 18) καὶ ὁ Ἀνώνυμος ἐν τῷ καταλόγῳ τῶν Ὀλυμπιάδων. Ἀφεψίωνα τοῦναντίον ὀνομάζει αὐτὸν τὸ Πάριον χρονικὸν (*Marm. Par. ep.* 56), ὁ Ἀπολλόδωρος, καὶ ὁ ἀναφέρων αὐτόν, Διογένης ὁ Λαέρτιος (Βιβλ. Β'. 44). Ὁ Πλούταρχος ὁμοίως ὀνομάζει αὐτὸν ἐν μὲν τῷ βίῳ τοῦ Θεσέως (36) Φαίδωνα, ἐν δὲ τῷ βίῳ τοῦ Κίμωνος (8) Ἀφεψίωνα. Εἶνε λοιπὸν πιθανόν, ὡς ὁ Παλμέριος ὑποθέτει, *Arhepsionem et Phaedonem Archontas fuisse eponymos; scilicet uno in magistratu mortuo, suffectus fuit alter.* (ὅτι ὁ Ἀφεψίων καὶ ὁ Φαίδων ὑπῆρξαν ἐπώνυμοι ἄρχοντες, τοῦ ἐνὸς δηλαδὴ θνήσκοντος ἐν τῇ ἀρχῇ, ἐπικαθίστατο ὁ ἕτερος (*Exercit. p.* 452).

Ἐπὶ τῇ ἐδκαιρίᾳ ταύτῃ ὑπεθυμίζω, ὅτι ὁ κ. Βίγκελμαν, ἤδη ἐν τῇ πρώτῃ αὐτοῦ συγγραφῇ περὶ τῆς μιμήσεως τῶν ἐλληνικῶν καλλιτε-

χνημάτων ἔγραψεν ἀνακρίβειάν τινα περὶ τοῦ Σοφοκλέους. «Οἱ κάλλιστοι νεανῖαι ἐχόρευον γυμνοὶ ἐν τῷ θεάτρῳ, καὶ ὁ Σοφοκλῆς, ὁ μέγας Σοφοκλῆς, ἦτο ὁ πρῶτος, ὅστις εἰς τὴν νεότητά αὐτοῦ παρέσχε τὸ θέαμα τοῦτο εἰς τοὺς ἑαυτοῦ συμπολίτας». Οὐδέποτε ὁ Σοφοκλῆς ἐχόρευσε γυμνὸς ἐν τῷ θεάτρῳ ἀλλὰ μετὰ τὴν ἐν Σαλαμῖνι νίκην περὶ τὰ Τρόπαια, καὶ τοῦτο κατὰ τινὰς μόνον γυμνός, καὶ ἄλλους δὲ ἐνδεδυμένος. (Ἀθῆν. Βιβλ. Α. σ. 20.) Ὁ Σοφοκλῆς δηλονότι ἦτο μεταξὺ τῶν παιδῶν, οὗς χάριν ἀσφαλείας μετέφερον εἰς Σαλαμῖνα· ἐνταῦθα δὲ ἐπὶ τῆς νήσου ταύτης ἠυδόκησεν ἡ τραγικὴ Μοῦσα νὰ συναθροίσῃ καὶ τοὺς τρεῖς εὐνοουμένους αὐτῆς ἐν συμβολικῇ κλίμακι· ὁ τολμηρὸς Αἰσχύλος συνέδραμεν εἰς τὴν νίκην· ὁ ἠβῶν Σοφοκλῆς ἐχόρευσε περὶ τὰ τρόπαια, ὁ δὲ Εὐριπίδης ἐγεννήθη τὴν αὐτὴν ἡμέραν τῆς νίκης ἐπὶ τῆς εὐδαίμονος νήσου.

ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΜΑΡΑΣΔΗ

ΤΑ ΕΚΔΟΣΕΝΤΑ ΤΩΙ 1897-1901

Κουρτίου Ἑλληνική Ἱστορία κατὰ μετάφρασιν Σπυρ. Π. Λάμπρου, τόμοι 5, τεύχη 21. Τιμὴ δρ.	31.50
Μακωλέυ Ἱστορία τῆς Ἀγγλίας κατὰ μετάφρασιν Ἐ. Ροῦδου, τόμοι 4, τεύχη 12. Τιμὴ δρ.	18.--
Ὅθωνος Ρίββεκ Ἱστορία τῆς Ῥωμαϊκῆς ποιήσεως κατὰ μετάφρασιν Σ. Κ. Σακελλαροπούλου, τόμοι 3, τεύχη 9. Τιμὴ δρ.	13.50
Δρόυσεν Ἱστορία τῶν Διαδόχων κατὰ μετάφρασιν Ἰ. Πανταζίδου, τεύχη 4. Τιμὴ δρ.	6.--
Γουστάβου Γίλβερτ Ἐγχειρίδιον Ἀρχαιολογίας τοῦ δημοσίου βίου τῶν Ἑλλήνων κατὰ μετάφρ. Ν. Γ. Πολίτου, τεύχη 3. Τιμὴ δρ.	4.50
Κρουμβάχερ Ἱστορία τῆς Βυζαντηνῆς λογοτεχνίας κατὰ μετάφρασιν Γ. Σωτηριάδου, τόμοι 3, τεύχη 12. Τιμὴ δρ.	19.50
Σαιμμάρκου Γιοαρδίνου Μαθήματα δραματολογίας κατὰ μετάφρασιν Ἀγγέλ. Βλάχου, τόμοι 4, τεύχη 11. Τιμὴ δρ.	16.50
Whitney καὶ Jolly Ἀναγνώσματα περὶ τῶν γενικῶν ἀρχῶν τῆς συγκριτ. γλωσσικῆς κατὰ μετάφρασιν Γ. Ν. Χατζιδάκι, τεύχη 4. Τιμὴ δρ.	6.--
Head Ἱστορία τῶν Νομισμάτων κατὰ μετάφρασιν Ἰ. Ν. Σβορώνου, τόμοι 2, οἱ δύο τόμοι μετὰ τῶν πινάκων.	25.--
Valéry Mayet τὰ Βλαπτικὰ Ἔντομα τῶν Ἀμπελῶν κατὰ μετάφρασιν Ν. Κ. Γεωργαντοῦ, τεύχη 2. Τιμὴ δρ.	3.--
Ἀλεξάνδρου Σεργιάδου Πούσκη, Εὐγένιος Ὀνέγγη, Ἔπος κατὰ μετάφρασιν Χαρμ. Ι. Βουλοδημου. Τιμὴ δρ.	1.50
Δρόυσεν Ἱστορία τοῦ Μεγάλου Ἀλεξάνδρου, κατὰ μετάφρασιν Ἰ. Πανταζίδου, τεύχη 4. Τιμὴ δρ.	6.--
V. V. Podwissozky Παθολογία κατὰ μετάφρασιν Νικολάου Ι. Κορδέλλη ἱατροῦ, τεύχη 8. Τιμὴ δρ.	12.50
Ν. Γ. Πολίτου Μελέται περὶ τοῦ Βίου καὶ τῆς Γλώσσης τοῦ Ἑλληνικοῦ λαοῦ, Παροιμίαι, τόμοι 3. Τιμὴ δρ.	24.--
Σαίξπηρ Χάμλετ, τραγωδία εἰς πράξεις πέντε κατὰ μετάφρασιν Μιχαήλ Ν. Δαμιράλη. Τιμὴ δρ.	2.50
Α. Μ. Ἰδρωμένου, Ἰωάννης Καποδίστριας Κυβερνήτης τῆς Ἑλλάδος. Τιμὴ δρ.	1.50
Στεφάνου Ἀθ. Κουμανοῦδη. Συναγωγή Νέων Λέξεων ὑπὸ τῶν λογίων πλασθειῶν τόμοι 2. Τιμὴ δρ.	13.--
W. Christ Ἱστορία τῆς Ἑλληνικῆς Λογοτεχνίας κατὰ μετάφρασιν Λυσάνδρου Γ. Χ. Κώνστα, Τόμος Α', τεύχη 5. Τιμὴ δρ.	7.50
Καίσαρος Καντοῦ Ἱστορία τριάκοντα ἐτῶν (1848-1878) κατὰ μετάφρασιν Ἰωάννου Περδάνογλου τεύχη 4. Τιμὴ δρ.	6.--
Στράτης Καλοπίχειρος ὑπὸ Στεφάνου Ἀθ. Κουμανοῦδη. Τιμὴ δρ.	2.50
Ἀγγέλου Βλάχου Ἀνάλεκτα, τόμοι 2. Τιμὴ δρ.	8.--
Φραγκίσκου Βερτολίνη Ἱστορία τῆς Ἰταλικῆς Παλιγγενεσίας κατὰ μετάφρασιν Χ. Ἀννίνου, τόμοι 2, τεύχη 8. Τιμὴ δρ.	12.--
Leopold Schmidt Ἡθικὴ τῶν Ἀρχαίων Ἑλλήνων μεταφράσθη ἐκ τοῦ γερμανικοῦ ὑπὸ Δημ. Ἰωαννίδου Ὀλυμπίου, τόμοι 2, τεύχη 6. Τιμὴ δρ.	9.--
Α. Σουχοβο-Κομπύλην ὁ γάμος τοῦ Κρενταίνσκη. Ν. Φογδὸ Πανδρολογήματα κομωδία μεταφρασθεῖσαι ἐκ τοῦ ἔρωσικοῦ ὑπὸ Ἀγαθ. Γ. Κωνταντινίδου. Τιμὴ δρ.	1.50
Διονυσίου Σολωμοῦ Ἄπαντα τὰ εὐρισκόμενα. Τιμὴ δρ.	2.50

ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΜΑΡΑΣΔΗ

ΤΕΥΧΗ ΕΚΔΟΘΕΝΤΑ ΤΩ 1902

- Ἀριθ. 153. Μακώλεϋ Ἱστορία τῆς Ἀγγλίας κατὰ μετάφρασιν Ε. Ροϊ-
δου, τόμος Ε' τεῦχος πρῶτον 1.50
- Ἀριθ. 154. Μακώλεϋ Ἱστορία τῆς Ἀγγλίας κατὰ μετάφρασιν Ε. Ροϊ-
δου, τόμος Ε' τεῦχος δεύτερον 1.50
- Ἀριθ. 155. Μακώλεϋ Ἱστορία τῆς Ἀγγλίας κατὰ μετάφρασιν Ε. Ροϊ-
δου, τόμος Ε' τεῦχος τρίτον 1.50

Τιμᾶται δραχ. 1,50.

